

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΙΑΡΚΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Επιστημονική υπεύθυνη
Τασούλα Βερβενιώτη
Δρ Ιστορίας – Εκπαιδευτικός

Ομάδα εργασίας
Αναγνωστοπούλου Δήμητρα, ΣΔΕ Αχαρνών
Βλαχόπουλος Στέργιος, ΣΔΕ Νεάπολης
Κωστοπούλου Χρύσα, ΣΔΕ Περιστερίου
Λουκοπούλου Παρασκευή, ΣΔΕ Περιστερίου
Ντούρου Κατερίνα, ΣΔΕ Αχαρνών

ΑΘΗΝΑ 2003

Φιλολογική επιμέλεια: Γιώτα Χατζηθεοχάρους

Φιλολόγος – Δ/ντρια ΣΔΕ Αχαρνών

Το παρόν έντυπο εκδόθηκε στο πλαίσιο της πράξης "Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας - Εκπαίδευση Ενηλίκων - Εξάπλωση του θεσμού" του ΕΠΕΑΕΚ, που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό Δημόσιο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών	11

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

1. Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ευρωπαϊκή ταυτότητα και περιήγηση στα μεγαλύτερα μουσεία της Ε.Ε. μέσα από το διαδίκτυο	31
Παράρτημα	
Το στοίχημα της Νέας Ευρώπης, Ελευθεροτυπία 12-3-03	39
“Κόκκινο στο διαδίκτυο για τα παιδιά”, Ελευθεροτυπία 12-4-02.....	40
Χανς Μ. Εντζενσμπέργκερ “Τι σημαίνει να είσαι Ευρωπαίος πολίτης”, Ελευθεροτυπία 25-11-03	41
Ο μύθος της Ευρώπης	42
Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ε.Ε.	43
Ερωτηματολόγιο διαγνωστικό.....	54
Ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης	55
2. Κοινωνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση	57
Παράρτημα	
1: α. Η γέννηση της “Μάγκνα Κάρτα”	65
β. Από το 1204 έως το 1453	67
γ. Από τη Μεγάλη Χάρτα των ελευθεριών (1215)	67
2: Η “Διακήρυξη των Δικαιωμάτων” (Bill of Rights): 1689.....	68
3: Αμερικανική Διακήρυξη Ανεξαρτησίας	69
4: Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789)	70
5: Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948).....	72
6: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης	76
7: α. Σύνταγμα της Ελλάδας	76
β. Τα δικαιώματά μας – Νέα εποχή στις τηλεπικοινωνίες.....	82
8: Δικαιώματα μειονοτήτων	84
9: Τι είδαν τα μάτια του κ. Ρόμπλες.....	86
10: Τεστ αξιολόγησης	87
11: Η ψεύτικη ευημερία: η καταναλωτική κοινωνία και τα όριά της.....	88
12: Εκπαίδευση: δύο χρόνια μετά την παγκόσμια διάσκεψη του Ντακάρ.....	94
13: ΓΣΕΕ: α. Για τους μισθούς, β. Για την ασφάλεια των εργαζομένων.....	96 - 97
14: Ιδού η παγκοσμιοποίηση.....	98
15: Ο αμερικανικός Τρίτος Κόσμος	98
16: Γελοιογραφίες.....	99
17: Φύλλο εργασίας με δραστηριότητες.....	99
18: Θεωρητικό υποστηρικτικό υλικό	
α. Κοινωνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση.....	100
β. Παγκοσμιοποίηση και κοινωνία της εργασίας.....	101
3. Χρήμα και τραπεζικό σύστημα	103
Παράρτημα	
Η ιστορία του χρήματος: από την πρωτόγονη εποχή ως τις μέρες μας	111
Αρχές Οικονομίας (από το Βιβλίο της Α΄ Τάξης Ενιαίου Λυκείου)	113

4. Άτομο – πολίτης – ενημερωμένος πολίτης – ενεργός πολίτης	127
Παράρτημα	
Σύνταγμα της Ελλάδας: επισήμανση των άρθρων που αναφέρονται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Ελλήνων πολιτών	131
Φύλλο εργασίας (Σύνταγμα - δικαιώματα).....	133
Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (συνοπτικά)	134
Η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού (συνοπτικά)	135
Διεθνής Αμνηστία, Νιγηρία (για το λιθοβολισμό της Αμίνα Λαουάλ)	137
Διεθνής Αμνηστία, Δελτίο Τύπου (για την Αμίνα)	139
Φύλλο εργασίας (Υπεράσπιση δικαιωμάτων - Ομάδες Πίεσης).....	140
5. Η ισότητα των δύο φύλων στο πλαίσιο της αλλαγής του Οικογενειακού Δικαίου ...	141
Παράρτημα	
Φύλλο εργασίας	147
Εξέγερση γένους θηλυκού	148
Ο μισογυνισμός στους αιώνες.....	150
Ο ελληνικός φεμινισμός	151
Οι νόμοι δεν φέρνουν αυτόματα την ισότητα	153
Η αγάπη άργησε μια μέρα, Α. Ζωγράφου	154
Η οικογένεια αλλάζει μορφή	155
Η εθνική στρατηγική για την ισότητα των φύλων	156
Η κατάκτηση της δημοκρατίας.....	157
Οικογενειακό Δίκαιο, Συμβούλιο Ισότητας των δύο φύλων	159
Γυναίκες και Πολιτική. Η πορεία της κατάκτησης της γυναικείας ψήφου.....	171
Το Σύνταγμα της Ελλάδας και η ισότητα των δύο φύλων	186
Η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ	187
Συνεντεύξεις από δύο σημαντικές γυναίκες της εποχής μας	
α. Μαρία Δαμανάκη, Βουλευτής Συνασπισμού.....	188
β. Δ. Δημητριάδου, μέλος του ΔΣ του ΕΚΑ.....	192
6. Προκαταλήψεις - στερεότυπα	197
Παράρτημα	
Φύλλο εργασίας με αφορμή το ντοκιμαντέρ “Βρωμοέλληνες”	203
Ιστορία καθημερινής ξενοφοβίας του Ορέστη Ηλιανού	204
Ορισμοί εννοιών	206
Αλφαβητάρι κατά του κοινωνικού ρατσισμού (φυλλάδιο)	207
7. Κοινωνικοί κανόνες – κοινωνικός έλεγχος	217
Παράρτημα	
Τα χταποδάκια, Μ. Καραγάτσης	223
Η φλογέρα του, Α. Καρκαβίτσας	229
Κρίτων, Πλάτωνος (μεταφρασμένο κείμενο)	230
Φύλλα εργασίας.....	233
Θεωρητικές γνώσεις	234
8. Η πορεία λήψης αποφάσεων – οδηγός λήψης αποφάσεων	237
Παράρτημα	
Φύλλο εργασίας.....	249
Λήψη αποφάσεων στα πλαίσια των επιχειρήσεων.....	250
Ερωτήσεις - ασκήσεις.....	256

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Κοινωνικός Γραμματισμός (ΚΓ) αποτελεί ένα νέο γνωστικό αντικείμενο. Η διδασκαλία του κρίθηκε αναγκαία για να καλυφθούν οι ανάγκες των εκπαιδευομένων στην κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων ή γεγονότων και επιβλήθηκε λόγω της μεταβατικής εποχής την οποία διέρχεται η ανθρωπότητα, εξαιτίας της νέας τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης. Επιπλέον η “επαφή” των ενήλικων εκπαιδευομένων με τις κοινωνικές επιστήμες θεωρήθηκε ζωτική για μια δημοκρατική κοινωνία.

Το γνωστικό περιεχόμενο του ΚΓ είναι ευρύτατο. Καλύπτει όλες τις κοινωνικές επιστήμες κάτω από τη γνωστική ομπρέλα της Κοινωνιο-πολιτισμικής Ανθρωπολογίας (Socio-cultural Anthropology). Το πρόγραμμα σπουδών του λειτουργεί με την επίγνωση ότι καμία από τις κοινωνικές επιστήμες δεν μπορεί να διδαχθεί επαρκώς θεωρητικά, γι’ αυτό είναι ευέλικτο και το πλαίσιο θεμάτων και δραστηριοτήτων του ανοικτό.

Τα θέματα με τα οποία ασχολείται α) άπτονται των ενδιαφερόντων και των αναγκών των εκπαιδευομένων, β) συνδυάζονται με την επικαιρότητα και γ) προσφέρουν γνώσεις οι οποίες μπορούν να χρησιμεύσουν ως εφελκυστικό για τη δια βίου μάθηση. Σε ποιο από τα τρία παραπάνω επίπεδα δίνεται κάθε φορά το βάρος εξαρτάται από το θέμα αλλά και από τη σχέση που διαμορφώνεται ανάμεσα στους εκπαιδευομένους και τους εκπαιδευτικούς. Αν και το κάθε “μάθημα” είναι μοναδικό, θεωρήσαμε χρήσιμη την έκδοση των συγκεκριμένων διδακτικών προτάσεων, με το σκεπτικό ότι αυτές μπορούν να λειτουργήσουν ως διάυλος επικοινωνίας μεταξύ των εκπαιδευτών του ΚΓ. Εξάλλου έχουν δοκιμασθεί στις “τάξεις” των ΣΔΕ.

Σε κάθε διδακτική πρόταση υπάρχει μία εισαγωγή, στην οποία καταγράφονται οι λόγοι οι οποίοι οδήγησαν στη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας, οι σκοποί και οι στόχοι σε συνδυασμό με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα (γνώσεις, δεξιότητες, αλλαγή στάσεων κ.ά.), η μεθοδολογία, ο χρόνος υλοποίησης, η διδακτική πορεία (άλλοτε γενικά και άλλοτε ώρα την ώρα) αλλά και σκέψεις, παρατηρήσεις, επισημάνσεις και σχόλια των συναδέλφων – συγγραφέων πάνω στον τρόπο διεξαγωγής του “μαθήματος”, ένα είδος αξιολόγησης ή ένα εκ των υστέρων “βλέμμα” στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία.

Σε κάθε διδακτική πρόταση, κάτω από τον τίτλο “Παράρτημα”, υπάρχει το υλικό το οποίο δόθηκε στους εκπαιδευομένους. Αποτελείται από άρθρα εφημερίδων, λογοτεχνικά κείμενα, φύλλα εργασίας, τεστ αξιολόγησης, θεωρητικό υποστηρικτικό υλικό, αλλά και ντοκιμαντέρ, τα οποία, όπως το πλήθος των εικόνων που κατατέθηκε, δεν είχαμε τη δυνατότητα να τα αναπαράγουμε – μπορείτε όμως να τα ζητήσετε.

Τα περισσότερα από τα κείμενα του Παραρτήματος κάθε διδακτικής πρότασης είναι άρθρα από εφημερίδες. Κάποια από αυτά είναι ήδη παλιά, ξεπερασμένα. Τα αφήσαμε όμως γιατί δείχνουν την άμεση σύνδεση του ΚΓ με την επικαιρότητα και ενισχύουν την άποψή μας ότι σε καμιά περίπτωση το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό υλικό δεν αποτελεί ένα ακόμα σχολικό εγχειρίδιο για να βγάλει τους εκπαιδευτές του ΚΓ από

το αδιέξοδο του “παρακάτω”. Κάποια κείμενα, όπως οι διακηρύξεις δικαιωμάτων ή οι αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους εκπαιδευτές με πολλούς τρόπους και σε ποικίλες περιπτώσεις.

Συνολικά υπάρχουν οκτώ διδακτικές προτάσεις. Η πιο μεγάλη διαρκεί 20 ώρες και η μικρότερη τρεις. Η πρώτη με τίτλο “Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ευρωπαϊκή ταυτότητα και περιήγηση στα μεγαλύτερα μουσεία της Ε.Ε. μέσα από το διαδικτυο”, 14 ώρες, αποτελεί μια πρόταση συνεργασίας ανάμεσα στον ΚΓ, τον Πληροφορικό Γραμματισμό και την Αισθητική Αγωγή. Μέσα από τις ιστοσελίδες των μουσείων γίνεται προσπάθεια να διαγραφεί η νέα ταυτότητα του Ευρωπαίου πολίτη.

Η δεύτερη, “Κοινωνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση”, 20 ώρες, είναι χωρισμένη σε δύο επιμέρους ενότητες. Σε αυτές θίγονται τα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι παραβιάσεις τους καθώς και το ζήτημα της απασχόλησης στην παγκοσμιοποιημένη εποχή μας. Το υποστηρικτικό υλικό περιέχει πάνω από είκοσι τίτλους: τις σημαντικότερες διακηρύξεις δικαιωμάτων, άρθρα του ελληνικού Συντάγματος, στοιχεία οικονομικά κ.α.

Με την οικονομία ασχολείται η τρίτη διδακτική ενότητα με τίτλο “Χρήμα και τραπεζικό σύστημα”, 3 ώρες. Ξεκινά με μια ιστορική αναδρομή στην πρωτόγονη κοινωνία για να καταλήξει στο σήμερα. Η διδακτική πορεία καταγράφεται ανά ώρα και προσφέρει και εναλλακτικά σενάρια. Το Παράρτημα είναι χρήσιμο όχι μόνο για τους εκπαιδευόμενους αλλά και για τους εκπαιδευτές.

Η τέταρτη ενότητα “Άτομο – πολίτης – ενημερωμένος πολίτης – ενεργός πολίτης”, 9 ώρες, είναι ένα θέμα το οποίο αποτελεί σχεδόν τον κοινό παρονομαστή του ΚΓ για όλα τα ΣΔΕ. Η διδακτική πορεία σαφής, τα κείμενα απλά και απτά, συνοδεύονται από φύλλα εργασίας. Κάποια από τα κείμενα του Παραρτήματος μπορούν να εμπλουτίσουν την τρίτη διδακτική πρόταση, αλλά και το αντίστροφο.

Το θέμα των γυναικών ή πιο επιστημονικά του κοινωνικού φύλου (gender) θίγεται στην πέμπτη διδακτική πρόταση, “Η ισότητα των δύο φύλων στο πλαίσιο της αλλαγής του Οικογενειακού Δικαίου”, 8 ώρες. Το κοινωνικό και το νομικό συνδέονται και συμπλέκονται. Χρησιμοποιείται η ομαδοσυνεργατική μέθοδος και η διδακτική πορεία περιγράφεται αναλυτικά. Το υποστηρικτικό υλικό πλούσιο, με ενδιαφέροντα κείμενα όπως το εικονογραφημένο του Συμβουλίου Ισότητας.

Η έκτη διδακτική πρόταση “Προκαταλήψεις – στερεότυπα”, 8-10 ώρες, προέκυψε από τη συνύπαρξη μέσα στο ίδιο τμήμα “γνήσιων Ελλήνων”, τσιγγάνων και ποντιακής καταγωγής εκπαιδευομένων. Οι τελευταίοι –εκτός των άλλων– είδαν ντοκιμαντέρ και τους μοιράστηκαν φυλλάδια όπως το “Αλφαβητάρι κατά του κοινωνικού ρατσισμού και της μη αποδοχής”, το οποίο περιέχεται και στο Παράρτημα.

Το θέμα της εβδομης διδακτικής πρότασης είναι “Κοινωνικοί κανόνες – κοινωνικός έλεγχος”, 6 ώρες. Η δραματοποίηση είναι μία από τις πρακτικές που χρησιμοποιήθηκε

σε αυτή τη διαθεματική συνδιδασκαλία, στην οποία συμμετείχε και η εκπαιδύτρια του Γλωσσικού Γραμματισμού. Στο Παράρτημα κείμενα από την αρχαία και τη νεότερη λογοτεχνία συνυπάρχουν μαζί με το θεωρητικό πλαίσιο.

Η τελευταία διδακτική πρόταση, 6 ώρες, έχει τίτλο “Η πορεία λήψης αποφάσεων – οδηγός λήψης αποφάσεων” και είχε ως αφορμή τα ίδια τα λόγια των εκπαιδευόμενων, τις δικές τους απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο που συμπλήρωσαν στο ΣΔΕ. Στο Παράρτημα, μαζί με το Φύλλο Εργασίας, το κείμενο έχει ως στόχο να προσφέρει στους εκπαιδευόμενους το θεωρητικό πλαίσιο για τη λήψη μιας απόφασης.

Το εύρος των θεμάτων που τίγονται αλλά και των διδακτικών πρακτικών οι οποίες ακολουθούνται είναι μεγάλο, γιατί ο ΚΓ θεωρεί ότι η μάθηση στα ΣΔΕ για να είναι αποτελεσματική πρέπει να είναι ολιστική. Μέσα από αυτό το υλικό οι εκπαιδευτές του ΚΓ θα μπορέσουν να έλθουν σε επαφή με τον τρόπο δουλειάς άλλων συναδέλφων τους, να δουν πώς στις συγκεκριμένες περιπτώσεις οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι ήρθαν σε επαφή με τις κοινωνικές επιστήμες και τις μεθόδους τους. Είναι ένα υλικό αφορμής. Προσφέρεται για προβληματισμό και κριτική σκέψη.

Τασούλα Βερβενιώτη

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών

Τασούλα Βερβενιώτη

Εισαγωγή

Η εξελικτική πορεία του ανθρώπου, αντί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη σύμπτωση και ανθρώπινη αλληλεγγύη, οδήγησε σε αυξανόμενες εθνικές, φυλετικές, θρησκευτικές και ταξικές διακρίσεις. Τα φαινόμενα αυτά που έλκουν την αφετηρία τους στον 16^ο αιώνα επιταχύνθηκαν τον 19^ο και πήραν μια πιο άγρια μορφή τον 20^ο αιώνα. Στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα η Ευρώπη “των φώτων” έζησε δύο παγκόσμιους ολοκληρωτικούς πολέμους και πολλαπλούς εμφύλιους, καθώς και τις αγριότητες και ωμότητες των στρατοπέδων συγκέντρωσης και σωστά αποκλήθηκε “σκοτεινή ήπειρος” (Mazower 2001).

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, εποχή θεμελιωδών κοινωνικών αλλαγών, οι οποίες συντελούνται με ραγδαίους ρυθμούς –λόγω της ανάπτυξης της νέας τεχνολογίας–, η κοινωνία μας, για να μειώσει τους ανταγωνισμούς και τις αντιπαλότητες, πρέπει να προσφέρει σε όλα τα μέλη της δυνατότητες πρόσβασης στη γνώση, οι οποίες θα τους δώσουν την ευκαιρία να καλυτερέψουν τη ζωή τους. Και σε αυτήν την προσπάθεια τον πρώτο λόγο έχει η εκπαίδευση, αφού ένας από τους βασικούς σκοπούς της είναι η ανάπτυξη της προσωπικότητας και των δυνατοτήτων των μελών της κοινωνίας, των ανθρώπων–πολιτών. Η εκπαίδευση μπορεί και πρέπει να δώσει τη δυνατότητα σε όλους να συμμετέχουν όσο το δυνατόν περισσότερο στην πολιτιστική, οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή, να γίνουν ενεργοί πολίτες.

Οι δεσμοί ανάμεσα στον ενεργό πολίτη και στην εκπαίδευση είναι στενοί. Η εισαγωγή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, ως συνέπεια της βιομηχανικής επανάστασης, αποτέλεσε το κλειδί για τη δημιουργία μιας “νέας” πολιτικής ταυτότητας, γιατί παρείχε τη βάση για μια πιο ενήμερη συμμετοχή. Σήμερα, η ενεργητική εμπλοκή των ανθρώπων στα κοινά είναι μέρος ενός ευρύτερου σκεπτικού για την ιδιότητα του πολίτη (citizenship), ο οποίος παίρνει τη ζωή και το μέλλον στα χέρια του¹.

Κεντρική επιδίωξη των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) είναι η μάθηση να οδηγήσει στη δημιουργία ενεργών πολιτών. Ο κοινωνικός γραμματισμός μπορεί και πρέπει να προσφέρει πολλά προς αυτήν την κατεύθυνση, γιατί σε τελευταία ανάλυση οι θεματικές του στοχεύουν στην ανάπτυξη του ανθρώπου ως μέλους της κοινωνίας, στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης, στον κοινωνικό γραμματισμό.

¹ Το θέμα Education for Democratic Citizenship (Εκπαίδευση για μια δημοκρατική πολιτεία) έχει απασχολήσει και την Ευρωπαϊκή Ένωση, Επιτροπή για την Πολιτισμική Συνεργασία (Council for Cultural Co-operation (CDCC)). Το 1996 πραγματοποιήθηκε μια Συνεδριακή Συνάντηση (Στρασβούργο 24-25 Ιουνίου 1996). Την επόμενη χρονιά το θέμα συζητήθηκε σε Σεμινάριο που διοργανώθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση (Στρασβούργο 11-12 Δεκέμβρη 1997). Η γενική εισήγηση εκδόθηκε το 1998 (DECS/CIT(98) 7 def.) με τίτλο “Declaration and programme on education for democratic citizenship, based on the rights and responsibilities of citizens” (Διακήρυξη και πρόγραμμα της εκπαίδευσης για μια δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, βασισμένο στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών). Η διακήρυξη αυτή, γνωστή και ως “Διακήρυξη της Βουδαπέστης”, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή των Υπουργών στις 7 Μαΐου 1999, στην 104η Συνεδρία. Βλ. και Project on “Education for Democratic Citizenship”, Strasbourg, 17 July 2000 στο DECS/EDU/CIT (99) def 2, καθώς και DGIV/EDU/CIT (2000) 23. Οσον αφορά τις στρατηγικές μάθησης βλ. DECS/EDU/CIT (2000) 16. Για τη Διά βίου εκπαίδευση και την ιδιότητα του πολίτη βλ. DGIV/EDU/CIT (2000) 21.

Αναγκαιότητα διδασκαλίας του γνωστικού αντικειμένου

Οι κοινωνικές επιστήμες αποτέλεσαν μια προσπάθεια των ανθρώπων να προσεγγίσουν τα κοινωνικά φαινόμενα, χρησιμοποιώντας επιστημονικές μεθόδους, με στόχο να προβάλλουν μια παγκόσμια βάση για την κοινωνική γνώση και συνειδητοποίηση.

Ο κοινωνικός γραμματισμός είναι ένα νέο “μάθημα” και η αναγκαιότητα της διδασκαλίας του εδράζεται σε δύο κυρίως λόγους. Πρώτον στις μεταβατικές κοινωνικές συνθήκες τις οποίες διέρχεται η ανθρωπότητα, λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης. Δεύτερον στο γεγονός ότι οι εκπαιδευόμενοι στα ΣΔΕ είναι ενήλικοι. Οι Προδιαγραφές Σπουδών του ΚΓ δεν μπορούσαν να είναι μια απλή προσαρμογή –για ενήλικους– των Προγραμμάτων Σπουδών των κοινωνικών επιστημών (Ιστορία, Γεωγραφία, Κοινωνιολογία, Πολιτική Επιστήμη, Πολιτική Οικονομία, Φιλοσοφία, Ψυχολογία), οι οποίες διδάσκονται στη μέχρι τώρα τυπική εκπαίδευση. Επιπλέον οι 18 μήνες σπουδών απέκλειαν κάθε προσπάθεια για μια στοιχειώδη κάλυψη της “ύλης”, έστω και μιας κοινωνικής επιστήμης. *Ο ΚΓ είναι ένα νέο γνωστικό αντικείμενο*, μια επινόηση του καιρού μας, μια προσπάθεια να καλύψει τις ανάγκες των εκπαιδευόμενων στην κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων.

Οι εκπαιδευόμενοι στα ΣΔΕ δε ζουν προστατευμένοι μέσα στα πλαίσια της οικογένειας, όπως οι νεαροί μαθητές, αλλά είναι ήδη πολίτες. Στις κοινωνικές τους επαφές και συναλλαγές δεν αντιμετωπίζονται ως παιδιά που “θα μάθουν”, αλλά ως άτομα που ήδη έπρεπε να ξέρουν. Επιπλέον στη ζωή τους έχουν βρεθεί αντιμετώπι με δυσκολίες, αρρώστιες, κακουχίες, δυσπραγίες και τα έχουν βγάλει πέρα –άλλοτε με μεγαλύτερη και άλλοτε με λιγότερη επιτυχία². Ο κοινωνικός γραμματισμός μπορεί και πρέπει να τους βοηθήσει να γίνουν πιο αποτελεσματικοί.

Η πραγματικότητα αυτή διαφοροποιεί και τις διδακτικές μεθόδους. Το Πρόγραμμα Σπουδών του διαφέρει εντελώς από αυτό της μέχρι τώρα τυπικής εκπαίδευσης, όπως διαφέρουν και οι διδακτικές του πρακτικές. Η “από καθ’ έδρας” διδασκαλία κάποιων γενικών επιστημονικών αρχών, ακόμα και της ιδιότητας του πολίτη (citizenhip), ξεκομμένα από το βίωμα και την εμπειρία, δεν είναι αρκετή για τους εκπαιδευόμενους των ΣΔΕ³.

Η διαδικασία μέσα από την οποία επιτυγχάνεται η βασική επιδίωξη του κοινωνικού γραμματισμού περιλαμβάνει τρία επίπεδα:

1. Γνώση και κατανόηση της πολυπλοκότητας των κοινωνικών φαινομένων, τα οποία αγγίζουν άμεσα την εμπειρία και τα βιώματά των εκπαιδευόμενων
2. Απόκτηση της ικανότητας να χειρίζονται οι εκπαιδευόμενοι αυτές τις γνώσεις σε επιχειρησιακό επίπεδο, όταν δηλαδή τις χρειάζονται
3. Προσπάθεια για επιστημονική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων, καθώς και παροχή ενός πλαισίου για συνεχή μάθηση, ώστε και μετά την αποφοίτησή τους να συνεχίσουν να είναι ενεργοί πολίτες στηριζόμενοι σε επιστημονικές αρχές και μεθόδους.

² Για την εκπαίδευση ενηλίκων ενδεικτικά αναφέρω: Rogers (1998), Δούκας (2003).

³ Για την εκμάθηση της ιδιότητας του πολίτη στη Μεγάλη Βρεταννία βλ. The National Curriculum of England, www.nc.uk.net. Υπάρχει επίσης ένας οδηγός για δασκάλους που έχει συνταχθεί από το Qualifications and Curriculum Authority (QCA) και το Department for Education and Skills (DfES) http://www.standards.dfes.gov.uk/word/secondaryschemes/ks3_teachers_guide.doc.

Θεωρούμε ότι τα τρία παραπάνω επίπεδα κερδίζονται σωστότερα και καλύτερα μέσα από την πράξη και ότι οι θεωρητικές γνώσεις ανακαλύπτονται και αποκαλύπτονται στη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η διδακτική πρακτική του ΚΓ εδράζεται στις βιωμένες εμπειρίες και στα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων, καθώς και στην επικαιρότητα.

Καθορισμός αντικειμένου

Το γνωστικό περιεχόμενο του κοινωνικού γραμματισμού είναι ευρύτατο: οι πολύμορφες σχέσεις αλληλεπίδρασης των ατόμων εν κοινωνία. Σήμερα, αυτές ερευνώνται από ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών επιστημών: της Ανθρωπολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Ιστορίας, της Γεωγραφίας, της Πολιτικής Επιστήμης, της Πολιτικής Οικονομίας, της Φιλοσοφίας και της Ψυχολογίας. Στον ΚΓ η γνωστική ομπρέλα κάτω από την οποία τελούν όλες οι παραπάνω επιστήμες είναι η Κοινωνιο-πολιτισμική Ανθρωπολογία (Socio-cultural Anthropology), γιατί εμπεριέχει όλες τις θεματικές και τις μεθόδους προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων.

Στον ΚΓ οι επιστήμες δε χωρίζονται, γιατί ο χωρισμός των επιστημών έχει αξία μόνο όταν εξυπηρετεί τις ανθρώπινες ανάγκες, όταν βοηθά τους ανθρώπους να αξιοποιήσουν πιο αποτελεσματικά τις γνώσεις τους. Το εύρος των επιστημών το οποίο καλύπτει ο ΚΓ μπορεί και πρέπει να λειτουργήσει απελευθερωτικά και όχι καταπιεστικά, όπως θα λειτουργούσε, αν έπρεπε, για παράδειγμα, να αποστηθίσουν οι εκπαιδευόμενοι ένα συγκεκριμένο ποσό γνώσεων. Οι Προδιαγραφές Σπουδών του ΚΓ λειτουργούν με την επίγνωση ότι καμία από τις κοινωνικές επιστήμες δεν μπορεί να διδαχθεί επαρκώς θεωρητικά – στο υπάρχον χρονικό διάστημα–, όπως και σε κανένα άλλο πρόγραμμα βασικής εκπαίδευσης.

Η μάθηση των ενηλίκων εκπαιδευομένων για να είναι αποτελεσματική πρέπει να είναι ολιστική, δηλαδή να μην πριμοδοτεί τις μονομερείς οπτικές θεάσεις των ζητημάτων, τη μονοθεματικότητα, την εξειδικευμένη γνώση, αλλά να είναι διαθεματική. Ο ΚΓ είναι “αφ’ εαυτού” διαθεματικός, αλλά και προσφέρεται για διαθεματικές συνεργασίες με τους άλλους γραμματισμούς.

Ο ΚΓ αξιοποιεί το σύνολο των μεθόδων προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων, αντλεί από όλες τις κοινωνικές επιστήμες γνώσεις, μεθόδους και κοινωνικές εμπειρίες, γιατί ο στόχος του είναι να δώσει στους εκπαιδευομένους εκείνα τα εφόδια που θα τους κάνουν περισσότερο ενημερωμένους, υπεύθυνους, συνειδητοποιημένους και, άρα, ενεργούς πολίτες. Ο κοινωνικός γραμματισμός μνει τους εκπαιδευομένους στις κοινωνικές επιστήμες, ώστε να αποκτήσουν εκείνες τις γνώσεις και τις δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν στη ζωή τους και, επιπλέον, τους παρέχει τη δυνατότητα να προσφεύγουν και να απευθύνονται σε αυτές και μετά την αποφοίτησή τους.

Συνολικά το Πρόγραμμα Σπουδών των ΣΔΕ, οι πολυγραμματισμοί, αποτελούν μια “δεύτερη ευκαιρία”, μια νέα οπτική για την εκπαίδευση. Η πολλαπλότητα των γνωστικών αντικειμένων καθώς και η ευρύτητα του περιεχομένου του ΚΓ αποτελεί μια πρό(σ)κληση για μια ολιστική, διαθεματική προσέγγιση της βιωμένης εμπειρίας που μετουσιώνεται σε γνώση.

Ωστόσο, το πέρασμα από το επιμέρους στο πιο γενικό δεν είναι ούτε απλό ούτε εύκολο. Αξίζει, γι’ αυτό το λόγο, να διαγράψουμε –εν τάχει– το πλαίσιο δράσης κάθε κοινωνικής επιστήμης, εντοπίζοντας παράλληλα τις συγγένειες και τις σχέσεις της με τις άλλες, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα να γίνουν αντιληπτές οι πολυποίκιλες διαστά-

σεις των κοινωνικών φαινομένων και οι ποικίλες προσεγγίσεις τους.

Ανθρωπολογία

Η Ανθρωπολογία ως επιστήμη προσπαθεί να διαπεράσει τα σύνορα ανάμεσα στις φυσικές, κοινωνικές και ανθρωπιστικές σπουδές και να εξερευνήσει τις βιολογικές, γλωσσικές, υλικές και συμβολικές διαστάσεις της ανθρωπότητας σε όλες τις μορφές. Το αντικείμενο της είναι ευρύτατο. Σε αυτό συμπεριλαμβάνεται η κουλτούρα, οι άνθρωποι, οι κοινωνίες, τα σύμβολα και τα νοήματα αλλά έχει χρησιμοποιηθεί και ως μέσο για τη διεκδίκηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ασχολείται με τη μελέτη των πολιτισμών τόσο σε “εξωτικές” κοινωνίες όσο και στις οικονομικά αναπτυγμένες. Ερευνά σύγχρονα φαινόμενα, όπως για παράδειγμα τη βία στα γήπεδα, αλλά συχνά και την αρχαιότητα ή το μεσαίωνα. Την ενδιαφέρουν όλα τα πολιτισμικά στοιχεία μιας κοινωνίας: τα έθιμα και οι τελετές (τα Αναστενάρια, το μάτι και το ξεμάτιασμα, η βεντέτα), οι εθνότητες αλλά και οι εθνοτικές διαφορές και συγκρούσεις (εμφύλιοι πόλεμοι, μειονότητες), η διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας των μεταναστών αλλά και των βιομηχάνων, η θέση και ο ρόλος της γυναίκας και του άντρα σε μια κοινωνία, η υποκειμενικότητα κτλ.

Κεντρική στη σύγχρονη ανθρωπολογία είναι η άποψη ότι η ανθρώπινη φύση ισοδυναμεί με την “κουλτούρα”, με άλλα λόγια ότι το ανθρώπινο είδος έχει αναπτύξει μια ικανότητα να συλλαμβάνει τον κόσμο με σύμβολα, να διδάσκει και να μαθαίνει μέσω κοινωνικών συμβόλων και να τον μετασηματίζει μέσω αυτών των συμβολισμών. Η Ανθρωπολογία είναι μια σχετικά καινούρια επιστήμη και μόλις πρόσφατα εντάχθηκε στα ελληνικά Πανεπιστήμια. Αρχικά υπήρξε το δημιουργικό αποτέλεσμα των ερευνών των κοινωνιολόγων και των ψυχολόγων σε μη βιομηχανικές κοινωνίες, αλλά δε σταμάτησε μόνο εκεί. Το αντικείμενο της μελέτης της είναι ίδιο με της Κοινωνιολογίας (άνθρωπος – κοινωνία), αν και εστιάζεται περισσότερο στον άνθρωπο. Μια άλλη ομοιότητα μαζί της είναι ότι αποδομεί και αμφισβητεί κοινωνικές καταστάσεις και πρακτικές. Η ανάπτυξή της υπήρξε ραγδαία και σήμερα διακρίνεται σε πολλούς κλάδους, ανάλογα με τα ζητήματα που ερευνά: Κοινωνική Ανθρωπολογία (Social Anthropology), Πολιτισμική (Cultural Anthropology), Ανθρωπολογία της Βίας (Anthropology of Violence), του Σώματος (Anthropology of the Body) κ.ά.

Ο πιο σημαντικός κλάδος της είναι η Πολιτισμική Ανθρωπολογία, που ονομάζεται και Κοινωνιο–πολιτισμική Ανθρωπολογία (Socio–cultural Anthropology). Λειτουργεί περισσότερο ως ενιαία κοινωνική επιστήμη, υπερβαίνει αφομοιώνοντας τις παραδοσιακά τεμαχισμένες προσεγγίσεις των κοινωνικών φαινομένων και πριμοδοτεί την πολυδιάσταση προσέγγισή τους, έχοντας επίγνωση της εξαιρετικής συνθετότητας των φαινομένων αυτών. Ειδικότερα ερευνά κοινωνικές συμπεριφορές και απόψεις: τις σχέσεις συγγένειας και τις αλληλεπιδράσεις μέσα στην οικογένεια, τα κοινωνικά δίκτυα (πελατειακές σχέσεις, άτυπα δίκτυα στη γειτονιά), την ανάπτυξη της γλώσσας, την ανάπτυξη των ανταλλαγών, το γάμο, την προίκα, τα πολιτικά συστήματα, τις θρησκευτικές τελετές, τη μετανάστευση, τις οικονομικές και διαπροσωπικές σχέσεις. Καλύπτει σχεδόν όλα τα γνωστικά αντικείμενα των κοινωνικών επιστημών⁴.

⁴ Για την Κοινωνική Ανθρωπολογία βλ. www.wikipedia.org/wiki/Anthropology και στις ιστοσελίδες του Πανεπιστημίου του Σάσσεξ: <http://www.sussex.ac.uk/Units/TLDU/LM/LMissue6/item5.html>.

Κοινωνιολογία

Η κοινωνιολογία μελετά τα ανθρώπινα όντα μέσα στο κοινωνικό τους περιεχόμενο. Είναι μια τεράστια αλλά και εξαιρετικά ενδιαφέρονσα επιστήμη. Στοχεύει να κατανοήσει τον τρόπο που “δουλεύει” μια κοινωνία. Ερευνά τις δομές και τα πολιτισμικά στοιχεία των διαφόρων κοινωνιών σε όλο τον κόσμο και σε όλες τις χρονικές περιόδους. Ασχολείται με την ανάλυση των κοινωνικών θεσμών, όπως η οικογένεια, η πολιτική, η εκπαίδευση, η οικονομία, η θρησκεία ή τα ΜΜΕ. Διερευνά τις φυλετικές και κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες, τον κοινωνικό μετασχηματισμό, την κοινωνικοποίηση, την πολυπολιτισμικότητα, τη θρησκεία. Παρατηρεί τις καθημερινές εμπειρίες των κοινωνικών ομάδων –εργάτες ή γιάπηδες, χωρικοί ή νοσοκόμες– και προσπαθεί να τις ερμηνεύσει. Ασχολείται με κρίσιμα φιλοσοφικά θέματα αλλά και με το πώς μπορεί να γίνει η μελέτη της κοινωνίας. Ασχολείται με τα επίκαιρα ερωτήματα και διλήμματα της εποχής μας. Αμφισβητεί τις υπάρχουσες παραδοχές και απόψεις για την κοινωνία. Η κοινωνιολογική θεωρία διαθέτει ποικίλες οπτικές για να “κοιτάει” την κοινωνία, όπως η συναίνεση και η σύγκρουση, αλλά και η κοινωνική δράση, με τις οποίες προσπαθεί να εξηγήσει τις κοινωνικές λειτουργίες⁵.

Ιστορία

Η ιστορία αποτελεί το ενοποιητικό στοιχείο όλου του Προγράμματος Σπουδών του κοινωνικού γραμματισμού, γιατί η Ιστορία μελετά την πορεία μέσα στο χρόνο των κοινωνιών και των ατόμων που ζουν σε αυτές. Οι άνθρωποι, οι κοινωνίες, καθώς και οι υλικές βάσεις πάνω στις οποίες αυτές στηρίζονται αλλά και οι ιδεολογίες έχουν ένα παρελθόν, μια ιστορικότητα. Η ιστορία συνδέεται άμεσα τόσο με τις ανθρωπιστικές σπουδές (με τη λογοτεχνία και την τέχνη) όσο και με τις κοινωνικές επιστήμες. Η Κοινωνιολογία, η Ανθρωπολογία, η Πολιτική Επιστήμη, η Πολιτική Οικονομία και η Γεωγραφία συνεπικουρούν τη σπουδή της ιστορίας και βοηθούν τους εκπαιδευόμενους να κατανοήσουν καλύτερα την κοινωνία μέσα στην οποία ζουν, καθώς και τους άλλους ανθρώπους που βρίσκονται έξω από αυτήν.

Στον ΚΓ η έμφαση αξίζει να δίνεται στην κοινωνική και τοπική ιστορία⁶.

Γεωγραφία

Σε κάποιες χώρες, όπως η Γαλλία, το μάθημα της Γεωγραφίας διδάσκεται μαζί με την Ιστορία, γιατί τα γεγονότα (στρατιωτικά, πολιτικά, πολιτισμικά) δημιουργούνται μέσα σε συγκεκριμένους γεωγραφικούς χώρους, οι οποίοι ταυτόχρονα αποτελούν κοινωνικούς χώρους. Οι τόποι και οι άνθρωποι, το ανθρώπινο και το φυσικό περιβάλλον είναι αζεδιάλυτα συνδεδεμένα. Η Γεωγραφία δεν ερευνά απλώς τι υπάρχει πάνω

⁵ Για τον ορισμό της Κοινωνιολογίας και των επι μέρους επιστημών της βλ. www.wikipedia.org/wiki/Sociology, www.hewett.norfolk.sch.uk/curric/soc/theory.htm. Άλλες χρήσιμες συνδέσεις: <http://www.angelfire.com/or/sociologyshop/socsnip.html>, SocioSite at University of Amsterdam και <http://www.theory.org.uk> social theory for fans of popular culture.

⁶ Για την Ιστορία βλ. www.wikipedia.org/wiki/History. Για τη διδασκαλία της Ιστορίας στο παραδοσιακό σχολικό σύστημα βλ. ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (1999). Για τη διδασκαλία της ιστορίας στην ΕΕ βλ. Parliamentary Assembly of the Council of Europe (1996). Για το θέμα της μνήμης και των μνημείων βλ. Mangot (1998).

στη γη, αλλά και γιατί υπάρχει σε αυτόν τον τόπο και όχι σε άλλο, ανεξάρτητα αν η αιτία οφείλεται στη φύση ή στους ανθρώπους. Εξετάζει επίσης και τα αποτελέσματα αυτών των διαφορών⁷.

Πολιτική Επιστήμη

Παλιότερα η Πολιτική Επιστήμη θεωρείτο η “κορωνίς” των επιστημών, γιατί ασχολιόταν με την πολιτική, με τη διακυβέρνηση. Ενώ οι ιστορικοί προσπαθούν να ερευνήσουν το παρελθόν, οι πολιτικοί επιστήμονες προσπαθούν να φωτίσουν την πολιτική του παρόντος και να διαγράψουν αυτή του μέλλοντος.

Η Πολιτική Επιστήμη, συγκριτικά με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες, έχει τα λιγότερο καθορισμένα πλαίσια και τα ευρύτερα ενδιαφέροντα. Η Πολιτική Επιστήμη συνδέεται άμεσα με την Οικονομία, την Ιστορία και την Κοινωνιολογία. Η Πολιτική και η Οικονομική επιστήμη επικαλύπτονται, αφού η οικονομία και η πολιτική βρίσκονται σε στενή αλληλεπίδραση. Η Πολιτική Επιστήμη μπορεί να είναι συγκριτική (ανάμεσα σε διάφορα έθνη – κράτη), να ασχολείται με τη διεθνή πολιτική, αλλά και με την πολιτική φιλοσοφία ή τις πολιτικές συμπεριφορές, όπως για παράδειγμα τη βία. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι Διεθνείς Σχέσεις (νομικό πλαίσιο, οικονομία, κοινωνιολογία), αν και αποτελούσαν τμήμα της Πολιτικής Επιστήμης, αυτονομήθηκαν.

Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της βρίσκεται βέβαια η πολιτική. Συχνά όμως οι πολιτικοί επιστήμονες μελετούν εργατικές ενώσεις, συνεταιρισμούς και άλλου είδους οργανώσεις, οι οποίες δεν επιδρούν άμεσα στην παραγωγή του νομικού πλαισίου ή των πολιτικών αποφάσεων, αλλά έχουν μια δομή και πορεία παρόμοια με μιας κυβέρνησης, στο επίπεδο των διασυνδέσεων και της εξουσίας. Οι πολιτικοί επιστήμονες ασχολούνται με μια ποικιλία θεμάτων όπως το Σύνταγμα και τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, οι εκλογές και οι εκλογικές συμπεριφορές, η κοινή γνώμη (για θέματα που αφορούν την κοινωνική ασφάλεια ή την εξωτερική πολιτική) αλλά και ο ρόλος των θεσμών: ο θεσμός της οικογένειας και το Οικογενειακό Δίκαιο, το Κοινοβούλιο ή η σχέση της δικαστικής με την εκτελεστική εξουσία κτλ⁸.

Πολιτική Οικονομία – Οικονομική Επιστήμη

Η σύγχρονη οικονομική σκέψη θεωρεί ως αφετηρία της τον Άνταμ Σμιθ (τέλος 18^{ου} αιώνα). Εκφράζεται με δύο όρους: Πολιτική Οικονομία και Οικονομική/ές Επιστήμη/ες (Οικονομία/Οικονομικά). Πολλοί θεωρούν τους δύο όρους ταυτόσημους, αλλά άλλοι δίνουν στην Πολιτική Οικονομία μια ευρύτερη έννοια. Ο τρόπος χρήσης των δύο αυτών όρων δείχνει ανάγλυφα τον τρόπο που οι διάφορες επιστήμες διαμορφώνονται μέσα στην ιστορική διαδρομή. Ο όρος Πολιτική Οικονομία είναι παλαιότερος και χρησιμοποιείτο κυρίως για να επισημάνει την εφαρμογή της οικονομίας στην πολιτική. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα όμως είχε επικρατήσει ο όρος Οικονομική/ές Επιστήμη.

⁷ Για τη Γεωγραφία βλ. www.wikipedia.org/wiki/Geography, καθώς και στο Πρόγραμμα Σπουδών της Μ. Βρετανίας www.nc.uk.net/nc/contents/Gr.

⁸ Για την Πολιτική Επιστήμη βλ. www.wikipedia.org/wiki/Political_science και European consortium for political research <http://www.essex.ac.uk/ecpr/>. Για τα ανθρώπινα δικαιώματα πολύ χρήσιμα είναι τα βιβλία για το μαθητή και για τον καθηγητή/τρια του ΚΕΜΕΤΕ (Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΑΜΕ) (2000).

μη/ες (Οικονομία/ Οικονομικά). Ωστόσο, στη δεκαετία του 1960 η Σχολή του Σικάγου και οι ριζοσπάστες οικονομολόγοι (μαρξιστές, μετά- κεϋνσιανοί) “επέστρεψαν” στον παλιότερο όρο Πολιτική Οικονομία και του έδωσαν ένα ευρύτερο περιεχόμενο.

Σε γενικές γραμμές η Πολιτική Οικονομία ασχολείται με τους νόμους που αφορούν την παραγωγή, τη συσσώρευση, τη διανομή και την κατανάλωση των αγαθών. Οι νόμοι αυτοί δεν είναι φυσικά φαινόμενα αλλά αποτέλεσμα της δράσης των ανθρώπων σε μια συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία. Προσπαθεί να απαντήσει στα ερωτήματα που έχουν σχέση με το εμπόριο, τις οικονομικές συναλλαγές, τις τιμές, τον τιμάριθμο, το κόστος, τους μισθούς. Η Οικονομία διακρίνεται σε Μίκρο- οικονομία, η οποία αναφέρεται σε άτομα και εταιρίες, και Μάκρο- οικονομία, η οποία αντιμετωπίζει την οικονομία ως ένα σύνολο και ασχολείται με το εισόδημα, την απασχόληση και τον πληθωρισμό⁹.

Φιλοσοφία

Ο ορισμός της Φιλοσοφίας αποτελεί από μόνος του ένα φιλοσοφικό πρόβλημα. Μιλώντας γενικά μπορούμε να πούμε ότι η Φιλοσοφία μελετά τις έννοιες και προσπαθεί να δώσει τους ορισμούς στα πιο βασικά και θεμελιακά “πιστεύω”, τις παγκόσμιες όψεις των πραγμάτων όπως η ύπαρξη, στις καθολικές αξίες όπως η καλοσύνη, αλλά και σε προβλήματα όπως η ελευθερία της βούλησης. Οι σπουδές της Φιλοσοφίας δεν περιλαμβάνουν μόνο τις έννοιες της ύπαρξης, της καλοσύνης, της γνώσης ή της αισθητικής. Συμπεριλαμβάνουν επίσης και ερωτήματα όπως “Τι σημαίνει καλός;” ή “Είναι πάντα η γνώση εφικτή;” ή “Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στο μυαλό και στο σώμα;”. Η φιλοσοφία είναι μια διανοητική ενασχόληση που μπορεί να αφορά ένα επίκαιρο αλλά και ένα ιστορικό ή κοινωνικό ή οικονομικό ζήτημα.

Στη λαϊκή της εκδοχή η Φιλοσοφία είναι η αγάπη για τη σοφία και ο φιλόσοφος είναι ένας σοφός άνθρωπος, δηλαδή “μετρημένος”, που έχει φιλοσοφήσει (έχει σκεφτεί από όλες τις απόψεις) ένα θέμα. Στα ΣΔΕ οι εκπαιδευόμενοι δε χρειάζεται να αποστηθίσουν τις απόψεις των διαφόρων φιλοσοφικών σχολών από τους Προσωκρατικούς ως τις μέρες μας, αλλά να σταθούν με προσοχή στην εξέταση της δικής τους φιλοσοφίας για τη ζωή, με βάση την οποία πορεύονται έως σήμερα¹⁰.

Ψυχολογία

Η Ψυχολογία είναι μια εφαρμοσμένη επιστήμη που ασχολείται με τη μελέτη και την επέμβαση σε διανοητικά προβλήματα και διαδικασίες, καθώς και σε θέματα συμπεριφοράς. Οι ψυχολόγοι εξετάζουν επίσης την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες, καθώς και ανάμεσα στα άτομα, τις ομάδες και το περιβάλλον τους. Η ρίζα της λέξης Ψυχολογία αναφέρεται στην ψυχή και από μερικούς θεωρείται ότι μελετά και θεραπεύει την ψυχή, προσδίνοντάς της μια μεταφυσική διάσταση. Η μοντέρνα ψυχολογία ασχολείται περισσότερο με τη μελέτη της συμπεριφοράς των ατόμων

⁹ Για την Πολιτική Οικονομία βλ. www.wikipedia.org/wiki/Political_economy, www.wikipedia.org/wiki/Economics, καθώς και John Elliot Cairnes “The Character and Logical Method of Political Economy” στο www.econlib.org/library/Cairnes/crnPE1.html

¹⁰ Βλ. και ορισμό της Φιλοσοφίας, αλλά και βασικές έννοιες, θεωρίες και θεματικές στην Εγκυκλοπαίδεια Wikipedia: http://www.wikipedia.org/wiki/Definition_of_philosophy.

και των ομάδων, με τις γνωστικές λειτουργίες (μάθηση, μνήμη), με τα συναισθήματα, την προσωπικότητα και τις ατομικές διαφορές. Εξετάζει το άτομο στην κοινωνία, στην εργασία και στην παραγωγή.

Η Ψυχολογία παραδοσιακά διαπλέκεται με την Κοινωνιολογία, την Ανθρωπολογία και τη Φιλοσοφία. Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα θεωρείτο κλάδος της Φιλοσοφίας. Όπως και η Φιλοσοφία ασχολείται με το νου του ανθρώπου, αλλά τον εξετάζει με διαφορετικό τρόπο. Οι ομοιότητες με την Κοινωνιολογία και την Ανθρωπολογία εδράζονται κυρίως στη σχέση τους με το κοινωνικό περιβάλλον¹¹.

Σκοπός

Στο υπάρχον Πρόγραμμα Σπουδών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης –παρά τους πειραματισμούς της “ευέλικτης ζώνης” στο Γυμνάσιο– υπερισχύει η άποψη του σαφούς διαχωρισμού των μαθημάτων. Όσον αφορά τις Κοινωνικές επιστήμες, όχι μόνο βρίσκονται στο “περιθώριο” αλλά και αντιμετωπίζονται αποσπασματικά σαν να ήταν ξεκομμένες η μία από την άλλη.

Η Ιστορία είναι το μόνο μάθημα που διδάσκεται σε όλες τις τάξεις του Γυμνασίου και του Λυκείου δύο ώρες την εβδομάδα (στην Γ' Γυμνασίου τρεις ώρες), με στόχο να καλυφθεί μία ύλη από την προϊστορική εποχή ως τις μέρες μας. Η Γεωγραφία διδάσκεται στην Α' και Β' Γυμνασίου, χωρίς σύνδεση με την Ιστορία, την Οικονομία, την Πολιτική Επιστήμη ή την Κοινωνιολογία. Η Πολιτική Επιστήμη ως “Πολιτική και Κοινωνική Αγωγή” διδάσκεται δύο ώρες στη Β' Γυμνασίου και ως “Εισαγωγή στο Δίκαιο και στους πολιτικούς θεσμούς” δύο ώρες στη Β' Λυκείου. Οι “Αρχές Οικονομίας” δύο ώρες στην Α' Λυκείου και ως μάθημα επιλογής “Αρχές Οικονομικής Θεωρίας” στην Γ' Λυκείου. Οι “Αρχές Φιλοσοφίας” είναι μάθημα υποχρεωτικό μόνο για τη Θεωρητική Κατεύθυνση στη Β' Λυκείου και η Κοινωνιολογία και η Ψυχολογία αποτελούν και αυτές μαθήματα επιλογής. Ο σκοπός της διδακτικής πράξης είναι να “καλυφθεί” η διδακτέα ύλη. Τα αποτελέσματα είναι αβέβαια και επισφαλής όσον αφορά και την “ κάλυψη” της ύλης και τους στόχους που έχουν τεθεί για κάθε γνωστικό αντικείμενο.

Στα ΣΔΕ ο σκοπός του κοινωνικού γραμματισμού είναι εντελώς διαφορετικός. Με δεδομένο τον περιορισμό του χρόνου (τέσσερα εξάμηνα) και την αδυναμία κάλυψης μιας οποιασδήποτε ύλης (με την έννοια ενός εγχειριδίου βασικών γνώσεων), οι εκπαιδευόμενοι έρχονται σε επαφή με τις επιστημονικές θεωρίες και μεθόδους μελέτης των κοινωνικών φαινομένων στο ποσοστό που αυτές εμπλέκονται στα ενδιαφέροντά τους, συνδέονται με τις εμπειρίες και τα βιώματά τους, αποτελούν καθημερινές πρακτικές ή θέματα–ζητήματα που απασχολούν το κοινωνικό σύνολο, που είναι επίκαιρα.

Ο ΚΓ δε στοχεύει να δώσει μια γεύση γνώσης όλων των κοινωνικών επιστημών, αλλά να συγκροτήσει σε θεωρητική βάση τις ήδη υπάρχουσες εμπειρίες και γνώσεις των εκπαιδευομένων. Οι γνώσεις οι οποίες παρέχονται δεν ιεραρχούνται εκ των προτέρων, ούτε προκαθορίζονται από κάποια αυθεντία: να μάθουν πρώτα τους “θεμελιωτές” της τάδε επιστήμης, στη συνέχεια τις θεωρίες που διαμορφώθηκαν και τέλος να φτάσουμε στο “διά ταύτα”. Ξεκινούμε από το “διά ταύτα”, το οποίο αφορά άμεσα τους

¹¹ Για την Ψυχολογία βλ. www.wikipedia.org/wiki/Phychology

εκπαιδευομένους και προχωρούμε προς τις έννοιες και τις θεωρίες στο βαθμό που το ενδιαφέρον της ομάδας-τάξης συνεχίζεται. Αν χρειασθεί επανερχόμαστε.

Η προσέγγιση του ΚΓ είναι ολιστική. Ο επιμερισμός των αντικειμένων ή των αναλυτικών κατηγοριών είναι πρακτικός, αλλά δεν πρέπει να μας διαφεύγει την προσοχή ότι δεν έχει νόημα παρά μόνο ως μέρος ενός ευρύτερου οργανικού συνόλου, μιας ολιστικής μάθησης, ενός ευρύτερου στόχου που δεν είναι άλλος από την ιδιότητα του πολίτη. *Ο κοινωνικός γραμματισμός δε σκοπεύει να “βγάλει την ύλη” αλλά να “μορφώσει” ενεργούς πολίτες.* Θεωρεί ότι η “επαφή” των ατόμων με την επιστημονική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων είναι ζωτική σε μια δημοκρατική κοινωνία, ότι θα οδηγήσει τους εκπαιδευομένους σε μεγαλύτερη και σωστότερη κατανόηση του κόσμου μέσα στον οποίο ζουν και ότι θα τους δώσει τη δυνατότητα επέμβασης πάνω σε αυτήν την πραγματικότητα, είτε τους αφορά προσωπικά είτε ως μέλη της κοινωνίας.

Στον ΚΓ οι εκπαιδευόμενοι χρειάζονται να κατανοήσουν την πολιτισμική τους κληρονομιά για να είναι ενήμεροι συμμετοχοί στη δημιουργία του μέλλοντος της χώρας μας. Ωστόσο η βασική ιδέα μιας σύγχρονης δημοκρατικής πολιτείας δεν είναι μόνο η ενεργητική συμμετοχή, η υποστήριξη της μάθησης, της υπευθυνότητας, της κοινής ταυτότητας αλλά και της γνώσης των άλλων πολιτισμών. Στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία όπου ζούμε μοιραζόμαστε –κυρίως μέσω των ΜΜΕ– όχι μόνο τα γεγονότα (μια γιορτή ή ένα σεισμό) αλλά και τα αισθήματα των ανθρώπων που τα βιώνουν, έστω και αν βρίσκονται στην άλλη άκρη του πλανήτη μας. Ο κάθε άνθρωπος αλλά και το κάθε έθνος αποτελεί μέρος αυτής της παγκόσμιας κοινωνίας και όχι μια ξεκομμένη νησίδα.

Ζούμε σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Ο ΚΓ δεν μπορεί να είναι αποκλειστικά ελληνοκεντρικός και/ή εθνοκεντρικός. Η επιβεβαίωση των δημοκρατικών αξιών και των κοινωνικών πρακτικών βαίνει παράλληλα με το σεβασμό τόσο των ομοιοτήτων όσο και των διαφορών μας με τους “άλλους”. Σε καιρούς κοινωνικών αλλαγών χρειαζόμαστε το σταθερό έδαφος που παρέχουν αυτές οι αξίες, γιατί αποτελούν τη βάση της αναγνώρισης της κοινωνικής πραγματικότητας στο “μικρό πλανητικό χωριό μας”, στο οποίο η σημασία του ενεργού πολίτη εκτείνεται πολύ πέρα από τις τοπικές κοινωνίες και τα εθνικά σύνορα.

Επιμέρους στόχοι – δεξιότητες

Ο Κοινωνικός Γραμματισμός λόγω της πολλαπλότητας των γνωστικών αντικειμένων του είναι απαραίτητο να ξεκινήσει και να συνδυασθεί με τις υπάρχουσες εμπειρίες των εκπαιδευομένων, στις οποίες θα δώσει τη δυνατότητα να συγκροτηθούν σε γνώση. Οι γενικεύσεις δεν έχουν νόημα χωρίς εμπειρικές αναφορές. Δεν υπάρχει μάθηση χωρίς προσωπικό ενδιαφέρον. Στον κοινωνικό γραμματισμό δίνεται έμφαση στις στρατηγικές μάθησης, στον τρόπο που μαθαίνουν. Στην εξεύρεση και εφεύρεση εκείνων των θεμάτων που θα αγγίζουν μια ευρύτερη σειρά ενδιαφερόντων και θα ανοίξουν “παράθυρα” στη γνώση και στη συνειδητοποίηση. Τα θέματα τα οποία διαπραγματεύονται οι εκπαιδευόμενοι στα ΣΔΕ έχουν πάντα σχέση με τις ανάγκες τους και τα ενδιαφέροντά τους.

Τα στάνταρ μάθησης του κοινωνικού γραμματισμού πρέπει να είναι σχεδιασμένα έτσι ώστε οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στη διάρκεια της διδακτικής πρά-

ξης να παράγουν/δημιουργούν δεξιότητες. Οι δεξιότητες ως μικρές, σαφώς προσδιορισμένες, παρατηρήσιμες ενότητες συμπεριφοράς ή δράσης εντάσσονται και ενσωματώνονται μέσα στην εκπαιδευτική πρακτική. Η τάξη, ως ομάδα εργασίας, προσφέρει ευκαιρίες για να εξασκήσουν οι εκπαιδευόμενοι τις ικανότητές τους, αλλά και να βελτιώσουν τις ήδη υπάρχουσες. Είναι κοινός τόπος ότι οι δεξιότητες δεν αποκτώνται εν κενώ αλλά μόνο μέσα σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Κανείς δεν έμαθε ποδήλατο διαβάζοντας τις οδηγίες ενός εγχειριδίου. Ακόμα και το διάβασμα το μαθαίνει κανείς μόνο διαβάζοντας. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να δημιουργήσουν μέσα στην “τάξη” εκείνες τις συνθήκες οι οποίες θα οδηγήσουν τους εκπαιδευόμενους στην απόκτηση βασικών, κοινωνικών, επικοινωνιακών και προσωπικών δεξιοτήτων¹².

Πιο συγκεκριμένα να μπορούν:

- ✓ να μετέχουν σε συζητήσεις, αλλά και να οργανώνουν συζητήσεις
- ✓ να επιχειρηματολογούν διαμορφώνοντας και υπερασπίζοντας απόψεις
- ✓ να υπερασπίζονται τον εαυτό τους
- ✓ να αποδέχονται διαφορετικές απόψεις και να σκέφτονται με όρους συναίνεσης αντί για πόλωσης
- ✓ να διαπραγματεύονται
- ✓ να προγραμματίζουν και να οργανώνουν σχέδια δράσης (project), αλλά και κάθε είδους δραστηριότητα
- ✓ να ηγούνται αλλά και να δουλεύουν ομαδικά: να συνεργάζονται μεταξύ τους
- ✓ να είναι ευέλικτοι: να τα βγάζουν πέρα με τις απρόβλεπτες αλλαγές και να προσαρμόζονται σε μη προβλέψιμες καταστάσεις
- ✓ να μάθουν να παρουσιάζουν τα σχέδια δράσης τους (project), αλλά και να αυτοπαρουσιάζονται
- ✓ να μάθουν τρόπους συμπεριφοράς σε μια συνέντευξη ή τρόπους απάντησης σε μια τηλεφωνική συνδιάλεξη
- ✓ να αποκτήσουν αυτοεκτίμηση
- ✓ να προχωρούν σταδιακά προς την επίλυση των προβλημάτων είτε αυτά αφορούν την καθημερινή ζωή, είτε την εκπαιδευτική διαδικασία, είτε το επάγγελμα
- ✓ να μη διστάζουν να παίρνουν αποφάσεις και να αντιμετωπίζουν κοινωνικά προβλήματα
- ✓ να μη φοβούνται αλλά να αντιμετωπίζουν τα αισθήματα και τις αισθήσεις τους
- ✓ να μάθουν πώς να μαθαίνουν: να μπορούν να βρουν τις πληροφορίες τις οποίες χρειάζονται

Εκτός από τις δεξιότητες, η εκπαιδευτική πράξη πρέπει να τους παρέχει και ένα πλέγμα γνώσεων, χωρίς να ξεχνάμε ότι *οι γνώσεις* κατοχυρώνονται και αφομοιώνονται μόνο όταν αγγίζουν τα ενδιαφέροντα των ανθρώπων. Σε γενικές γραμμές:

- ✓ να μπορούν να τοποθετούν τους ανθρώπους (και τον εαυτό τους), τις ιδέες και τα γεγονότα μέσα σε μια χρονική προοπτική, να αντιλαμβάνονται τις διαδικασίες σχηματισμού και μετασχηματισμού τους, ώστε να αποκτήσουν πιο σαφή αντί-

¹² Για το θέμα των στόχων βλ. “Four Types of Learning Goals: knowledge, skills, dispositions, and feelings” στο <http://www.project-approach.com/foundation/goals.htm>

ληψη για τις κοινωνικές συνθήκες τις οποίες βιώνουν

- ✓ να εφοδιασθούν με τα νοητικά εκείνα εργαλεία που θα τους βοηθήσουν να τα βγάλουν πέρα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον. Να αναγνωρίζουν τις κοινωνικές καταστάσεις και τους κοινωνικούς ρόλους
- ✓ να είναι ενημερωμένοι και να έχουν υπεύθυνη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή
- ✓ να αναπτύξουν ή να βελτιώσουν τους τρόπους με τους οποίους σκέφτονται και αντιμετωπίζουν τη ζωή, τους ανθρώπους και τα γεγονότα
- ✓ να αποκτήσουν κριτική σκέψη και να βγάζουν συμπεράσματα βασισμένα σε προσεκτική εξέταση των γεγονότων
- ✓ να κατανοούν και να αναλύουν μια πληροφορία, καθώς και να “διαβάζουν” μια κοινωνική στατιστική, ένα βιβλίο ή ένα άρθρο και να εξάγουν συμπεράσματα

Ο κοινωνικός γραμματισμός, κάτω από την ομπρέλα της Κοινωνιο-πολιτισμικής Ανθρωπολογίας, έχει να προσφέρει στους εκπαιδευόμενους ένα μεγάλο φάσμα αλληλοδιαπλεκόμενων γνώσεων. Όλα τα θέματα με τα οποία ασχολείται είναι διαθεματικά. Δεν αφορούν μία επιστήμη “καθ’ εαυτήν”. Η κατανόηση, για παράδειγμα, της σχέσης ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία μπορεί να γίνει μέσα από ένα θέμα επικαιρότητας, όπως ένας σεισμός. Σε αυτό το “μάθημα” θα χρησιμοποιηθεί και η Γεωγραφία και η Ιστορία και η Οικονομία κ.ο.κ.

Με αυτό το σκεπτικό έχει νόημα, μετά το πέρας των σπουδών των εκπαιδευόμενων στα ΣΔΕ, οι *προσδοκώμενοι στόχοι* να καταγραφούν κατά επιστήμη, μόνο και μόνο γιατί η μέχρι τώρα πρακτική –εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων– λειτουργούσε μέσα σε αυτήν τη λογική, στην οποία είμαστε εθισμένοι και την οποία είναι δύσκολο να υπερπηδήσουμε. Γι αυτό, σε κάθε θέμα-ενότητα, διευκολύνει να εντοπίζεται η εμπλοκή των συγκεκριμένων επιστημών και να καθορίζονται οι επιμέρους στόχοι. Αναλυτικά οι προδοκώμενοι στόχοι κατά κοινωνική επιστήμη είναι:

στην Κοινωνιολογία

- ✓ να κατανοήσουν την ισχυρή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία. Να αντιληφθούν ότι αποτελούν μέλη ενός κοινωνικού συνόλου του οποίου δέχονται τις επιδράσεις και στη διαμόρφωση του οποίου επιδρούν και οι ίδιοι
- ✓ να κατανοήσουν ότι η κοινωνία είναι οργανωμένη θεσμικά (τυπικά και άτυπα) από το μικρό επίπεδο (την παρέα ή την οικογένεια) έως το μακρό επίπεδο π.χ. τους Διεθνείς Οργανισμούς
- ✓ να μάθουν να αναγνωρίζουν τις κοινωνικές καταστάσεις όπως την κοινωνική διαστρωμάτωση και τον κοινωνικό έλεγχο, καθώς και τους κοινωνικούς ρόλους και την πολλαπλότητα των κοινωνικών ταυτοτήτων

στην Ιστορία

- ✓ να κατανοήσουν τη σχέση του ανθρώπου με το χρόνο, δηλαδή τη σχέση ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, τη διαχρονία των γεγονότων και των ιδεών, τη σχέση ανάμεσα στην ιστορική συνέχεια και τις ιστορικές τομές
- ✓ τη σχέση μεταξύ αιτίων και αποτελεσμάτων
- ✓ να συνειδητοποιήσουν ότι αποτελούν μέρος μιας παγκόσμιας κοινότητας, ότι

και άλλοι άνθρωποι σε άλλες εποχές αντιμετώπισαν παρόμοιες κοινωνικές καταστάσεις, ότι προσπάθησαν και αυτοί να απαντήσουν σε θεμελιακά ερωτήματα (όπως η αλήθεια, η δικαιοσύνη, η δημοκρατία, ο πόλεμος κτλ.), ότι οι ιδέες έχουν πραγματικές επιπτώσεις και τέλος να συνειδητοποιήσουν ότι τα γεγονότα σχηματίζονται και από τις ιδέες και από τις πράξεις των ανθρώπων¹³

στη Γεωγραφία

- ✓ να κατανοήσουν τη σχέση του ανθρώπου με το χώρο, οικισμένο ή μη. Τη σχέση ανάμεσα στα ανθρώπινα και τα φυσικά χαρακτηριστικά των τόπων και των τοπίων, το πώς οι άνθρωποι με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο επιδρούν στο κοινωνικό περιβάλλον και πώς η χώρα τους δέχεται τον αντίκτυπο γεγονότων και συμβάντων τα οποία συντελούνται πολύ μακρύτερα
- ✓ να εξοικειωθούν με τη χρήση χαρτών και να κάνουν ταξίδια και περιηγήσεις, έστω και στη φαντασιακή σφαίρα

στην Πολιτική Επιστήμη

- ✓ να κατανοήσουν την πολιτική ζωή: τις βασικές αρχές, αξίες και λειτουργίες των πολιτικών συστημάτων και ειδικότερα του ελληνικού πολιτικού συστήματος
- ✓ να κατανοήσουν τις αξίες και τις αρχές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, να μάθουν τί είναι ένα Σύνταγμα και να εξασκηθούν να εκτιμούν τις πληροφορίες που αφορούν τη δημόσια ζωή

στην Πολιτική Οικονομία

Το αντικείμενο της Πολιτικής Οικονομίας αφορά άμεσα τους ανθρώπους ως εργαζόμενους, και η γνώση της μπορεί ίσως να τους προσφέρει κάποιες δυνατότητες να ζήσουν με περισσότερη ευμάρεια. Εξάλλου η Ελλάδα δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των οικονομικά ισχυρών της γης. Γι αυτό οι εκπαιδευόμενοι πρέπει:

- ✓ να μάθουν να αντιλαμβάνονται τη σημασία βασικών οικονομικών εννοιών ή αρχών που διέπουν την οικονομία ή το πού θα μπορούν να απευθυνθούν για να τη βρουν
- ✓ να λύσουν τις απορίες τους πάνω σε έννοιες όπως Χρηματιστήριο, οικονομία της αγοράς, παγκοσμιοποιημένη οικονομία, τιμάρημος, ΑΕΠ ή ό,τι άλλο θελήσουν

στη Φιλοσοφία

Οι εκπαιδευόμενοι στα ΣΔΕ δε χρειάζεται να αποστηθίσουν τις διάφορες φιλοσοφικές σχολές και θεωρίες από τον Πλάτωνα ως τις μέρες μας, αλλά να μάθουν ότι και οι ίδιοι, όπως όλοι οι άνθρωποι, έχουν μια φιλοσοφία με την οποία πορεύονται στη ζωή τους. Αρκεί να συνειδητοποιήσουν ότι ενστικτωδώς χρησιμοποιούν και διαχειρίζονται όχι μόνο διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες, αλλά και φιλοσοφικές μεθόδους όπως το πείραμα και η παρατήρηση. Αξίζει να αποδειχθεί στην πράξη ότι, όταν θέλουν να καταλήξουν σε μια άποψη για ένα άνθρωπο ή για ένα γεγονός που αφορά κυρίως τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, πειραματίζονται και παρατηρούν ανθρώπους και κατα-

¹³ Για τους στόχους που τίθενται στην Ιστορία και τις άλλες κοινωνικές επιστήμες σε προγράμματα σπουδών άλλων χωρών βλ. www.knowledge.state.va.us/sol/solvew.cfm?curriculum_abb=HSS

στάσεις. Απλά χρειάζεται να μάθουν ότι όλα αυτά είναι Φιλοσοφία.

στην Ψυχολογία

Τα ΣΔΕ διαθέτουν ψυχολόγους και οι εκπαιδευόμενοι καθώς και οι εκπαιδευτές συζητούν (ή πρόκειται να συζητήσουν) πολλές φορές μαζί τους για προβλήματα που ανακύπτουν στην καθημερινή διδακτική πράξη και αφορούν τόσο τις σχέσεις μεταξύ των εκπαιδευομένων και των εκπαιδευτών, αλλά και τους προσωπικούς τρόπους που κάθε εκπαιδευόμενος τα αντιμετωπίζει. Η συνεργασία αυτή μπορεί να αποβεί πολύτιμη για τον ΚΓ.

Περιεχόμενο του γνωστικού αντικείμενου – Δραστηριότητες

Το Πρόγραμμα Σπουδών του ΚΓ δεν μπορεί –δεν έχει νόημα– να έχει και δεν έχει μια καθορισμένη ύλη. Δεν είναι καθόλου απαραίτητο επίσης να υπάρχει ομοιομορφία στη θεματολογία με την οποία ασχολείται η κάθε ομάδα-τάξη εκπαιδευομένων σε κάθε ΣΔΕ. Οι εκπαιδευόμενοι έχουν γνώσεις και εμπειρίες πάνω σε πολλά κοινωνικά φαινόμενα και γεγονότα. Κανένα από τα γνωστικά αντικείμενα του Κοινωνικού Γραμματισμού δεν τους είναι εντελώς άγνωστο. Η διδακτική προσέγγιση είναι ολιστική και διαθεματική. Ξεκινά από τα βιώματα και τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων, καθώς και από την επικαιρότητα. Στόχος της είναι να συγκροτήσει σε θεωρητική βάση τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες των εκπαιδευομένων και όχι να τους εφοδιάζει συνεχώς με καινούριες γνώσεις ξεκομμένες από τη ζωή τους.

Μεταφορικά η τάξη δεν είναι ένας γυάλινος πύργος αλλά μια αγορά (με την αρχαία ελληνική έννοια), όπου συγκρούονται οι ιδέες και καθημερινά συμβαίνουν καινούρια γεγονότα. Έτσι, ενώ στο παραδοσιακό σχολείο το Πρόγραμμα Σπουδών καθορίζεται εν πολλοίς από το ΥΠΕΠΘ, και εν μέρει από τον καθηγητή, στα ΣΔΕ το Πρόγραμμα Σπουδών του Κοινωνικού Γραμματισμού βρίσκεται στην υπηρεσία των εκπαιδευομένων και των ενδιαφερόντων τους και καθορίζεται από τη σχέση του εκπαιδευτή με τους εκάστοτε εκπαιδευομένους. Η ποικιλία της θεματολογίας είναι τόσο μεγάλη όσο και οι σχέσεις αυτές, καθώς και η πραγματικότητα.

Η εκπαιδευτική διαδικασία είναι μια διαρκής επισήμανση της ουσιαστικής σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνία, στο “μέσα” και “έξω” από το σχολείο. Είναι μια υπενθύμιση ότι η μάθηση δεν περιορίζεται στους τοίχους της τάξης, ότι δεν σταματά ποτέ, ότι το να μαθαίνεις αποτελεί μια εκπληκτική περιπέτεια αλλά και έναν τρόπο να αντιμετωπίζεις ή/και να λύνεις τα προβλήματά σου.

Στον ΚΓ οι εκπαιδευόμενοι δεν καλούνται να αποστηθίσουν κάποιες θεωρίες, αλλά να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες μέσα από δραστηριότητες οι οποίες προγραμματίζονται και οργανώνονται, με τη συνεργασία εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων, στα πλαίσια που ορίζει το Πρόγραμμα Σπουδών. Στην προσπάθεια αυτή οι εκπαιδευτές πρέπει να έχουν υπόψη τους ότι οι άνθρωποι (και οι εκπαιδευόμενοι) ενδιαφέρονται περισσότερο π.χ. για τους ανθρώπους και την ιστορία τους ως άτομα μέλη μιας κοινωνίας παρά ως απρόσωπες μάζες ή έθνη, ότι οι ιδεολογίες και οι θεωρίες είναι αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας.

Η προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων είναι πολιτισμική, με την έννοια πως το Πρόγραμμα Σπουδών εστιάζεται στις εμπειρίες των συμμετεχόντων και όχι στα επί μέρους συστατικά του στοιχεία. Το πλαίσιο σπουδών είναι ευέλικτο και το πλαίσιο

θεμάτων και δραστηριοτήτων ανοικτό. Οι εκπαιδευτές εξασκούνται στο να “ακούν το σφυγμό” της τάξης (Darling-Hammond 2001), να ευαισθητοποιούνται στον έστω και ασαφή διατυπωμένο προβληματισμό των εκπαιδευομένων και να θέτουν ως προτεραιότητα όχι την ύλη –όπως στο παραδοσιακό σχολείο– αλλά τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων. *Οι θεματικές ενότητες–σχέδια δράσης επιλέγονται έτσι ώστε:*

- ✓ να άπτονται των ενδιαφερόντων και των αναγκών των εκπαιδευομένων
- ✓ να συνδυάζονται με την επικαιρότητα
- ✓ να προσφέρουν γνώσεις οι οποίες αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων ή γεγονότων που εξετάζονται και οι οποίες μπορούν να χρησιμεύσουν ως εφαλτήριο για τη Διά βίου μάθηση των εκπαιδευομένων

Σε ποιο σημείο από τα τρία παραπάνω δίνεται κάθε φορά το βάρος εξαρτάται από τον εκπαιδευτικό, αλλά και από την ομάδα–τάξη.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία ενός τέτοιου πλαισίου Προγράμματος Σπουδών είναι η επιλογή του κατάλληλου υλικού με το οποίο θα εξασκηθούν οι εκπαιδευόμενοι. Είναι χρήσιμο να δίνονται, αλλά και να εφευρίσκονται δεδομένα, έστω και αντιτιθέμενα, που θα προκαλέσουν στους εκπαιδευομένους χρήσιμες σκέψεις. Επιπλέον, σε οποιοδήποτε θέμα επιλεγεί, η εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να περικλείει και να φωτίζει όψεις και πλευρές και των άλλων γραμματισμών. Αξίζει επίσης τον κόπο να δίνεται μια συγκριτική διάσταση, με άλλες απόψεις ή με άλλους πολιτισμούς, ώστε η εκπαίδευση να ξεφεύγει από τη μονομέρεια και τον τοπικισμό– εθνικισμό.

Στη διάρκεια της πορείας προς την ολοκλήρωση ενός θεματικού κύκλου ή απλώς ενός “μικρού” θέματος που έχει επιλεγεί, οι εκπαιδευόμενοι εμπλέκονται σε δραστηριότητες οι οποίες είναι κοινές για όλες τις θεματικές. Οι δραστηριότητες αυτές είναι συνεχείς και επαναλαμβανόμενες, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα να αφομοιωθούν μέσα από τη συνεχή άσκηση. Οι δραστηριότητες αυτές, που είναι άμεσα συνδεδεμένες με τις δεξιότητες που περιγράψαμε παραπάνω αλλά, τις περισσότερες φορές, προσφέρουν και γνώσεις είναι οι εξής:

- ✓ *Η οργάνωση και η διεύθυνση συζητήσεων.* Αυτή αποτελεί μια από τις πιο σπουδαίες δραστηριότητες του ΚΓ, γιατί οι εκπαιδευόμενοι αποκτούν πληθώρα δεξιοτήτων: διάλογος, επιχειρηματολογία, διαμόρφωση και υπεράσπιση απόψεων, διαπραγμάτευση, αποδοχή νέων ή άλλων/διαφορετικών απόψεων, οργάνωση, προγραμματισμός κ.ά.
- ✓ *Η άσκηση στον προφορικό λόγο.* Στις μέρες μας, λόγω της ανάπτυξης της ψηφιακής τεχνολογίας ο προφορικός λόγος τείνει να έχει το προβάδισμα σε σχέση με το γραπτό. Οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να εξασκηθούν να μιλούν και να παρουσιάζουν το έργο τους ή κάτι που είδαν ή διάβασαν, να διατυπώνουν τις προσωπικές τους εμπειρίες και να ανταλλάσσουν απόψεις. Η αυτοπαρουσίαση συνιστά επίσης μια καλή άσκηση.
- ✓ *Η πρόσβαση στο διαδίκτυο* (Κασκαντάμη 2001, Project-Based Learning with Multi Media 1997). Αυτή βοηθά στο να μάθουν πώς να μαθαίνουν. Βοηθά επίσης να κατανοηθεί και να κατακτηθεί στην πράξη η ολιστική και διαθεματική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων. Ερευνώντας, για παράδειγμα, το θέμα των προσφύγων στις ιστοσελίδες, η διάκριση ανάμεσα στην Ιστορία, τη Γεωγραφία, την Κοινωνιολογία την Οικονομία κτλ., καταρρίπτεται. Η δραστηριότητα αυτή

μπορεί και πρέπει να λειτουργήσει διαθεματικά με τον πληροφορικό γραμματισμό.

Χρήσιμα είναι επίσης τα εκπαιδευτικά πακέτα λογισμικού. Αυξάνουν το ενδιαφέρον τους, τη δημιουργικότητα τους και συνηθίζουν να χρησιμοποιούν την τεχνολογία για να ανακαλύψουν τη γνώση. Συνιστάται το πρόγραμμα Οδύσσεια.

- ✓ *Η ενασχόληση με τη λογοτεχνία: μυθιστορήματα, διηγήματα, ποιήματα – αλλά και κινηματογραφικά έργα ή απλώς σενάρια.* Μπορεί να λειτουργήσει διαθεματικά με το γλωσσικό γραμματισμό. Τα λογοτεχνικά κείμενα αποτελούν σε πολλές περιπτώσεις ιστορικές πηγές – και όχι μόνο. Αφήνουν περιθώρια στη δημιουργική φαντασία των εκπαιδευομένων. Επιπλέον μέσω αυτών μπορούν να μάθουν να αξιολογούν και να συζητούν, να συγκρίνουν, να αναλύουν αλλά και να συνθέτουν επισημαίνοντας καταστάσεις κοινωνικές (Κοινωνιολογία), θέματα αξιών (Φιλοσοφία), πολιτισμού (Ανθρωπολογία), ανθρώπινων χαρακτήρων (Ψυχολογία), που δεν αφορούν μόνο τη χώρα μας αλλά και άλλες χώρες (Γεωγραφία)¹⁴. Έτσι οι εκπαιδευόμενοι μπορούν:

- ✓ να διαβάσουν ή να ανεβάσουν ένα θεατρικό έργο: να φτιάξουν τα κουστούμια, να παίξουν τους ρόλους, να δουν τα πολιτιστικά πλαίσια, τις συνήθειες, είτε αυτές αφορούν τους Ινδιάνους, είτε το Σαίξπηρ, είτε τον Ξενοπόλο

- ✓ να ερμηνεύσουν ή να υποδυθούν κάποιους ρόλους μέσα από υποτιθέμενες καταστάσεις και να αντιληφθούν τις θετικές συνέπειες μιας επικοινωνιακής μορφής επικοινωνίας ή και το αντίθετο

- ✓ να μάθουν, μέσα από την ξένη λογοτεχνία, να ορίζουν τα στερεότυπα και να διαφοροποιούνται από ανόητες γενικεύσεις. Η κινέζικη λογοτεχνία για παράδειγμα μπορεί να τους δείξει έναν πολιτισμό τόσο αρχαίο, όσο και ο ελληνικός¹⁵

- ✓ *Η αποδελτίωση κειμένων από εφημερίδες ή/και περιοδικά, σε σχέση πάντα με το θέμα της εργασίας που έχουν να διεκπεραιώσουν.* Επειδή όλα σχεδόν τα θέματα που διαπραγματεύεται ο ΚΓ έχουν σχέση με την επικαιρότητα, οι εφημερίδες και τα περιοδικά αποτελούν πρόσφορο υλικό στο να αποκτήσουν δεξιότητες (να μάθουν πώς να μαθαίνουν) αλλά και γνώσεις για το παρελθόν, την πολιτική, την οικονομία κ.ά. Μαθαίνουν επίσης να αντιμετωπίζουν κριτικά και να αξιολογούν κείμενα.

Χρήσιμη είναι επίσης η ανάγνωση κειμένων ή βιβλίων και η παρουσίασή τους στην τάξη. Για παράδειγμα, κείμενα φιλοσόφων διαφόρων χρονικών περιόδων, ώστε να γίνει αντιληπτή η διαχρονία (Ιστορία) αλλά και οι έννοιες (Φιλοσοφία).

- ✓ *Οι επισκέψεις εκτός σχολείου σε φορείς, ιδρύματα, εργασιακούς χώρους, μουσεία, εκθέσεις έργων τέχνης, βιβλιοπωλεία κτλ.* Οι επισκέψεις αυτές μπορούν να αποτελέσουν από μόνες τους ένα σχέδιο δράσης το οποίο οι εκπαιδευόμενοι θα οργανώσουν, θα προετοιμάσουν και θα παρουσιάσουν ή μπορούν να ενταχθούν

¹⁴ Χρήσιμο βοήθημα μπορεί να αποτελέσει το Αποστολίδου, Καπλάνη και Χοντολίδου (2000).

¹⁵ Για το θέμα χαρακτηριστικό είναι το άρθρο Heinz, A E.. (1983) που διατυπώνει μια διδακτική πρόταση σύνδεσης των κοινωνικών επιστημών με το γλωσσικό γραμματισμό.

μέσα σε μια γενικότερη θεματική.

- ✓ *Η μύηση και η άσκηση στις μεθόδους κοινωνικής έρευνας.* Σε μικρές έρευνες η κατασκευή ενός ερωτηματολογίου ή η προετοιμασία μιας συνέντευξης σε θέματα που έχουν επιλέξει οι ίδιοι οι εκπαιδευόμενοι δίνει τη δυνατότητα να ασκηθούν στην επιστημονική και ερευνητική εργασία, να εφοδιασθούν με τα νοητικά εκείνα εργαλεία που θα τους βοηθήσουν να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους: να μάθουν πώς να μαθαίνουν, να προχωρούν σταδιακά στην επίλυση των προβλημάτων, να βγάζουν συμπεράσματα βασισμένα σε εξέταση των γεγονότων κ.ά. Οι περισσότερες επιστήμες έχουν κοινές μεθόδους όπως:
- ✓ *Τα ερωτηματολόγια και τις συνεντεύξεις (ανοικτού ή κλειστού τύπου).* Η Κοινωνιολογία τα χρησιμοποιεί για να συγκεντρώνει και να καταγράφει δεδομένα. Τις συνεντεύξεις τις χρησιμοποιούν επίσης οι ιστορικοί της Προφορικής Ιστορίας, αλλά και οι ανθρωπολόγοι και οι ψυχολόγοι.

Η μελέτη μιας συνέντευξης από ένα περιοδικό ή από μια κασέτα μπορεί επίσης να βοηθήσει στην κατανόηση του σκεπτικού των ανθρώπων αλλά και να γίνει καλύτερα κατανοητό ότι κάθε άνθρωπος δεν καταλαβαίνει το ίδιο ακριβώς πράγμα όταν ακούει ή διαβάζει. Η δραστηριότητα αυτή θα τους βοηθήσει να βελτιώσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες.

- ✓ *Τη μελέτη των αρχείων.* Η Ιστορία ασχολείται περισσότερο με τη μελέτη των αρχείων, αλλά υπάρχουν και ανθρωπολόγοι (οι λεγόμενοι του γραφείου) που δουλεύουν και με κείμενα παλιότερων αλλά και σύγχρονων εποχών. Η ταξινόμηση ενός αρχείου, αλλά και η επίσκεψη σε ένα αρχείο, ακόμα και του σχολείου τους, βοηθά να κατανοήσουν τη σημασία της οργάνωσης, αλλά και των υλικών του παρελθόντος.
- ✓ *Τους χάρτες.* Η Γεωγραφία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στους χάρτες, αλλά αυτοί ενδιαφέρουν επίσης και τους ιστορικούς.
- ✓ *Την παρατήρηση.* Οι κοινωνιολόγοι χρησιμοποιούν την παρατήρηση, οι ανθρωπολόγοι τη συμμετοχική παρατήρηση και την προσεκτική παρατήρηση οι φιλόσοφοι.
- ✓ *Την επιτόπια έρευνα.* Τη χρησιμοποιούν οι ανθρωπολόγοι, κάτι που κάνουν και οι ιστορικοί, κυρίως της τοπικής ιστορίας.
- ✓ *Το πείραμα.* Το χρησιμοποιούν τόσο οι φιλόσοφοι όσο και οι ψυχολόγοι (εργαστηριακά πειράματα), αν και σήμερα οι περισσότεροι αποδέχονται ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ποσοτικές (δειγματοληπτικές έρευνες), καθώς και ποιοτικές έρευνες για την ψυχολογία.
- ✓✓✓ *Την προσεκτική διατύπωση των προβλημάτων.* Η μελέτη της Φιλοσοφίας δε διεξάγεται μόνο μέσα από τον πειραματισμό ή την προσεκτική παρατήρηση, αλλά και με την προσεκτική διατύπωση ενός προβλήματος. Αυτή η μέθοδος μπορεί ταυτόχρονα να προσφέρει και μία λύση ή να δώσει επιχειρήματα ώστε να δοθεί μία λύση σε ένα επιστημονικό ερώτημα.

Διδακτική Μεθοδολογία

Οι παραδοσιακοί δάσκαλοι μεταβιβάζουν τις γνώσεις τους στους μαθητές τους, οι οποίοι με τη σειρά τους πρέπει να αποδείξουν ότι τις έχουν αφομοιώσει. Σε αυτή την

εκδοχή η διδασκαλία είναι γενικά δημιουργική, ενώ η μάθηση σχεδόν παθητική. Ο σκοπός αυτής της διαδικασίας είναι ουσιαστικά η μετά-βίβαση του περιεχομένου και το βασικό πρόβλημα είναι να βρεθεί η πιο αποτελεσματική μέθοδος. Οι εκπαιδευόμενοι σίγουρα συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά το μέγεθος της αυτό-διαμόρφωσης και αυτό-αποφασιστικότητας που θα μπορούσαν να έχουν είναι αναπόφευκτα μικρό και περιστασιακό.

Στις κοινωνίες που έχουν αναπτύξει τη νέα τεχνολογία, αυτό το είδος της σχέσης διδασκαλίας-μάθησης χάνει σε αποτελεσματικότητα. Οι νέες κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώνονται απαιτούν πιο ενεργητικούς και αυτόνομους ανθρώπους-πολίτες. Οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να προετοιμάζονται να ανανεώνουν τις γνώσεις τους συνεχώς και να απαντούν εποικοδομητικά στις αλλαγές που παρουσιάζονται. Ο ρόλος των εκπαιδευτών αλλάζει: ο εκπαιδευτής γίνεται αυτός που συνοδεύει, διευκολύνει, καθοδηγεί, υποστηρίζει και οδηγεί τις προσπάθειες των εκπαιδευομένων να αποκτήσουν, να χρησιμοποιήσουν και, σε τελευταία ανάλυση, να δημιουργήσουν τη γνώση. Αυτό σημαίνει ότι οι εκπαιδευόμενοι γίνονται ενεργοί συμμετοχοί στη διαδικασία της δικής τους μάθησης, την οποία μαθαίνουν να διαπραγματεύονται και να χειρίζονται σε συνεργασία με τους εκπαιδευτές-οδηγούς και με τους συν-εκπαιδευομένους τους. Η διδακτική μεθοδολογία στηρίζεται στο project¹⁶.

Το project είναι μία από τις βασικές μεθόδους διδασκαλίας, ένα μέσο με το οποίο οι εκπαιδευόμενοι:

- ✓ αναπτύσσουν ανεξαρτησία και υπευθυνότητα
- ✓ εξασκούνται σε κοινωνικά και δημοκρατικά μοντέλα συμπεριφοράς και
- ✓ εμπεριέχει πολλές άλλες μεθόδους, όπως τον καταγιισμό ιδεών, συζήτηση, παιχνίδι ρόλων, δραματοποίηση, ανακεφαλαίωση, παρουσίαση εργασιών, επιτόπια έρευνα κ.ά.

Το project στηρίζεται στις βιωμένες εμπειρίες των εκπαιδευομένων. Ξεκινάει από το βίωμα και προχωρά στη γενίκευση, στη γνώση, στη θεωρία. Προσφέρεται για ομαδική εργασία. Προγραμματίζεται και οργανώνεται. Έχει συγκεκριμένους στόχους, αλλά και την ευελιξία να αλλάξει ο προγραμματισμός και οι στόχοι, εάν δεν αγγίζουν τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων, γιατί η στοχοθεσία προϋποθέτει ελευθερία δράσης και δεν υπαγορεύεται και γιατί οι εκπαιδευόμενοι είναι αυτοί που κινούν τις διαδικασίες. Το project έχει αρχή μέση και τέλος. “Το project είναι ένα κοινός τόπος που εμπνέει όλα με μια ενότητα σκέψης και προσπάθειας, γι αυτό αυτός ο τρόπος δουλειάς είναι ίσως το πιο φυσικό και αποτελεσματικό μέσο να φέρει το πνεύμα της κοινότητας και τις συνθήκες της μέσα στο σχολείο”. (Richards: 256). Στο τέλος κάθε project οι εκπαιδευόμενοι παρουσιάζουν τη δουλειά τους.

Το ιδανικό για την εκτέλεση ενός project είναι να εκπληρώνονται και οι τέσσερις φάσεις (στοχοθεσία, οργάνωση, εκτέλεση, παρουσίαση) από τους εκπαιδευομένους και όχι από τον εκπαιδευτή. Ωστόσο, αυτό δεν είναι πάντα εφικτό, κυρίως γιατί έρχεται σε αντίθεση με την μέχρι τώρα πρόσληψη του τι σημαίνει εκπαιδευτική διαδικασία

¹⁶ Για τη μέθοδο έχουν γραφτεί πολλά. Βλ. Kirkpatrick (1918), Frey (1980), Χρυσοφίδης (1994), Βαϊνά (1996), Ανθογαλίδου (1998), Μάγος (2003) και Knoll Michael στο <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JITE/v34n3/Knoll.html>. Στις ιστοσελίδες του Πανεπιστημίου Μπράουν μπορεί να βρει κανείς χρήσιμο υλικό The Education Alliance at Brown University, *Project Based Learning - What Works*.

τόσο από τους εκπαιδευόμενους, όσο και από τους εκπαιδευτές. Θεωρώ ότι, προχωρώντας στην εκτέλεση project, όλο και περισσότερο θα υποχωρεί η καθηγητοκεντρική και θα ενδυναμώνει η μαθητοκεντρική διάσταση. Σύμφωνα με το παλιότερο μοντέλο, οι εκπαιδευόμενοι έρχονταν πρώτα σε επαφή με τη γνώση και μάθαιναν μια βασική θεωρία ή θεωρίες τις οποίες εφάρμοζαν δημιουργικά στη διάρκεια του project. Στο νεότερο μοντέλο οι εκπαιδευόμενοι αποκομίζουν γνώσεις και έρχονται σε επαφή με τη θεωρία στη διάρκεια της διαδικασίας εκτέλεσης του project.

Διαθεματική αξιοποίηση του κοινωνικού γραμματισμού

Όλες οι θεματικές του ΚΓ (άλλες λιγότερο και άλλες περισσότερο) μπορούν να αξιοποιηθούν διαθεματικά με το γλωσσικό γραμματισμό, γιατί έχουν σχέση με την ανάγνωση. Παραδείγματα διαθεματικής αξιοποίησης με δραστηριότητες που αφορούν τη λογοτεχνία αναφέρθηκαν παραπάνω¹⁷.

Η χρήση ΗΥ, με σκοπό τον ΚΓ, μπορεί να γίνει διαθεματικά και με την ξένη γλώσσα και με τον πληροφορικό γραμματισμό, όπως ήδη αναφέρθηκε¹⁸.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αλλά και η ενασχόληση με τις τέχνες συνδέονται και αυτές άμεσα με τον ΚΓ.

Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας ακολουθεί τα στάνταρ που έχουν τεθεί για όλους τους Γραμματισμούς. Οι εκπαιδευτικοί, στο ποσοστό που το θεωρούν αναγκαίο, μπορούν να συντάσσουν φύλλα εργασίας για τους εκπαιδευόμενους. Ωστόσο θεωρούμε απαραίτητο τόσο για τους εκπαιδευτές, όσο και για τους εκπαιδευόμενους, να έχουν ένα “ντοσιέ/σημειωματάριο ιδεών/ ημερολόγιο”, όπου θα καταγράφεται η εκπαιδευτική πράξη. Δεν πρόκειται για ένα “βιβλίο ύλης”, αλλά για μια ζωντανή παρουσίαση των όσων συμβαίνουν μέσα και έξω από την “τάξη”. Αυτό θα αποτελεί μία απόδειξη για το έργο του εκπαιδευόμενου και θα μπορεί να το παίρνει μαζί του μετά το τέλος των σπουδών του. Είναι μια ευκαιρία για να μάθουν να φτιάχνουν αναφορές (report), να ταξινομούν το υλικό τους και τις ιδέες τους, να αναστοχάζονται την πορεία τους προς τη μάθηση. Όσον αφορά τον εκπαιδευτικό θα αποτελεί ένα χρήσιμο και χρηστικό –και για το μέλλον– αντικείμενο.

Στους εκπαιδευόμενους δίνονται συχνά ευκαιρίες για προσωπικές ή ομαδικές ανακοινώσεις μέσα στην “τάξη” πάνω σε θέματα δράσης που έχουν αναλάβει. Οι εκπαιδευτές φροντίζουν, ώστε αυτές να γίνονται παρουσία όλων των μελών της ομάδας-τάξης, και οι παρουσιαστές μοιράζονται τις εμπειρίες και τις γνώσεις τους με τους άλλους, δέχονται ερωτήσεις και σε τελική ανάλυση γίνονται αντικείμενα κριτικής.

Τα κριτήρια αξιολόγησης μπορούν να τεθούν από την ομάδα-τάξη, σε συνεργασία εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων, και μπορούν να διαφοροποιούνται ανάλογα με τους στόχους που έχουν τεθεί. Θεωρείται απαραίτητο, πριν το τέλος κάθε σχολικής χρονιάς, ο κάθε εκπαιδευόμενος να έχει κάνει τουλάχιστον μια ατομική και να έχει πάρει μέρος σε μια ομαδική παρουσίαση.

¹⁷ Για το θέμα βλ. και Σφυρόερα (2003) ιστοσελίδες που αφορούν την εκπαίδευση των μουσουλμανόπαιδων στην Ελλάδα. Το κείμενο περιλαμβάνει ένα θεωρητικό μέρος καθώς και βιβλιογραφία.

¹⁸ Για μια καλή και εκτενή ανάλυση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων με πολυμέσα βλ. Project-Based Learning with Multimedia (2001) καθώς και Hatwood-Futrell (2001).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*ελληνόγλωσση*

- Ανθογαλίδου, Θ. (1998), “Δουλεύοντας με Projects”, *Virtual School, The sciences of Education Online* 1(1) στο <http://www.auth.gr/virtualschool/1.1/Praxis/forProjects.html>.
- Αποστολίδου, Β., Καπλάνη, Β. και Χοντολίδου Ε. (2000), *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο: μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα.
- Βαϊνά, Μ. (1996), “Μέθοδος project: Μια πρόκληση για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα”, *Νέα Παιδεία* 20, 77-88.
- Δούκας, Χ. (2003), *Διά βίου μάθηση. Ταυτότητες, πολιτείες, πολιτικές*, ΥΠΕΠΘ, ΓΓΕΕ, ΙΔΕΚΕ, Αθήνα.
- Frey, K. (1980), *Η “Μέθοδος project”*. Μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Κασκαντάμη, Β. Μ. (2001), *Μαθαίνοντας στο Ιντερνέτ Αρχαία – Νέα – Ιστορία*, Καστανιώτης, Αθήνα.
- KEMETE (Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης) (2000), *Σχολείο χωρίς σύνορα. Μαθητικά Γυμνάσματα στα ανθρώπινα δικαιώματα*, Χαραμής, Π. επιμ., Αθήνα
- KEMETE (Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης) (2000), *Σχολείο χωρίς σύνορα. Βιβλίο της καθηγήτριας, του καθηγητή*, Χαραμής, Π. επιμ., Αθήνα.
- Μάγος, Κ. (2003), “Για τη μέθοδο project” στο www.kleidiakaiantikleidia.net
- Mazower, M. (2001), *Σκοτεινή Ηπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μετ. Κώστας Κουρεμένος. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Rogers, A. (1998), *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Σολομών, Ι., Τσατσαρώνη, Α. και Κότσιρα, Α. (1999), “Αξιολόγηση: Η Κοινωνική συγκρότηση των κειμένων”, *Virtual School, The sciences of Education Online*, 1(4) στο <http://www.auth.gr/virtualschool/1.4/TheoryResearch/SolomonEvaluation.html>
- Σφυρόερα, Μ. (2003), “Διαθεματική προσέγγιση της γνώσης” στο www.kleidiakaiantikleidia.net
- ΥΠΕΠΘ-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (1999), “Γενικοί σκοποί διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας” στο *Προγράμματα Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Γλώσσα – Ιστορία*, Αθήνα.
- Χρυσafίδης, Κ. (1994), *Βιωματική Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Εισαγωγή της Μεθόδου Project στο Σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα.

ξενόγλωσση

- Darling-Hammond, L. (2001), “Teacher Preparation”, *The George Lucas Educational Foundation*, Contact the WebMaster
- Hatwood-Futrell, M. (2001), “Preparing to Teach with Technology”, *The George Lucas Educational Foundation*, Contact the WebMaster.
- Heinz, A. E. (1983), “Basic Social Studies & Language Arts Skills: Using Chinese

- Literature in Translation”, *The Asia Society’s Focus on Asian Studies* 2 (2), 18-22.
- Kirkpatrick, W. H. (1918), *The Project Method*. Teachers College Record, ανατύπωση στο Schultz, F.(Ed.), *Sources: Notable Selections in Education*. Guilford, CT: The Dushkin Publishing Group Inc., σ. 26 - 33.
- Knoll, M “The Project Method: Its Vocational Education Origin and International Development”, *Journal of Industrial Teacher Education*, 34 (3) <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JITE/v34n3/Knoll.html>.
- Mangot T. “Summary of the work of the Council of Europe on the theme of theory and practice relating to heritage, remembrance and citizenship”, *Remembrance and citizenship: from places to projects*, Seminar, Delphi, 25-27 September 1998.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe (1996), *Recommendation 1283 on history and the learning of history in Europe*.
- Project-Based Learning with Multimedia (1997), *San Mateo County Office of Education*, Contact the WebMaster.
- Qualifications and Curriculum Authority (QCA), Department for Education and Skills (DfES) (2001), “Citizenship. *A scheme of work for key stage 3. Teacher’s guide*” στο http://www.standards.dfes.gov.uk/word/secondaryschemes/ks3_teachers_guide.doc.
- Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση (1998), “Declaration and programme on education for democratic citizenship, based on the rights and responsibilities of citizens”, DECS/CIT(98) 7 def.
- Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση (1999), Project on “Education for Democratic Citizenship”, DECS/EDU/CIT (99) def 2 και DGIV/EDU/CIT (2000) 23.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

**Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκή ταυτότητα και περιήγηση
στα μεγαλύτερα μουσεία της Ε.Ε.
μέσα από το διαδίκτυο**

Διαθεματική διδακτική πρόταση
διάρκεια: 14 ώρες

**Παρασκευή Λουκοπούλου
ΣΔΕ Περιστερίου**

Συνεργάστηκαν οι εκπαιδευτικοί:

Παρασκευή Λουκοπούλου, Καθηγήτρια Νομικών και Πολιτικών Επιστημών,
Κοινωνικός Γραμματισμός, ΣΔΕ Περιστερίου

Κωνσταντίνος Μαντζάνας, Καθηγητής Πληροφορικής,
Πληροφορικός Γραμματισμός, ΣΔΕ Περιστερίου

Σιμόνη Τουρκομένη, Καθηγήτρια Αισθητικής Αγωγής,
Αισθητική Αγωγή, ΣΔΕ Περιστερίου

Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση

Ευρωπαϊκή ταυτότητα και περιήγηση στα μεγαλύτερα μουσεία της Ε.Ε. μέσα από το διαδίκτυο

Εισαγωγή

«Η Ευρώπη υπάρχει εδώ και χιλιάδες χρόνια, γεωγραφικά σχηματισμένη και ιστορικά διαμορφωμένη, από την εποχή που οι Έλληνες της έδωσαν το όνομά της. Το μέλλον πρέπει να στηριχθεί στην κληρονομιά που, από την αρχαιότητα, και μάλιστα από την προϊστορία, πλούτισε σταδιακά την Ευρώπη, κάνοντάς την εξαιρετικά δημιουργική μέσα στην ενότητα, αλλά και μέσα στις διαφορές της».

Henri Mandras

Η σφαιρική και διαθεματική προσέγγιση της γνώσης αποτελεί έναν από τους στόχους των ΣΔΕ. Η γνώση είναι μια πολύπλευρη κατάκτηση, η οποία απαιτεί συγκεκριμένη παιδαγωγική διαδικασία, για να δομηθεί σωστά. Η σφαιρική ενημέρωση των εκπαιδευομένων σε σύγχρονα ζητήματα αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους του Κοινωνικού Γραμματισμού.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ισότιμη ένωση κρατών, είναι η πιο σύγχρονη πολιτική και οργανωτική μορφή διεθνικής συνένωσης. Η γνωριμία, λοιπόν, με την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι προνομιακό πεδίο για την εφαρμογή διαθεματικής διδασκαλίας και τη χρήση της νέας τεχνολογίας (διαδίκτυο, CD-ROMS).

Η εφαρμογή διαθεματικών συνδιδασκαλιών μάς επέτρεψε να αναπτύξουμε μια πρόταση που εξασφάλιζε στους εκπαιδευομένους τη δυνατότητα – με αφορμή ένα θεωρητικό θέμα, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση – να αναζητούν πληροφορίες για τη διεύρυνση των γνώσεών τους. Να μάθουν δηλαδή πώς να μαθαίνουν. Το CD-ROM και το διαδίκτυο αποτέλεσαν τις κύριες πηγές άντλησης πληροφοριών τόσο για την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Το CD-ROM, που χρησιμοποιήθηκε, διέθετε και ηχητικά στοιχεία με καθημερινούς διαλόγους στη γλώσσα της κάθε χώρας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θίγοντας επίσης το ζήτημα της ευρωπαϊκής ταυτότητας, θεωρήσαμε ότι ο πιο πρόσφορος τρόπος προσέγγισης και κατανόησής της είναι η τέχνη. Η τέχνη έχει το προνόμιο να μπορεί να επικοινωνεί με πολλούς τρόπους. «Η τέχνη αναπτύσσεται σε πείσμα των περιορισμών», όπως είχε πει ο Γκαίτε.

Η ηλεκτρονική επίσκεψη σε γνωστά μουσεία της Ευρώπης, με στόχο τη γνωριμία με τα εκθέματα, κλασικά δείγματα της κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, και η εξερεύνηση των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ιστορία, κουλτούρα, ήθη, έθιμα κ.λπ.) διεγείρουν περισσότερο το ενδιαφέρον του εκπαιδευομένου για την ευρωπαϊκή του υπόσταση. Δώσαμε έμφαση στο ότι, παρά τις πολιτισμικές διαφορές, παρά τις διαφορετικές εμπειρίες των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχουν μερικά κοινά σημεία: όλες οι χώρες επιθυμούν να ζουν ειρηνικά και να διαδραματίζουν ένα διακριτό ρόλο στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Με αυτούς, λοιπόν, τους άξονες σχεδιάσαμε τη διαθεματική ενότητα «Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση» και θέσαμε τους στόχους.

Σκοποί

Με τη συνδιδασκαλία του θέματος «Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση – Περιή-

γηση στα μεγαλύτερα μουσεία της Ευρώπης» οι εκπαιδευτές του Κοινωνικού Γραμματισμού, της Αισθητικής Αγωγής και του Πληροφορικού Γραμματισμού επιδίωξαν :

- ▶ Να αναπτυχθούν παιδαγωγικές διαδικασίες που στηρίζονται στη συνεργατική και διαθεματική προσέγγιση και διδασκαλία της γνώσης.
- ▶ Να αποκτήσουν οι εκπαιδευόμενοι την ικανότητα να αναζητούν πληροφορίες για τη διεύρυνση των γνώσεών τους (να μάθουν πώς να μαθαίνουν).
- ▶ Να μάθουν να προγραμματίζουν, να οργανώνουν και να παρουσιάζουν μια εργασία ως τελικό προϊόν αναπτύσσοντας πρωτοβουλίες και συνεργασίες.

Επιμέρους στόχοι – δεξιότητες

- ▶ Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τις ιστορικές καταβολές και την αναγκαιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως διακρατικής οντότητας σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.
- ▶ Να γνωρίσουν την Ευρωπαϊκή Ένωση ως θεσμό, τη δομή της και τη λειτουργία των οργάνων της.
- ▶ Να πληροφορηθούν για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (γεωγραφική θέση, ιστορία, πολιτισμός κ.λπ.) ώστε να αναπτύξουν απόψεις μη εθνοκεντρικές.
- ▶ Να αναγνωρίζουν και να σέβονται την ποικιλία των εθνικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων στην ενιαία κοινωνία των Ευρωπαίων πολιτών.
- ▶ Να αποκτήσουν ευχέρεια στη χρήση CD-ROM και διαδικτύου για αναζήτηση πληροφοριών.
- ▶ Να εξοικειωθούν με τη χρήση του Power Point για την παρουσίαση της εργασίας τους.

Διδακτικές μέθοδοι

Η διαθεματική συνδιδασκαλία αποτελεί την καινοτομία στις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν. Όπως έχουμε αναφέρει, η χρήση CD-ROM και διαδικτύου στη διδακτική πορεία ευνόησε την αυτενέργεια των εκπαιδευομένων στη διερεύνηση της γνώσης, κυρίως σε ατομικό επίπεδο και λιγότερο ομαδοσυνεργατικά. Η χρήση του Η/Υ δύσκολα επιδέχεται συλλογικές μορφές διαχείρισης. Ωστόσο, δόθηκε η δυνατότητα να λειτουργήσουν μικρές ομάδες εργασίας των δύο ή των τριών ατόμων, για την παρουσίαση στην ομάδα μιας χώρας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο καταιγισμός ιδεών, στο στάδιο της διερεύνησης θεμάτων που προσφέρονταν για συμμετοχή των εκπαιδευομένων με την κατάθεση των ιδεών τους, ήταν επίσης μια μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε. Τέλος, χρησιμοποιήθηκαν ο ελεύθερος σχολιασμός (σε όλη τη διδακτική πορεία) και η μετωπική διδασκαλία, όταν ο διδάσκων έπρεπε να δώσει τις πρώτες πληροφορίες, τα πρώτα στοιχεία για το διδακτικό αντικείμενο.

Χρόνος υλοποίησης

Δεκατέσσερις (14) διδακτικές ώρες.

Διδακτική πορεία – δραστηριότητες

Η παρουσίαση της διαθεματικής ενότητας για την Ε.Ε. έγινε στους εκπαιδευόμενους του Β΄ κύκλου σε τρεις ομάδες των δώδεκα ατόμων. Η συνολική διάρκεια του προγράμματος ήταν δεκατέσσερις (14) ώρες για την κάθε ομάδα.

Κατόπιν συνεννόησης των εκπαιδευτών, η συνδιδασκαλία άρχισε με θέματα σχετικά με την Ε.Ε. (καθηγήτρια του Κοινωνικού Γραμματισμού) και συνεχιζόταν από την καθηγήτρια της Αισθητικής Αγωγής. Ο καθηγητής του Πληροφορικού Γραμματισμού παρενέβαινε σε όλα τα στάδια της διδασκαλίας. Δεν υπήρχε φυσικά αυστηρός χρονικός περιορισμός και, όπου το θέμα προσφερόταν για παρεμβάσεις, οι εκπαιδευτικοί εναλλάσσονταν. Εξάλλου, ειδικά η εξερεύνηση των χωρών της Ε.Ε. ήταν «ένα ευχάριστο ταξίδι» που το απολάμβανε ελεύθερα όλη η ομάδα – εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι.

Στο πρώτο δίωρο, δόθηκε στους εκπαιδευομένους ερωτηματολόγιο σχετικό με το θέμα (βλέπε παράρτημα – ερωτηματολόγιο διαγνωστικό), για να διαπιστωθεί τι γνωρίζουν για το θεσμό της Ε.Ε. και ποια εικόνα έχουν για τον Ευρωπαϊκό πολίτη. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ερώτηση «Τι σημαίνει για σας Ευρωπαίος πολίτης;» μόνο το 50% των ερωτηθέντων απάντησε. Οι δοθείσες απαντήσεις επικεντρώνονταν κυρίως στη γεωγραφική διάσταση, στη δυνατότητα ελεύθερης διακίνησης και στα δικαιώματα που απολαμβάνουν οι Ευρωπαίοι πολίτες. Αυτό που έδειχνε να ενδιαφέρει περισσότερο τους νέους ηλικιακά εκπαιδευομένους (διαπιστώθηκε εξάλλου και από τις συζητήσεις) ήταν η ενημέρωσή τους για τα δικαιώματα που έχουν ως Ευρωπαίοι πολίτες. Στη συνέχεια, αναλύθηκε ο τρόπος παρουσίασης του θέματος. Διευκρινίστηκε στους εκπαιδευομένους ότι κάθε θέμα που θα συζητείτο σχετικά με την Ε.Ε. (δομή, λειτουργία, όργανα, κράτη-μέλη, διεύρυνση, κοινοτική νομοθεσία, τα τέσσερα βήματα προς την ολοκλήρωση της Ε.Ε.), θα το διερευνούσαν οι ίδιοι με την αξιοποίηση του CD-ROM και θα ακολουθούσε ελεύθερος σχολιασμός. Γι' αυτό το λόγο, έγινε παρουσίαση του CD-ROM και διερεύνηση των περιοχών αναφοράς του από τον εκπαιδευτή του Πληροφορικού Γραμματισμού. Όσον αφορά τις περιηγήσεις στα μουσεία της Ευρώπης, διευκρινίστηκε ότι η ανεύρεση των πληροφοριών θα γινόταν μέσω του διαδικτύου και συμπληρωματικά με προβολή σλάνιτς.

Τέλος, η τελευταία μισή ώρα του διδακτικού δίωρου διατέθηκε στην αξιοποίηση του CD-ROM σύμφωνα με τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα (π.χ. εξερεύνηση μιας συγκεκριμένης χώρας της Ε.Ε.).

Επισημάνσεις σχετικά με τη διδακτική διαδικασία

- ▶ Τα θέματα στα οποία εστίασαμε συζητώντας για την Ε.Ε. ήταν:
 - Ο πολυπολιτισμικός – πολυεθνικός και πολυγλωσσικός χαρακτήρας της Ε.Ε.
 - Γιατί η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας αποτελεί στοιχείο της ευρωπαϊκής ταυτότητας.
 - Η έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας.
 - Η σημασία της λειτουργίας της δημοκρατίας στην Ε.Ε.
 - Τα δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών και η σημασία τους.

▶ Για θέματα σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση (δομή, όργανα και λειτουργίες τους, Συνθήκες, αποφάσεις οργάνων κ.λπ.) χρησιμοποιήθηκαν σχετικά άρθρα εφημερίδων και περιοδικών. Δίνονται μερικά παραδείγματα :

Κατά τη συζήτηση για το ρόλο του Ευρωκοινοβουλίου, διαβάστηκε σχετικό άρθρο (βλέπε παράρτημα) που αναφέρεται στην απόφαση του Ευρωκοινοβουλίου για την προστασία των ανηλίκων από τα μέσα ενημέρωσης, τα βιντεοπαιχνίδια και το διαδίκτυο.

Για την ενημέρωση και τον προβληματισμό γύρω από την πολιτική της Ε.Ε. κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, διαβάστηκε άρθρο εφημερίδας, που αναφερόταν στις χώρες προέλευσης των μεταναστών στην Ε.Ε., και αναφορικά με την ευρωπαϊκή ταυτότητα διαβάστηκε και συζητήθηκε στην ομάδα συνέντευξη του Μάγκνους Εντζενσμπέργκερ με θέμα «Τι σημαίνει να είσαι Ευρωπαίος πολίτης» (βλέπε παράρτημα).

Η χρησιμοποίηση σχετικών άρθρων εφημερίδων και περιοδικών διευκολύνει τον εκπαιδευόμενο να κατανοήσει έννοιες και όρους που η θεωρητική τους ανάλυση και μόνο δεν αρκεί. Όροι και έννοιες, όπως Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Σύνοδος Κορυφής, Κομισιόν, Κοινωνική οδηγία κ.λπ., έχουν πλέον ενταχθεί στον καθημερινό λόγο των μέσω μαζικής ενημέρωσης. Κατανοώντας, λοιπόν, αυτές τις έννοιες ο εκπαιδευόμενος αποκτά ως πολίτης μεγαλύτερη δυνατότητα κριτικής, συμμετοχής και δράσης.

▶ *Κατά την περιήγηση στα μεγάλα μουσεία της Ευρώπης*, το θέμα επεκτάθηκε και πέρα από το σχολιασμό των στοιχείων της τέχνης. Με αφορμή τα εκθέματα, έγιναν συζητήσεις για το κοινωνικοπολιτικό και ιστορικό πλαίσιο της εποχής. (Π.χ. παρατηρώντας έργα αναγεννησιακών ζωγράφων, έγινε συζήτηση για την Αναγέννηση. Παρατηρώντας τα γλυπτά του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο, συζητήθηκε το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας στην Ελλάδα. Παρουσιάζοντας τον πίνακα του Γκόγια με θέμα τη σκηνή από την εκτέλεση Ισπανών πατριωτών, έγινε αναφορά στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα και στην αρχή των εθνοτήτων). Καταβλήθηκε προσπάθεια να γίνουν κατανοητοί οι ιστορικοί και κοινωνικοπολιτικοί όροι που συνετέλεσαν στη σύσταση και στην εξέλιξη των σύγχρονων κρατών και οι λόγοι της υπέρβασής τους σήμερα από υπερεθνικούς θεσμούς, όπως η Ε.Ε., σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Αυτή ήταν και η ουσία της συνδιδασκαλίας. Συνδυάστηκαν οι τρεις γραμματισμοί και φώτισε ο καθένας από τη δική του πλευρά το θέμα.

Οργανώθηκε επίσκεψη των εκπαιδευομένων στην Εθνική Πινακοθήκη στην έκθεση «Έλληνες ζωγράφοι του 19^{ου} αιώνα». Επίσης, προσκλήθηκε στο σχολείο ο ευρωβουλευτής του Συνασπισμού κ. Μιχάλης Παπαγιαννάκης και έγινε συζήτηση για την Ε.Ε., στην οποία συμμετείχαν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι εκπαιδευόμενοι.

▶ *Κατά τη διάρκεια της διδακτικής πορείας και με την εξοικείωση στη χρήση του Power Point*, με πρωτοβουλία εκπαιδευομένων, η ομάδα αποφάσισε το τελευταίο δίωρο της διδακτικής ενότητας να αφιερωθεί στην παρουσίαση μιας χώρας της Ε.Ε. Ανέλαβαν ανά δύο ή τρία άτομα να παρουσιάσουν μία χώρα της επιλογής τους. Επίσης, όποιο μέλος της ομάδας επιθυμούσε ανέλαβε να φέρει περισσότερες πληροφορίες για προσωπικότητες των γραμμάτων και των τεχνών (π.χ. για τον Γκαίτε, για τον Έρασμο κ.α.).

Τέλος, στο τελευταίο δίωρο της θεματικής ενότητας και με την ολοκλήρωση της παρουσίασης των εργασιών από τους εκπαιδευομένους, διανεμήθηκε και συμπληρώθηκε ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης (βλέπε παράρτημα ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης).

Αξιολόγηση – σχόλια

Η αξιολόγηση είναι μια συνεχής διαδικασία, που δίνει τη δυνατότητα στον εκπαιδευτή να συλλέγει τις πληροφορίες εκείνες που του είναι χρήσιμες για τον εντοπισμό

αδυναμιών κατά την εκπαιδευτική διαδικασία και να τις βελτιώνει.

Η προσωπική και συστηματική παρατήρηση των εκπαιδευομένων από τους εκπαιδευτές κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας ήταν ένας τρόπος αξιολόγησης. Η συνδιδασκαλία βοήθησε ως προς την αντικειμενικότερη αξιολόγηση (παρατηρήσεις, ανταλλαγή απόψεων για βελτιώσεις κ.λπ.). Η βιντεοσκόπηση της διδασκαλίας βοήθησε στο να γίνουν παρατηρήσεις και βελτιώσεις από τους εκπαιδευτές.

Τέλος δόθηκαν φύλλα αυτοαξιολόγησης. Από τις απαντήσεις των εκπαιδευομένων, η εκτίμηση είναι ότι η διαθεματική συνδιδασκαλία του συγκεκριμένου θέματος τους ικανοποίησε. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησε ότι έμεινε ικανοποιημένη από την επιλογή του θέματος και σχημάτισαν τη γνώμη ότι πρόκειται για ένα νέο τρόπο διδασκαλίας. Αξίζει να επισημάνουμε ότι η χρήση του CD – ROM και του διαδικτύου για τη συλλογή πληροφοριών θεωρήθηκαν τα πιο ενδιαφέροντα σημεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η ερμηνεία που δίνουμε είναι ότι η δυνατότητα εύρεσης πληροφοριών και διερεύνησης του θέματος με πρωτοβουλίες του εκπαιδευομένου – που έτσι και αλλιώς ανταποκρίνεται θετικά στη χρήση της νέας τεχνολογίας – κάνει τη συμμετοχή του πιο ενεργητική. Το απέδειξαν εξάλλου οι πρωτοβουλίες που πήραν για να παρουσιάσουν με το power point μια χώρα της επιλογής τους.

Ιδιαίτερα εκτιμήθηκε από τους εκπαιδευομένους η διανομή φακέλου με σημειώσεις πριν απ' την έναρξη της διαθεματικής ενότητας. Το είδαν όπως είπαν «σαν ένα μικρό βιβλίο» που μπορούσαν να το αξιοποιούν ή και να το εμπλουτίζουν για την καλύτερη μελέτη μιας έννοιας, ενός όρου ή μιας πληροφορίας για ένα ζωγράφο ή ένα συγκεκριμένο έργο του. Τέλος πιστεύουμε ότι η ανταπόκριση των εκπαιδευομένων οφείλεται και στην επικαιρότητα του θέματος.

Παρόμοια θέματα

- Ο μύθος της Ευρώπης.
- Η διαδικασία διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής ταυτότητας από το Μεσαίωνα μέχρι και σήμερα (συνοπτική ιστορική πορεία διαμόρφωσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού).
- Διεύρυνση της Ε.Ε.
- Ο δρόμος προς την Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Σκοποί της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Πολιτικοί θεσμοί της Ε.Ε. (όργανα).
- Μορφές Κοινοτικής Νομοθεσίας – Παραδείγματα.
- Υποχρεώσεις και δικαιώματα των κρατών-μελών και των Ευρωπαίων πολιτών – ευρωπαϊκή ιθαγένεια.
- Ευρωπαϊκή και εθνική ταυτότητα.
- Εξερεύνηση των χωρών της Ε.Ε.

Διδακτικά μέσα και υλικά

- Επιδιασκόπιο για την προβολή διαφανειών,
- Η/Υ,
- Άρθρα από εφημερίδες και περιοδικά.
- Φυλλάδιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που απευθύνεται σε νέους και σπουδαστές (Εκδότης: Υπηρεσία επίσημων εκδόσεων των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, Λουξεμβούργο, 1996).
- Ο χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Χάρτης των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Σλάιντς με εικόνες από τα εκθέματα των μουσείων που είχαν επιλεγεί:
Καπέλα Σιστίνα: Μιχαήλ Άγγελος «Η δημιουργία του Αδάμ».
Μουσείο Λούβρου: Μόνα Λίζα, Αφροδίτη της Μήλου, Νίκη Σαμοθράκης.
Μουσείο Πράντο: Πικάσο, Ελ Γκρέκο, Γκόγια.
Βρετανικό Μουσείο: Τα γλυπτά του Παρθενώνα.
Μουσείο Βαν Γκόγκ: Βαν Γκόγκ.
Μουσείο Ουφίτσι (Φλωρεντία): Μποτιτσέλλι – Λεονάρντο Ντα Βίντσι.
- Ερωτηματολόγια (διαγνωστικό και αυτοαξιολόγησης).
- Ενημερωτικός φάκελος. Αρχίζοντας τη διαθεματική ενότητα, δόθηκε στους εκπαιδευόμενους φάκελος με θεωρητικό, ενημερωτικό, υποστηρικτικό υλικό. Με αυτό τον τρόπο, είχαν τη δυνατότητα να ανατρέχουν σε αυτό, όποτε το έκριναν σκόπιμο, για ν' αντλούν πληροφορίες ή και να τον εμπλουτίζουν.

Πηγές

- ▶ *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή* (Γ' Γυμνασίου, Βιβλίο μαθητή).
- ▶ *Ανιχνεύοντας το Σήμερα, Προετοιμάζουμε το Αύριο* (Πολυθεματικό βιβλίο Γυμνασίου για την Ευέλικτη Ζώνη Καινοτόμων Δράσεων).
- ▶ CD-ROM *ΕΙΣΑΙ στην Ευρώπη ΜΑΘΕ για την Ευρώπη* (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα, Β. Σοφίας 2, Αθήνα).
- ▶ CD-ROM *Γεια σου Ευρώπη* (οδηγός των νέων για την Ευρώπη και την Ευρωπαϊκή Ένωση, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής).
- ▶ *Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του* (μάθημα επιλογής, Α' Τάξη Ενιαίου Λυκείου).
- ▶ Ηλεκτρονικές διευθύνσεις μουσείων
Βρετανικό Μουσείο (www.thebritishmuseum.ac.uk)
Μουσείο Λούβρο (www.louvre.fr)
Μουσείο Prado (www.museoprado.mcu.es)
Ιταλία (www.museoscienza.org/english/leonardo)
Ελλάδα (www.culture.gr)
Ολλανδία (www.vangoghmuseum.nl)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μετά την τελευταία διεύρυνση της Ε.Ε. στην Κοπεγχάγη (12-2-2002), έκλεισε οριστικά η σελίδα που είχε ανοίξει ο Ψυχρός Πόλεμος, για μια Ευρώπη χωρίς σύνορα, χωρίς πολιτικούς και κοινωνικούς φραγμούς.

Καφενείον Η ΕΛΛΑΣ

ΤΟ ΣΤΟΙΧΗΜΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Απορροφημένοι από τη δική μας μάχη για την ένταξη της Κύπρου, «ξεχάσαμε» να ασχοληθούμε με το πραγματικά μείζον γεγονός της διεύρυνσης και τι συνεπάγεται για το μέλλον της γηραιάς ηπείρου. Γιατί έχουμε αναμφισβήτητα ένα γεγονός ιστορικής, με όλη τη σημασία της λέξης, σημασίας. Πρώτα απ' όλα γιατί τελειώνει οριστικά και αμετάκλητα ο διχασμός, η διαίρεση της Ευρώπης, που σφραγίστηκε στη Γιάλτα, έσπασε με την πτώση του

Τείχους και την κατάρρευση της σοβιετικής αυτοκρατορίας, αλλά τώρα έδωσε τη θέση του σε μια νέα δυναμική σύνθεση, που ανοίγει νέους δρόμους για τους λαούς της Ευρώπης.

Η σύνοδος της Κοπεγχάγης έκλεισε οριστικά τη σελίδα που είχε ανοίξει ο Ψυχρός Πόλεμος και άνοιξε τη σελίδα μιας Ευρώπης χωρίς σύνορα, χωρίς πολιτικούς και κοινωνικούς φραγμούς, μιας Ευρώπης με δημοκρατικά θεμέλια, ικανής να προασπίσει τα συμφέροντα των πολιτών της στο νέο παγκο-

σμιοποιημένο σκηνικό. Αυτή η αισιόδοξη προοπτική όμως για να πάρει σάρκα και οστά θα πρέπει να υπηρετηθεί και από τους κατάλληλους θεσμούς.

Και εδώ είναι το επόμενο κρίσιμο στοίχημα της Ευρώπης και των ηγετών της. Να καταφέρουν να αποκτήσει ένα νέο «Σύνταγμα», που θα εξασφαλίζει την αντιπροσωπευτικότητα αλλά και την αποτελεσματικότητα συγχρόνως.

Που θα προωθεί την αναγκαία θεσμική μεταρρύθμιση αλλά και θα διασφα-

λίζει στους Ευρωπαίους πολίτες το αίσθημα ότι συναποφασίζουν για το μέλλον τους και δεν είναι έρμαιο στα χέρια μιας ανεξέλεγκτης υπερεθνικής ελίτ. Γιατί είναι κάτι παραπάνω από αναγκαίο αυτή η υπερεθνική δομή να υπερβεί το στενό πλαίσιο μιας οικονομικής ένωσης και να αποκτήσει δημοκρατικούς θεσμούς διακυβέρνησης που θα υπόκεινται στον έλεγχο των πολιτών και όχι μόνο μιας πολιτικής ή οικονομικής ελίτ.

ΣΗΦΗΣ ΠΟΛΥΜΙΛΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ (12/3/2003)

«Κόκκινο» στο διαδίκτυο για τα παιδιά

Στρασβούργο

Με απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Απόφαση του Ευρωκοινοβουλίου σχετικά με την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την προστασία των ανηλίκων από τα μέσα ενημέρωσης, τα βιντεοπαιχνίδια και το διαδίκτυο

Υιοθετήθηκε χθες από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο η έκθεση του Βρετανού ευρωβουλευτή κ. Μπίτλεϊ, σχετικά με την προστασία των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, από τα μέσα ενημέρωσης, τα βιντεοπαιχνίδια και το διαδίκτυο.

Σύμφωνα με την άποψη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αν και η προστασία των ανηλίκων εναπόκειται στους γονείς και στους νόμιμους κηδεμόνες των ανηλίκων, κύρια ευθύνη έχουν και οι υπεύθυνοι των οπτικοακουστικών μέσων και του διαδικτύου.

Για το λόγο αυτόν, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τάσσεται υπέρ της αυτορύθμισης της οπτικοακουστικής βιομηχανίας, ενώ όσον

αφορά το διαδίκτυο, καλούνται τα κράτη-μέλη να δημιουργήσουν ειδικές «κόκκινες» τηλεφωνικές γραμμές, στις οποίες θα γίνονται καταγγελίες για παράνομο ή επιβλαβές περιεχόμενο. Σε δηλώσεις της για το σημαντικό αυτό θέμα, που αφορά την καθημερινότητα και το μέλλον εκατομμυρίων παιδιών, η ευρωβουλευτής του ΠΑΣΟΚ και μέλος της Επιτροπής Νεότητας και Μέσων Ενημέρωσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Μυρσίνη Ζορμπά, είπε ότι είναι πλέον επιτακτική η ανάγκη για την εφαρμογή ενός κώδικα δεοντολογίας τόσο για τη ραδιοτηλεόραση όσο και για το Διαδίκτυο. Σύμφωνα με την ευρωβουλευτή του ΠΑΣΟΚ, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να ενθαρρύνει τους μηχανισμούς

αυτορύθμισης και τη διεθνή συνεργασία, αλλά και να προωθήσει νομικές ρυθμίσεις για τους φορείς παροχής υπηρεσιών διαδικτύου όσον αφορά το παράνομο ή επιβλαβές περιεχόμενο.

Για την τηλεόραση, η κυρία Ζορμπά επισημαίνει ότι «η σχέση των παιδιών με την τηλεόραση δεν είναι κάτι το απομονωμένο, αλλά μέρος της συνολικής τους διανοητικής και ανάπτυξης και αποτελεί κομμάτι της σχέσης που διαμορφώνουν τα παιδιά με τον έξω, πέρα της οικογενείας τους, κόσμο και μετατρέπεται συχνά σε στενό μονόδρομο».

«Το γεγονός αυτό και το χαμηλό επίπεδο των τηλεοπτικών προγραμμάτων που παρατήρησε στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, πρέπει να

προκαλέσουν έντονη συζήτηση σχετικά με τις νέες κατευθύνσεις που πρέπει να περιλαμβάνει η νέα Οδηγία για την Τηλεόραση Χωρίς Σύνορα», επισημαίνει η κυρία Ζορμπά.

Τέλος, σχετικά με τα βιντεοπαιχνίδια, τα οποία συχνά προβάλλουν τη βία, τονίζει ότι δεν υπάρχει κάποια ειδική ρύθμιση, αν και τα παιχνίδια αυτά αποκτούν όλο και πιο σημαντικό ρόλο στη ζωή των παιδιών, με συνέπειες, πολλές φορές, καταστροφικές.

Επιβάλλεται λοιπόν η λήψη μέτρων, τα οποία θα πρέπει να περιλαμβάνουν κυρίως νομικές διατάξεις όσον αφορά την πώληση βιντεοπαιχνιδιών, αλλά και την αυτορύθμιση για την κατάταξη λόγω ηλικίας.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
(12/4/2002)

Τι σημαίνει να είσαι Ευρωπαίος πολίτης

Χανς Μάγκνους Εντζενσμπέργκερ – Γερμανία

Έχουμε την αίσθηση ενός κοινού μακρινού παρελθόντος

Χαρακτηριστικός τύπος είρωνας Γερμανού είναι ο Χανς Μάγκνους Εντζενσμπέργκερ. Γεννημένος το 1929 στη Βαυαρία, μεγάλωσε στη ναζιστική Νυρεμβέργη, υπήρξε μαρξιστής στα νεανικά του χρόνια και ουμανιστής κατά την ωριμότητα. Τον συνάντησα στο Μόναχο και τον ρώτησα αν αισθανόταν Ευρωπαίος. Μου απάντησε πως δεν υπάρχουν Ευρωπαίοι, πως κάθε λαός της Ευρώπης είναι υπερβολικά ιδιαίτερος, ριζωμένος στις παραδόσεις του, στη γλώσσα του και στην ιστορία του. Έπειτα σκέφθηκε λίγο και πρόσθεσε: «Από την άλλη πλευρά, αν μου δέσετε τα μάτια, με βάλετε σε ένα αερόστατο και προσγειωθώ σε μια ευρωπαϊκή πόλη, θα καταλάβω αμέσως πως βρίσκομαι στην

Ευρώπη και θα μπορέσω να βρω ένα καφενείο, το σταθμό ή ένα φούρνο... Κατά βάθος οι Ευρωπαίοι έχουν την αίσθηση ενός κοινού μακρινού και σύνθετου παρελθόντος. Ακόμη και οι φοιτητές, όταν τους ρωτάς τι σημαίνει η λέξη Ευρωπαίος, απαντούν: «Μοιραζόμαστε ένα παρελθόν, οι χώρες μας είναι παλιές και έχουν μεγάλη ιστορία». Δεν κάνουν νύξη περί εθνικής κληρονομιάς – μοναστήρια, τοιχογραφίες και παλάτια. Αναφέρονται σε πράγματα, όπως η έννοια της ταυτότητας και οι ανταγωνισμοί στα Βαλκάνια που ανέρχονται τουλάχιστον στην εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ωστόσο, παρ' όλο που το παρελθόν ενώνει τους σημερινούς Ευρωπαίους, η πρόσφατη ιστορία τους χώρισε με το σκληρότερο τρόπο.

Οι ιδρυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τρομοκρατημένοι, θέλησαν να εξασφαλίσουν πως αυτά τα γεγονότα δεν θα επαναληφθούν. «Τι είναι η Ευρώπη σήμερα; Ένας σωρός χαλασμάτων, ένα σφαγείο, ένας τόπος χολεριασμένος και εχθρικός», έλεγε ο Τσόρτσιλ. Κατά την άποψή του, το μέλλον της Ευρώπης εξαρτιόταν από «την αποφασιστικότητα εκατοντάδων εκατομμυρίων ατόμων να παραγάγουν το καλό και όχι το κακό. Αυτός ο ιδεαλισμός είναι ακόμη ζωντανός.

Οι νέοι έχουν μια πιο πρακτική άποψη της Ευρώπης. Ταξιδεύουν από τη μια χώρα στην άλλη με φτηνά εισιτήρια και συμμετέχουν σε προγράμματα ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, παρακολουθώντας μαθήματα σε άλλες χώρες. Παντρεύο-

νται μεταξύ τους και αποκτούν παιδιά που μιλούν δύο γλώσσες. Ορισμένοι συχνάζουν στα ΜακΝτόναλντς, άλλοι συμμετέχουν στο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης και ταξιδεύουν οδικώς για να υποστηρίξουν τον Ζοζέ Μποβέ. Οι Ευρωπαίοι με τους οποίους συζήτησα δεν είχαν τελικά παρά ένα μόνο κοινό σημείο. Όλοι μου είπαν: «Όταν βρίσκομαι στην Αμερική, συνειδητοποιώ πως είμαι Ευρωπαίος». Στην Ευρώπη αναδεικνύονται οι τοπικές διαφορές, αλλά με το που διασχίζουν τον Ατλαντικό, οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών γίνονται πιο ευαίσθητοι στην ευρωπαϊκή τους υπόσταση».

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
(25/11/03)

Ο μύθος της Ευρώπης

Μια φορά κι έναν καιρό, στα πολύ παλιά χρόνια, στην παραλία της Φοινίκης έκανε περίπατο με τις φίλες της η κόρη του βασιλιά της χώρας αυτής. Ξαφνικά εμφανίστηκε ένας ωραίος λευκός ταύρος και όταν αυτή, περίεργη καθώς ήταν, πλησίασε, αυτός την άρπαξε, την ανέβασε στη ράχη του και πετώντας πάνω από τη θάλασσα τη μετέφερε στην Κρήτη. Το όνομα της κόρης ήταν **Ευρώπη** και ο ταύρος δεν ήταν παρά ο μεταμορφωμένος βασιλιάς των Θεών, ο Ζεός. Μαζί της απέκτησε ένα γιο, το Μίνωα. Η Ευρώπη επομένως έγινε η μητέρα ενός από τους παλαιότερους πολιτισμούς της Μεσογείου, του μινωικού, και έδωσε το όνομά της σε μια ήπειρο και σ' έναν πολιτισμό, που έμελλε να μετασχηματίσει τον κόσμο ολόκληρο.

Για το μύθο μπορούν να γίνουν πολλά σχόλια και να δοθούν πολλές ερμηνείες. Μεταφέροντας την Ευρώπη από τα παράλια της Φοινίκης στην Κρήτη, ο Ζεός εμφανίζεται να μεταφέρει τους καρπούς των αρχαίων ανατολικών πολιτισμών στο Αιγαίο, γεφυρώνοντας την Αρχαία Αίγυπτο με την αρχαία Ελλάδα. Ο μύθος λέει ότι ο Κάδμος, ο αδελφός της Ευρώπης, ο οποίος περιπλανήθηκε στον κόσμο αναζητώντας την, έφερε το φοινικικό αλφάβητο στους Έλληνες. Ακόμη, ο μύθος της μεταφοράς της Ευρώπης συνδέεται με την ιδέα που είχαν οι κάτοικοι της Μεσογείου για τον πολιτισμό τους, πολιτισμό κίνησης και αλλαγής.

Από εκείνα όμως τα μακρινά χρόνια που διηγούνταν το μύθο, πέρασαν αιώνες και αιώνες, έως ότου η Ευρώπη γίνει μια συχνή και κοινή λέξη στα χείλη των κατοίκων της. Ως τις μέρες μας, ο όρος έχει αποκτήσει πολλές σημασίες. Αυτό δείχνει ότι οι άνθρωποι που κατοικούσαν αυτή την ήπειρο αντιλαμβάνονταν κάθε φορά διαφορετικά τον κόσμο τους. Δείχνει όμως προπαντός την πολυμορφία και την ελαστικότητα του όρου. Η λέξη Ευρώπη λοιπόν δεν είναι, και δεν ήταν ποτέ άλλωστε, ένας αυστηρός γεωγραφικός όρος, που αναφέρεται σε μια περιοχή με σαφώς καθορισμένα σύνορα. Ήταν μια λέξη που το περιεχόμενό της άλλαζε ανάλογα με την εποχή. Μαζί της μεταβαλλόταν – άλλοτε διευρυνόταν και άλλοτε συρρικνωνόταν – και η περιοχή στην οποία αναφερόταν η λέξη.

Για παράδειγμα στους αρχαίους χρόνους η Ευρώπη διακρινόταν ως γη των ελεύθερων ανθρώπων σε σχέση με την Ασία, που ήταν χώρα του Δεσποτισμού, σήμερα ο όρος Ευρώπη αναφέρεται τόσο στην ήπειρο όσο και σε μερικά κράτη που αποφάσισαν να συνδεθούν με κάποιους όρους πολιτικούς και οικονομικούς (...).

Πηγές: *Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του* (ΟΕΔΒ, Α' Λυκείου)
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή (ΟΕΔΒ, Γ' Γυμνασίου)

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι λαοί της Ευρώπης, εγκαθιδρύοντας μεταξύ τους μια διαρκώς στενότερη ένωση, αποφάσισαν να μοιραστούν ένα ειρηνικό μέλλον θεμελιωμένο σε κοινές αξίες.

Η Ένωση, έχοντας επίγνωση της πνευματικής και ηθικής κληρονομιάς της, εδράζεται στις αδιαίρετες και οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης, στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Η Ένωση τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της, καθιερώνοντας την ιθαγένεια της Ένωσης και δημιουργώντας ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης.

Η Ένωση συμβάλλει στη διαφύλαξη και την ανάπτυξη αυτών των κοινών αξιών, σεβόμενη την πολυμορφία των πολιτισμών και των παραδόσεων των λαών της Ευρώπης καθώς και την εθνική ταυτότητα των κρατών-μελών της και την οργάνωση της δημόσιας εξουσίας τους σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, επιδιώκει να προαγάγει ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη και εγγυάται την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, καθώς και την ελευθερία εγκατάστασης.

Προς το σκοπό αυτόν, είναι αναγκαίο να ενισχύσει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό το πρίσμα των κοινωνικών αλλαγών, της κοινωνικής πρόοδου και των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων καθιστώντας τα πιο αντιληπτά σε ένα Χάρτη.

Ο παρών Χάρτης επιβεβαιώνει, σεβόμενος τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα της Κοινότητας και της Ένωσης, καθώς και την αρχή της επικουρικότητας, τα δικαιώματα που απορρέουν ιδίως από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις και τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών-μελών, τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις Κοινοτικές Συνθήκες, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, τους Κοινωνικούς Χάρτες που έχουν υιοθετηθεί από την Κοινότητα και το Συμβούλιο της Ευρώπης καθώς και από τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Η απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών συνεπάγεται ευθύνες και καθήκοντα έναντι τόσο των τρίτων όσο και της ανθρώπινης κοινότητας και των μελλοντικών γενεών.

Κατά συνέπεια, η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που ορίζονται πιο κάτω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ

Άρθρο 1: *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια*

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη. Πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται.

Άρθρο 2: *Δικαίωμα στη ζωή*

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη ζωή.
2. Κανείς δεν μπορεί να καταδικαστεί στην ποινή του θανάτου ούτε να εκτελεστεί.

Άρθρο 3: *Δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου*

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη σωματική και διανοητική ακεραιότητά του.
2. Στο πεδίο της ιατρικής και της βιολογίας πρέπει να τηρούνται ιδίως τα εξής: η ελεύθερη και εν επιγνώσει συναίνεση του ενδιαφερομένου, σύμφωνα με τις λεπτομερέστερες διατάξεις που ορίζονται από το νόμο, η απαγόρευση των ευγονικών πρακτικών, ιδίως όσων αποσκοπούν στην επιλογή των προσώπων, η απαγόρευση της μετατροπής του ανθρωπίνου σώματος και των μερών του καθαυτών σε πηγή κέρδους, η απαγόρευση του αναπαραγωγικού κλωνισμού των ανθρωπίνων όντων.

Άρθρο 4: *Απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης*

Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε βασανιστήρια ούτε σε απάνθρωπες ή εξευτελιστικές ποινές ή μεταχείριση.

Άρθρο 5: *Απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας*

1. Κανείς δεν μπορεί να κρατηθεί σε δουλεία ούτε σε ειλωτία.
2. Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε αναγκαστική εργασία.
3. Απαγορεύεται η εμπορία των ανθρωπίνων όντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

Άρθρο 6: *Δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια*

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια.

Άρθρο 7: *Σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής*

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του.

Άρθρο 8: Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν.
2. Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων πρέπει να γίνεται νομίμως, για καθορισμένους σκοπούς και με βάση τη συγκατάθεση του ενδιαφερομένου ή για άλλους θεμιτούς λόγους που προβλέπονται από το νόμο. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να έχει πρόσβαση στα συλλεγμένα δεδομένα που το αφορούν και να επιτυγχάνει τη διόρθωσή τους.
3. Ο σεβασμός των κανόνων αυτών υπόκειται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής.

Άρθρο 9: Δικαίωμα γάμου και δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας

Το δικαίωμα γάμου και το δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας διασφαλίζονται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους.

Άρθρο 10: Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Το δικαίωμα αυτό συνεπάγεται την ελευθερία μεταβολής θρησκευμάτων ή πεποιθήσεων καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης του θρησκευματος ή των πεποιθήσεών του, ατομικά ή συλλογικά, δημόσια ή κατ' ιδίαν, με τη λατρεία, την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τις τελετές.
2. Το δικαίωμα αντίρρησης συνειδήσεως αναγνωρίζεται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή του.

Άρθρο 11: Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία γνώμης και την ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών, χωρίς την ανάμειξη δημοσίων αρχών και αδιακρίτως συνόρων.
2. Η ελευθερία των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η πολυφωνία τους είναι σεβαστές.

Άρθρο 12: Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι σε όλα τα επίπεδα, ιδίως στον πολιτικό και το συνδικαλιστικό τομέα καθώς και στους τομείς που αναφέρονται στον πολίτη, πράγμα που συνεπάγεται το δικαίωμα κάθε προσώπου να ιδρύει με άλλους συνδικαλιστικές ενώσεις και να προσχωρεί σε αυτές για την υπεράσπιση των συμφερόντων του.
2. Τα πολιτικά κόμματα, στο επίπεδο της Ένωσης, συμβάλλουν στην έκφραση της πολιτικής βούλησης των πολιτών της Ένωσης.

Άρθρο 13: Ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης

Η τέχνη και η επιστημονική έρευνα είναι ελεύθερες. Η ακαδημαϊκή ελευθερία είναι σεβαστή.

Άρθρο 14: *Δικαίωμα εκπαίδευσης*

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση.
2. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.
3. Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με σεβασμό των δημοκρατικών αρχών καθώς και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους, γίνονται σεβαστά σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους.

Άρθρο 15: *Ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία*

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να εργάζεται και να ασκεί το επάγγελμα, το οποίο επιλέγει ή αποδέχεται ελεύθερα.
2. Κάθε πολίτης της Ένωσης είναι ελεύθερος να αναζητεί απασχόληση, να εργάζεται, να εγκαθίσταται ή να παρέχει υπηρεσίες σε κάθε κράτος - μέλος.
3. Οι υπήκοοι τρίτων χωρών που έχουν άδεια να εργάζονται στο έδαφος των κρατών - μελών δικαιούνται συνθηκών εργασίας αντίστοιχων με εκείνες που απολαύουν οι πολίτες της Ένωσης.

Άρθρο 16: *Επιχειρηματική ελευθερία*

Η επιχειρηματική ελευθερία αναγνωρίζεται σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Άρθρο 17: *Δικαίωμα ιδιοκτησίας*

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να είναι κύριος των νομίμως κτηθέντων αγαθών του, να τα χρησιμοποιεί, να τα διαθέτει και να τα κληροδοτεί. Κανείς δεν μπορεί να στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για λόγους δημόσιας ωφέλειας, στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στο νόμο και έναντι δίκαιης και έγκαιρης αποζημίωσης για την απώλειά της. Η χρήση των αγαθών μπορεί να υπόκειται σε περιορισμούς από το νόμο, εφόσον αυτό είναι αναγκαίο προς το γενικό συμφέρον.
2. Η πνευματική ιδιοκτησία προστατεύεται.

Άρθρο 18: *Δικαίωμα ασύλου*

Το δικαίωμα ασύλου διασφαλίζεται τηρουμένων των κανόνων της Σύμβασης της Γενεύης της 28^{ης} Ιουλίου 1951 και του Πρωτοκόλλου της 31^{ης} Ιανουαρίου 1967 σχετικά με το καθεστώς των προσφύγων και σύμφωνα με τη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Άρθρο 19: *Προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης*

1. Απαγορεύονται οι συλλογικές απελάσεις.
2. Κανείς δεν μπορεί να απομακρυνθεί, να απελαθεί ή να εκδοθεί προς κράτος, όπου διατρέχει σοβαρό κίνδυνο να του επιβληθεί η ποινή του θανάτου ή να υπο-

βληθεί σε βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη ή εξευτελιστική ποινή ή μεταχείριση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ ΙΣΟΤΗΤΑ

Άρθρο 20: *Ισότητα έναντι του νόμου*

Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι έναντι του νόμου.

Άρθρο 21: *Απαγόρευση διακρίσεων*

1. Απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, παρουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.

2. Απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγενείας, εντός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και με επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων των εν λόγω Συνθηκών.

Άρθρο 22: *Πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία*

Η Ένωση σέβεται την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία.

Άρθρο 23: *Ισότητα ανδρών και γυναικών*

Η ισότητα ανδρών και γυναικών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς, μεταξύ άλλων στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές.

Η αρχή της ισότητας δεν αποκλείει τη διατήρηση ή τη θέσπιση μέτρων που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ του υποεκπροσωπούμενου φύλου.

Άρθρο 24: *Δικαίωμα του παιδιού*

1. Τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην προστασία και τη φροντίδα που απαιτούνται για την καλή διαβίωσή τους. Τα παιδιά μπορούν να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους. Η γνώμη τους σχετικά με ζητήματα που τα αφορούν λαμβάνεται υπόψη σε συνάρτηση με την ηλικία και την ωριμότητά τους.

2. Σε όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

3. Κάθε παιδί έχει δικαίωμα να διατηρεί τακτικά προσωπικές σχέσεις και απευθείας επαφές με τους δύο γονείς του, εκτός εάν τούτο είναι αντίθετο το προς το συμφέρον του.

Άρθρο 25: *Δικαιώματα των ηλικιωμένων*

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα των ηλικιωμένων προσώπων να διάγουν μια αξιοπρεπή και ανεξάρτητη ζωή και να συμμετέχουν στον κοινωνικό και πολιτιστικό βίο.

Άρθρο 26: *Ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες*

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα των ατόμων με ειδικές ανάγκες να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή στον κοινοτικό βίο.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV
ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ****Άρθρο 27:** *Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης*

Εξασφαλίζεται στους εργαζομένους ή τους εκπροσώπους τους, στα ενδεδειγμένα επίπεδα, εγκαίρως ενημέρωση και διαβούλευση, στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Άρθρο 28: *Δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων*

Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες, ή οι αντίστοιχες οργανώσεις τους, έχουν, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, δικαίωμα να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις στα ενδεδειγμένα επίπεδα καθώς και να προσφεύγουν, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, σε συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας.

Άρθρο 29: *Δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας*

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα πρόσβασης σε δωρεάν υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας.

Άρθρο 30: *Προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης*

Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα προστασίας έναντι κάθε αδικαιολόγητης απόλυσης, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Άρθρο 31: *Δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας*

1. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε υγιεινές, ασφαλείς και αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας.
2. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε ένα όριο μέγιστης διάρκειας εργασίας, σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης καθώς και σε ετήσια περίοδο αμειβόμενων διακοπών.

Άρθρο 32: *Απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία*

Η εργασία των παιδιών απαγορεύεται. Η ελάχιστη ηλικία για την ανάληψη εργασίας δεν μπορεί να είναι μικρότερη από την ηλικία κατά την οποία λήγει η υπο-

χρεωτική σχολική φοίτηση, υπό την επιφύλαξη ευνοϊκότερων κανόνων για τους νέους και εξαιρέσει περιορισμένων παρεκκλίσεων.

Οι νέοι που εργάζονται πρέπει να απολαύουν συνθηκών εργασίας προσαρμοσμένων στην ηλικία τους και να προστατεύονται από την οικονομική εκμετάλλευση ή από οποιαδήποτε εργασία που θα μπορούσε να βλάψει την ασφάλειά τους, την υγεία τους, τη σωματική, πνευματική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξή τους ή να θέσει σε κίνδυνο την εκπαίδευσή τους.

Άρθρο 33: Οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή

1. Η οικογένεια απολαμβάνει νομική, οικονομική και κοινωνική προστασία.
2. Κάθε πρόσωπο, προκειμένου να μπορεί να συδυάζει την οικογενειακή με την επαγγελματική ζωή του, έχει δικαίωμα προστασίας από την απόλυση για λόγους που συνδέονται με τη μητρότητα καθώς και δικαίωμα αμειβόμενης άδειας μητρότητας και γονικής άδειας μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία παιδιού.

Άρθρο 34: Κοινωνική ασφάλεια και κοινωνική αρωγή

1. Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλειας και στις κοινωνικές υπηρεσίες που εξασφαλίζουν προστασία σε περιπτώσεις όπως η μητρότητα, η ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, η εξάρτηση ή το γήρας καθώς και σε περίπτωση απώλειας της απασχόλησης, σύμφωνα με τις λεπτομερέστερες διατάξεις που ορίζονται στο κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.
2. Κάθε πρόσωπο που διαμένει και διακινείται νομίμως εντός της Ένωσης έχει δικαίωμα στις παροχές κοινωνικής ασφάλειας και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.
3. Η Ένωση, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια, αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όλους όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, σύμφωνα με τις λεπτομερέστερες διατάξεις που ορίζονται στο κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Άρθρο 35: Προστασία της υγείας

Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στην πρόληψη σε θέματα υγείας και να απολαύει ιατρικής περίθαλψης, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή όλων των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης εξασφαλίζεται υψηλού επιπέδου προστασία της υγείας του ανθρώπου.

Άρθρο 36: Πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται την πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, όπως αυτό προβλέπεται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, σύμφωνα με τη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, προκειμένου να προαχθεί η κοινωνική και εδαφική συνοχή της Ένωσης.

Άρθρο 37: Προστασία του περιβάλλοντος

Υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητάς του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ένωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης.

Άρθρο 38: Προστασία του καταναλωτή

Οι πολιτικές της Ένωσης διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Άρθρο 39: Δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

1. Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο κράτος-μέλος κατοικίας του, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους.
2. Τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εκλέγονται με άμεση και καθολική, ελεύθερη και μυστική ψηφοφορία.

Άρθρο 40: Δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές

Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στο κράτος-μέλος κατοικίας του, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους.

Άρθρο 41: Δικαίωμα χρηστής διοίκησης

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην αμερόληπτη, δίκαιη και εντός ευλόγου προθεσμίας εξέταση των υποθέσεών του από τα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης.
2. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει ιδίως: το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση προτού ληφθεί ατομικό μέτρο εις βάρος του, το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει πρόσβαση στο φάκελό του, τηρουμένων των νομίμων συμφερόντων της εμπιστευτικότητας και του επαγγελματικού και επιχειρηματικού απορρήτου, την υποχρέωση της διοίκησης να αιτιολογεί τις αποφάσεις της.
3. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην αποκατάσταση εκ μέρους της Κοινότητας της ζημίας που του προξένησαν τα όργανα ή οι υπάλληλοί της κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, σύμφωνα με τις γενικές αρχές που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών - μελών.
4. Κάθε πρόσωπο μπορεί να απευθύνεται στα όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και πρέπει να λαμβάνει απάντηση στην ίδια γλώσσα.

Άρθρο 42: Δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα

Κάθε πολίτης της Ένωσης ή κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την

καταστατική έδρα του σε ένα κράτος - μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής.

Άρθρο 43: Διαμεσολαβητής

Κάθε πολίτης της Ένωσης ή κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την καταστατική έδρα του σε κράτος - μέλος, έχει δικαίωμα να προσφύγει στο Διαμεσολαβητή της Ένωσης, σχετικά με περιπτώσεις κακής διοίκησης στο πλαίσιο της δράσης των κοινοτικών οργάνων ή οργανισμών, με εξαίρεση το Δικαστήριο και το Πρωτοδικείο κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών καθηκόντων τους.

Άρθρο 44: Δικαίωμα αναφοράς

Κάθε πολίτης της Ένωσης ή κάθε φυσικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την καταστατική έδρα του σε κράτος-μέλος, έχει δικαίωμα αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Άρθρο 45: Ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής

1. Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών.
2. Η ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής μπορεί να χορηγείται, σύμφωνα με τη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, στους υπηκόους των τρίτων χωρών που διαμένουν νομίμως στο έδαφος κράτους-μέλους.

Άρθρο 46: Διπλωματική και προξενική προστασία

Κάθε πολίτης της Ένωσης απολαύει, στο έδαφος τρίτων χωρών στις οποίες δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος- μέλος του οποίου είναι υπήκοος, της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους- μέλους, υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν και έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Άρθρο 47: Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου

Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο.

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικαστεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός ευλόγου προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευτεί δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του.

Σε όσους δε διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται ευεργέτημα πενίας, εφόσον το ευεργέτημα αυτό είναι αναγκαίο για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Άρθρο 48: *Τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα της υπεράσπισης*

1. Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο.
2. Διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο.

Άρθρο 49: *Αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας αξιολογίων πράξεων και ποινών*

1. Κανείς δεν μπορεί να καταδικαστεί για πράξη ή παράλειψη, η οποία δεν αποτελούσε, κατά τη στιγμή της τέλεσής της, αδίκημα κατά το εθνικό ή το διεθνές δίκαιο. Επίσης δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη, η οποία επιβάλλετο κατά τη στιγμή της τέλεσης του αδικήματος. Εάν, μετά την τέλεση του αδικήματος, προβλεφθεί με νόμο ελαφρύτερη ποινή, επιβάλλεται αυτή η ποινή.
2. Το παρόν άρθρο δεν επηρεάζει τη δίκη και την τιμωρία ατόμου ενόχου για πράξη ή παράλειψη η οποία, κατά τη στιγμή της τέλεσής της, ήταν εγκληματική σύμφωνα με τις γενικές αρχές που αναγνωρίζονται από όλα τα έθνη.
3. Η αυστηρότητα της ποινής δεν πρέπει να είναι δυσανάλογη προς το αδίκημα.

Άρθρο 50: *Δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη*

Κανείς δε δώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικαστεί εντός της Ένωσης με οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με το νόμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 51: *Πεδίο εφαρμογής*

1. Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη - μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω σέβονται τα δικαιώματα, τηρούν τις αρχές και προάγουν την εφαρμογή τους, σύμφωνα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους.
2. Ο παρών Χάρτης δε δημιουργεί καμία νέα αρμοδιότητα και κανένα νέο καθήκον για την Κοινότητα και για την Ένωση και δεν τροποποιεί τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα που καθορίζονται από τις Συνθήκες.

Άρθρο 52: *Εμβέλεια των διασφαλιζόμενων δικαιωμάτων*

1. Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να τηρεί το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέ-

ροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

2. Τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη και θεμελιώνονται στις κοινοτικές Συνθήκες ή στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται σε αυτές.

3. Στο μέτρο που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους επιφυλάσσει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.

Άρθρο 53: Επίπεδο προστασίας

Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι μέλη η Ένωση, η Κοινότητα ή όλα τα κράτη-μέλη, και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών - μελών.

Άρθρο 54: Απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος

Καμία από τις διατάξεις του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως συνεπαγόμενη δικαίωμα επίδοσης σε δραστηριότητα ή εκτέλεσης πράξης που αποσκοπούν στην κατάλυση των δικαιωμάτων ή ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη ή σε περιορισμούς των δικαιωμάτων και ελευθεριών ευρύτερους από τους προβλεπόμενους σε αυτόν.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΟ

1. ΦΥΛΟ: Άνδρας Γυναίκα
2. ΗΛΙΚΙΑ: <20 21 – 30 31 – 40 41 – 50 > 50
3. ΜΟΡΦΩΣΗ: Δημοτικό Γυμνάσιο
4. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: Άγαμος Έγγαμος Παιδιά
5. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: Ιδιωτικός υπάλληλος Δημόσιος υπάλληλος
- Ελεύθερος επαγγελματίας Άλλο; Ποιο.....
6. Τι γνωρίζετε για την Ευρωπαϊκή Ένωση και ποιες οι πηγές πληροφόρησής σας;
7. Ποιες χώρες γνωρίζετε ότι συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση;
8. Πότε η χώρα μας έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
9. Τι γνωρίζετε για το Ευρωκοινοβούλιο;
10. Έχετε επισκεφθεί ποτέ κάποια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
Εάν ναι, ποια/ες;
11. Τι σημαίνει για εσάς «Ευρωπαίος πολίτης»;

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Πόσο μείνατε ικανοποιημένοι από την επιλογή του διαθεματικού μαθήματος «Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση» στο πλαίσιο του Κοινωνικού Γραμματισμού;

Πολύ Λίγο Αρκετά Καθόλου

2. Αποκομίσατε την αίσθηση ότι πρόκειται για ένα νέο τρόπο διδασκαλίας;

Ναι Όχι

Αν όχι γιατί;

3. Πόσο ενδιαφέρουσα βρήκατε την ανάπτυξη του θέματος μέσα από το CD - Rom;

Πολύ Λίγο Αρκετά Καθόλου

4. Παρακολούθησατε το θέμα «Γνωριμία με την Ευρωπαϊκή Ένωση» για λόγους προσωπικού ενδιαφέροντος;

Ναι Όχι

5. Υπήρξε κάτι που δε σας άρεσε και κάτι το οποίο θα είχατε να προτείνετε σε σχέση με τον τρόπο διεξαγωγής του μαθήματος;

.....
.....
.....

Κοινωνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση

Διάρκεια: 20 ώρες

**Παρασκευή Λουκοπούλου
ΣΔΕ Περιστερίου**

Κοινωνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση

Εισαγωγή

Αυτό που, κατά τη γνώμη μας, παίζει θεμελιώδη ρόλο στις περισσότερες μορφωτικές σχέσεις, δεν είναι τόσο το περιεχόμενο αυτό καθ' αυτό, αλλά ο τρόπος μετάδοσής του, επικοινωνίας ή διδασκαλίας του. Άλλωστε, στις σύγχρονες κοινωνίες που το σώμα της γνώσης και της πληροφορίας έχει προσλάβει τεράστιες διαστάσεις, αυτό που έχει σημασία είναι η δυνατότητα επιλογής και ερμηνείας, όπως επίσης και πρακτικής ανταπόκρισης στις εξωτερικές και εσωτερικές καταστάσεις (Bernstein, 1974).

Επιλέξαμε τη θεματική ενότητα «Κοινωνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση» γιατί πιστεύουμε ότι τα ζητήματα που τίγονται ενδιαφέρουν άμεσα τους εκπαιδευόμενους που βιώνουν – με τρόπο δραματικό κάποιες φορές – τις επιπτώσεις τους.

Στην ομάδα των εκπαιδευομένων υπάρχουν αρκετοί άνεργοι, ανασφάλιστοι ή με επισφαλείς θέσεις εργασίας και οι μαρτυρίες τους βοήθησαν σημαντικά στο να γίνουν κατανοητοί και «χειροπιαστοί» όροι, έννοιες και θεωρίες όπως: φιλελευθεροποίηση – παγκοσμιοποίηση – κοινωνία της εργασίας και επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης κ.λπ.

Βασικοί σκοποί της ενότητας αυτής είναι:

- ▶ Η καλλιέργεια στάσεων ανεκτικότητας, σεβασμού και αλληλεγγύης, που είναι σύμφυτες με τα δικαιώματα του ανθρώπου.
- ▶ Η ενθάρρυνση των εκπαιδευομένων και η ενίσχυση της αυτοεκτίμησής τους, ώστε να συμμετέχουν ενεργητικά στις κοινωνικές διαδικασίες και να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Η γνώση και η ενημέρωση για τα ανθρώπινα δικαιώματα ενισχύει άλλωστε τις στάσεις αυτές και προς αυτό αποσκοπεί.

Σε σχέση με τον τρόπο υλοποίησης της προτεινόμενης θεματικής ενότητας, θα θέλαμε να κάνουμε κάποιες επισημάνσεις. Πρόκειται για μια μεγάλη θεματική ενότητα που επικεντρώνεται στο κοινωνικό κράτος και την παγκοσμιοποίηση, αλλά στο πλαίσιο της γίνεται και εκτενής αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην ιστορική τους εξέλιξη (αποτελεί σημείο εκκίνησης της ενότητας). Αυτό γίνεται για τους εξής λόγους:

- ▶ Ο οικουμενικός χαρακτήρας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν επιτρέπει τον τεχνητό διαχωρισμό τους. Δόθηκε έμφαση στα κοινωνικά δικαιώματα γιατί η συρρίκνωσή τους θίγει άμεσα τον πολίτη-εκπαιδευόμενο και ως εκ τούτου αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτόν.
- ▶ Πιστεύουμε ότι δεν είναι ορθό να παρέχεται αποσπασματική γνώση. Δεν μπορεί να γίνεται λόγος για τα κοινωνικά δικαιώματα και μόνο, χωρίς αναφορά στις ιστορικές καταβολές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς να γίνει κατανοητό ότι η καθεμία, έστω και σχηματική διάκρισή τους, αντιστοιχεί σε διαφορετικά στάδια της κοινωνικοπολιτικής ιστορίας και εξέλιξης των νεότερων χρόνων. Με αυτό τον τρόπο γίνεται κατανοητό και ερμηνεύσιμο στον εκπαιδευόμενο γιατί στις σημερινές κοινωνικοπολιτικές συνθήκες (παγκοσμιοποίηση) **το κοινωνικό κράτος συρρικνώνεται.**

Θα μπορούσε εντούτοις η ενότητα αυτή να χωριστεί σε δύο υποενότητες, ως εξής:

- A. Ανθρώπινα Δικαιώματα και σύγχρονες μορφές παραβίασής τους.
- B. Κοινωνία της εργασίας και παγκοσμιοποίηση.

Διδακτικοί στόχοι

- ▶ Να ενημερωθούν οι εκπαιδευόμενοι για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως εξελίχθηκαν ιστορικά, και να κατανοήσουν την αναγκαιότητά τους.
- ▶ Να κατανοήσουν τη σημασία της οργάνωσης των σύγχρονων κρατών στη βάση των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων, γνωρίζοντας τα σχετικά άρθρα του Συντάγματός μας.
- ▶ Να συνειδητοποιήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σημασία των κοινωνικών δικαιωμάτων ως προϋπόθεση απαραίτητη στη διαδικασία εμβάθυνσης της Δημοκρατίας, ότι δηλαδή η έννοια του ελεύθερου πολίτη ολοκληρώνεται με την ισχύ των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Διδακτικές μέθοδοι

Για την επίτευξη των διδακτικών στόχων χρησιμοποιήθηκαν μέθοδοι που στηρίζουν τον ενεργητικό τρόπο μάθησης και σκοπό έχουν τη διερεύνηση της γνώσης από τους εκπαιδευομένους, με εκκίνηση από τις δικές τους εμπειρίες και γνώσεις.

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν είναι: η ομαδοσυνεργατική, ο καταγιγισμός ιδεών, ο ελεύθερος σχολιασμός, οι βιωματικές εμπειρίες.

- ▶ Η ομαδοσυνεργατική μέθοδος είναι η πλέον ενδεδειγμένη για την υλοποίηση των στόχων της συγκεκριμένης ενότητας και χρησιμοποιήθηκε σε όλα τα στάδια της διδακτικής πορείας.
- ▶ Στο στάδιο της διερεύνησης επιλέξαμε τη μέθοδο του καταγιγισμού των ιδεών, γιατί επιτρέπει τη δημιουργική έκφραση και δίνει τη δυνατότητα στον εκπαιδευόμενο να εκφραστεί ελεύθερα και χωρίς αναστολές.
- ▶ Η βιωματική μέθοδος δίνει τη δυνατότητα στον εκπαιδευόμενο να εμπλακεί στην προσέγγιση της γνώσης ενεργητικά – εφόσον στηρίζεται σε υπόβαθρο γνωστό γι' αυτόν – τον ενθαρρύνει και τον βοηθά στην ανάπτυξη της δημιουργικής και κριτικής σκέψης.

Χρησιμοποιήθηκε επίσης η μέθοδος της μετωπικής διδασκαλίας, εκεί όπου ο διδάσκων θεώρησε απαραίτητο να δώσει πληροφορίες για το διδακτικό αντικείμενο.

Χρόνος υλοποίησης

20 διδακτικές ώρες.

Δραστηριότητες

- ▶ Οι ομάδες εργασίας ανέλαβαν να παρουσιάσουν τα άρθρα του Συντάγματος.
- ▶ Επεξεργάστηκαν κατά ομάδες φύλλο εργασίας με δραστηριότητες και ο συντονιστής της κάθε ομάδας ανέλαβε την παρουσίαση των απόψεων των μελών της ομάδας ως προϊόν τελικής σύνθεσης (Κείμενο Ν.17).
- ▶ Τεστ αξιολόγησης στα νομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα (Κείμενο Ν.10)
- ▶ Οι εκπαιδευόμενοι ανέλαβαν να συγκεντρώσουν και να παρουσιάσουν άρθρα που αναφέρονται σε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ιδιαίτερα των κοινωνικών δικαιωμάτων (ενδεικτική παράθεση άρθρων – Κείμενα Ν.12,13)
- ▶ Επίσκεψη στο σούπερ-μάρκετ LIDL, χαρακτηριστικό δείγμα καταστήματος που διαθέτει προϊόντα φτηνά από όλο τον κόσμο (φτηνά υλικά – φτηνή εργατική δύναμη –

φτηνό προϊόν).

▶ Ομιλία του ευρωβουλευτή του Συνασπισμού Μ. Παπαγιαννάκη και συζήτηση με τους εκπαιδευόμενους με θέμα «Ευρώπη και παγκοσμιοποίηση».

▶ Προβολή βιντεοταινίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα (ΟΗΕ – Ίδρυμα Μαραγκοπούλου). Μετά την προβολή οι εκπαιδευόμενοι σχολίασαν τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο σύγχρονο κόσμο.

▶ Προβολή της ταινίας *Μαθήματα αμερικανικής ιστορίας*. Η προβολή της ταινίας έγινε μετά από πρόταση εκπαιδευόμενων, επειδή τη συγκεκριμένη ταινία την είχε προβάλει η τηλεόραση. Με αφορμή την προβολή της ταινίας επακολούθησε συζήτηση.

Διδακτικό υλικό

Δόθηκαν τα εξής κείμενα:

- ▶ 1. Άρθρα από εφημερίδες
 - α. Η Γέννηση της «Μάγκνα Κάρτα»
 - β. Από το 1204 έως το 1453 μ.Χ.
 - γ. Από τη Μεγάλη Χάρτα των Ελευθεριών (1215)
- ▶ 2 : Bill of rights – 1689
- ▶ 3 : Αμερικανική Διακήρυξη Ανεξαρτησίας
- ▶ 4 : Γαλλική Επανάσταση: Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη – 1789
- ▶ 5 : Η οικουμενική διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη ΟΗΕ – 1948
- ▶ 6 : Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (βλ. παράρτημα ενότητας 1)
- ▶ 7 : Άρθρα του Συντάγματος του 1975/86/2001 Άρθρα 2, 5, 5^α, 7, 9^α, 21, 22, 23, 29, 51-57
- ▶ 8: Έγγραφο Κοπεγχάγης
- ▶ 9: Παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα
- ▶ 10: Τεστ αξιολόγησης
- ▶ 11: Οικονομική κρίση 1929
- ▶ 12: Άρθρο από την εφημερίδα «Ελευθεροτυπία»
- ▶ 13: Άρθρο από την εφημερίδα «Ελευθεροτυπία»
- ▶ 14: Άρθρο από την εφημερίδα «Ελευθεροτυπία»
- ▶ 15: Ο αμερικανικός Τρίτος Κόσμος
- ▶ 16: Γελοιογραφίες του Κ. Μητρόπουλου
- ▶ 17: Φύλλο εργασίας με δραστηριότητες
- ▶ 18: Θεωρητικό – υποστηρικτικό υλικό
- ▶ Βιντεοταινία για τα ανθρώπινα δικαιώματα, του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου και του ΟΗΕ.
- ▶ Ταινία *Μαθήματα αμερικανικής ιστορίας* του σκηνοθέτη Toni Key.

Πορεία διδασκαλίας

1. Η εισαγωγή στο θέμα έγινε με τη μέθοδο του καταγισμού των ιδεών προκειμένου να προσδιορίσουν οι εκπαιδευόμενοι την έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Διανομή των κειμένων: 1: Γέννηση της Μάγκνα Κάρτα, 2: Bill of rights – 1689,

3: Αμερικανική Διακήρυξη, 4: Γαλλική επανάσταση – Διακήρυξη των Δικαιωμά-

των του Ανθρώπου και του Πολίτη – 1789, 5: Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη ΟΗΕ – 1948, 6: Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (δόθηκε ενδεικτικά η πρώτη σελίδα της Σύμβασης)

Προβολή βιντεοταινίας του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου και του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις σύγχρονες μορφές παραβιάσής τους.

* Διδακτικές ώρες: 4

2. Επιλογή συγκεκριμένων άρθρων του Ελληνικού Συντάγματος (άρθρα 2, 5, 5^α, 7, 9^α, 21, 22, 23, 29, 51-57) και παρουσίαση από τους εκπαιδευόμενους.

Συζήτηση με τους εκπαιδευόμενους προκειμένου να κατανοήσουν την τριμερή κλασική ταξινόμηση και τη λειτουργία της (status negativus, status activus, status positivus).

Γίνεται επίσης αναφορά στη διεύρυνση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αφορά τις κοινωνικές ομάδες που συγκροτούν μειονότητες κάθε μορφής: εθνικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές, κοινωνικές κ.λπ. (Κείμενο Ν.8: Έγγραφο Κοπεγχάγης).

Αναφορά στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα (Κείμενο Ν.9). Τεστ αξιολόγησης (Κείμενο Ν.10).

* Διδακτικές ώρες: 5

3. Ιστορικότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων με κύρια έμφαση στους αγώνες των εργαζομένων, στο κράτος πρόνοιας και στον κρατικό παρεμβατισμό.

Διανομή κειμένων-πηγών για το οικονομικό κραχ του 1929 (Κείμενο Ν.11).

* Διδακτικές ώρες: 2

4. Παρουσίαση από τους εκπαιδευόμενους, κατά ομάδες ή και ατομικά, άρθρων από τον ημερήσιο τύπο που αναφέρονται σε παραβιάσεις των κοινωνικών δικαιωμάτων (ενδεικτικά παράθεση κειμένων Ν.12, 13).

Στην ελεύθερη συζήτηση που ακολούθησε, μαγνητοφωνήθηκαν προσωπικές εμπειρίες εκπαιδευόμενων που είναι άνεργοι ή υποαπασχολούνται.

* Διδακτικές ώρες: 3

5. Δίνεται ένα μικρό χιουμοριστικό κείμενο με τίτλο «Ίδού η παγκοσμιοποίηση». Οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να συζητήσουν με αφορμή το κείμενο (Κείμενο Ν.14)

* Διδακτική ώρα: 1

6. Δίνονται το κείμενο «Αμερικανικός τρίτος κόσμος» και γελοιογραφίες του Κ. Μητρόπουλου. Επακολουθεί συζήτηση (Κείμενα Ν. 15, 16).

* Διδακτικές ώρες: 2

7. Φύλλο εργασίας και συμπεράσματα για την ενότητα (Κείμενο Ν.17).

* Διδακτική ώρα : 1

8. Προβολή ταινίας *Μαθήματα αμερικανικής ιστορίας*.

* Διδακτικές ώρες: 2

Σχόλια – αξιολόγηση

Στη διάρκεια της συζήτησης αυτής της ενότητας οι εκπαιδευόμενοι ανταποκρίθηκαν αρκετά καλά στους διδακτικούς στόχους. Τα θέματα αναπτύχθηκαν σε τέσσερις ομάδες (τάξεις). Η συζήτηση σε όλη τη διάρκεια της ενότητας ήταν ζωντανή. Το ενδιαφέρον δεν ήταν το ίδιο για όλους τους εκπαιδευόμενους. Η κάθε ομάδα είχε τη δική

της δυναμική και τη δική της ανταπόκριση (πρωτοβουλίες, ιδιαίτερος προβληματισμός, προέκταση των θεμάτων).

Ανέπτυξαν προβληματισμό ιδιαίτερα στα κοινωνικά δικαιώματα, επειδή ήταν άμεσα θιγόμενοι και είχαν προσωπικά βιώματα.

Ενθουσιάστηκαν και είχαν ενεργητική συμμετοχή στη συζήτηση που έγινε με τον ευρωβουλευτή του Συνασπισμού κ. Παπαγιαννάκη (ο ίδιος ο βουλευτής ξεπλάγη από το επίπεδο των ερωτήσεων των εκπαιδευομένων). Η παρατήρησή μας για τη συγκεκριμένη εκδήλωση είναι ότι οι εκπαιδευόμενοι κρίνουν θετική την ενημέρωσή τους από δημόσια πρόσωπα και κυρίως για θέματα που τους αφορούν.

Η πρότασή μας στους εκπαιδευτές είναι: να καλούν δημόσια πρόσωπα να ενημερώνουν και να συζητούν με τους εκπαιδευομένους για θέματα που τους ενδιαφέρουν.

Το τεστ αξιολόγησης τους ενθάρρυνε, γιατί διαπίστωσαν ότι μπορούν να διακρίνουν τις κατηγορίες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το φύλλο εργασίας κινητοποίησε αρκετά σημαντικό αριθμό εκπαιδευομένων και βοήθησε στη συνεργασία της ομάδας.

Η πρότασή μας για την ανάπτυξη αυτής της ενότητας είναι:

Τα θέματα να αναπτύσσονται με αφορμή την επικαιρότητα και να στηρίζονται στη βιωματική μέθοδο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1α. Η γέννηση της "Μάγκνα Κάρτα"

Ο 17^{ος} αιώνας είναι αποφασιστικός για τη νεότερη ιστορία – είναι ο αιώνας που τελειώνει ο Μεσαίωνας και η φεουδαρχία, όπως λέει ο Άγγλος ιστορικός Κρίστοφερ Χιλ. Η απόλυτη μοναρχία και η εξουσία των φεουδαρχών υποχωρούν μπροστά στις ιδέες της συνταγματικής διακυβέρνησης, μπροστά στις δυνάμεις του κοινοβουλευτικού ελέγχου. Κορυφαία στιγμή της εποχής, γεγονός ιστορικής σημασίας που σηματοδοτεί τις πολιτειακές εξελίξεις, η νίκη του στρατού του Κοινοβουλίου σε βάρος των βασιλικών στρατευμάτων του Καρόλου Α΄, στα μέσα του 17^{ου} αιώνα: Σε μια πρωτόγνωρη εμφύλια σύγκρουση, ο επαναστατικός στρατός των κοινοβουλευτικών δυνάμεων έβαλε τέλος στην ανεξέλεγκτη μοναρχία.

Συμβολική φουσιογνωμία της στρατιωτικής επικράτησης υπήρξε ο Όλιβερ Κρόμγουελ, μια

έντονη όσο και αντιφατική προσωπικότητα του καιρού του, που επέβαλε την κατάργηση της μοναρχίας, προσωρινά έστω. (...)

Αλλά οι εξελίξεις είχαν προδιαγραφεί κατά έναν τρόπο τέσσερις αιώνες νωρίτερα, όταν ένας βασιλιάς που όλοι μισούσαν, ο Ιωάννης Ακτήμων, έβαλε τη σφραγίδα του στο κορυφαίο έγγραφο της πολιτικής ιστορίας της χιλιετίας. Η "Μάγκνα Κάρτα" ήταν ο πρώτος συνταγματικός χάρτης, που ανταποκρινόταν στο επίπεδο ανάπτυξης της πολιτικής κουλτούρας της εποχής. Για πρώτη φορά, η εξουσία του βασιλιά τέθηκε υπό τον έλεγχο των υπηκόων του κράτους.

Κατά τρόπο ανάλογο πρέπει να κριθεί η ενίσχυση της λειτουργίας του Κοινοβουλίου στα μέσα του 13^{ου} αιώνα. Τότε η διάρθρωση του αγγλικού Κοινοβουλίου έγινε περισσότερο αντιπροσωπευτική των κοινωνικών τάξεων της χώρας.

Όταν ο επονομαζόμενος βασιλιάς Ιωάννης ο Ακτήμων, υπέγραψε στις 15 Ιουνίου 1215 στο Runnymede (σημερινό Surrey) τη "Μάγκνα Κάρτα", είναι σίγουρο ότι δεν ήξερε τις βαθύτερες συνέπειες της πράξης του. Για τον ίδιο, ήταν μια απλή υποχώρηση στην αντίσταση των βαρόνων να δεχτούν νέους φόρους.

Για τους τελευταίους, ήταν μια πρωτοφανή επιτυχία σε βάρος των βασιλικών απαιτήσεων. Για τον αρχιεπίσκοπο του Καλντέρμπουρι Λάνγκτον, που κατά την παπική προτροπή ώθησε τους βαρόνους στη συνυπογραφή του κειμένου, ήταν μια κίνηση για να μάθει ο αγνώμων Ιωάννης ποιος είχε την πραγματική δύναμη στο βασίλειο. Όμως, η "Μάγκνα Κάρτα", ο Μεγάλος Χάρτης, απέβη ιστορικά ένα γεγονός πολύ μεγαλύτερης σημασίας.

Όλα ξεκίνησαν από τη σύγκρουση του Ιωάννη με τον πάπα Ιννοκέντιο III

γύρω από το ζήτημα του ορισμού του αρχιεπισκόπου του Καλντέρμπουρι. Ο πάπας είχε παρέμβει υπέρ του Λάνγκτον, αλλά ο βασιλιάς επέμενε ότι η Ρώμη δεν είχε καμία δικαιοδοσία στην εκλογή των εκπροσώπων της αγγλικής Εκκλησίας.

Μια συνηθισμένη διένεξη που πήρε απρόβλεπτες διαστάσεις. Ο Ιννοκέντιος επέβαλε σειρά απαγορεύσεων στην Εκκλησία της Αγγλίας και στο τέλος αφόρισε τον Ιωάννη.

Ο βασιλιάς βρέθηκε σε δυσχερή θέση αφού απομονώθηκε από την παπική εκκλησία. Στην ίδια κατάσταση περιήλθε και ο απλός κόσμος, καθότι αισθάνθηκε ότι είχε στερηθεί την πρόνοια του ανώτατου θρησκευτικού ηγέτη του. Και σαν να μην έφτανε αυτό, ο Ιωάννης ήρθε σε μεγάλη αντίθεση με τους βαρόνους, όταν αποφάσισε να αυξήσει τους φόρους.

Η αύξηση των

φόρων ήταν πολύ σημαντική υπόθεση στον Μεσαίωνα. Περισσότερο εδώ σε μια κοινωνία που τη χαρακτήριζε οικονομική και κοινωνική στασιμότητα, όπου η φοροδοτική ικανότητα δε μεταβαλλόταν παρά σε εξαιρετικές περιστάσεις. Η αυθαίρετη αύξηση της φορολογίας μπορούσε να θεωρηθεί ως βίαιη ενέργεια εκ μέρους του ηγεμόνα, σε βάρος των φεουδαρχών.

Όπως συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις, οι δύο αντίπαλοι του Ιωάννη συσπειρώθηκαν. Ο Λάνγκτον συνέταξε ένα κείμενο με όρους και κανόνες προς το βασιλιά. Βαρόνοι και πάπας, φεουδάρχες και επίσκοποι στράφηκαν εναντίον του. Κατεβαίνοντας το δρόμο που οδηγούσε στη βόρεια Αγγλία, οι βαρόνοι με τους στρατούς τους συνενώθη-

καν στο Στάνφορντ, από όπου ξεκίνησαν προς το Λονδίνο.

Ο βασιλιάς τούς συνάντησε σε ένα λιβάδι στο Runnymede, κοντά στην πρωτεύουσα. Εκεί, στις 15 Ιουνίου 1215, ο Ιωάννης υπέγραψε το έγγραφο που του παρουσίασαν οι βαρόνοι. «Παραχωρούμε σε όλους τους ελεύθερους πολίτες του βασιλείου μας, εμείς και οι κληρονόμοι μας, ως αιωνία κληρονομία του αγγλικού λαού, όλες τις κατωτέρω αναφερόμενες ελευθερίες», ξεκινούσε το κείμενο διαλόγου του Ιωάννη. Η "Μάγκνα Κάρτα" ήταν πλέον γεγονός.

Το πρώτο άρθρο αναφερόταν στη γενική αρχή της μη παραβίασεως των νόμων του κράτους από κανέναν ούτε από το βασιλιά, καθώς και στην υποχρέωση

όλων ανεξαιρέτως των πολιτών να προασπίζουν το Χάρτη.

Ο βασιλιάς δεσμεύτηκε να σέβεται τα προνόμια των βαρόνων, τους τίτλους και την κτηματική περιουσία τους. Κανείς υπήκοος δεν μπορούσε να τιμωρείται χωρίς δίκη και η επιβαλλόμενη ποινή όφειλε πάντοτε να ανταποκρίνεται στο μέγεθος του αδικήματος. Τα ζητήματα των φόρων ανατέθηκαν σε ένα συμβούλιο 25 εκπροσώπων, τιμαριούχων και αρχιερέων.

Το κοινό συμβούλιο του βασιλείου είχε την υποχρέωση να επιτηρεί το βασιλιά στην εκτέλεση των καθηκόντων του. Κατ' ουσίαν, χωρίς τη σύμφωνη γνώμη τους, ο βασιλιάς δεν μπορούσε να προβεί σε καμία ενέργεια. Παράλληλα, καθιερώθηκε η ελευθερία

της αγγλικής Εκκλησίας.

Για πρώτη φορά έγινε αποδεκτό ότι η εξουσία του βασιλιά μπορεί να υπόκειται στην κρίση και τον έλεγχο των υπηκόων. Οι συνέπειες φάνηκαν εντός ολίγου. Αφού τα βρήκαν οι αντιμαχόμενοι, ο Ιννοκέντιος έκανε κίνηση προς το βασιλιά με στόχο να ακυρωθεί η "Μάγκνα Κάρτα". Όμως, ο θάνατος του Ιωάννη πρόσλαβε τις εξελίξεις. Οι κατοπινοί ηγεμόνες της Αγγλίας υποχρεώθηκαν να αναnevώσουν τη βασιλική υποταγή στα 63 άρθρα της "Μάγκνα Κάρτα". Η "Μάγκνα Κάρτα", ο πρώτος οιονεί συνταγματικός Χάρτης στην ιστορία των κοινωνιών, διαμόρφωσε τη νεότερη πολιτική κουλτούρα των ευρωπαϊκών κρατών.

ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
(14/3/1999)

1β. Από το 1204 έως το 1453 μ.Χ

Η περίφημη αιχμαλωσία της Αβινιόν αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες ταπεινώσεις που υπέστη ποτέ ο παπισμός. Η Δυτική Εκκλησία υποτάχθηκε στο ξίφος της κοσμικής εξουσίας. Συγχρόνως, φαινόμενα διαφθοράς (φιλαργυρία, εξαγορά των αξιωμάτων και ευνοιοκρατία) αναπτύχθηκαν στους κόλπους της, με αποτέλεσμα να τραυματισθεί ανεπανόρθωτα το κύρος και η επιρροή της στην Ευρώπη. Προς τα τέλη του Μεσαίωνα, το αίτημα για μεταρρύθμιση της Ρωμαιοκαθολικής Εκ-

κλησίας είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ.

Τα αντιπαπικά μέτρα αποφασίσθηκαν από μια γενική συνέλευση πολιτών, στην οποία συμμετείχαν και αστοί. Ο θεσμός αυτός γίνεται έκτοτε σημαντικό στοιχείο της πολιτικής ζωής της Γαλλίας. Η σημασία του θα φανεί ιδιαίτερα στη Νεότερη Εποχή.

Στην Αγγλία οι φεουδάρχες σε συνεργασία με τον κλήρο και τους αστούς του Λονδίνου επέβαλαν σημαντικούς περιορισμούς στη βασιλική εξουσία. Ο βασιλιάς Ιωάννης ο

Ακτήμονας, ο οποίος είχε υπονομεύσει την ανεξαρτησία της χώρας του, καθιστώντας την Αγγλία φέουδο της παπικής Εκκλησίας, αναγκάστηκε να δεχθεί τις απαιτήσεις των υπηκόων του, οι οποίες περιλήφθηκαν στην περίφημη "Μεγάλη Χάρτα των Ελευθεριών" (1215).

Τα επόμενα χρόνια ιδρύθηκε το Αγγλικό Κοινοβούλιο, το οποίο αποτελούσαν ευγενείς και αστοί: Κάθε κομητεία αντιπροσωπεύταν σ' αυτό από εκπροσώπους της. Κάθε πόλη επίσης από δύο αστούς. Η

πρώτη συνεδρίασή του έγινε το 1295. Από αυτό προέκυψαν αργότερα η Βουλή των Αντιπροσώπων και η Βουλή των Λόρδων.

Στη Γερμανία, αντίθετα απ' ό,τι συνέβη στη Γαλλία και την Αγγλία, οι μεγάλοι φεουδάρχες επέβαλαν τη βούλησή τους στον αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β' και το βασιλιά Ερρίκο Δ' και οικοδόμησαν τα αυτόνομα κρατίδιά τους, χωρίς να ενδιαφερθούν για μια ευρύτερη ενότητα, που θα περιλάμβανε όλα τα γερμανικά κρατίδια.

1γ. Από τη «Μεγάλη Χάρτα των Ελευθεριών» (1215)

▶ Η αγγλική Εκκλησία παραμένει ελεύθερη, τα δικαιώματα και οι ελευθερίες της απαραβίαστες.

▶ Δεν επιτρέπεται να επιβληθούν φόροι στο βασίλειό μας, χωρίς την έγκριση του Κοινοβουλίου.

▶ Η πόλη του Λονδίνου πρέπει να διατηρήσει όλα τα αρχαία προνόμιά της και τις ελεύθερες συνήθειές της. Εκτός αυτού (...) επιβεβαιώνουμε ότι όλες οι άλλες πόλεις, οι κόμμες, τα χωριά και τα λιμάνια διατηρούν τα αρχαία προνόμιά τους.

▶ Κανείς ελεύθερος άνθρωπος δεν επιτρέπεται να συλληφθεί ή να φυλακισθεί ή να χάσει την περιουσία του ή να εξορισθεί ή να τιγεί με οποιοδήποτε τρόπο, εκτός αν υπάρχει σχετική νόμιμη απόφαση ανθρώπων της τάξης του ή αν αυτό προβλέπεται από τους νόμους της χώρας.

H. Busley κ.α., *Geschichtliche Weltkunde, Ausgabe für Gymnasien in Bayern*, τομ. 2, Φραγκφούρτη 1981, 99-100.

2. Η «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων» (Bill of Rights): 1689

Οι πνευματικοί και οι κοσμικοί άρχοντες μαζί με τις κοινότητες που αποτελούν την πλήρη και ελεύθερη έκφραση του έθνους, διακηρύττουν, ακολουθώντας το παράδειγμα των προγόνων τους, με σκοπό τη δικαίωση και την ενίσχυση των παλιών δικαιωμάτων και ελευθεριών, ότι:

1. Το βασιλικό δικαίωμα να ακυρώνονται οι νόμοι χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου είναι παράνομο.
2. Το βασιλικό δικαίωμα να εκδίδονται και να εκτελούνται νόμοι, χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου, είναι παράνομο.
3. Κάθε σύγκληση δικαστηρίου, χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου, είναι παράνομη.
4. Κάθε χρηματική δαπάνη για λογαριασμό του στέμματος, με το πρόσχημα βασιλικού προνομίου, χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου, είναι παράνομη.
5. Οι υπήκοοι έχουν δικαίωμα να υποβάλουν διάφορα αιτήματα στο βασιλιά και κάθε καταδίωξη ή φυλάκιση που θα έχει σαν αιτία τα αιτήματα αυτά είναι παράνομη.
6. Η συγκρότηση και η συντήρηση στρατού, σε καιρό ειρήνης, στα όρια του κράτους χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου είναι παράνομη.
7. Οι εκλογές για τα μέλη του Κοινοβουλίου πρέπει να είναι ελεύθερες.

3. Αμερικανική Διακήρυξη Ανεξαρτησίας

Όταν, μέσα στη φορά των ανθρώπινων γεγονότων, καθίσταται αναγκαίο για ένα λαό να λύσει τους πολιτικούς δεσμούς που τον έωναν με έναν άλλο λαό και να πάρει, ανάμεσα στις Δυνάμεις της γης, την ιδιαίτερη και ισότιμη θέση που οι φυσικοί και θείοι νόμοι του δίνουν το δικαίωμα να πάρει, ο σεβασμός προς το κοινό αίσθημα της ανθρωπότητας του επιβάλλει να διακηρύξει τα αίτια που δικαιολογούν αυτή τη ρήξη.

Παραδεχόμαστε ως αναμφισβήτητες τις παρακάτω αλήθειες: όλοι οι άνθρωποι είναι πλασμένοι ίσοι, ο Δημιουργός τους προίκισε με ορισμένα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα, ανάμεσα στα δικαιώματα αυτά περιλαμβάνονται η ζωή, η ελευθερία και η επιδίωξη της ευτυχίας. Οι κυβερνήσεις εγκαταστάθηκαν από τους ανθρώπους για να εξασφαλίζουν αυτά τα δικαιώματα και η δίκαιη εξουσία τους απορρέει από τη συγκατάθεση αυτών που κυβερνιούνται. Κάθε φορά που μια μορφή διακυβέρνησης αποδεικνύεται καταστροφική για το σκοπό αυτό, ο λαός έχει το δικαίωμα να την αλλάξει ή να την καταργήσει και να εγκαταστήσει μια νέα κυβέρνηση, θεμελιώνοντάς την πάνω στις αρχές και στα σχήματα εκείνα που θα του φανούν πιο επιτήδεια για να του προσφέρουν την ασφάλεια και την ευτυχία. Η σύνεση διδάσκει, είναι αλήθεια, ότι οι κυβερνήσεις που έχουν εγκατασταθεί εδώ και καιρό, δεν πρέπει να αλλάζουν με προσχήματα επιπόλαια και παροδικά. Και η πείρα της Ιστορίας πράγματι απέδειξε ότι οι άνθρωποι είναι περισσότερο διατεθειμένοι να ανεχτούν υποφερτά κακά παρά, αυτοδικώντας, να διαλύσουν τα σχήματα στα οποία είναι συνηθισμένοι. Αλλά όταν μια μακρά σειρά από καταχρήσεις και σφετερισμούς, που τείνουν απaráλλαχτα στον ίδιο σκοπό, σχεδιάσει να τους υποτάξει στον απόλυτο δεσποτισμό, είναι δικαίωμά τους, είναι καθήκον τους, να απορρίψουν μια τέτοια κυβέρνηση και να βρουν

νέες μεθόδους προστασίας για τη μελλοντική τους ασφάλεια. Τέτοια υπήρξε η υπομονή αυτών των αποικιών και τέτοια είναι σήμερα η ανάγκη που τις ωθεί να μεταβάλουν το παλιό σύστημα διακυβέρνησής τους. Η ιστορία του τωρινού βασιλιά της Μεγάλης Βρετανίας είναι η ιστορία μιας σειράς συνεχών αδικιών και σφετερισμών, που έχουν για μόνο στόχο τους την εγκαθίδρυση μιας απόλυτης τυραννίας σε βάρος αυτών των Πολιτειών.....

Επομένως, εμείς, οι αντιπρόσωποι των Ενωμένων Πολιτειών της Αμερικής, συναθροισμένοι σε Γενική Συνέλευση, έχοντας για μάρτυρα της ευθύτητας των προθέσεών μας τον Ανώτατο Κριτή του κόσμου, δημοσιεύουμε και διακηρύσσουμε επίσημα στο όνομα και με την εξουσιοδότηση του καλού λαού αυτών των αποικιών ότι αυτές οι Ενωμένες αποικίες είναι και έχουν το δικαίωμα να είναι κράτη ελεύθερα και ανεξάρτητα, ότι αποδεσμεύονται από κάθε υπακοή απέναντι στο στέμμα της Μεγάλης Βρετανίας, ότι κάθε πολιτικός δεσμός ανάμεσα σ' αυτές και το κράτος της Μεγάλης Βρετανίας θεωρείται και πρέπει να θεωρείται τελείως ανύπαρκτος, ότι, όπως τα ελεύθερα και ανεξάρτητα κράτη, έχουν πλήρη εξουσία να κηρύσσουν πόλεμο, να συνάπτουν ειρήνη, να δημιουργούν συμμαχίες, να ρυθμίζουν το εμπόριό τους και να προβαίνουν σε οποιαδήποτε άλλη πράξη στην οποία κάθε ανεξάρτητο κράτος έχει δικαίωμα να προβαίνει, και, έχοντας πλήρη εμπιστοσύνη στην προστασία της Θείας Πρόνοιας, αναλαμβάνουμε αμοιβαία την υποχρέωση να υποστηρίξουμε αυτή τη Διακήρυξη με τις ζωές μας, τις περιουσίες μας και με το πιο ιερό αγαθό μας, την τιμή.

(Προσέξτε ότι ολόκληρο το κείμενο πηγάζει από τις ιδέες του Λοκ και του Ρουσό).

4. Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (26 Αυγούστου 1789)

Οι αντιπρόσωποι του γαλλικού λαού, συγκεντρωμένοι σε Εθνική Συνέλευση, επειδή πιστεύουν ότι η άγνοια, ο παραμερισμός και η περιφρόνηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι οι αποκλειστικοί λόγοι της κοινής δυστυχίας και της διαφθοράς των κυβερνήσεων, αποφάσισαν να εκθέσουν με μια επίσημη διακήρυξη τα φυσικά, αναπαλλοτρίωτα και ιερά δικαιώματα του ανθρώπου με τελικό σκοπό αυτή η διακήρυξη, μια και θα βρίσκεται συνέχεια μπροστά στα μάτια του κοινωνικού σώματος, να υπενθυμίζει σε όλους αδιάκοπα τα καθήκοντά τους και τις υποχρεώσεις τους. Ακόμη σκοπεύει να καταστήσει τις αποφάσεις της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας περισσότερο σεβαστές, μια και θα μπορούν σε κάθε περίπτωση να συγκρίνονται με τον τελικό στόχο του κάθε πολιτικού θεσμού. Τέλος, η διακήρυξη αυτή αποβλέπει να στρέψει τις διεκδικήσεις των πολιτών, που θα στηρίζονται πια σε αρχές απλές και αναμφισβήτητες, προς τη στήριξη του Συντάγματος και προς το γενικό καλό.

Επομένως, η Εθνική Συνέλευση μπροστά και κάτω από την προστασία του Ανωτάτου Όντος αναγνωρίζει και διακηρύσσει τα παρακάτω δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη.

Άρθρο 1: Οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι και έχουν τα ίδια δικαιώματα. Οι κοινωνικές διακρίσεις μόνο στο κοινό συμφέρον μπορούν να βασίζονται.

Άρθρο 2: Κάθε πολιτικός σχηματισμός πρέπει να σκοπεύει στη διατήρηση των φυσικών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα δικαιώματα αυτά είναι η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η αντίσταση στη βία.

Άρθρο 3: Το Έθνος είναι η αποκλειστική πηγή κάθε εξουσίας. Κανένα σώμα, κανένα άτομο δεν μπορεί να ασκεί εξουσία που δεν απορρέει από το Έθνος.

Άρθρο 4: Ελευθερία σημαίνει το να μπορεί να πράττει το κάθε άτομο οτιδήποτε δε βλάπτει ένα άτομο, έτσι η άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων του κάθε ανθρώπου θέτει σαν όριο το σημείο εκείνο, από το οποίο αρχίζει η άσκηση των ίδιων δικαιωμάτων για το άλλο άτομο. Αυτό το όριο μόνο από το νόμο μπορεί να καθοριστεί.

Άρθρο 5: Μόνο οι πράξεις που είναι βλαβερές για την κοινωνία απαγορεύονται από το νόμο. Ό,τι δεν απαγορεύεται από το νόμο, επιτρέπεται και κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να πράξει κάτι που δεν ορίζεται από το νόμο.

Άρθρο 6: Με το νόμο, εκφράζεται η γενι-

κή θέληση. Όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα, προσωπικά ή με αντιπροσώπους τους, να μετέχουν στη θέσπισή του. Ο νόμος πρέπει να είναι ίδιος για όλους, ανεξάρτητα αν προστατεύει ή τιμωρεί. Μια και όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στο νόμο, μπορούν όλοι να μετέχουν το ίδιο και στα δημόσια αξιώματα, στις θέσεις και τις υπηρεσίες ανάλογα με τις ικανότητές τους και χωρίς καμιά άλλη διάκριση παρά αυτή που πηγάζει από την αρετή τους και το ταλέντο τους.

Άρθρο 7: Κανένα άτομο δεν μπορεί να κατηγορηθεί, να συλληφθεί ή να κρατηθεί παρά μόνο στις περιπτώσεις που ο νόμος ορίζει και σύμφωνα με τις διαδικασίες που προκαθορίζονται από αυτόν.

Άρθρο 8: Ο νόμος οφείλει να επιβάλλει ποινές που είναι αποκλειστικά και απόλυτα αναγκαίες και κανείς δεν μπορεί να τιμωρηθεί παρά μόνο με νόμο που είχε θεσπιστεί πριν από το αδίκημα.

Άρθρο 9: Επειδή κάθε άνθρωπος θεωρείται αθώος πριν αποδειχτεί η ενοχή του, αν κριθεί αναγκαίο να συλληφθεί, κάθε αυστηρό μέτρο που δε θα ήταν αναγκαίο για τη σύλληψή του απαγορεύεται αυστηρά από το νόμο.

Άρθρο 10: Κανείς δεν πρέπει να διώκεται για τις πεποιθήσεις του, ακόμη και τις θρη-

σκευτικές, μια και η εκδήλωσή τους δε διαταράσσει τη δημόσια τάξη που ο νόμος έχει επιβάλει.

Άρθρο 11: Η ελεύθερη διακίνηση των σκέψεων και των ιδεών είναι ένα από τα πολυτιμότερα δικαιώματα του ανθρώπου, επομένως κάθε πολίτης έχει τη δυνατότητα να αντλεί, να γράφει και να τυπώνει τα έργα του ελεύθερα, αρκεί να μην κάνει κατάχρηση αυτής της ελευθερίας σε περιπτώσεις που ορίζονται σαφώς από το νόμο.

Άρθρο 12: Η εξασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη κάνει αναγκαία την ύπαρξη μιας κρατικής εξουσίας, άρα αυτή η εξουσία έχει θεσπιστεί για το καλό όλων και όχι για την ιδιωτική ωφέλεια αυτών, στους οποίους έχει ανατεθεί.

Άρθρο 13: Για τη συντήρηση της κρατικής εξουσίας και για τα έξοδα της διοίκησης μια κοινή συνεισφορά είναι αναγκαία. Η συνεισφορά αυτή πρέπει να είναι κατανεμημένη με δικαιοσύνη στους πολίτες, ανάλογα με τις δυνατότητές τους.

Άρθρο 14: Όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα, αυτοπροσώπως ή με τους αντιπροσώπους τους, να αποδέχονται ελεύθερα την αναγκαιότητα της δημόσιας εισφοράς, να πα-

ρακολουθούν τη χρήση της και να καθορίζουν την ποσότητα, τη διάθεση, την είσπραξη και τη διάρκειά της.

Άρθρο 15: Η κοινωνία έχει το δικαίωμα να ζητήσει ευθύνη από κάθε δημόσιο λειτουργό για τον τρόπο που άσκησε το λειτουργήμα του.

Άρθρο 16: Κάθε κοινωνία που δεν έχει εξασφαλίσει τα δικαιώματα των πολιτών της και δεν έχει καθορίσει με ακρίβεια τη διάρκεια των εξουσιών, δεν μπορεί να θεωρηθεί οργανωμένη.

Άρθρο 17 : Επειδή η ιδιοκτησία είναι ένα απαραβίαστο και ιερό δικαίωμα, κανείς δεν μπορεί να τη στερηθεί παρά μόνο σε περίπτωση δημόσιας ανάγκης που έχει καθοριστεί από το νόμο και φυσικά με την προϋπόθεση να καταβληθεί στον κάτοχο μια δίκαιη αποζημίωση.

.....

Η «Διακήρυξη» είναι ουσιαστικά η πολιτική μορφοποίηση των ιδεών των φιλοσόφων του 18^{ου} αιώνα. Μπορείτε να προσδιορίσετε με ακρίβεια την επίδραση αυτή;

5. Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948)

Προοίμιο

Επειδή η αναγνώριση της αξιοπρέπειας, που είναι σύμφυτη σε όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας, και των ίσων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων τους αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο.

Επειδή η παραγνώριση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου οδήγησαν σε πράξεις βαρβαρότητας που εξεγείρουν την ανθρώπινη συνείδηση, και η προοπτική ενός κόσμου όπου οι άνθρωποι θα είναι ελεύθεροι να μιλούν και να πιστεύουν, λυτρωμένοι από τον τρόμο και την αθλιότητα, έχει διακηρυχθεί ως η πιο υψηλή επιδίωξη του ανθρώπου.

Επειδή έχει ουσιαστική σημασία να προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα από ένα καθεστώς δικαίου, ώστε ο άνθρωπος να μην αναγκάζεται να προσφύγει, ως έσχατο καταφύγιο, στην εξέγερση κατά της τυραννίας και της καταπίεσης.

Επειδή έχει ουσιαστική σημασία να ενθαρρύνεται η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων ανάμεσα στα έθνη.

Επειδή με τον Καταστατικό Χάρτη, οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών διακήρυξαν και πάλι την πίστη τους στα θεμελιακά δικαιώματα του ανθρώπου, στην αξιοπρέπεια και την αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας, στην ισότητα δικαιωμάτων ανδρών και γυναικών, και διακήρυξαν πως είναι αποφασισμένοι να συντελέσουν στην κοινωνική πρόοδο και να δημιουργήσουν καλύτερες συνθήκες ζωής στα πλαίσια μιας ευρύτερης ελευθερίας.

Επειδή τα κράτη-μέλη ανέλαβαν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν, σε συνεργασία με τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, τον αποτελεσματικό σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιακών ελευθεριών σε όλο τον κόσμο.

Επειδή η ταυτότητα αντιλήψεων ως προς τα δικαιώματα και τις ελευθερίες αυτές έχει εξαιρετική σημασία για να εκπληρωθεί πέρα ως πέρα αυτή η υποχρέωση.

Η γενική συνέλευση

Διακηρύσσει ότι η παρούσα Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί το κοινό ιδανικό στο οποίο πρέπει να κατατείνουν όλοι οι λαοί και όλα τα έθνη, έτσι ώστε κάθε άτομο και κάθε όργανο της κοινωνίας, με τη Διακήρυξη αυτή διαρκώς στη σκέψη, να καταβάλλει, με τη διδασκαλία και την παιδεία, κάθε προσπάθεια για να αναπτυχθεί ο σεβασμός των δικαιωμάτων και των ελευθεριών αυτών, και να εξασφαλιστεί προοδευτικά, με εσωτερικά και διεθνή μέσα, η παγκόσμια και αποτελεσματική εφαρμογή τους, τόσο ανάμεσα στους λαούς των ίδιων των κρατών-μελών όσο και ανάμεσα στους πληθυσμούς χωρών που βρίσκονται στη δικαιοδοσία τους.

Άρθρο 1

Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα. Είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση, και οφείλουν να συμπεριφέρονται μεταξύ τους με πνεύμα αδελφοσύνης.

Άρθρο 2

Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμιά απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις

θησκείες, τις πολιτικές ή οποιεσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση.

Δε θα μπορεί ακόμη να γίνεται καμιά διάκριση εξαιτίας του πολιτικού, νομικού ή διεθνούς καθεστώτος της χώρας από την οποία προέρχεται κανείς, είτε πρόκειται για χώρα ή εδαφική περιοχή ανεξάρτητη, υπό κηδεμονία και εξουσία ή που βρίσκεται υπό οποιονδήποτε άλλο περιορισμό κυριαρχίας.

Άρθρο 3

Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική του ασφάλεια.

Άρθρο 4

Κανείς δεν επιτρέπεται να ζει υπό καθεστώς δουλείας, ολικής ή μερικής. Η δουλεία και το δουλεμπόριο υπό οποιαδήποτε μορφή απαγορεύονται.

Άρθρο 5

Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ούτε σε ποινή ή μεταχείριση σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική.

Άρθρο 6

Καθένας, όπου και αν βρίσκεται, έχει δικαίωμα στην αναγνώριση της νομικής του προσωπικότητας.

Άρθρο 7

Όλοι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο και έχουν δικαίωμα σε ίση προστασία του νόμου, χωρίς καμιά απολύτως διάκριση. Όλοι έχουν δικαίωμα σε ίση προστασία από κάθε διάκριση που θα παραβίαζε την παρούσα διακήρυξη και από κάθε πρόκληση για μια τέτοια δυσμενή διάκριση.

Άρθρο 8

Καθένας έχει δικαίωμα να ασκεί αποτελεσματικά ένδικα μέσα στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια κατά των οργάνων που παραβιάζουν τα θεμελιακά δικαιώματα, τα οποία του αναγνωρίζουν το σύνταγμα και ο νόμος.

Άρθρο 9

Κανείς δεν μπορεί να συλλαμβάνεται, να κρατείται ή να εξορίζεται αυθαίρετα.

Άρθρο 10

Καθένας έχει δικαίωμα, με πλήρη ισότητα, να εκδικάζεται η υπόθεσή του δίκαια και δημόσια από δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο, που θα αποφασίζει είτε για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του είτε, σε περίπτωση ποινικής διαδικασίας, για το βάσιμο της κατηγορίας που στρέφεται εναντίον του.

Άρθρο 11

1. Κάθε κατηγορούμενος για ποινικό αδίκημα πρέπει να θεωρείται αθώος, ωστόσο διαπιστωθεί η ενοχή του σύμφωνα με το νόμο, σε ποινική δίκη, κατά την οποία θα του έχουν εξασφαλιστεί όλες οι απαραίτητες για την υπεράσπισή του εγγυήσεις.

2. Κανείς δε θα καταδικάζεται για πράξεις ή παραλείψεις που, κατά το χρόνο που τελέστηκαν, δε συνιστούν αξιόποιο αδίκημα κατά το εσωτερικό ή το διεθνές δίκαιο. Επίσης, δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από αυτήν που ίσχυε κατά το χρόνο που τελέστηκε η αξιόπονη πράξη.

Άρθρο 12

Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία, την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπόληψής του. Καθένας έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους.

Άρθρο 13

1. Καθένας έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί ελεύθερα και να εκλέγει τον τόπο της διαμονής του στο εσωτερικό ενός κράτους.

2. Καθένας έχει το δικαίωμα να εγκαταλείπει οποιαδήποτε χώρα, ακόμη και τη δική του και να επιστρέφει σε αυτήν.

Άρθρο 14

1. Κάθε άτομο που καταδιώκεται έχει το δικαίωμα να ζητά άσυλο και να του παρέχεται άσυλο σε όλες τις χώρες.

2. Το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί κανείς να το επικαλεσθεί, σε περίπτωση δίωξης για πραγματικό αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου ή για ενέργειες αντίθετες προς τους σκοπούς και τις αρχές του ΟΗΕ.

Άρθρο 15

1. Καθένας έχει το δικαίωμα μιας ιθαγένειας.
2. Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα την ιθαγένειά του ούτε το δικαίωμα να αλλάξει ιθαγένεια.

Άρθρο 16

1. Από τη στιγμή που θα φτάσουν σε ηλικία γάμου, ο άνδρας και η γυναίκα, χωρίς κανένα περιορισμό εξαιτίας της φυλής, της εθνικότητας ή της θρησκείας, έχουν το δικαίωμα να παντρεύονται και να ιδρύουν οικογένεια. Και οι δυο έχουν ίσα δικαιώματα ως προς το γάμο, κατά τη διάρκεια του γάμου και κατά τη διάλυσή του.
2. Γάμος δεν μπορεί να συναφθεί παρά μόνο με ελεύθερη και πλήρη συναίνεση των μελλοντόμων.
3. Η οικογένεια είναι το φυσικό και το βασικό στοιχείο της κοινωνίας και έχει το δικαίωμα προστασίας από την κοινωνία και το κράτος.

Άρθρο 17

1. Κάθε άτομο, μόνο του ή με άλλους μαζί, έχει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας.
2. Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα την ιδιοκτησία του.

Άρθρο 18

Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών.

Άρθρο 19

Καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης, που σημαίνει το δικαίωμα να μην υφίσταται δυσμενείς συνέπειες για τις γνώμες του, και το δικαίωμα να αναζητεί, να παίρνει και να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες, με οποιοδήποτε μέσο έκφρασης, και από όλον τον κόσμο.

Άρθρο 20

1. Καθένας έχει δικαίωμα να συνέρχεται και να συνεταιρίζεται ελεύθερα και για ειρηνικούς σκοπούς.
2. Κανείς δεν μπορεί να υποχρεωθεί να συμμετέχει σε ορισμένο σωματείο.

Άρθρο 21

1. Καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στη διακυβέρνηση της χώρας του, άμεσα ή έμμεσα, με αντιπροσώπους ελεύθερα εκλεγμένους.
2. Καθένας έχει το δικαίωμα να γίνεται δεκτός, υπό ίσους όρους, στις δημόσιες υπηρεσίες της χώρας του.
3. Η λαϊκή θέληση είναι το θεμέλιο της κρατικής εξουσίας. Η θέληση αυτή πρέπει να εκφράζεται με τίμιες εκλογές, οι οποίες πρέπει να διεξάγονται περιοδικά, με καθολική, ίση και μυστική ψηφοφορία ή με αντίστοιχη διαδικασία που να εξασφαλίζει την ελευθερία της εκλογής.

Άρθρο 22

Κάθε άτομο, ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, έχει δικαίωμα κοινωνικής προστασίας. Η κοινωνία, με την εθνική πρωτοβουλία και τη διεθνή συνεργασία ανάλογα πάντα με την οργάνωση και τις οικονομικές δυνατότητες κάθε κράτους, έχει χρέος να του εξασφαλίζει την ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.

Άρθρο 23

1. Καθένας έχει το δικαίωμα να εργάζεται και να επιλέγει ελεύθερα το επάγγελμά του, να έχει δίκαιες και ικανοποιητικές συνθήκες δουλειάς και να προστατεύεται από την ανεργία.
2. Όλοι, χωρίς καμιά διάκριση, έχουν το δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίση εργασία.
3. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα δίκαιης και ικανοποιητικής αμοιβής, που να εξασφαλίζει σε αυτόν και την οικογένειά του συνθήκες ζωής άξιες στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η αμοιβή της εργασίας, αν υπάρχει, πρέπει να συμπληρώνεται με άλλα μέσα κοινωνικής προστασίας.
4. Καθένας έχει το δικαίωμα να ιδρύει μαζί

με άλλους συνδικάτα και να συμμετέχει σε συνδικάτα για την προστασία των συμφερόντων του.

Άρθρο 24

Καθένας έχει το δικαίωμα στην ανάπαυση, σε ελεύθερο χρόνο, και ιδιαίτερα, σε λογικό περιορισμό του χρόνου εργασίας και σε περιοδικές άδειες με πλήρεις αποδοχές.

Άρθρο 25

1. Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία και ειδικότερα τροφή, κατοικία, ρουχισμό, ιατρική περίθαλψη όπως και τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες. Έχει ακόμα δικαίωμα σε ασφάλιση για την ανεργία, την αρρώστια, την αναπηρία, τη χηρεία, τη γεροντική ηλικία, όπως και για όλες τις άλλες περιπτώσεις που στερείται τα μέσα της συντήρησής του, εξαιτίας περιστάσεων ανεξαρτήτων της θέλησής του.

2. Η μητρότητα και η παιδική ηλικία έχουν δικαίωμα ειδικής μέριμνας και περίθαλψης. Όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα αν είναι νόμιμα ή εξώγαμα, απολαμβάνουν την ίδια κοινωνική προστασία.

Άρθρο 26

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση είναι υποχρεωτική. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να εξασφαλίζεται για όλους. Η πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία πρέπει να είναι ανοιχτή σε όλους με ίσους όρους, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

2. Η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιακών ελευθεριών. Πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και σε όλες τις φυλές και τις θρησκευτικές ομάδες και να ενισχύει την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης.

3. Οι γονείς έχουν, κατά προτεραιότητα,

το δικαίωμα να επιλέγουν το είδος της παιδείας που θα δοθεί στα παιδιά τους.

Άρθρο 27

1. Καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ελεύθερα στην πνευματική ζωή της κοινότητας, να χαίρεται τις καλές τέχνες και να μετέχει στην επιστημονική πρόοδο και στα αγαθά της.

2. Καθένας έχει το δικαίωμα να προστατεύονται τα ηθικά και υλικά συμφέροντά του, που απορρέουν από κάθε είδους επιστημονική, λογοτεχνική ή καλλιτεχνική παραγωγή του.

Άρθρο 28

Καθένας έχει το δικαίωμα να επικρατεί μια κοινωνική και διεθνής τάξη, μέσα στην οποία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη να μπορούν να πραγματώνονται σε όλη τους την έκταση.

Άρθρο 29

1. Το άτομο έχει καθήκοντα απέναντι στην κοινότητα, μέσα στα πλαίσια της οποίας και μόνο είναι δυνατή και ελεύθερη και ολοκληρωμένη η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.

2. Στην άσκηση των δικαιωμάτων του και στην απόλαυση των ελευθεριών του κανείς δεν υπόκειται παρά μόνο στους περιορισμούς που ορίζονται από τους νόμους, με αποκλειστικό σκοπό να εξασφαλίζεται η αναγνώριση και ο σεβασμός των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων, και να ικανοποιούνται οι δικαιοπραξίες της τήρησης της δημόσιας τάξης και του γενικού καλού, σε μια δημοκρατική κοινωνία.

3. Τα δικαιώματα αυτά και οι ελευθερίες δεν μπορούν σε καμιά περίπτωση, να ασκούνται αντίθετα προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών.

Άρθρο 30

Καμιά διάταξη της παρούσας Διακήρυξης δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι παρέχει σε ένα κράτος, σε μια ομάδα ή σε ένα άτομο οποιοδήποτε δικαίωμα να επιδίεται σε ενέργειες ή να εκτελεί πράξεις που αποβλέπουν στην άρνηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που εξαγγέλλονται σε αυτήν.

6. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Βλ. παράρτημα ενότητας 1

7α. «Σύνταγμα της Ελλάδας»

Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ Βασικές διατάξεις

ΤΜΗΜΑ Α

Μορφή του πολιτεύματος

Άρθρο 1

1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία.
3. Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

Άρθρο 2

1. Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.
2. Η Ελλάδα, ακολουθώντας τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου, επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών.

ΤΜΗΜΑ Β

Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας

Άρθρο 3

1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα εί-

ναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού, τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις.

Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτήν και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4^{ης} Σεπτεμβρίου 1928.

2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του Κράτους δεν αντίκειται στις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου.

3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη.

** Οι δύο αστερίσκοι σημειώνουν τα άρθρα, τις παραγράφους των άρθρων και τις ερμηνευτικές δηλώσεις που αναθεώρησε, καθώς και τα άρθρα και τις ερμηνευτικές δηλώσεις που πρόσθεσε με το από 6 Απριλίου 2001 Ψήφισμα η Ζ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα

Άρθρο 4

1. Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου.

2. Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.

3. Έλληνες πολίτες είναι όσοι έχουν τα προσόντα που ορίζει ο νόμος. Επιτρέπεται να αφαιρεθεί η ελληνική ιθαγένεια μόνο σε περίπτωση που κάποιος απέκτησε εκούσια άλλη ιθαγένεια ή που ανέλαβε σε ξένη χώρα υπηρεσία αντίθετη προς τα εθνικά συμφέροντα, με τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία που προβλέπει ειδικότερα ο νόμος.

4. Μόνο οι Έλληνες πολίτες είναι δεκτοί σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, εκτός από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους.

5. Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους.

6. Κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της Πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων.

7. Τίτλοι ευγένειας ή διάκρισης ούτε απονέμονται ούτε αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες.

**** Ερμηνευτική δήλωση:**

Η διάταξη της παραγράφου 6 δεν αποκλείει να προβλέπεται με νόμο η υποχρεωτική προσφορά άλλων υπηρεσιών, εντός ή εκτός των ενόπλων δυνάμεων (εναλλακτική θητεία), από όσους έχουν τεκμηριωμένη αντίρρηση συνείδησης για την εκτέλεση ένοπλης ή γενικά στρατιωτικής υπηρεσίας.

Άρθρο 5

1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.

2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική

Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο.

Απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας.

3. Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη. Κανένας δεν καταδιώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος.

4. ****** Απαγορεύονται ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα στην ελεύθερη κίνηση ή εγκατάσταση στη Χώρα, καθώς και την ελεύθερη έξοδο και είσοδο σ' αυτήν.

Τέτοιου περιεχομένου περιοριστικά μέτρα είναι δυνατόν να επιβληθούν μόνο ως παρεπόμενη ποινή με απόφαση ποινικού δικαστηρίου, σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανάγκης και μόνο για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων, όπως νόμος ορίζει.

****** 5. Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων.

Ερμηνευτική δήλωση:

Στην απαγόρευση της παραγράφου 4 δεν περιλαμβάνεται η απαγόρευση της εξόδου με πράξη του εισαγγελέα, εξαιτίας ποινικής δίωξης, ούτε η λήψη μέτρων που επιβάλλονται για την προστασία της δημόσιας υγείας ή της υγείας ασθενών, όπως νόμος ορίζει.

**** Άρθρο 5^Α**

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει.

Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον

είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων.

2. Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας.

Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9^A και 19.

Άρθρο 6

1. Κανένας δε συλλαμβάνεται ούτε φυλάσσεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα.

2. Όποιος συλλαμβάνεται για αυτόφωρο έγκλημα ή με ένταλμα, προσάγεται στον αρμόδιο ανακριτή το αργότερο μέσα σε 24 ώρες από τη σύλληψη, αν όμως η σύλληψη έγινε έξω από την έδρα του ανακριτή, η προσαγωγή γίνεται μέσα στον απολύτως αναγκαίο χρόνο για τη μεταγωγή του. Ο ανακριτής οφείλει, μέσα σε 3 ημέρες από την προσαγωγή, είτε να απολύσει τον συλληφθέντα, είτε να εκδώσει ένταλμα φυλάκισης. Η προθεσμία αυτή παρατείνεται για δύο ημέρες, αν το ζητήσει αυτός που έχει προσαχθεί, ή σε περίπτωση ανώτερης βίας που βεβαιώνεται αμέσως με απόφαση του αρμόδιου δικαστικού συμβουλίου.

3. Όταν περάσει άπρακτη κάθε μία από τις δύο αυτές προθεσμίες, κάθε δεσμοφύλακας ή άλλος, είτε πολιτικός υπάλληλος είτε στρατιωτικός, στον οποίο έχει ανατεθεί η κράτηση εκείνου που έχει συλληφθεί, οφείλει να τον απολύσει αμέσως. Οι παραβάτες τιμωρούνται για παράνομη κατακράτηση και υποχρεούνται να επανορθώσουν κάθε ζημία που έγινε στον παθόντα και να τον ικανοποιήσουν για ηθική βλάβη με χρηματικό ποσό, όπως νόμος ορίζει.

4. ** Νόμος ορίζει το ανώτατο όριο διάρκειας της προφυλάκισης, που δεν μπορεί να υπερβεί το ένα έτος στα κακουργήματα και τους έξι μήνες στα πλημμελήματα. Σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις τα ανώτατα αυτά

όρια μπορούν να παραταθούν για έξι και τρεις μήνες, αντίστοιχα, με απόφαση του αρμόδιου δικαστικού συμβουλίου. Απαγορεύεται η υπέρβαση των ανώτατων ορίων της προφυλάκισης με τη διαδοχική επιβολή του μέτρου αυτού για επιμέρους πράξη της ίδιας υπόθεσης.

Άρθρο 7

1. Έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης.

2. Τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει.

3. ** Η γενική δήμευση απαγορεύεται. Θανατική ποινή δεν επιβάλλεται, εκτός από τις περιπτώσεις που προβλέπονται στο νόμο για κακουργήματα τα οποία τελούνται σε καιρό πολέμου και σχετίζονται με αυτόν.

4. Νόμος ορίζει με ποιους όρους το Κράτος παρέχει, ύστερα από δικαστική απόφαση, αποζημίωση σε όσους καταδικάστηκαν, προφυλακίστηκαν ή με άλλο τρόπο στερήθηκαν άδικα ή παράνομα την προσωπική τους ελευθερία.

Άρθρο 8

Κανένας δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του το δικαστή που του έχει ορίσει ο νόμος. Δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια, με οποιοδήποτε όνομα, δεν επιτρέπεται να συσταθούν.

Άρθρο 9

1. Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δεν γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας.

2. Οι παραβάτες της προηγούμενης διάταξης τιμωρούνται για παραβίαση του οικιακού ασύλου και για κατάχρηση εξουσίας και υποχρεούνται σε πλήρη αποζημίωση του πα-

θόντος, όπως νόμος ορίζει.

** Άρθρο 9^Α

Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί, όπως νόμος ορίζει.

Άρθρο 10

1. Καθένας ή πολλοί μαζί έχουν το δικαίωμα, τηρώντας τους νόμους του Κράτους να αναφέρονται εγγράφως στις αρχές, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα κατά τις κείμενες διατάξεις και να απαντούν αιτιολογημένα σε εκείνον που υπέβαλε την αναφορά, σύμφωνα με τον νόμο.

2. Μόνο μετά την κοινοποίηση της τελικής απόφασης της αρχής στην οποία απευθύνεται η αναφορά, και με την άδειά της, επιτρέπεται η δώξη εκείνου που την υπέβαλε για παραβάσεις που τυχόν υπάρχουν σε αυτήν.

3. ** Η αρμόδια υπηρεσία ή αρχή υποχρεούται να απαντά στα αιτήματα για παροχή πληροφοριών.

Άρθρο 19

1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.

2. ** Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1.

3. ** Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9^Α.

Άρθρο 20

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του

για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει.

2. Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του.

Άρθρο 21

1. Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους.

2. Πολύτεκνες οικογένειες, ανάπηροι πολέμου και ειρηνικής περιόδου, θύματα πολέμου, χήρες και ορφανά εκείνων που έπεσαν στον πόλεμο, καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το Κράτος.

3. Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων.

4. Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που την στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους.

5. ** Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή δημογραφικής πολιτικής, καθώς και η λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων αποτελεί υποχρέωση του Κράτους.

6. ** Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας.

Άρθρο 22

1. Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζομένου αγροτικού και αστικού πληθυσμού.

Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας.

2. Με νόμο καθορίζονται οι γενικοί όροι εργασίας, που συμπληρώνονται από τις συλ-

λογικές συμβάσεις εργασίας συναπτόμενες με ελεύθερες διαπραγματεύσεις και, αν αυτές αποτύχουν, με τους κανόνες που θέτει η διαιτησία.

3. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας από τους δημόσιους υπαλλήλους και τους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

4. Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται.

Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών της άμυνας της Χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών.

5. Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική

ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει.

Ερμηνευτική δήλωση:

Στους γενικούς όρους εργασίας περιλαμβάνεται και ο προσδιορισμός του τρόπου και του υποχρέου είσπραξης και απόδοσης στις συνδικαλιστικές οργανώσεις της συνδρομής των μελών τους που προβλέπεται από τα καταστατικά τους.

Άρθρο 23

1. Το Κράτος λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών μ' αυτή δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου.

2. Η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ειδικές ευθύνες του Προέδρου της Δημοκρατίας

Άρθρο 49

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν ευθύνεται οπωσδήποτε για πράξεις που έχει ενεργήσει κατά την άσκηση των καθηκόντων του, παρά μόνο για εσχάτη προδοσία ή παραβίαση, με πρόθεση, του Συντάγματος. Για πράξεις που δεν σχετίζονται με την άσκηση των καθηκόντων του η δίωξη αναστέλλεται έως ότου λήξει η προεδρική θητεία.

2. Η πρόταση για κατηγορία και παραπομπή του Προέδρου της Δημοκρατίας σε δίκη υποβάλλεται στη Βουλή υπογραμμένη από το 1/3 τουλάχιστον των μελών της και γίνεται αποδεκτή με απόφαση που λαμβάνεται με πλειοψηφία των 2/3 του συνόλου των μελών της.

3. Αν η πρόταση γίνει αποδεκτή, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παραπέμπεται στο δικαστήριο του άρθρου 86, οι σχετικές με αυτό

διατάξεις εφαρμόζονται αναλόγως και στην περίπτωση αυτή.

4. Αφότου παραπεμφθεί, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας απέχει από την άσκηση των καθηκόντων του και αναπληρώνεται, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο άρθρο 34 αναλαμβάνει πάλι τα καθήκοντά του, αφότου το δικαστήριο του άρθρου 86 εκδώσει απαλλακτική απόφαση, εφόσον δεν εξαντλήθηκε η θητεία του.

5. Νόμος που ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής ρυθμίζει τα σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου αυτού.

Άρθρο 50

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν έχει άλλες αρμοδιότητες παρά μόνο όσες του απονέμουν ρητά το Σύνταγμα και οι νόμοι που είναι σύμφωνοι μ' αυτό.

ΤΜΗΜΑ Γ
Βουλή
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
Ανάδειξη και συγκρότηση της Βουλής

Άρθρο 51

1. Ο αριθμός των βουλευτών ορίζεται με νόμο, δεν μπορεί όμως να είναι μικρότερος από 200 ούτε μεγαλύτερος από 300.

2. Οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος.

3. Οι βουλευτές εκλέγονται με άμεση καθολική και μυστική ψηφοφορία από τους πολίτες που έχουν εκλογικό δικαίωμα, όπως νόμος ορίζει. Ο νόμος δεν μπορεί να περιορίσει το εκλογικό δικαίωμα παρά μόνο αν δεν έχει συμπληρωθεί κατώτατο όριο ηλικίας ή για ανικανότητα δικαιοπραξίας ή ως συνέπεια αμετάκλητης ποινικής καταδίκης για ορισμένα εγκλήματα.

4. ** Οι βουλευτικές εκλογές διενεργούνται ταυτόχρονα σε ολόκληρη την Επικράτεια. Νόμος που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των 2/3 του όλου αριθμού των βουλευτών μπορεί να ορίζει τα σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από τους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια.

Ως προς τους εκλογείς αυτούς η αρχή της ταυτόχρονης διενέργειας των εκλογών δεν καλύπτει την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος με επιστολική ψήφο ή άλλο πρόσφορο μέσο εφόσον η καταμέτρηση και η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων διενεργείται όποτε αυτό γίνεται και σε ολόκληρη την Επικράτεια.

5. ** Η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος είναι υποχρεωτική.

Άρθρο 52

Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργών της Πολιτείας, που έχουν υποχρέωση να τη διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση. Νόμος ορίζει τις ποινικές κυρώσεις κατά των παραβατών της διάταξης αυτής.

Άρθρο 53

1. Οι βουλευτές εκλέγονται για τέσσερα συνεχή έτη που αρχίζουν από την ημέρα των

γενικών εκλογών. Μόλις λήξει η βουλευτική περίοδος, με προεδρικό διάταγμα, που προσυπογράφεται από το Υπουργικό Συμβούλιο, διατάσσεται η διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών μέσα σε τριάντα ημέρες και η σύγκληση της νέας Βουλής σε τακτική σύνοδο μέσα σε άλλες τριάντα ημέρες από αυτές.

2. Βουλευτική έδρα που κενώθηκε μέσα στο τελευταίο έτος της περιόδου δεν συμπληρώνεται με αναπληρωματική εκλογή, όταν απαιτείται κατά το νόμο, εφόσον οι κενές έδρες δεν είναι περισσότερες από το ένα πέμπτο του όλου αριθμού των βουλευτών.

3. Σε περίπτωση πολέμου η βουλευτική περίοδος παρατείνεται σε όλη τη διάρκειά του. Αν η Βουλή έχει διαλυθεί, η διενέργεια των εκλογών αναστέλλεται εωσότου τελειώσει ο πόλεμος, ανακαλείται δε αυτοδικαίως η Βουλή που έχει διαλυθεί έως το τέλος του.

Άρθρο 54

1. ** Το εκλογικό σύστημα και οι εκλογικές περιφέρειες ορίζονται με νόμο που ισχύει από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός και αν προβλέπεται η ισχύς του άμεσα από τις επόμενες εκλογές με ρητή διάταξη που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών.

2. ** Ο αριθμός των βουλευτών κάθε εκλογικής περιφέρειας ορίζεται με προεδρικό διάταγμα, με βάση το νόμιμο πληθυσμό της περιφέρειας που προκύπτει, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή, από τους εγγεγραμμένους στα οικεία δημοτολόγια, όπως νόμος ορίζει. Τα αποτελέσματα της απογραφής θεωρείται ότι έχουν δημοσιευθεί με βάση τα στοιχεία της αρμόδιας υπηρεσίας μετά την πάροδο ενός έτους από την τελευταία ημέρα διεξαγωγής της.

3. Μέρος της Βουλής, όχι μεγαλύτερο από το ένα εικοστό του όλου αριθμού των βουλευτών, μπορεί να εκλέγεται ενιαίως σε ολόκληρη την Επικράτεια, σε συνάρτηση με τη συνολική εκλογική δύναμη του κάθε κόμματος στην Επικράτεια, όπως νόμος ορίζει.

EETT: Ελληνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών
& Ταχυδρομείων

7β. Τα δικαιώματά μας
Νέα εποχή στις τηλεπικοινωνίες

*Δικαστική, διοικητική και κοινωνική προστασία
των δικαιωμάτων μας...*

Εάν τα δικαιώματά μας ως συνδρομητών θίγονται και οι διαφορές μας δεν μπορούν να επιλυθούν με αμοιβαία καλή πίστη, μπορούμε να προσφύγουμε στα δικαστήρια ή να ζητήσουμε τη βοήθεια των κρατικών υπηρεσιών, των κοινωνικών θεσμών και των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, που οφείλουν να μεριμνούν για τη νόμιμη και την ομαλή λειτουργία των τηλεπικοινωνιών και για την προστασία των δικαιωμάτων μας ως πολιτών.

Προσφυγή στο δικαστήριο

Για κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων μας μπορούμε να προσφύγουμε στο δικαστήριο. Αρμόδια είναι τα δικαστήρια του τόπου όπου παρέχεται η τηλεπικοινωνιακή υπηρεσία.

Δεν είμαστε υποχρεωμένοι να απευθυνθούμε στα δικαστήρια της πόλης που βρίσκεται η έδρα της εταιρείας, όπως προβλέπεται σε ορισμένες συμβάσεις. Οι σχετικοί όροι έχουν κριθεί άκυροι από τα δικαστήρια.

Οι Ενώσεις Καταναλωτών

Μπορούμε, αν θέλουμε, να ζητήσουμε τη βοήθεια Ενώσεων Καταναλωτών. Έχοντας αντιμετωπίσει και άλλες περιπτώσεις σαν τη δική μας, ίσως να είναι σε θέση να αντεπεξέλθουν καλύτερα σ' ένα δικαστικό αγώνα.

Η Γενική Γραμματεία Καταναλωτή

Για θέματα που άπτονται της προστασίας μας ως καταναλωτών, μπορούμε να

απευθυνθούμε στη Γενική Γραμματεία Καταναλωτή του Υπουργείου Ανάπτυξης.

Η Επιτροπή Φιλικού Διακανονισμού Καταναλωτικών Διαφορών

Μπορούμε επίσης να επιδιώξουμε το συμβιβαστικό κανονισμό της διαφοράς μας, μέσω της Επιτροπής Φιλικού Διακανονισμού Καταναλωτικών Διαφορών. Τέτοιες επιτροπές συγκροτούνται σε κάθε αρμόδια Νομαρχία της χώρας (Ν. 2251/94, άρθρο 11).

Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων

Σε περίπτωση κατάχρησης των προσωπικών μας δεδομένων, μπορούμε να απευθυνθούμε στην αρμόδια Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων.

Η Εθνική Επιτροπή Προστασίας του Απορρήτου των Επικοινωνιών

Σε περίπτωση παραβίασης του απορρήτου, μπορούμε να απευθυνθούμε στην

αρμόδια Εθνική Επιτροπή Προστασίας του Απορρήτου των Επικοινωνιών της Βουλής.

Η Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων

Αν έχουμε πρόβλημα με την τηλεπικοινωνιακή εταιρεία στην οποία είμαστε συνδρομητές, μπορούμε να απευθυνθούμε εγγράφως στην ΕΕΤΤ

...ζητώντας της να διερευνήσει κά-

ποιο συγκεκριμένο περιστατικό, ...καταγγέλλοντας την αντιδεοντολογική ή παράνομη συμπεριφορά που μας θίγει.

Η ΕΕΤΤ

▶ Οφείλει να διερευνήσει τυχόν παραβάσεις της νομοθεσίας.

▶ Μπορεί να κινήσει διαδικασία ακρόασης σε βάρος των εταιρειών, καταλήγοντας στην επιβολή διοικητικών κυρώσεων.

Η ΕΕΤΤ ιδρύθηκε από την Ελληνική Πολιτεία
ως Ανεξάρτητη Διοικητική Αρχή
... αρμόδια για την εποπτεία, τον έλεγχο και τη ρύθμιση
της τηλεπικοινωνιακής και της ταχυδρομικής αγοράς,
... φροντίζοντας πρώτα απ' όλα για το όφελος των πολιτών, που είναι
οι καταναλωτές των τηλεπικοινωνιακών και ταχυδρομικών υπηρεσιών.

8. Δικαιώματα μειονοτήτων Το έγγραφο της Κοπεγχάγης

Το άρθρο 32 του Εγγράφου της Κοπεγχάγης ορίζει:

Το άρθρο 32 του Εγγράφου της Κοπεγχάγης ορίζει:

«Άτομα που ανήκουν σε εθνική μειονότητα έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα, να διαφυλάσσουν και να αναπτύσσουν την εθνική, πολιτιστική, γλωσσική και θρησκευτική τους ταυτότητα και να διατηρούν και να αναπτύσσουν τον πολιτισμό τους από όλες τις πλευρές του, ελεύθεροι από προσπάθειες για αφομοίωσή τους ενάντια στη θέλησή τους».

Τέλος, το άρθρο 33 του Εγγράφου της Κοπεγχάγης επίσης καθορίζει σαφώς το ρόλο του κράτους στο έδαφος του οποίου ζει η μειονότητα: «Τα συμμετέχοντα κράτη θα προστατεύουν την εθνική, πολιτιστική, γλωσσική και θρησκευτική ταυτότητα των εθνικών μειονοτήτων στο έδαφός τους και θα δημιουργούν προϋποθέσεις για την προώθηση αυτής της ταυτότητας».

Είναι αυτονόητο βέβαια ότι άτομα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες δεν έχουν μόνο δικαιώματα. Έχουν επίσης και υποχρεώσεις. Πρώτα απ' όλα, έχουν την υποχρέωση, όπως όλοι οι άλλοι πολίτες του κράτους, να σέβονται το νόμο. Ενώ οι προσπάθειές τους να διατηρούν ή να ενισχύουν την ταυτότητά τους πρέπει να γίνονται σεβαστές, έχουν επίσης την υποχρέωση να μην υποκινούν ρατσιστικό μίσος. Η θέση τους μέσα στη χώρα πρέπει επίσης να βασίζεται στην πρωταρχική αρχή του ΟΑΣΕ.

Εμείς, έχοντας ως σημεία αναφοράς, μέτρου και σύγκρισης τα δικαιώματα, τις ελευθερίες, και τις υποχρεώσεις που ορίζει η Σύμβαση, καθώς επίσης και τη Διεθνή Σύμβαση Περί Καταργήσεως Πάσης Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, θα τα συσχετίσουμε, θα τα συνδέσουμε με την πραγματική κοινωνική, οικονομική, νομική, πολιτισμική και πολιτική κατάσταση των Τσιγγανόπουλων.

Έτσι, απ' το άρθρο 2 §1, τονίζεται: «Τα κράτη-μέλη θα σέβονται και θα διασφαλίζουν τα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στην παρούσα Σύμβαση για κάθε παιδί μέσα στα όρια της δικαιοδοσίας τους χωρίς κανενός είδους διάκριση, ανεξάρτητα από τη φυλή του παιδιού ή των γονέων του, ή του νόμιμου κηδεμόνα, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την πολιτική ή άλλη άποψη, την εθνική, την εθνολογική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, την ανικανότητα, την καταγωγή ή άλλη κατάσταση».

Το δικαίωμα σε όνομα, ιθαγένεια, ταυτότητα

Το άρθρο 7 §1 και 2 τονίζει: «1) Το παιδί θα εγγραφεί αμέσως μετά τη γέννησή του και θα έχει από την ημέρα αυτή δικαίωμα σε όνομα, το δικαίωμα να αποκτήσει μια ιθαγένεια (...) 2) Τα κράτη-μέλη θα διασφαλίσουν την εφαρμογή αυτών των δικαιωμάτων (...) και συγκεκριμένα εκεί που το παιδί θα θεωρούνταν διαφορετικά άπατρις».

Εδώ υπάρχει το πιο φοβερό, ίσως το πιο μεγάλο χάσμα ανάμεσα στις διεθνείς

αρχές και την κοινωνική – νομική πραγματικότητα των Τσιγγάνων. Γιατί; Γιατί χιλιάδες Τσιγγανόπουλα, μαζί με τους γονείς τους είναι χωρίς ιθαγένεια, χωρίς δηλαδή υπηκοότητα, και δεν είναι έτσι γραμμένα σε κανένα μητρώο δήμου ή κοινότητας της χώρας μας. Σύμφωνα μ' εκτιμήσεις πρόκειται για το 10 – 15% του τσιγγάνικου πληθυσμού, που δεν είναι πολίτες του κράτους μας ούτε κανενός άλλου κράτους.

Σε πολλά μέρη της Ελλάδας συναντάς Ρομ, που είναι απάτριδες (ανιθαγενείς) ακόμη και στη χώρα που γεννήθηκαν αυτοί και οι πρόγονοί τους εδώ και δέκα αιώνες. Έτσι, για παράδειγμα, στα Εξαμίλια Κορινθίας, το 1988, απ' τους 233 Τσιγγάνους, που ζουν εκεί, οι 110 (κοντά δηλ στο 50%) δεν είναι πουθενά γραμμένοι. Το ίδιο ισχύει και για τις Σοφάδες Καρδίτσας, όπου το 10% των οικογενειών είναι χωρίς υπηκοότητα... Το ίδιο στην Κέρκυρα....

Είναι σαφές ότι το κράτος και οι Αρχές αδιαφόρησαν με αποτέλεσμα δεκάδες χιλιάδες Τσιγγάνοι ν' αναγνωρίζονται ως αλλοδαποί, με «ακαθόριστη υπηκοότητα»¹.

1. Βλ. την εγκύκλιο 212/20-10-1978, του υπουργείου Εσωτερικών, με θέμα: «Τακτοποίηση από απόψεως ιθαγένειας των διαβιούντων στη χώρα μας Αθιγγάνων».

9. Τι είδαν τα μάτια του κ. Ρόμπλες

Σκληρές οι παρατηρήσεις προς την Ελλάδα για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Του ΧΡΥΣ. ΜΠΙΚΑΤΖΙΚ

«ΚΥΡΙΟΙ, κλείστε τα, δεν είναι συνθήκες κράτησης και διαβίωση αυτές»...

Ο Αλβάρο Γκιλ Ρόμπλες, ο επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, του Συμβουλίου της Ευρώπης, ήταν κατηγορηματικός όταν επισκέφτηκε τα κρατητήρια της Ασφάλειας, πριν από τρεις μήνες. Ο επίτροπος έμεινε έκπληκτος από αυτά που αντίκρισε: κελιά μικρά, κακοδιατηρημένα, στρώματα στο διάδρομο και κρατούμενους που «διέμεναν» εκεί για πάνω από τρεις μήνες που είναι το ανώτατο όριο, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία.

Μάλιστα, όπως αναφέρει στην έκθεσή του, ένας κρατούμενος βρισκόταν εκεί από το Μάρτιο του 2001, δηλαδή 14 μήνες! «Αυτή ήταν μια μόνο περίπτωση που ανακάλυψα μόνος μου», γράφει συγκεκριμένα. Το περιστατικό ενόχλησε τόσο πολύ τον επίτροπο, που δεν αρκέστηκε στην προφορική διαβεβαίωση του υπουργού Δημόσιας Τάξης ότι ήδη κατασκευάζονται μοντέρνα κέντρα κράτησης. Και του ζήτησε τη θέση της ελληνικής κυβέρνησης γραπτώς.

Στην επιστολή του, ο κ. Χρυσόχοϊδης διαβεβαιώνει

τον κ. Ρόμπλες ότι επίκειται έκτακτα μέτρα για τους κρατούμενους και όσους συλλαμβάνονται, ενώ, ταυτόχρονα, στήνονται προκάτ κατασκευές για την κράτηση όσων εξετάζεται η απέλασή τους.

Σε άλλα θέματα, σύμφωνα με τα όσα αναφέρει στην έκθεσή του, την οποία κατέθεσε ήδη στην επιτροπή υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Ελλάδα έχει σημειώσει πρόοδο, αλλά παραμένουν ακόμη πολλές οι περιπτώσεις καταπάτησης δικαιωμάτων.

1. Η αξιοσημείωτη αύξηση των καταγγελιών για κακομεταχείριση (ιδίως αλλοδαπών) πολιτών από τα αστυνομικά όργανα είναι μία από αυτές. Ο επίτροπος, μάλιστα, είδε ο ίδιος σε ρεπορτάζ ελληνικού τηλεοπτικού σταθμού τη βίαιη συμπεριφορά αστυνομικού, κατά τη σύλληψη ενός Αλβανού.

Αν και ο υπουργός Δημόσιας Τάξης τον διαβεβαίωσε ότι τέτοια φαινόμενα απομονώνονται, του συνέστησε να επιβάλει την περαιτέρω επιμόρφωση των αστυνομικών σε θέματα διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

2. Θέματα ανεξιθρησκείας και, γενικότερα, της ελευθερίας της πίστης απασχόλησαν αρκετά τον επίτροπο. Διαπί-

στωσε ότι έχει γίνει πρόοδος, αλλά ζήτησε την κατάργηση των δύο νόμων (1963/98 και 1672/99) περί προσηλυτισμού. Επίσης, θεωρεί επιβεβλημένη τη δημιουργία και λειτουργία μουσουλμανικού τεμένους στην Αθήνα και νεκροταφείου για τους μη ορθοδόξους. Κάτι στο οποίο συμφώνησαν και η ελληνική κυβέρνηση και ο αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, σε συνομιλίες που είχαν με τον κ. Ρόμπλες.

3. Δυσανεστημένος, αν όχι απογοητευμένος, έφυγε ο επίτροπος από τον Ασπρόπυργο, όπου είδε οικογένειες Τσιγγάνων να ζουν σε «συνθήκες εξαθλίωσης, χωρίς καν να έχουν τρεχούμενο νερό».

Ζήτησε, μάλιστα, να ληφθούν άμεσα μέτρα, στο πλαίσιο του σχετικού κυβερνητικού προγράμματος (2002 – 2008), ύψους 308,2 εκατ. ευρώ.

4. Τέλος, ο κ. Ρόμπλες συστήνει στην ελληνική κυβέρνηση να προχωρήσει άμεσα στην κύρωση της Συνθήκης για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων και στην υπογραφή και κύρωση του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ:

1. Ποια είναι η προσωπικότητα που κάνει καταγγελίες και εναντίον ποιας χώρας;
2. Σε ποια κατηγορία δικαιωμάτων αναφέρονται οι καταγγελίες;
3. Ποια είναι η γνώμη σας για τα συγκεκριμένα περιστατικά;

10. ΤΕΣΤ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Να γράψετε ποιο από τα παρακάτω δικαιώματα είναι: ατομικό, κοινωνικό, πολιτικό

Δικαιώματα	Ατομικά	Κοινωνικά	Πολιτικά
1. Το άσυλο της κατοικίας			
2. Η προσωπική ασφάλεια			
3. Η ίδρυση πολιτικού κόμματος			
4. Το δικαίωμα στην παιδεία			
5. Η προστασία του παιδιού			
6. Το δικαίωμα να εκλέγω βουλευτές και δημάρχους			
7. Το δικαίωμα να βάζω υποψήφιος στις εκλογές			
8. Το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας			
9. Το δικαίωμα να αναπτύσσω ελεύθερα την προσωπικότητά μου			
10. Το δικαίωμα στην απεργία			
11. Η προστασία της οικογένειας			

11. Η ψεύτικη ευημερία: η καταναλωτική κοινωνία και τα όριά της

Την επαύριο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου ο κόσμος διέρχεται μια σύντομη περίοδο οικονομικής κρίσης, η οποία όμως γρήγορα ξεπερνιέται. Γύρω στα 1921 παρατηρείται μια ανάκαμψη στις οικονομίες των βιομηχανικών χωρών, οι οποίες στρέφονται προς τη μαζική παραγωγή. Ο κόσμος, ταλαιπωρημένος από τα δεινά του πολέμου, προσπαθεί να γευθεί τα αγαθά της ειρήνης, αγοράζοντας όλο και περισσότερα καταναλωτικά αγαθά. Η τάση αυτή παρουσιάζει με ιδιαίτερη ένταση στις Ενωμένες Πολιτείες. Οι Αμερικανοί επιχειρηματίες κερδίζουν τεράστια ποσά, τα οποία, εν μέρει, δανείζουν στις ευρωπαϊκές χώρες (κυρίως στη Γερμανία και την Αγγλία), για να αποκομίσουν και νέα κέρδη. Χάρη στο αμερικάνικο χρέυμα η Ευρώπη γνωρίζει ανάμεσα στα 1923 – 1929 μεγάλη ευημερία.

Έχοντας ως παράδειγμα τις Ενωμένες Πολιτείες και οι ευρωπαϊκές βιομηχανίες στρέφονται προς τη μαζική τυποποιημένη παραγωγή.

Όμως η ευημερία αυτή είναι ασταθής. Είναι πολύ δύσκολο να βρεθούν πελάτες για να αγοράσουν την τεράστια ποσότητα των βιομηχανικών προϊόντων. Αρχικά, γιατί οι αγρότες, που είναι ακόμη πολυάριθμοι, πωλούν φτηνά τα προϊόντα τους και έτσι διαθέτουν ελάχιστα χρήματα. Ύστερα, παρά την προσπάθεια που καταβάλλεται (κυρίως στις Η.Π.Α) για να αυξηθούν οι μισθοί, η αύξηση αυτή γίνεται με μικρότερους ρυθμούς από τους ρυθμούς αύξησης της παραγωγής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορούν να απορροφηθούν τα παραγόμενα προϊόντα, των οποίων μάλιστα οι τιμές συνεχώς ανεβαίνουν.

Έτσι οι επιχειρήσεις προσπαθούν να βρουν τρό-

Πώς βλέπουν την οικονομική κρίση δύο σύγχρονοι

Όταν ένας Αμερικανός, το πρωί, ανοίγει την εφημερίδα του βλέπει δύο πράγματα. Από το ένα μέρος τον βεβαιώνουν ότι η οικονομική κρίση πλησιάζει στο τέρμα της, ότι η ευημερία θα επανέλθει: επομένως τον ωθούν να αγοράσει, να έχει εμπιστοσύνη, «να αποκτήσει αισιοδοξία». Αλλά, από το άλλο μέρος, στη στήλη αναγραφής των οικονομικών αξιών οι αριθμοί συνεχίζουν να πέφτουν και οι μανιακοί του χρηματιστηρίου δεν θέλουν τίποτε να ακούσουν. Αυτή η αντινομία δεν είναι καθόλου αστεία... Τότε η αμφιβολία αρχίζει να ταράζει τα πνεύματα. Η άποψη της υπερπαραγωγής για την υπερκατανάλωση, δηλαδή η ιδέα που κυριαρχεί στην οικονομική ζωή κάθε χώρας, είναι ορθή: Όταν η αγορά είναι κορεσμένη και η παραγωγή συνεχίζεται, τότε τι μπορεί να συμβεί; Αρχισε διαφημιστική εκστρατεία για να πειστούν οι οικογένειες να αγοράσουν δύο αυτοκίνητα: ένα μόνο δεν αρκεί! Δεν θα προσπαθήσουν αργότερα να την πείσουν να αγοράσει τρία; Μια άλλη διαφημιστική εκστρατεία στόχευε να πείσει το κάθε άτομο να αγοράσει δύο ρολόγια, το ένα για την ημέρα, το άλλο για τη νύχτα...

Κι όταν θα αποκτήσω τα δύο ρολόγια, πώς θα τα πληρώσω; Ο καθένας αγοράζει με πίστωση το αυτοκίνητό του, το σπίτι του, το ψυγείο του, το καλτό του, τα παπούτσια του. Έρχεται όμως η στιγμή που η πίστωση πρέπει να πληρωθεί. Οι εξωτερικές αγορές κλείνουν: η Ευρώπη είναι ατίθαση από τη στιγμή της επιβολής των δασμών στην Αμερική, για τα εισαγόμενα προϊόντα, η Νότια Αμερική είναι απασχολημένη με τις επαναστάσεις της. Με δύο λόγια πρέπει να σταματήσει η υπερπαραγωγή γιατί έπαψε να υπάρχει η αντιστοιχία της, η υπερκατανάλωση. Αλλά ένα παρόμοιο σταμάτημα συνεπάγεται οικονομική εξαθλίωση, ανεργία και ανησυχία για το άμεσο μέλλον.

Π. Αζάρ, Άρθρο δημοσιευμένο στο γαλλικό περιοδικό *Illustration* στις 3 Ιανουαρίου 1931.

πους που θα τους βοηθήσουν να πωλήσουν τα προϊόντα τους. Ως πρώτο μέσον χρησιμοποιείται η διαφήμιση, που προσπαθεί να πείσει τον καταναλωτή να κάνει αγορές. Στη συνέχεια χρησιμοποιείται η τραπεζική πίστωση, με την οποία οι τράπεζες προκαταβάλλουν στους αγοραστές τα αναγκαία για τις αγορές τους χρήματα, με τον όρο να τα επιστρέψουν αργότερα με τόκο. Τελικά, ολόκληρη η οικονομία καταλήγει να στηρίζεται στις τραπεζικές πιστώσεις. Αυτή η κατάσταση δεν εμποδίζει τις επιχειρήσεις να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους και τις μετοχές να ανεβαίνουν συνεχώς στο χρηματιστήριο.

Η μεγάλη κρίση του 1929 – 1932. Η αμερικανική κρίση: Στις 22 Οκτωβρίου 1929, σε μια Αμερική ευημερούσα, που πίστευε ότι είχε βρει τον τρόπο να χτυπήσει την ανέχεια, ξεσπά η μεγάλη κρίση. Ενώ μέχρι τότε η αξία των βιομηχανικών μετοχών αυξανόταν συνεχώς, οικονομικοί κύκλοι που φοβούνται μια ξαφνική κάμψη των τιμών των μετοχών, αρχίζουν να τις πωλούν (να τις ρευστοποιούν). Στις 24 Οκτωβρίου 1929 ρευστοποιήθηκαν 13 εκατομμύρια τίτλοι μετοχών. Από εκείνη την ημέρα μεγάλος αριθμός Αμερικανών ρευστοποιεί τις μετοχές του για να τοποθετήσει αλλού τα χρήματά του, ελπίζοντας να κερδίσει περισσότερο.

...Τα γεγονότα που δημιουργούν τη σημερινή οικονομική κρίση είναι πολυάριθμα, σύνθετα, συγκεχυμένα: υπερπαραγωγή, υποκατανάλωση, επακόλουθο της δυσαρμονίας ανάμεσα στην παραγωγή και στην κατανάλωση είναι η ανεργία, η οποία αυξάνει την υποκατανάλωση. Ο φαύλος αυτός κύκλος είναι μία φάση του προβλήματος. Μία άλλη φάση είναι ότι οι τιμές της χονδρικής πώλησης πέφτουν, ενώ αντίθετα ανεβαίνουν οι τιμές της λιανικής πώλησης. Μία τρίτη φάση: όλο και αυξάνονται τα άτομα που ζητούν να προστατευτούν: για παράδειγμα οι αγρότες... αλλά και οι καταναλωτές! Εάν προστατευτεί από το κράτος ο αγρότης, ο καταναλωτής διαμαρτύρεται, και έχει δίκιο: «η ζωή γίνεται πολύ ακριβή και δεν μπορώ να αντεπεξέλθω με αυτά που κερδίζω!». Εάν προστατευτεί ο καταναλωτής, ο αγρότης διαμαρτύρεται, και με το δίκιο του: «δεν πουλώ το σιτάρι μου σε ικανοποιητική τιμή, ώστε να αντεπεξέλθω στα έξοδά μου. Στο εξής θα πάψω να καλλιεργώ σιτάρι». Οι υπεύθυνοι πολιτικοί, που βρίσκονται ανάμεσα στη σφύρα και στον άκμονα, προσπαθούν να δώσουν λύσεις στα προβλήματα, χωρίς να το κατορθώνουν.

Άρθρο στη γαλλική εφημερίδα *Ecran du Jour* στα 1930.

Αμέσως η τιμή των μετοχών αρχίζει να πέφτει κατακόρυφα και ένας αληθινός πανικός δημιουργείται στο χρηματιστήριο. Όλοι προσπαθούν να πωλήσουν τις μετοχές τους πριν η τιμή τους πέσει περισσότερο. Πολλές τράπεζες, που είχαν τοποθετήσει τα χρήματα των πελατών τους σε μετοχές για να αποκομίσουν μεγαλύτερα κέρδη, καταστρέφονται και κηρύσσουν πτώχευση. Άλλες τράπεζες, μπροστά στην οικονομική κρίση, δε δανείζουν πια χρήματα στους πελάτες τους για να αγοράσουν βιομηχανικά προϊόντα και αρνούνται να χρηματοδοτήσουν επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις, που δεν μπορούν να διαθέσουν τα προϊόντα τους και τα βλέπουν να συσσωρεύονται σε στοκ, αναγκάζονται να ρίξουν τις τιμές. Πολλές χρεοκοπούν. Ακόμη και τα τραστ περιορίζουν την παραγωγή τους.

Οι εργάτες απολύονται ή εισπράττουν μειωμένες αμοιβές, πράγμα που επιδεινώνει την οικονομική κρίση, γιατί, με τη σειρά τους, δεν μπορούν να αγοράσουν. Στα μέσα του 1930 ολόκληρη η αμερικανική οικονομία έχει παραλύσει.

Η διεθνής κρίση: Από τις Ενωμένες Πολιτείες η κρίση επεκτείνεται σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι αμερικανικές τράπεζες, που είχαν δανείσει χρήματα στις άλλες χώρες, επιδιώκουν να επαναπατρίσουν τα κεφάλαιά τους για να αντιμετωπίσουν τις οικονομικές δυσκολίες τους. Έτσι προκαλούν χρεοκοπία στις γερμανικές και αυστριακές τράπεζες που στηρίζονται κυρίως στον αμερικανικό δανεισμό. Η ευρωπαϊκή ευημερία είχε κλονιστεί. Εκείνη που θίγεται περισσότερο είναι η Γερμανία, η οποία είχε σημειώσει αξιόλογη βιομηχανική ανάπτυξη χάρη στα αμερικανικά κεφάλαια. Στην Αγγλία, της οποίας οι οικονομικές δυσκολίες είναι παλιές, η κατάσταση επιδεινώνεται περισσότερο γιατί η κρίση, παραλύοντας την παγκόσμια οικονομία, αφαιρεί από τη χώρα τους περισσότερους πελάτες της. Αντίθετα η Γαλλία θίγεται λιγότερο γιατί σ' αυτήν οι μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις ήταν λίγες και επομένως οι αμερικανικές επενδύσεις ελάχιστες.

Αλλά εκτός από τις βιομηχανικές χώρες, η κρίση πλήττει και τις γεωργικές και τις υπανάπτυκτες. Η παράλυση της οικονομίας αφαιρεί από τις πλούσιες χώρες τα χρήματα με τα οποία αγόραζαν τα προϊόντα των αγροτικών χωρών. Έτσι ο Καναδάς δεν μπορεί πια να πωλήσει το σιτάρι του, η Αυστραλία το μαλλί της, η Βραζιλία τον καφέ της. Επειδή δεν υπάρχουν αγοραστές, οι τιμές αυτών των προϊόντων συνεχώς πέφτουν και έτσι οι χώρες αυτές χάνουν την κύρια πηγή εσόδων τους.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης: Άμεσο αποτέλεσμα της κρίσης ήταν να προκληθεί σε ολόκληρο τον κόσμο ένα κύμα κοινωνικής εξαθλίωσης. Ένας μεγάλος αριθμός εργατών στις χώρες που επλήγησαν περισσότερο έμεινε άνεργος: 13 εκατομμύρια στις Ενωμένες Πολιτείες στα 1932, 6 εκατομμύρια στη Γερμανία. Στους άνεργους πρέπει να προσθέσουμε ακόμη τους υπαλλή-

λους και τους διευθυντές των επιχειρήσεων που έκλεισαν. Οι έμποροι βλέπουν τις εργασίες τους να μειώνονται γιατί δυσκολεύονται να πωλήσουν και οι πελάτες των ελευθέρων επαγγελμάτων συνεχώς ελαττώνονται. Οι αγρότες δε βρίσκουν αγοραστές για τα προϊόντα τους, παρά την πτώση των τιμών. Αυτή η ανέχεια προκαλεί την οργή των πολιτών κατά των κυβερνήσεων, που τις θεωρούν υπεύθυνες για την κρίση: πορείες, διαδηλώσεις, συγκρούσεις άνεργων με την αστυνομία στους δρόμους είναι καθημερινό φαινόμενο για τις μεγάλες πόλεις της Ευρώπης και της Αμερικής.

Ο αμερικανικός οικονομικός πυρετός

Κάθε άτομο καταδίωκε τη Θεά Τύχη χωρίς φόβο για το μέλλον, χωρίς φθόνο για το γείτονα. Όλοι μαζί θα έφταναν στο ποθητό τέρμα. Ποιο ήταν αυτό το τέρμα; Πού θα σταματούσαν; Τι θα έκαναν μετά; Δεν έθεταν ερωτήματα. Δεν τους απασχολούσε κανένα πρόβλημα. Το να σκέφτεται κανείς ήταν ύποπτο, επικίνδυνο, ανθυγιεινό. Φτωχοί και πλούσιοι αγόραζαν μετοχές. Η United States Steel, η μεγάλη φίρμα του χάλυβα, ήταν πανίσχυρη, οι μετοχές της ανέβαιναν καθημερινά και μερικούς πόντους. Σήμερα η Steel ανέβηκε στα 200, στα 220, στα 250 και κάθε πρωί, ανοίγοντας την εφημερίδα τους, όλοι οι Αμερικανοί βρίσκονταν λίγο πιο πλούσιοι από την παραμονή.

Στην πραγματικότητα, από το 1920, το σύστημα είχε χάσει την ισορροπία του. Η ευημερία είχε χτιστεί όχι επάνω σε πραγματικά θεμέλια αλλά σε εύθραυστες ελπίδες. Καθένας αγόραζε περισσότερα απ' ό,τι μπορούσε να πληρώσει... Στη Νέα Υόρκη γκρέμιζαν ουρανοξύστες ακόμη καινούργιους για να οικοδομήσουν άλλους υψηλότερους και ακριβότερους. Οι εργολάβοι είχαν δανειστεί τα χρήματα της κατασκευής. Ο αγοραστής είχε υποθηκεύσει το διαμέρισμα.

Αντρέ Μορουά, *Αμερικανικές εργασίες*

Μία από τις κυριότερες συνέπειες της οικονομικής αυτής κρίσης είναι η ακόμη μεγαλύτερη κεφαλαιοκρατική συγκέντρωση, η οποία και επαύξησε το ρόλο των τραπεζών στην οικονομική ζωή. Τα μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα βρήκαν την ευκαιρία

Η εξαθλίωση των αγροτών στην Αμερική

- *Ακου δω, είτε ο άλλος. Δεν έχει νόημα. Ο εργολάβος αυτός χρειάζεται οχτακόσους ανθρώπους. Τυπώνει λοιπόν πέντε χιλιάδες τέτοια χαρτιά, που ίσως να τα διαβάζουν είκοσι χιλιάδες άνθρωποι. Και δυο τρεις χιλιάδες από κείνους που τα διάβασαν ξεκινάν και πάνε. Όλοι τους άνθρωποι τρελοί από τη στεναχώρια.*

- *Μα δεν έχει νόημα! φώναζε ο πατέρας.*
- *Περίμενε να δεις τον άνθρωπο που έβγαλε τούτο δω το χαρτί, και θα καταλάβεις. Θα δεις ή τον ίδιο ή κανένα υπάλληλό του. Θα 'χετε στήσει το τσαντίρι σας κοντά σε κάποια γούβα, εσείς κι ακόμη πενήντα οικογένειες. Εκείνος θα κοιτάζει μέσα στο τσαντίρι σας, να δει αν σας απόμεινε τίποτα να μασήσετε. Κι αν δει πως δεν έχετε τίποτα, θα πει: «Θέτε να πιάσετε δουλειά;» Κι εσύ θα πεις: «Και βέβαια θέλουμε, αφέντη μου. Θα στο χρωστάμε χάρη να βρίσκαμε κάποια δουλειά». Κι αυτός θα πει: «Μπορώ να σας πάρω στη δουλειά μου». Και θα του πεις: «Πότε με το καλό;» Τότε θα σου πει πού να πας και ποια ώρα, κι έπειτα θα πάει σ' άλλους παρακάτω. Χρειάζεται, μπορεί, καμιά διακοσαριά εργάτες, λέει τα ίδια σε πεντακόσους, αυτοί το λένε σ' άλλους τόσους, και σα θα πας επιτόπου βρίσκονται μαζεμένοι καμιά χιλιάδα. Εκείνος τότε λέει: «Πλερώνω είκοσι σέντσια την ώρα». Μπορεί να σηκωθούν να φύγουν οι μισοί. Μα ωστόσο απομένουν ακόμη πεντακόσοι, τόσο ψόφιοι της πείνας που δέχονται να δουλέψουν για ένα ξεροκόμματο. Ο λεγόμενος έχει συμβόλαιο με τον ιδιοκτήτη και αναλαβαίνει εργολαβικά να μαζέψει τα ροδάκινα – ή να κλαδέψει τις μπαμπακιές. Κατάλαβες τώρα; Όσο πιο πολλοί παρουσιαστούν και όσο πιο πεινασμένοι, τόσο κατεβάζει το μεροκάματο. Διαλέει όσο μπορεί τους φαμελίτες με παιδιά, γιατί... – μα τι διάολο, είπα πως δε θέλω να σας στεναχωρέσω.*

Τζον Στάινμπεκ, *Τα σταφύλια της οργής* (μετ. Κοσμά Πολίτη)

και εξαγόρασαν τις μικρότερες επιχειρήσεις που χρεοκόπησαν ή που δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στην κρίση. Το ίδιο συμβαίνει και στον τραπεζικό τομέα. Πολλοί αγρότες και κάτοικοι μικρών πόλεων συρρέουν στα μεγάλα αστικά κέντρα με την ελπίδα να βρουν εργασία. Ο πληθυσμός των αστικών κέντρων αυξάνεται και δημιουργούνται πρόσθετα κοινωνικά προβλήματα. Η διάρθρωση της αστικής κοινωνίας διαταράσσεται. Τα μεσαία αστικά στρώματα, με τη χρεοκοπία των επιχειρήσεών τους, χάνουν την οικονομική τους υπόσταση και προλεταριοποιούνται. Η οικονομική κρίση αρχίζει να μεταμορφώνεται σε ιδεολογική. Μια δυσπιστία προς το αστικό δημοκρατικό πολίτευμα, τη φιλελεύθερη οικονομία, την κοινωνία της βιομηχανικής ανάπτυξης αρχίζει να εκδηλώνεται στην Ευρώπη. Με την εξαφάνιση των μεσαίων το κοινωνικό σώμα έχασε την «ελαστικότητά» του: ανάμεσα στους μεγαλοαστούς που τώρα κυριαρχούν, και στην εργατική τάξη δεν παρεμβάλλονται παρά μόνο οι μικροαστοί. Η μικροαστική όμως τάξη διακρίνεται από ιδεολογική αστάθεια, η οποία δε θα επιτρέψει στο αστικό δημοκρατικό πολίτευμα να λειτουργήσει ομαλά. Η οικονομική κρίση εξανεμίζει τις ελπίδες των μικροαστών για κοινωνική

ανέλιξη. Ο φόβος της προλεταριοποίησης σε συνδυασμό με την έλλειψη ιδεολογικού προσανατολισμού ωθούν τα μικροαστικά στρώματα προς την υποστήριξη εθνικιστικών και ολοκληρωτικών πολιτικών λύσεων, έξω από το πλαίσιο του αστικού δημοκρατικού πολιτεύματος. Σε χώρες στις οποίες το αστικό δημοκρατικό πολίτευμα δεν

έχει ακόμη εδραιωθεί (όπως η Γερμανία, η Ιταλία, η Ισπανία κ.α.), η μεγαλοαστική τάξη, φοβούμενη τις κοινωνικές συνέπειες της αναταραχής που προέρχεται από τα πενόμενα κατώτερα στρώματα, εκμεταλλευόμενη την ανησυχία των μικροαστών, θα υποστηρίξει ολοκληρωτικές πολιτικές λύσεις για να ξεπεραστεί η οικονομική και κοινωνική κρίση.

Η επέμβαση του κράτους για την καταπολέμηση της κρίσης

Στα 1932 εκλέγεται πρόεδρος των Ενωμένων Πολιτειών ο Φραγκλίνος Ρούζβελτ (Franklin Roosevelt, 1882-1945), ο οποίος εφαρμόζει μια νέα πολιτική για την έξοδο από την οικονομική κρίση. Η νέα αυτή οικονομική πολιτική ονομάζεται Νιου Ντηλ (New Deal). Βασικός άξονας της πολιτικής του Ρούζβελτ ήταν η ακόλουθη σκέψη: για να γίνει κατορθωτή η ανάκαμψη της οικονομίας, θα πρέπει να ανατεθούν στις βιομηχανίες μεγάλες παραγγελίες. Οι βιομηχανίες, για να πραγματοποιήσουν τις παραγγελίες, θα αναζωογονούσαν άλλες επιχειρήσεις. Με αυτό τον τρόπο οι εργάτες θα έβρισκαν εργασία και με τις αποδοχές τους θα κινούσαν την αγορά. Αλλά επειδή κανένας δεν είχε χρήματα για να τα επενδύσει (και όσοι είχαν δεν τα επένδυαν), θα έπρεπε το κράτος να αναλάβει το ρόλο του επενδυτή για να πετύχει την αναθέρμανση της οικονομίας.

Η οικονομική πολιτική του Ρούζβελτ υλοποιείται ταχύτατα. Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών αναθέτει σε εταιρείες την κατασκευή φραγμάτων, τη διεύρυνση λιμένων, τη διάνοιξη οδών, την αναδάσωση ολόκληρων περιοχών. Η οικονομία έτσι αρχίζει να αναθερμαίνεται. Όμως, για να διατηρηθεί η ανάκαμψη, είναι ανάγκη οι εργάτες να κερδίζουν αρκετά ώστε να μπορούν να αγοράζουν. Ο Ρούζβελτ ευνοεί την ανάπτυξη των συνδικάτων και πιέζει τους εργοδότες να αυξήσουν τα ημερομίσθια των εργατών. Συγχρόνως η αμερικανική κυβέρνηση βοηθεί τους γεωργούς με δάνεια και με αγορές των προϊόντων τους σε τιμές ικανοποιητικές. Όμως, μαζί με την αρωγή αυτή, το κράτος υποχρέωνε τους αγρότες να καταστρέφουν το περίσσειμα της παραγωγής τους ελπίζοντας ότι η μείωση της παραγωγής θα επέφερε άνοδο των τιμών. Χάρη στην επέμβαση του κράτους, η οικονομική κατάσταση των Ενωμένων Πολιτειών βελτιώνεται από το 1934.

Η οικονομική κρίση ευνοεί τη βιομηχανική συγκέντρωση και αυξάνει την οικονομική ισχύ των τραπεζών

Ο αμερικανικός καπιταλισμός αναδιοργανώνεται το 1929, οι επιχειρήσεις των οποίων η παραγωγή υπερβαίνει το ένα εκατομμύριο δολάρια χρησιμοποιούν το 58% του εργατικού δυναμικού έναντι 36% που χρησιμοποιούσαν το 1914 και πραγματοποιούν το 70% της παραγωγής έναντι 49% το 1914. Στη Γερμανία όπου οι Αμερικανοί επενδύουν ενάμιση δισεκατομμύρια δολάρια μεταξύ των ετών 1919-1924 και όπου εξάγουν τις επιστημονικές μεθόδους εργασίας οι επιχειρήσεις με περισσότερους από 50 υπαλλήλους χρησιμοποιούν το 47% του εργατικού δυναμικού το 1925 και ελέγχουν το 74% της παραγόμενης ενέργειας. Πρόκειται για ένα νέο φαινόμενο βιομηχανικής συγκέντρωσης, πολύ πιο σημαντικό από εκείνο που χαρακτήριζε τον ώριμο καπιταλισμό μετά το 1880. Αυτή η συγκέντρωση, που γίνεται κυρίως σε σύγχρονους τομείς, πραγματοποιείται με την επέκταση ή τη συνεργασία επιχειρήσεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Στην αυτοκινητοβιομηχανία ο Φορντ δημιουργεί θυγατρικές επιχειρήσεις: Στον Καναδά (1904), στην Αγγλία (1911), στη Γαλλία (1929), στη Γερμανία (1932).

Μετά το 1929 η Τζένεραλ Μότορς αποκτά την αγγλική Βώξολ και τη γερμανική Όπελ.

Ζαν Λεφέβρ- Ζαν Ζοάζ, Η σύγχρονη εποχή

Το αποτέλεσμα της κρίσης στον αγροτικό κόσμο

Εκείνο το μικρό δεντροπερίβολο θα 'ναι τον ερχόμενο χρόνο ένα κομμάτι κάποιου μεγάλου τσιφλικιού, γιατί το χρέος θα 'χει πνίξει το σημερινό ιδιοκτήτη.

Τούτο δω το αμπέλι θα γίνει κτήμα της Τράπεζας. Μόνο οι μεγαλοκτηματίες μπορούν να επιζήσουν, γιατί έχουν και δικά τους εργοστάσια για κονσέρβες. Για να καθαριστούν τέσσερα αχλάδια, να κοπούν στη μέση, να βραστούν και να κλειστούν στον τενεκέ, κοστίζουν, όσο να 'ναι, δεκαπέντε σέντσια.

Και τ' αχλάδια κονσέρβα δεν χαλούν. Κρατάνε χρόνια.

Η αποσύνθεση απλώνεται σ' όλη την πολιτεία και η γλυκερή μρουδιά είναι μια μεγάλη πίκρα για τον τόπο. Άνθρωποι που μπορούν να κεντρώσουν τα δέντρα και να κάνουν το σπόρο αποδοτικό και μεγάλο, δεν μπορούν να βρουν ένα τρόπο για να φαγωθούν οι καρποί τους. Και η αποτυχία βαραίνει πάνω σε όλη την πολιτεία, σα μια μεγάλη συμφορά.

Τα έργα που έχουν αποδώσει τα κλήματα και τα δέντρα πρέπει να καταστραφούν για να κρατηθούν ψηλά οι τιμές, κι αυτό είναι το πιο θλιβερό, το πιο πικρό απ' όλα. Ολάκερα φορτία πορτοκάλια πεταμένα καταγής. Άνθρωποι ουρές μίλια μάκρος, ήρθαν για να πάρουν τον καρπό, όμως αυτό δεν μπορεί να γίνει. Πώς θα αγόραζαν πορτοκάλια προς είκοσι σέντσια τα δώδεκα, σαν είναι στο χέρι τους να κάνουν ένα γύρο με το αυτοκίνητο και να τα μαζέψουν τζάμπα; Άνθρωποι με σωλήνες ράντιζαν με πετρώλαδο τα πορτοκάλια και όπως είχαν τύψεις για το έγκλημα που έκαναν, θύμωναν με τον κόσμο που ήρθε να πάρει τον καρπό. Από τη μια, ένα εκατομμύριο πεινασμένοι άνθρωποι, έχοντας ανάγκη να φάνε λίγα φρούτα, και από την άλλη ραντίζουν με πετρώλαδο τα χρυσαφιά βουνά.

Και η οσμή της σαπίλας γεμίζει ολάκερη τη χώρα.

Να καίτε τον καφέ για τα καζάνια των βαποριών. Να καίτε το καλαμπόκι για ζεστασιά, κάνει καλή φωτιά. Να πετάτε τις πατάτες μέσα στα ποτάμια και να βάζετε ανθρώπους να φυλάνε στις ακροποταμιές για να διάχνουν τον πεινασμένο γάτο που έρχεται να τις ψαρέψει, όταν σφάζετε γουρούνια, να τα θάβετε, κι η αποσύνθεσή ας κατασταλάξει βαθιά μέσα στη γη.

Ένα τέτοιο έγκλημα ξεπερνά κάθε δημόσια καταγγελία. Μια τέτοια πίκρα είναι ανίκανα τα δάκρυα να τη συμβολίσουν. Όλες μας οι επιτυχίες καταρρέουν μπροστά σ' αυτή μας την αποτυχία. Εύφορη γη, ολόϊσες αράδες δέντρα, ρωμαλέοι κορμοί, καρποί ωριμασμένοι. Και τα ετοιμοθάνατα παιδιά από πελλάγρα πρέπει να πεθάνουν γιατί δε βγαίνει κέρδος από τα πορτοκάλια. Και οι γιατροί της δημαρχίας συμπληρώνουν τα πιστοποιητικά – πέθανε από υποσιτισμό γιατί τα τρόφιμα πρέπει να σαπίσουν, πρέπει να σαπίσουν με το ζόρι.

Τζον Στάινμπεκ, *Τα σταφύλια της οργής* (μετ. Κοσμά Πολίτη)

Παντού, όπως ακριβώς και στις Ενωμένες Πολιτείες, το κράτος επεμβαίνει για να καταπολεμήσει την οικονομική κρίση. Η επέμβαση αυτή εκδηλώνεται με τους εξής τρόπους: α) καταστροφή του στοκ των βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων ή περιορισμός της παραγωγής τους ώστε να ανέβουν οι τιμές τους β) προσπάθεια για επανάκτηση των αγορών του εξωτερικού με υποτίμηση της αξίας του εθνικού νομίσματος. Με αυτόν τον τρόπο ελπίζεται ότι ο ξένος αγοραστής θα προτιμήσει τα προϊόντα της χώρας, μια και του προσφέρονται φτηνότερα.

Στα 1932 η Αγγλία, για να αναζωογονήσει το εμπόριό της, υποτιμά τη στερλίνα και στα 1934 ο Ρούζβελτ κάνει το ίδιο για το δολάριο. γ) Θεσπίζονται υψηλοί τελωνειακοί δασμοί για τα εισαγόμενα από το εξωτερικό προϊόντα. Έτσι τα προϊόντα αυτά γίνονται ακριβότερα από τα εγχώρια και ο τοπικός αγοραστής δεν τα προτιμά. δ) Καταβάλλεται προσπάθεια να ισοσκελισθεί ο κρατικός προϋπολογισμός με μείωση των δαπανών (αποπληθωρισμός). Μερικές χώρες μιμούμενες τις Η.Π.Α. καταστρώνουν προγράμματα εκτέλεσης δημοσίων έργων για να μειώσουν την ανεργία.

12. Εκπαίδευση: δύο χρόνια μετά την παγκόσμια διάσκεψη του Ντακάρ με πρωτοβουλία της ΟΥΝΕΣΚΟ

Μια ανεκπλήρωτη υπόσχεση

Του Κοϊχίρο Ματσουούρα, Γενικού Διευθυντή της ΟΥΝΕΣΚΟ

Έχουν περάσει πάνω από δύο χρόνια από τότε που η Διάσκεψη για την Παγκόσμια Εκπαίδευση ξεκίνησε τις εργασίες της στο Ντακάρ, με πρωτοβουλία της ΟΥΝΕΣΚΟ. Ήταν τον Απρίλιο του 2000. Ήρθε η ώρα να διερευνήσουμε μερικά από τα αποτελέσματά της.

Το πλάνο εργασίας του Ντακάρ επιφόρτισε τη διεθνή κοινότητα με έξι στόχους, δύο από τους οποίους συνδέονται ιδιαίτερα μεταξύ τους.

Ο πρώτος μάς δεσμεύει να «εξασφαλίσουμε ότι έως το 2015 όλα τα παιδιά, και ειδικά τα κορίτσια, παιδιά σε αντίξοες συνθήκες και παιδιά εθνικών μειονοτήτων, θα έχουν πρόσβαση σε πλήρη και υποχρεωτική πρωτοβάθμια εκπαίδευση καλής ποιότητας». Ο δεύτερος προβλέπει τη «βελτίωση κατά 50% του μορφωτικού επιπέδου ενηλίκων έως το 2015, ειδικά για τις γυναίκες, και ισότιμη πρόσβαση στη βασική και στη δια βίου εκπαίδευση όλων των ενηλίκων».

Σήμερα ο αριθμός των ενηλίκων αναλφάβητων παγκοσμίως ανέρχεται στα 868 εκατομμύρια.

Ο αναλφαβητισμός έχει μειωθεί σημαντικά σε σχετικούς αριθμούς και έτσι θα πρέπει να συνεχίσει.

Το ποσοστό αναλφαβητών έπεσε από το 30,8% το 1980 σε 22,8% το 1995 και ως το 2010 θα πρέπει να υποχωρήσει στο 16,6%. Επειδή όμως ο παγκόσμιος πληθυσμός έχει αυξηθεί, ο αριθμός των αναλφάβητων σε απόλυτα νούμερα είχε παραμείνει σταθερός την περίοδο 1980 – 1995, γύρω στα 890 εκατ., αν και από τότε έχει υποστεί μια ελαφρά μείωση. Και πάνω από 100 εκατ. παιδιά δε λαμβάνουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Έτσι, το έργο που έχουμε μπροστά μας είναι σαφές. Εν όψει των επερχόμενων γενεών θα πρέπει να διεκπεραιώσουμε τις ανεκπλήρωτες υποχρεώσεις του 20^{ου} αιώνα – εκπαίδευση για όλους – μαζί με τις προκλήσεις του

21^{ου} – δια βίου εκπαίδευση για όλους και οικοδόμηση της κοινωνίας της γνώσης. Και αυτές οι προκλήσεις απευθύνονται σε όλες τις κοινωνίες: ακόμη και στις πλουσιότερες χώρες τα εκπαιδευτικά συστήματα δεν εγγυώνται σταθερό μορφωτικό επίπεδο στους πολίτες τους.

Έρευνες δείχνουν ότι πάνω από το ένα πέμπτο του πληθυσμού των βιομηχανικών χωρών χαρακτηρίζεται από αναλφαβητισμό – που ορίζεται ως η αδυναμία ανάγνωσης και γραφής απλών φράσεων σχετικών με την καθημερινή ζωή.

Είναι λοιπόν τώρα περισσότερο από ποτέ απαραίτητο να ανασκουμπωθούμε και να αναλάβουμε δράση. Γιατί η εκπαίδευση για όλους θα είναι πραγματικά για όλους μόνο αν μας απασχολήσει όλους. Το Ντακάρ δεν πρέπει να μείνει ως «μια ακόμη διάσκεψη» και η εκπαίδευση για όλους δε θα πρέπει να μείνει για πάντα μια «ανεκπλήρωτη υπόσχεση».

Ανθρώπινο δικαίωμα

Αυτό αποτελεί ένα έργο ζωτικής σημασίας για την ΟΥΝΕΣΚΟ και έχω προσωπικά αναλάβει τη δέσμευση να το θέσω ως προτεραιότητα, επειδή η εκπαίδευση απο-

τελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, όπως αναφέρεται στην Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και στα διεθνή συνέδρια για τα ανθρώπινα δικαιώμα-

τα, τα οποία έχουν την ισχύ διεθνούς νομοθεσίας. Κατά συνέπεια η προώθηση της εκπαίδευσης αποτελεί υποχρέωση των κρατών.

Σήμερα η έννοια της μόρ-

φωσης δεν περιορίζεται στην ανάγνωση, τη γραφή και την κατανόηση θεμελιωδών επιστημονικών εννοιών: η εκπαίδευση πρέπει επίσης να προσφέρει πρόσβαση σε ειδικότητες αλλά και στην τεχνολογία που θα δίνει την ικανότητα στο άτομο να βρει τη θέση του στην κοινωνία. Πρέπει επίσης να υπάρξει ένα σχολείο δημοκρατίας, γιατί η

ασφαλέστερη άμυνα της πόλης είναι οι μορφωμένοι και υπεύθυνοι πολίτες. Η εκπαίδευση πρέπει να είναι προσιτή σε όλα τα στάδια της ζωής, ώστε να δίνει μια «δεύτερη ευκαιρία» στους αποκλεισμένους και να προσφέρει σε κάθε άτομο τη δυνατότητα να προσαρμόζεται σε έναν κόσμο και σε ένα εργασιακό περιβάλλον που αλλάζουν.

Πρέπει να προσφέρει πρόσβαση κατ' αρχάς στη στοιχειώδη γνώση και ύστερα να κάνει διαθέσιμα στη διάρκεια της ζωής – όχι μόνο στο σχολείο αλλά εξίσου και στη μη-επίσημη και στην ανεπίσημη εκπαίδευση – αυτά που ο Ρόμπερτ Καρνέιρο, στα «Κλειδιά για τον 21^ο Αιώνα», ονομάζει «αντίδοτα στην αμάθεια».

Μείωση της φτώχειας

Είμαστε πεπεισμένοι ότι αυτή η προσπάθεια θα φέρει καρπούς μόνο αν η εκπαίδευση για όλους ενταχθεί σε προγράμματα εθνικής ανάπτυξης και μείωσης της φτώχειας. Για σήμερα, η ουσιαστική σύνδεση της εκπαίδευσης με την ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας αναγνωρίζεται διεθνώς. Για το λόγο αυτό οι φτωχοί και οι αποκλεισμένοι – ιδιαιτέρως γυναίκες και κορίτσια, που πολύ συχνά στερούνται εκπαίδευσης, και περιθωριοποιημένες ομάδες – πρέπει να είναι οι κύριοι στόχοι της «Εκπαίδευσης για

Όλους». Πρέπει να σταματήσουμε να προδίδουμε την ελπίδα, να σταματήσουμε να αναβάλλουμε τη δράση. Από αυτή την άποψη, υπάρχουν κάποια ενθαρρυντικά σημάδια: σκέφτομαι ιδιαιτέρως τη δημοσιοποίηση από την Παγκόσμια Τράπεζα, πριν από μερικές εβδομάδες, της λίστας των 23 πρώτων χωρών που θα ωφεληθούν από το ταχύρρυθμο πρόγραμμα «Εκπαίδευση για Όλους» - μόνο αυτές οι χώρες περιλαμβάνουν περισσότερα από τα μισά παιδιά του κόσμου που δεν πηγαίνουν στο σχολείο.

Σκέφτομαι επίσης τις ενθαρρυντικές εκκλήσεις που διατυπώθηκαν στην πρόσφατη σύνοδο της «Ομάδας των 8» στον Καναδά, και αφορούσαν ιδιαίτερα τη χρηματοδότηση της «Εκπαίδευσης για Όλους». Γιατί η επένδυση στην εκπαίδευση αποτελεί επένδυση στην επιτυχία, αποτελεί οικοδόμηση του μέλλοντός μας.

Κυβερνήσεις, διεθνή ιδρύματα, κοινωνικές υπηρεσίες, μη-κυβερνητικές οργανώσεις, ο ιδιωτικός τομέας και οι πολίτες πρέπει να ενώσουν τις δυνάμεις τους για να φέρουν σε πέρας αυτή τη δέσμευση.

Υπόβαθρο ειρήνης

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου πρέπει επίσης να συλλογιστούμε ότι το να επενδύεις στην εκπαίδευση σημαίνει επένδυση στην εθνική και διεθνή ασφάλεια. Επειδή η εκπαίδευση, όπως έχει τονίσει ο Ζακ Ντελόρ, στηρίζεται

σε τέσσερις κολόνες: να μάθεις να γνωρίζεις, να μάθεις να κάνεις, να μάθεις να είσαι και να μάθεις να ζεις μαζί. Η «Εκπαίδευση για Όλους» είναι το καλύτερο υπόβαθρο για την ειρήνη, τόσο εντός όσο και μεταξύ των κρατών.

Αλλά είμαστε έτοιμοι να πληρώσουμε το τίμημα για την ειρήνη: Σε εκείνους που παραπονούνταν για το κόστος της εκπαίδευσης, ο Αβραάμ Λίνκολν συνήθιζε να απαντά: «Πολύ καλά, κύριοι, δοκιμάστε τότε την άγνοια!»

13α. ΓΣΕΕ: Μισθοί 5% και πάνω το 2002 Σταδιακό 35ωρο και αύξηση αδειών

Αυξήσεις άνω του 5% για τους μισθούς ασφαλείας το 2002 θα διεκδικήσει η ΓΣΕΕ στο πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων με τις εργοδοτικές ενώσεις.

Σύμφωνα με την απόφαση της διοίκησης της εργατικής Συνομοσπονδίας, η στρατηγική για το ύψος των μισθών περιλαμβάνει:

- Κάλυψη του προσδοκώμενου πληθωρισμού.
- Συμμετοχή στην αύξηση της εθνικής παραγωγής.
- Αποκατάσταση απωλειών του έτους 2000 από υπέρβαση του ποσοστού του προσδοκώμενου πληθωρισμού.

Παράλληλα, και σε θεσμικό επίπεδο, η ΓΣΕΕ θα ζητήσει τη σταδιακή εφαρμογή του 35ωρου, την αύξηση των αδειών, την εξί-

σωση των τριετιών μεταξύ εργατών και υπαλλήλων, την πρόβλεψη «οροφής» (πλαφόν) στη μερική απασχόληση, την κατάργηση της φορολογίας και την αύξηση της αποζημίωσης απόλυσης (και ως αντικίνητρο για τον περιορισμό της ανεργίας).

Με βάση το ανωτέρω πλαίσιο η ΓΣΕΕ αναμένεται να στείλει τη σχετική πρόσκληση προς τις εργατικές ενώσεις τις προσεχείς ημέρες ώστε οι διαπραγματεύσεις να ξεκινήσουν εντός του Ιανουαρίου.

Στο πλαίσιο της χθεσινής συνεδρίασης η ΔΑΣ (ΕΣΑΚ) πρότεινε βασικό ημερομίσθιο 12.000 δρχ. (από 7.221 δρχ.) και ο κατώτερος μισθός στις 300.000 δρχ. για τους εργαζόμενους του ιδιωτικού (161.131 δρχ.) και δημόσιου

τομέα. Η κατώτατη σύνταξη να ανέλθει στις 240.000 δρχ. και το επίδομα ανεργίας στο 80% του μισθού.

Η Αυτόνομη Παρέμβαση (ΣΥΝ) προτείνει ένα πενταετές πρόγραμμα αναπροσαρμογής των εργατικών μισθών ώστε να προσεγγίσουν το μέσο ευρωπαϊκό όρο και το ημερομίσθιο από 7.221 δρχ.ν' ανέλθει στις 11.000 (32,25 ευρώ) το 2006 (αύξηση 52%). Ειδικότερα για το 2002 διεκδικεί αύξηση 12%. Στο ίδιο πνεύμα οι κατώτατες συντάξεις να διαμορφωθούν στα 645,25 ευρώ (220.035 δρχ.) και το επίδομα ανεργίας στα 559 ευρώ (159.587 δρχ.) που αντιστοιχεί στο 80% του μισθού του ανειδίκευτου εργάτη.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΙΑ
(21/12/2001)

13β. Έλληνες 7 στους 10 ανασφάλιστους σε "μαύρες" εταιρείες Αποκαλυπτικοί οι έλεγχοι ΙΚΑ και Επιθεώρησης στην περιφέρεια

Η εκμετάλλευση δε γνωρίζει φύλο και φυλή και φυσικά κρύβεται

Ακόμη και στις μικρές πόλεις της περιφέρειας, όπου κατά κανόνα οι εργαζόμενοι στους ελεγκτικούς μηχανισμούς της Πολιτείας έχουν επαφές με το σύνολο των επιχειρήσεων, αυτές δεν είναι... γνωστές, στο σύνολό τους, στο ΙΚΑ, στην Εφορία, στις Επιθεωρήσεις Εργασίας.

Το τελευταίο τετράμηνο τα μικτά συνεργεία του ΙΚΑ και των Επιθεωρήσεων Εργασίας πραγματοποίησαν 676 ελέγχους σε επιχειρήσεις στην περιφέρεια. Οι έλεγχοι αυτοί έδειξαν:

- Το 10,5% των εταιρειών (οι 71 από τις 676) δεν είναι καταγεγραμμένες στο ΙΚΑ (σ.σ. το αντίστοιχο ποσοστό στην περιοχή της πρωτεύουσας είναι άνω του 17%, και κυρίως στη Δυτική Αττική, αλλά για την Αθήνα λειτουργεί σαν σύμμαχος η ... ανωνυμία της μεγαλούπολης).

- Στις αναπόγραφες-παράνομες επιχειρήσεις το 71% του ανασφάλιστου προσωπικού είναι Έλληνες και μόλις το 25% αλλοδαποί.

- Στις υπόλοιπες 605 νόμιμες επιχειρήσεις εργάζο-

νταν 1.521 άτομα από τα οποία τα 181 (ποσοστό 21%) δεν ήταν καταγεγραμμένοι στο «Ειδικό Βιβλίο Νεοπροσλαμβανομένων». Και εδώ οι ημεδαποί ανασφάλιστοι εργαζόμενοι αποτελούν την πλειονότητα (80%) έναντι των αλλοδαπών.

Τα ανωτέρω στοιχεία καταρρίπτουν το μύθο ότι η ασύδοτη εκμετάλλευση των εργαζομένων αφορά τους φοβισμένους και χωρίς «πράσινη κάρτα» αλλοδαπούς. Το μέγεθος της ανεργίας και τα αξεπέραστα οικονομικά προβλήματα των εργατικών οικογενειών αποδεικνύονται το καλύτερο έδαφος για την ανάπτυξη κάθε παρανομίας, ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, χρώματος και χώρας προέλευσης.

Στις απογεγραμμένες - νόμιμες επιχειρήσεις υψηλά ποσοστά αδήλων εργαζομένων παρουσιάζουν ξενοδοχεία, εστιατόρια, οι εμπορικές και μεταποιητικές επιχειρήσεις, καθώς και οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών.

- Το 50% των επιχειρήσεων που ελέγχθηκαν δεν διέθετε καταστάσεις και πρόγραμμα εργασίας του προσωπικού.

- Στο 35% των επιχειρήσεων δεν υπήρχαν ατομικές συμβάσεις εργασίας και δεν χορηγούσαν εξοφλητικές αποδείξεις.

- Το 30% δεν είχε βιβλίο αδειών.

- Οι υπερβάσεις σε υπερωρίες ξεπερνούν το 15%. Να σημειωθεί ότι το Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας πραγματοποίησε μέσα στο χρόνο 47.528 ελέγχους σε επιχειρήσεις και επέβαλε 2.690 μηνύσεις και πρόστιμα. Από τις καταγγελλθείσες 12.000 εργατικές διαφορές, οι 7.000 επιλύθηκαν συμβιβαστικά. Σχολιάζοντας τα αποτελέσματα των ελέγχων ο αρμόδιος υπουργός Εργασίας Δημήτρης Ρέππας επισήμανε:

«Παραμένουμε αμετακίνητοι στη θέση πως η εποπτεία και ο έλεγχος στην εργασία πρέπει να είναι συνεχής και συστηματικός για την προστασία των εργαζομένων, την περιφρούρηση των κανόνων ανταγωνισμού των επιχειρήσεων επί ίσοις όροις και τη διασφάλιση των συμφερόντων του Δημοσίου και των Οργανισμών».

**ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΕΓΑΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΙΑ
(21/12/2001)**

14. Ιδού η παγκοσμιοποίηση.....

Από το διαδίκτυο υπό τον τίτλο «Ο θάνατος της Νταϊάνα, αποκορύφωμα της παγκοσμιοποίησης»:

«Μια ΑΓΓΛΙΔΑ πριγκίπισσα και ο ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ εραστής της τραυματίστηκαν θανάσιμα σε ΓΑΛΛΙΚΗ σήραγγα, επιβαίνοντας σε ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ αυτοκίνητο με ΟΛΛΑΝΔΙΚΗ μηχανή που οδηγούσε ΒΕΛΓΟΣ, λάτρης του ΣΚΟΤΣΕΖΙΚΟΥ ούισκι, καθώς τους ακολουθούσαν στε-

νά ΙΤΑΛΟΙ παπαράτσι με ΓΙΑΠΩΝΕΖΙΚΕΣ μοτοσυκλέτες και πρώτες βοήθειες πρόσφερε ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΣ γιατρός με ΒΡΑΖΙΛΙΑΝΙΚΑ φάρμακα».

Και ο συντάκτης δε διστάζει να... στρίψει κι άλλο τη βίδα της παγκοσμιοποίησης:

«Κι αυτό σας το στέλνει ένας ΙΝΔΟΣ, χρησιμοποιώντας την τεχνολογία που έκλεψε ο Μπιλ Γκέιτς από τους ΓΙΑΠΩΝΕΖΟΥΣ. Κι

εσείς το διαβάζετε σε κάποιο μηχάνημα της IBM, που χρησιμοποιεί τσιπς φτιαγμένα στην ΤΑΪΒΑΝ, μόνιτορ ΚΟΡΕΑΤΙΚΗΣ προέλευσης, κατασκευασμένο από εργάτες του ΜΠΑΝΓΚΛΑΝΤΕΣ σε εργοστάσιο της ΣΙΓΚΑΠΟΥΡΗΣ, που μεταφέρθηκαν από ΠΑΚΙΣΤΑΝΟΥΣ οδηγούς φορτηγών, κλάπηκαν από ΙΝΔΟΝΗΣΙΟΥΣ και, τελικά, σας τα πούλησαν ΚΙΝΕΖΟΙ!». Έχετε αντίρρηση;

15. Ο αμερικανικός Τρίτος Κόσμος

«Τα ντουλάπια είναι άδεια. Τα κουπόνια για το συσσίτιο έχουν τελειώσει... Τι θα φάμε αύριο;». Λόγια που έρχονται όχι από κάποια τριτοκοσμική χώρα αλλά από την ίδια την Αμερική σε εκτενές ρεπορτάζ που δημοσιεύθηκε πρόσφατα στους «Νιου Γιork Τάιμς».

Είναι τα λόγια μιας μητέρας πέντε παιδιών που ζει στο Πεμπρόκι, μια αμερικανική κωμόπολη μία ώρα δρόμο από το Σικάγο. Είναι η άλλη πλευρά της Αμερικής, των 32,9 εκατομμυρίων - 11,7 εκατομμύρια κάτω από τα 18 - που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Ο αριθμός μάλιστα των Αμερικανών που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας αυξήθηκε για πρώτη φορά από το 1991, σύμφωνα με τα τελευταία στατιστικά στοιχεία που δόθηκαν προ ημερών στη δημοσιότητα και τα οποία αποτέλεσαν αφορμή για να γίνει και το σχετικό ρεπορτάζ.

Το Πεμπρόκι είναι μία από τις φτωχότερες περιοχές των ΗΠΑ. Υπάρχουν μόνο μερικές κάβες και εκκλησίες. Ούτε τράπεζες ούτε σουπερμάρκετ ούτε καν αστυνομία, χω-

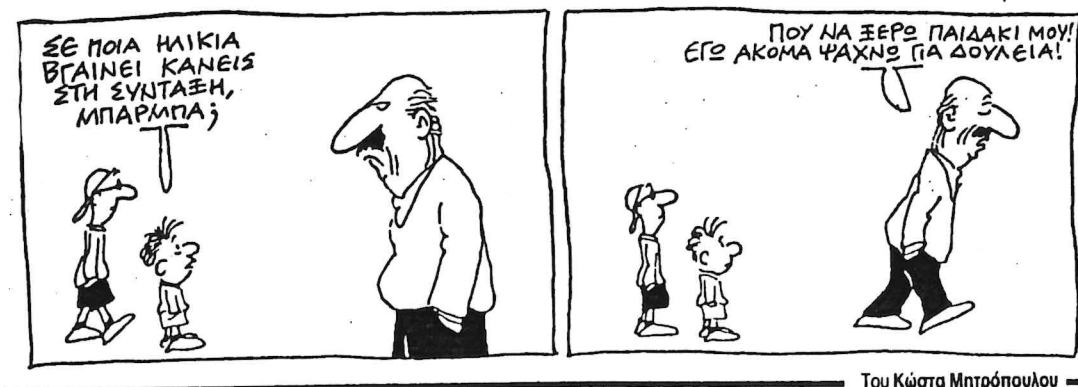
ρίς φαρμακείο και βενζινάδικο. Το 1999 περισσότερο από το 50% των οικογενειών με πέντε παιδιά ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας.

Πέρυσι η ανεργία ήταν πέντε φορές υψηλότερη από αυτήν σε ολόκληρη την Πολιτεία. Στο τοπικό σχολείο το 98% των μαθητών είναι τόσο φτωχοί που παίρνουν δωρεάν γεύματα. Το 1999 το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα ήταν 9.642 δολάρια σε σχέση με 21.587 σε ολόκληρη την Αμερική και 23.104 στην Πολιτεία.

Οι κάτοικοι αυτοί του Τρίτου Κόσμου μέσα στην καρδιά της μεγαλύτερης οικονομίας στον κόσμο δεν γνωρίζουν τι είναι Γουόλ Στριτ ή Ιράκ. Είναι όμως οι πρώτοι που πληρώνουν την αδιαφορία του Μπους (και όλων των άλλων κυβερνήσεων) που θέλει να κάνει πόλεμο για τον ... μπαμπά του.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
(5/10/2002)

16. Χαρακτηριστικές γελοιογραφίες

17. Φύλλο εργασίας

Δραστηριότητα 1^η:

Να παρακολουθήσετε τον ημερήσιο Τύπο επί ένα πενήνήμερο και να σχολιάσετε πώς ο Τύπος αναφέρεται στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Δραστηριότητα 2^η:

Να παρουσιάσετε μία μη κυβερνητική οργάνωση ή οργανισμό που ασχολείται με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Δραστηριότητα 3^η:

Να διακινήσετε ερωτηματολόγιο στην τάξη σας προκειμένου να καταγράψετε τις απόψεις των εκπαιδευομένων σχετικά με το ποια θεωρούν ως σημαντικά κοινωνικά δικαιώματα που απειλούνται.

► Ο κάθε εκπαιδευόμενος επιλέγει μία από τις τρεις δραστηριότητες.

18. Θεωρητικό υποστηρικτικό υλικό

A. Κοινωνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση

1. Έννοιες Ατομικά Δικαιώματα
 Πολιτικά Δικαιώματα
 Κοινωνικά Δικαιώματα

* Θα αναπτυχθούν τα Κοινωνικά Δικαιώματα

2. Κοινωνικό κράτος
3. Παγκοσμιοποίηση και Κοινωνία της Εργασίας
4. Παγκοσμιοποίηση και Δημοκρατία
5. Κοινωνία των Πολιτών

Τα δικαιώματα των πολιτών προστατεύονται από το Σύνταγμα της κάθε χώρας. Στο δικό μας κράτος τα δικαιώματα των πολιτών προστατεύονται από το Σύνταγμα της Ελλάδας του 1975/86/2001.

Χωρισμός δικαιωμάτων

Ατομικά δικαιώματα: Τα δικαιώματα αυτά προστατεύουν τον πολίτη από την ισχυρή κρατική εξουσία, π.χ. προσωπική ελευθερία, άσυλο κατοικίας, σεβασμός της αξίας του ανθρώπου, το δικαίωμα της ελευθερίας του Τύπου.

Πολιτικά δικαιώματα: Τα δικαιώματα αυτά εξασφαλίζουν τη συμμετοχή των πολιτών στο σχηματισμό της πολιτικής βούλησης και στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, π.χ. το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, η ίδρυση πολιτικού κόμματος, το δικαίωμα του διορισμού σε δημόσια θέση, το δικαίωμα να γίνεσαι ένορκος στα δικαστήρια, το δικαίωμα στην απεργία.

Κοινωνικά δικαιώματα: Τα δικαιώματα αυτά αποτελούν αξιώσεις των πολιτών για παροχές που ενισχύουν και διασφαλίζουν ορισμένα αγαθά που είναι πολύ σπουδαία για τη ζωή των πολιτών.

Τα Κοινωνικά δικαιώματα είναι:

- ▶ Το δικαίωμα στην παιδεία
- ▶ Το δικαίωμα της κατοικίας
- ▶ Η προστασία της οικογένειας

- ▶ Η μητρότητα
- ▶ Η παιδική ηλικία
- ▶ Η σύνταξη
- ▶ Τα γηρατειά
- ▶ Η ασφάλεια
- ▶ Η απεργία
- ▶ Η νεότητα
- ▶ Η προστασία του περιβάλλοντος
- ▶ Η προστασία του εισοδήματος (μισθοί) κ.λπ.

Τα Κοινωνικά Δικαιώματα συνδέονται με το κοινωνικό κράτος

Το κοινωνικό κράτος ή κράτος πρόνοιας είναι το ίδιο το κράτος που προσπαθεί να καλύψει τις κοινωνικές ανισότητες που υπάρχουν ανάμεσα στους πολίτες. Παρεμβαίνει (το κράτος) και ρυθμίζει σημαντικές πλευρές της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Η παρέμβαση και προστασία γίνεται μέσα από το Σύνταγμα με τα παραπάνω κοινωνικά δικαιώματα.

B. Παγκοσμιοποίηση και κοινωνία της εργασίας

21^{ος} αιώνας: Οι ταχύρυθμες εξελίξεις έχουν οδηγήσει στο μετασχηματισμό των σύγχρονων κοινωνιών.

Ποιες όμως είναι οι επιπτώσεις από την εξέλιξη των κοινωνιών;

Είναι η μείωση, ο περιορισμός του κρατικού παρεμβατισμού, το λιγότερο κράτος, υπέρ της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (βασικό αίτημα των αστικών στρωμάτων). Επικρατούν οι νόμοι της «ελεύθερης αγοράς».

Ποια πολιτική ακολουθούν τα περισσότερα κράτη σήμερα;

(Κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες)

Τον Νεοφιλελευθερισμό: Είναι η οικονομική θεωρία και πρακτική των αναπτυγμένων δυτικών κοινωνιών, που αναπτύχθηκε την τελευταία 20ετία και υποστηρίζει την επιστροφή στην ελεύθερη οικονομία, την ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και τον περιορισμό του κρατικού παρεμβατισμού και των κοινωνικών παροχών, π.χ. καταργείται η δημόσια υγεία και αυξάνεται η ιδιωτική υγεία.

Πού οδηγούν οι εξελίξεις αυτές; Τι σηματοδοτούν;

Εκτός από το μετασχηματισμό των σύγχρονων κοινωνιών, σηματοδοτούν και τη λεγόμενη «κρίση της κοινωνίας μας». Η κρίση αυτή είναι συνδεδεμένη με δύο έννοιες που έχουν ενταχθεί στον καθημερινό μας λόγο: την παγκοσμιοποίηση και την κρίση της κοινωνίας της εργασίας.

Τι είναι η παγκοσμιοποίηση;

Ο όρος περιγράφει το οικονομικό φαινόμενο απελευθέρωσης των αγορών, διεθνώς,

και της δημιουργίας ενιαίων κανόνων στο εμπόριο και ευρύτερα στην οικονομική ζωή (φορολογία, κανόνες ανταγωνισμού, μοντέλα λειτουργίας των επιχειρήσεων και του δημόσιου τομέα). Κεφάλαια, εργαζόμενοι και εμπορεύματα κινούνται παντού ελεύθερα, με τον ίδιο τρόπο. Δημιουργείται δηλαδή μια σχετικά παγκόσμια ομοιογενής αγορά, μια παγκόσμια ενιαία κοινότητα προϊόντων και υπηρεσιών. Οι επιχειρήσεις μεγάλωνουν για να ανταποκριθούν στο μέγεθος της αγοράς και να περιορίσουν το κόστος τους. Π.χ. οι επιχειρήσεις επενδύουν χρήματα εκεί που υπάρχουν χαμηλοί μισθοί, εκεί που οι φόροι είναι χαμηλοί, εκεί που υπάρχουν εργαζόμενοι υψηλής ειδίκευσης.

Πώς συνδέεται η παγκοσμιοποίηση με την κρίση της κοινωνίας της εργασίας;

Προκειμένου να μειώσουν το κόστος της εργασίας, οι μεγάλες επιχειρήσεις δρουν σε παγκόσμιο επίπεδο, απαιτούν να μειωθούν τα «κεκτημένα», τα δικαιώματα των εργαζομένων που το κράτος έχει θεσπίσει για να υπερασπίσει τους πολίτες από την ανασφάλεια, την αβεβαιότητα, κ.λπ. Δηλαδή, μειώνονται οι συντάξεις, η περίθαλψη, η ασφάλεια κ.λπ.

Η νέα τεχνολογία οδηγεί στην υποκατάσταση των εργαζομένων, με αποτέλεσμα τη μείωση των θέσεων εργασίας και την αύξηση της ανεργίας. Π.χ. αντικαθίστανται οι άνθρωποι από τους Η/Υ.

Η υποκατάσταση όμως των εργαζομένων συνεπάγεται ανεργία και αυτή με τη σειρά της παύση των εισφορών (των εργαζομένων) προς το κράτος.

Ταυτόχρονα, έχουμε και παύση των εργοδοτικών εισφορών λόγω διεθνοποίησης των οικονομικών συμφερόντων (όπως έχουμε αναφέρει, οι επιχειρήσεις, προκειμένου να μειώσουν το εργασιακό κόστος, απαιτούν συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, των συντάξεων, της περίθαλψης κ.λπ.).

Συνέπεια όλων αυτών είναι το κόστος του κοινωνικού κράτους να διογκώνεται χωρίς να αυξάνονται τα έσοδά του.

Προκειμένου, λοιπόν, τα κράτη να προσελκύουν την επενδυτική δραστηριότητα (των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων), οδηγούνται σε περιορισμό των κοινωνικών δικαιωμάτων (όπως π.χ. περιορισμός κόστους μισθών, υποχώρηση σε θέματα εργασιακής απασχόλησης και ασφάλειας, κ.λπ.).

Έτσι, οι εργαζόμενοι αναγκάζονται να υποκύπτουν στον εκβιασμό για να ανταγωνιστούν τους εργαζόμενους άλλων χωρών.

Τα τελικά αποτελέσματα είναι η συρρίκνωση των διαθέσιμων πόρων του κοινωνικού κράτους για κοινωνικές παροχές προς τις ομάδες που πλήττονται απ' αυτές τις εξελίξεις και η συνεχής συρρίκνωση της ποιότητας της ζωής τους.

Χρήμα και τραπεζικό σύστημα

Διαθεματική διδακτική πρόταση
διάρκεια: 3 ώρες

Στέργιος Βλαχόπουλος
ΣΔΕ Νεάπολης Θεσ/νίκης

Χρήμα και τραπεζικό σύστημα

Παρουσίαση του θέματος

Με δεδομένο ότι σχεδόν καθημερινά στις συναλλαγές μας χρησιμοποιούμε το χρήμα και τις τραπεζικές υπηρεσίες, ο εκπαιδευτής θεώρησε σκόπιμο να γνωρίσουν οι εκπαιδευόμενοι βασικά στοιχεία για το χρήμα και το τραπεζικό σύστημα.

Επιδιώξεις – στόχοι ανά διδακτική ενότητα

1^η Ενότητα: Ανταλλαγές χωρίς χρήμα – ανταλλαγές με χρήμα

α) Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι:

- Ότι κατά το απώτερο παρελθόν οι συναλλαγές μεταξύ των επιμέρους κοινωνιών ή κοινωνικών ομάδων ήταν πολύ περιορισμένες.

- Ότι οι περιορισμένες αυτές συναλλαγές είχαν συγκεκριμένες αιτίες (κοινωνίες της αυτάρκειας και της αυτοκατανάλωσης, κοινωνίες με ελάχιστο κοινωνικό καταμερισμό εργασιών).

β) Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι ότι κατά το παρελθόν οι συναλλαγές μεταξύ των ανθρώπων διέφεραν ως προς:

1. την ποσότητα,
2. τη συχνότητα,
3. την έκταση,
4. τους τρόπους.

γ) Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τον **αντιπραγματισμό** ως μορφή ανταλλαγών και τις δυσκολίες του.

δ) Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι ότι το χρήμα με τις σημερινές μορφές του δεν είναι ένα αντικείμενο που πάντοτε χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι στις συναλλαγές τους (ιστορία του χρήματος).

ε) Να γνωρίσουν οι εκπαιδευόμενοι τις παλαιότερες και τις σύγχρονες μορφές του χρήματος:

- Το χρήμα-προϊόν, περιεκτικό χρήμα
- Παραστατικό χρήμα [μεταλλικό χρήμα (κέρματα), χαρτονομίσματα]
- Πιστωτικό χρήμα (επιταγή, συναλλαγματική)
- Πλαστικό χρήμα (πιστωτικές κάρτες).

2^η Ενότητα: Τραπεζικό σύστημα – κεντρική τράπεζα – εμπορικές τράπεζες

α) Να γνωρίσουν οι εκπαιδευόμενοι:

- Την προέλευση της λέξης «τράπεζα» και τις δραστηριότητες των πρώτων τραπεζιτών.

- Την εξέλιξη των τραπεζικών εργασιών από την εμφάνισή τους μέχρι σήμερα.

β) Να γνωρίσουν οι εκπαιδευόμενοι:

A. Τη σχέση: Τράπεζα και προνόμιο έκδοσης τραπεζογραμματίων.

B. Τις δραστηριότητες της κεντρικής τράπεζας:

1. Καταθέσεις εμπορικών τραπεζών,
2. Έλεγχος διατραπεζικού δανεισμού,
3. Ρύθμιση βασικού επιτοκίου,
4. Κανόνες χορήγησης δανείων,
5. Νομισματικές ισοτιμίες,
6. Δημόσια έσοδα – δημόσιες δαπάνες.

γ) Τις δραστηριότητες των εμπορικών τραπεζών:

1. Καταθέσεις όψεως,
2. Καταθέσεις ταμειυτηρίου,
3. Καταθέσεις προθεσμίας,
4. Δάνεια προς επιχειρήσεις,
5. Δάνεια προς καταναλωτές (στεγαστικά – καταναλωτικά),
6. Δάνεια προς το κράτος,
7. Άλλες δραστηριότητες.

Διδακτική μεθοδολογία

Ομαδοσυνεργατική: Μικροέρευνες από τους εκπαιδευόμενους και παρουσίασή τους στην τάξη.

Διδακτική πορεία

Πρώτη διδακτική ώρα

- Κυκλοφορούμε στην τάξη τόμους από μια νομισματική εγκυκλοπαίδεια ή φωτοτυπίες από την εγκυκλοπαίδεια "Πάπυρος Λαρούς" λήμμα: *Νόμισμα και νομισματοκοπία*, σελ. 273-289, και καταγράφουμε τις αντιδράσεις των εκπαιδευόμενων. Ζητάμε από τους εκπαιδευόμενους να εκφράσουν τις εντυπώσεις και τις παρατηρήσεις τους. Θα προκύψουν παρατηρήσεις, π.χ., για την τεράστια ποικιλία των νομισμάτων.

- Ζητούμε από τους εκπαιδευόμενους να αναζητήσουν κριτήρια με βάση τα οποία διαφοροποιούνται τα νομίσματα. Θα προκύψουν έτσι οι έννοιες του σχήματος, του βάρους, των μεταλλικών συστατικών τους, των εγγράκτων απεικονίσεων κ.λπ.

- Ορισμένοι εκπαιδευόμενοι θα αναρωτηθούν για τις τεχνικές κατασκευής των νομισμάτων. Άλλοι θα τονίσουν τη σχετικά πρόσφατη χρήση των χαρτονομισμάτων. Μερικοί θα πουν ότι οι ίδιοι ή οι γονείς τους έχουν στο σπίτι νομίσματα παλαιότερων εποχών και ίσως θελήσουν την επόμενη φορά να τα δείξουν στους συνεκπαιδευόμενούς τους. Κάποιοι άλλοι θα θυμηθούν τα νομίσματα που είδαν σε κάποιο αρχαιολογικό μουσείο. Μερικοί θα αναρωτηθούν αν οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν πάντοτε χρήματα στις συναλλαγές τους. Άλλοι θα συνδέσουν το χρήμα με τις τράπεζες κ.λπ.

Σημείωση: Ο διδάσκων καταγράφει με επιγραμματικό τρόπο τα θέματα που θίγουν οι εκπαιδευόμενοι, προκειμένου να επικεντρώσει στα θέματα αυτά στο επόμενο μάθημα. Στόχος είναι, μέσα από τις αντιδράσεις των εκπαιδευόμενων στα ερεθίσματα, να αναδειχτούν δύο ή τρεις θεματικές ενότητες που ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντά τους. Αφού κατά την πρώτη διδακτική ώρα προκύψουν οι σχετικές θεματικές ενότητες, οι εκπαιδευόμενοι χωρίζονται σε ομάδες και οργανώνουν την ομαδική έρευνα καθοδηγούμενοι ώστε να αναζητήσουν τη σχετική γνώση, αντί να τους προσφερθεί αυτή με τον παραδοσιακό τρόπο της μετωπικής διδασκαλίας.

Από τις αντιδράσεις των εκπαιδευόμενων κατά τη διάρκεια της πρώτης διδακτικής ώρας, ο διδάσκων διαπιστώνει την ανάδειξη τριών κυρίως θεματικών ενοτήτων:

1^η Οι ανταλλαγές των ανθρώπων στο χρόνο και το χώρο. Η οικονομία του «Ροβινσώνα Κρούσου».

2^η Παλαιότερες και σύγχρονες μορφές χρήματος. Ορισμός, λειτουργίες και ιδιότητες του χρήματος.

3^η Τραπεζικό σύστημα, τραπεζικές δραστηριότητες, καταθέσεις, δάνεια.

Οι εκπαιδευόμενοι αποφασίζουν να δημοσιεύσουν τα συμπεράσματα των ερευνών

τους στην επόμενη έκδοση του περιοδικού του ΣΔΕ Νεάπολης.

Με τα παραπάνω δεδομένα, ο διδάσκων διανέμει στους εκπαιδευόμενους μία σελίδα, όπου είναι καταγραμμένες οι τρεις θεματικές ενότητες και τους ζητεί να επιλέξουν αυτήν που τους ενδιαφέρει περισσότερο. Ενδεικτικά:

Ενδιαφέρομαι περισσότερο:

A. Για τις ανταλλαγές μεταξύ των ανθρώπων στις κοινωνίες που δε γνώριζαν το χρήμα, για την οικονομία του «Ροβινσώνα Κρούσου»

B. Για τις παλαιότερες και τις σύγχρονες μορφές χρήματος, τις λειτουργίες και τις ιδιότητές του

Γ. Για το τραπεζικό σύστημα και για τις σύγχρονες τραπεζικές δραστηριότητες
Όνομα.....

Μία ομάδα εκπαιδευόμενων αναλαμβάνει να ομαδοποιήσει τις επιλογές και με τον τρόπο αυτό σχηματίζονται τρεις ομάδες, καθεμιά από τις οποίες αναλαμβάνει να συγκεντρώσει υλικό για μια συγκεκριμένη θεματική ενότητα.

Δεύτερη διδακτική ώρα

Καθεμιά από τις τρεις ομάδες καταλαμβάνει συγκεκριμένο χώρο μέσα στην τάξη, ορίζει ένα γραμματέα. Μετά από σχετική παρότρυνση του διδάσκοντα, προσπαθούν τα μέλη κάθε ομάδας να συνεισφέρουν ιδέες σχετικές με την έρευνα της θεματικής ενότητας που έχουν επιλέξει.

ΟΜΑΔΑ Α

**Θεματική ενότητα: Οι ανταλλαγές των ανθρώπων στο χρόνο και το χώρο.
Η οικονομία του «Ροβινσώνα Κρούσου»**

Πρώτο σενάριο

Ο διδάσκων, για να προσανατολίσει την ομάδα, ρωτά τα μέλη της αν γνωρίζουν την «ιστορία» του Ροβινσώνα Κρούσου. Αν κάποιος εκπαιδευόμενος γνωρίζει την «ιστορία» αυτή, του ζητείται να την αφηγηθεί στους άλλους. Στην περίπτωση που κανείς δε γνωρίζει ή δε θυμάται τη σχετική «ιστορία», ο διδάσκων προσφέρει στην ομάδα φωτοτυπημένα αποσπάσματα από το σχετικό βιβλίο και παρακινεί τους εκπαιδευόμενους να τα μελετήσουν. Στη συνέχεια ζητείται από τους εκπαιδευόμενους να «μπουν» στη θέση του Ροβινσώνα Κρούσου και να καταγράψουν τις ενέργειες που θα έκαναν για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες τους στο ερημονήσι.

Δεύτερο σενάριο

Ο διδάσκων ζητά από τους εκπαιδευόμενους να φανταστούν ότι, ενώ ταξίδευαν με ένα πλοίο, ναυάγησαν σε κάποιο ερημονήσι. Στόχος της ομάδας των ναυαγών είναι η οργάνωση της ζωής των μελών της στο ερημονήσι. Αφού περιγραφούν από τους εκπαιδευόμενους οι προσπάθειες αντιμετώπισης των βασικών αναγκών (τροφή, ενδυμασία, ασφάλεια, κατοικία), ο διδάσκων εισάγει ένα νέο δεδομένο: την ύπαρξη στο νησί μιας φιλειρηνικής φυλής. Πώς θα αναπτύξει η ομάδα σχέσεις με τη φυλή αυτή; Τι είδους ανταλλαγές μπορούν να γίνουν μεταξύ της ομάδας των ναυαγών και της φυλής με δεδομένο ότι η τελευταία δε γνωρίζει το χρήμα: Αν η ομάδα διαθέτει ένα προϊόν που δεν το έχει η φυλή του νησιού, ποιες δυσκολίες θα συναντήσει στην προσπάθεια να το ανταλλάξει με προϊόντα της φυλής αυτής;

Με την καθοδήγηση του διδάσκοντα, οι εκπαιδευόμενοι, κατά τη διάρκεια της δεύτερης διδακτικής ώρας, θα παράγουν γνώση σχετικά με τις αυτάρκειες και αυτοκατανα-

λωτικές κοινωνίες του παρελθόντος. Θα συνειδητοποιήσουν τους λόγους για τους οποίους στις κοινωνίες αυτές οι ανταλλαγές είναι σπάνιες και, όταν συμβαίνουν, αφορούν ανταλλαγές ενός πράγματος με άλλο πράγμα και όχι με χρήμα. Θα τοποθετήσουν στο χρόνο το φαινόμενο του αντιπραγματισμού και θα αντιληφθούν τις δυσκολίες του.

Στη συνέχεια, τα μέλη της ομάδας, προκειμένου να ενημερώσουν τους υπόλοιπους συν-εκπαιδευόμενους τους για τα αποτελέσματα της εργασίας τους, αποφασίζουν να συγκεντρώσουν πληροφορίες για τις ανταλλαγές στις πρωτόγονες κοινωνίες. Τις πληροφορίες αυτές θα τις παρουσιάσουν στην τάξη και θα τις επεξεργαστούν περαιτέρω κατά τη διάρκεια της τρίτης διδακτικής ώρας.

ΟΜΑΔΑ Β

Θεματική ενότητα: Παλαιότερες και σύγχρονες μορφές χρήματος.

Ορισμός, λειτουργίες και ιδιότητες του χρήματος

Πρώτο πρόβλημα

Ο διδάσκων, για να προσανατολίσει την ομάδα, θέτει στα μέλη το εξής πρόβλημα: «Ελένη έχεις πορτοκάλια και θέλεις να τα ανταλλάξεις με μήλα. Πέτρο, έχεις μήλα και θέλεις να τα ανταλλάξεις με ψωμί. Γιώργο, έχεις ψωμί και θέλεις να το ανταλλάξεις με πορτοκάλια. Με τα δεδομένα αυτά μπορείτε να κάνετε τις ανταλλαγές που σας ενδιαφέρουν»;

Η ομάδα συζητά το πρόβλημα και διαπιστώνει ότι οι ανταλλαγές αυτές είναι αδύνατες. Ο διδάσκων ζητά από τους εκπαιδευόμενους να γράψουν ένα κείμενο όπου να εξηγούν τους λόγους για τους οποίους, κατά τη γνώμη τους, είναι αδύνατες οι παραπάνω συναλλαγές. Οι εκπαιδευόμενοι συνειδητοποιούν ότι ο βασικός λόγος που εμποδίζει τις συναλλαγές είναι το γεγονός ότι δε συμπίπτουν οι επιθυμίες των τριών εκπαιδευομένων.

Δεύτερο πρόβλημα

Στη συνέχεια, ο διδάσκων ρωτά, π.χ. τον Γιώργο και τον Αντώνη, αν είναι διατεθειμένοι να ανταλλάξουν μεταξύ τους τα πέντε μολύβια που έχει ο ένας, με το ένα CD που έχει ο άλλος. Ο Γιώργος συμφωνεί και ο Αντώνης διαφωνεί. Ο διδάσκων ζητά από την ομάδα να συζητήσει και να καταγράψει τους λόγους για τους οποίους δεν έγινε η ανταλλαγή των πραγμάτων μεταξύ των δύο εκπαιδευομένων. Οι εκπαιδευόμενοι θα αντιληφθούν εύκολα τα εξής:

A) Για να γίνει μια ανταλλαγή πρέπει να συμπίπτουν οι επιθυμίες των ανθρώπων (θέλω το προϊόν που έχεις και θέλεις το προϊόν που έχω)

B) Οι άνθρωποι πρέπει να συμφωνούν στις ανταλλασσόμενες ποσότητες (συμφωνία, π.χ., ότι 10 μολύβια ανταλλάσσονται με 1 CD).

Τρίτο πρόβλημα

Οι εκπαιδευόμενοι έχουν ήδη κατανοήσει τις δυσκολίες του αντιπραγματισμού και ο διδάσκων μπορεί να τροφοδοτήσει τον προβληματισμό της ομάδας με νέες πληροφορίες. Μοιράζει το εξής κείμενο:

«Σε παλαιότερες εποχές οι άνθρωποι είχαν αποφασίσει να χρησιμοποιούν ποικίλα προϊόντα ως χρήματα. Τέτοια προϊόντα ήταν τα ζώα στη Μεσόγειο, τα αποξηραμένα ψάρια στη Νέα Γη, το τσάι στο Θιβέτ, ο καπνός στη Βιρτζίνια, τα κοχύλια στην Πολυνησία, το αλάτι κ.λπ. Είχαν συμφωνήσει, π.χ., ότι το αλάτι θα είναι το προϊόν που θα

χρησιμοποιείται και ως γενικό μέσο στις συναλλαγές. Έτσι, ο άνθρωπος Χ, που είχε πλεόνασμα υφάσματος, μπορούσε να ανταλλάξει το ύφασμα με οποιονδήποτε άνθρωπο Ψ, που ήταν διατεθειμένος να του δώσει σε αντάλλαγμα καθορισμένη ποσότητα αλατιού. Κατέχοντας πλέον ο Χ αλάτι, μπορούσε να το ανταλλάξει με άλλα προϊόντα».

Ο διδάσκων, μετά την ανάγνωση του συγκεκριμένου κειμένου από τους εκπαιδευμένους, τους ζητά να συμφωνήσουν ότι τα μολύβια θα είναι το προϊόν που όλοι αποδέχονται ως χρήμα. Στη συνέχεια, τους ζητά να κάνουν εικονικές ανταλλαγές, χρησιμοποιώντας ως χρήμα τα μολύβια και να αναζητήσουν απαντήσεις στα ερωτήματα:

1^ο Τα μολύβια ως χρήμα κάνουν τις ανταλλαγές τους πιο εύκολες και γιατί;

2^ο Ποιες δυσκολίες θα αντιμετωπίζαμε σήμερα, αν χρησιμοποιούσαμε ως χρήμα το αλάτι;

3^ο Αν ως χρήμα χρησιμοποιήσουμε το χρυσάφι αντί του αλατιού, ποιες θα είναι οι διαφορές;

Από τη σχετική συζήτηση οι εκπαιδευόμενοι κατανοούν εύκολα την έννοια του χρήματος γενικώς και την έννοια του περιεκτικού χρήματος ειδικότερα. Αντιλαμβάνονται ότι το χρήμα πρέπει να εξυπηρετεί όλες τις συναλλαγές, ότι δεν πρέπει να φθίρεται γρήγορα, ότι θα πρέπει να είναι διαιρετό σε μικρότερες μονάδες και ότι θα πρέπει να μεταφέρεται εύκολα.

Η δεύτερη διδακτική ώρα ολοκληρώνεται με τον προγραμματισμό των εργασιών των μελών της ομάδας Β. Στόχος της ομάδας είναι να συγκεντρώσει πληροφορίες για τα είδη του χρήματος και τις λειτουργίες του και να τις παρουσιάσει στην τάξη κατά την τρίτη διδακτική ώρα.

ΟΜΑΔΑ Γ

Θεματική ενότητα: Τραπεζικό σύστημα, τραπεζικές δραστηριότητες, καταθέσεις, δάνεια.

Ο διδάσκων, για να προσανατολίσει τις εργασίες της ομάδας ζητά από τα μέλη της να κάνουν έναν κατάλογο με τις τράπεζες που γνωρίζουν και στη συνέχεια να καταγράψουν τις τραπεζικές εργασίες που γνωρίζουν. Προκύπτει ένας κατάλογος τραπεζών και μια στοιχειώδης περιγραφή των τραπεζικών εργασιών. Τα ζητήματα αυτά είναι ερεθίσματα για περαιτέρω διερεύνηση από τους εκπαιδευμένους.

Αν κριθεί απαραίτητο, ο διδάσκων προτείνει έναν κατάλογο μικρών ερευνών σχετικών με το τραπεζικό σύστημα:

Α) Αναζήτηση πληροφοριών για την ίδρυση τραπεζών στην Ελλάδα από το 1833 και εντεύθεν (Εθνική Τράπεζα, Ιονική Τράπεζα, Αγροτική Τράπεζα, Κρατική Τράπεζα κ.λπ.),

Β) Προέλευση της λέξης «τράπεζα», αρχικές δραστηριότητες, εξέλιξη δραστηριοτήτων,

Γ) Κατηγορίες τραπεζικών καταθέσεων,

Δ) Κατηγορίες τραπεζικών δανείων,

Ε) Ίδρυση και δραστηριότητες της Κρατικής-Κεντρικής τράπεζας (Τράπεζα Ελλάδας).

Οι εκπαιδευόμενοι της ομάδας συζητούν και κατόπιν συμφωνίας αναλαμβάνουν την υλοποίηση των σχετικών ερευνών. Τα πορίσματα των ερευνών αυτών θα παρουσιάσουν στην τάξη κατά την τρίτη διδακτική ώρα.

Τρίτη διδακτική ώρα

Οι εκπαιδευόμενοι των τριών ομάδων παρουσιάζουν τις εργασίες τους στην τάξη. Αν χρειαστεί, για τον ίδιο σκοπό διατίθενται δύο επιπλέον διδακτικές ώρες (πέμπτη και έκτη).

Κατά τη διάρκεια των παρουσιάσεων γίνονται ερωτήσεις, δίνονται απαντήσεις και διευκρινίσεις από τους εκπαιδευομένους. Ο διδάσκων είναι ο οργανωτής και ο συντονιστής όλων αυτών των δραστηριοτήτων. Παρεμβαίνει όταν χρειάζεται και, κυρίως, ανακεφαλαιώνει τις γνώσεις που παράχθηκαν και αποκτήθηκαν από τους ίδιους τους εκπαιδευομένους.

Παρατηρήσεις

1^η Η πορεία της διδακτικής πρότασης, όπως την παρουσιάσαμε παραπάνω, εμφανίζεται σαν να είχε εξελιχθεί κατά τρόπο μηχανιστικό. Στην πραγματικότητα, όμως, η πορεία της ήταν διαφορετική από το ένα τμήμα στο άλλο. Ο εκπαιδευτής υποχρεώθηκε πολλές φορές να αναθεωρήσει το «πρόγραμμά» του και να παρέχει υλικό προς επεξεργασία μέσα στην τάξη από τις ομάδες. Η μεγαλύτερη δυσκολία οφείλεται στην έλλειψη χρόνου, προκειμένου οι εκπαιδευόμενοι να κάνουν μικροέρευνες εκτός σχολείου και να προσκομίσουν υλικά. Όσο ενδιαφέρον και αν κρίνουν οι εκπαιδευόμενοι ένα θέμα, αντικειμενικές δυσκολίες τους εμποδίζουν πολλές φορές να εργαστούν εκτός σχολείου. Η εμπειρία δείχνει ότι ο εκπαιδευτής πρέπει να είναι προετοιμασμένος για την αντιμετώπιση πιθανών δυσκολιών στην υλοποίηση μιας διδακτικής πρότασης, να διαθέτει προσχεδιασμένες εναλλακτικές λύσεις και εφεδρικό παιδαγωγικό υλικό, με το οποίο να τροφοδοτεί τις ομάδες, όταν αυτές αδρανούν για αντικειμενικούς και υποκειμενικούς λόγους. Για τους παραπάνω λόγους, ο σωστός σχεδιασμός μιας διδακτικής πρότασης από τον εκπαιδευτή είναι πολλές φορές το κλειδί της επιτυχίας του έργου του. Οφείλει να έχει προβλέψει κατάλληλες εναλλακτικές δραστηριότητες και να διαθέτει εκ των προτέρων κατάλληλα εναλλακτικά υλικά–ερεθίσματα.

2^η Είναι ευνόητο ότι τα παραπάνω υλικά–ερεθίσματα που προσφέρθηκαν από τον διδάσκοντα στους εκπαιδευόμενους και οι δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν έχουν ενδεικτικό και μόνο χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, τα υλικά πρέπει να προσαρμόζονται και να αναπροσαρμόζονται διαρκώς από τον διδάσκοντα, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των εκπαιδευομένων, τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά τους, και τις δυσκολίες που προκύπτουν κατά την πορεία υλοποίησης μιας διδακτικής ενότητας.

3^η Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής πρόσθετες ή εναλλακτικές δραστηριότητες: Επίσκεψεις ιστοσελίδων τραπεζών, συνέντευξη του διευθυντή μιας τράπεζας, επίσκεψη της τάξης σε μια τράπεζα, συγκέντρωση τραπεζικών εντύπων, συγκέντρωση πληροφοριών για τις τραπεζικές εργασίες μέσω ερωτηματολογίου στο οποίο απαντούν πελάτες των τραπεζών, επίσκεψη στο Νομισματοκοπείο, στο αρχαιολογικό Μουσείο.

4^η Η εν λόγω διδακτική πρόταση μπορεί κάλλιστα να λάβει τη μορφή ενός διαθεματικού σχεδίου δράσης με εμπλοκή όλων σχεδόν των γραμματισμών.

Οι εγχάρακτες απεικονίσεις πάνω στα νομίσματα μπορούν, π.χ., να αξιοποιήσουν τον οπτικό γραμματισμό και τον ιστορικό γραμματισμό σε σχέση με ιστορικά πρόσωπα που εικονίζονται ή με ιστορικά γεγονότα που υπονοούνται, τον πληροφορικό γραμματισμό μέσω επισκέψεων σε σχετικές με το θέμα ιστοσελίδες, το γλωσσικό γραμματισμό σε σχέση με εγχάρακτες επιγραφές κ.λπ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η ιστορία του χρήματος : από την πρωτόγονη εποχή ως τις μέρες μας

1. Η ανθρωπότητα χρησιμοποιούσε πάντα το χρήμα στις ανταλλαγές;

Σύμφωνα με τους ιστορικούς, οι άνθρωποι των πρωτόγονων κοινωνιών ζούσαν σε συνθήκες αυτάρκειας και αυτοκατανάλωσης. Εξασφάλιζαν οι ίδιοι σε καθημερινή βάση τα απαραίτητα προϊόντα για την επιβίωσή τους και σπάνια έκαναν ανταλλαγές, γιατί δε διέθεταν περισσεύματα ή πλεονάσματα. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, το χρήμα, με τη σημερινή σημασία του, ήταν ανύπαρκτο.

Στο βαθμό που με το πέρασμα του χρόνου οι άνθρωποι είναι σε θέση να δημιουργούν πλεονάσματα προϊόντων, εμφανίζεται η ανάγκη να τα ανταλλάξουν με άλλα προϊόντα που περισσεύουν στους γείτονές τους. Αρχίζει έτσι μια νέα εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας που χαρακτηρίζεται από την άμεση ανταλλαγή ενός προϊόντος με ένα άλλο, η ανταλλαγή είδους με είδος.

Ο άνθρωπος που ύφανε ένα παραπάνω ρούχο, σε σχέση με αυτά που χρειάζεται για τις ανάγκες ενδυμασίας του, είναι πλέον κάτοχος ενός πλεονάσματος. Επιθυμεί λοιπόν να το ανταλλάξει με ένα άλλο προϊόν, π.χ. με σιτάρι που κατέχει κάποιος άλλος άνθρωπος με τη μορφή πλεονάσματος. Προσδευτικά λοιπόν, οι ανταλλαγές είδους με είδος γενικεύονται και τα προϊόντα που ανταλλάσσονται, μετατρέπονται σε εμπορεύματα.

Για να γίνει μια ανταλλαγή είδους με είδος, έπρεπε κάθε ένας από τους συναλλασσόμενους να πιστεύει ότι το προϊόν που αποκτά είναι γι' αυτόν πιο χρήσιμο από το προϊόν που παραχωρεί στον άλλο. Τη στιγμή λοιπόν που πραγματοποιείται η ανταλλαγή, τα δύο μέρη εκτιμούν υποκειμενικά ως συμφέρουσα την ανταλλαγή, ακόμη και όταν οι ποσότητες των δύο εμπορευμάτων είναι ίσες. Το βασικό είναι να πιστεύουν τα δύο άτομα ότι, με την ανταλλαγή που κάνουν, αποκτούν εμπόρευμα μεγαλύτερης χρησιμότητας έναντι εκείνου που κατείχαν πριν από την ανταλλαγή.

2. Ποια προβλήματα αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι όταν έκαναν ανταλλαγές είδους με είδος;

Το πρόβλημα των ανθρώπων ήταν να συμφωνήσουν στις ανταλλασσόμενες ποσότητες. Αναρωτιούνταν: Πόση ποσότητα υφάσματος πρέπει να παραχωρήσω στον άλλο, για να μου παραχωρήσει 10 κιλά σιτάρι; Η σχέση των ανταλλασσόμενων ποσοτήτων, δηλαδή X ποσότητα υφάσματος έναντι Ψ ποσότητας σιταριού, καθόριζε την αξία κάθε εμπορεύματος σε σχέση με την αξία του άλλου εμπορεύματος.

Αν οι άνθρωποι συμφωνούσαν να ανταλλάξουν 1 μέτρο υφάσματος με 10 κιλά σιτάρι, τότε η αξία ενός μέτρου υφάσματος ισοδυναμούσε με 10 κιλά σιτάρι και η αξία 10 κιλών σιταριού ισοδυναμούσε με 1 μέτρο υφάσματος. Η αξία ενός εμπορεύματος ήταν σχετική, δηλαδή καθοριζόταν από την αξία του άλλου προϊόντος. Έτσι, η αξία του υφάσματος οριζόταν από την ποσότητα σιταριού που μπορούσε να αποκτηθεί κατά την ανταλλαγή τους.

Όμως, η ανταλλαγή είδους με είδος ήταν στην πράξη δύσκολη και περίπλοκη. Για να πραγματοποιηθεί, πρώτα έπρεπε να συναντηθούν δύο άτομα, το καθένα από τα οποία να επιθυμεί να αποκτήσει το εμπόρευμα που το άλλο άτομο είχε στην κατοχή του. Στη συνέχεια, τα δύο άτομα έπρεπε να συμφωνήσουν στις ανταλλασσόμενες ποσότητες. Αν τα άτομα θεωρούσαν ποσοτικά άνιση την ανταλλαγή και αν τα εμπο-

ρεύματά τους δεν μπορούσαν να υποδιαιρεθούν σε μικρότερες ποσότητες, τότε ήταν αδύνατη η ανταλλαγή.*

3. Πώς αντιμετώπισε η ανθρωπότητα τις δυσκολίες της ανταλλαγής είδους με είδος;

Η ανθρωπότητα αντιμετώπισε τις παραπάνω δυσκολίες αποφασίζοντας να χρησιμοποιήσει ένα από τα διαθέσιμα εμπορεύματα ως το εμπόρευμα που ανταλλάσσεται με όλα τα άλλα. Το συγκεκριμένο εμπόρευμα, αφού καθοριστεί και αφού γίνει αποδεκτό από τους ανθρώπους, αποκτά πλέον τη σημασία του χρήματος. Μετατρέπεται, δηλαδή, σε ένα μέσο αποδεκτό από όλους τους ανθρώπους, με το οποίο ανταλλάσσουν εμπορεύματα ή ξεπληρώνουν τα χρέη τους. Αν υποθέσουμε ότι το προϊόν που είναι αποδεκτό ως χρήμα είναι το αλάτι, αυτός που κατέχει πλεόνασμα σε ύφασμα το ανταλλάσσει πλέον με οποιονδήποτε άνθρωπο που είναι διατεθειμένος να του παραχωρήσει καθορισμένη ποσότητα αλατιού. Κατέχοντας πλέον ορισμένη ποσότητα αλατιού, μπορεί να αποκτήσει οποιοδήποτε άλλο προϊόν που επιθυμεί από οποιονδήποτε άνθρωπο το κατέχει και θέλει να το ανταλλάξει. Το σημαντικό είναι ότι μέσω του αλατιού-χρήματος, η αγοραπωλησία, που είναι μία πράξη στις ανταλλαγές είδους με είδος, χωρίζεται σε δύο διαφορετικές χρονικά πράξεις, την αγορά και την πώληση, γεγονός που στο εξής διευκολύνει πάρα πολύ τις ανταλλαγές.

Στην αρχή τα εμπορεύματα που χρησιμοποιήθηκαν ως χρήματα ήταν ποικίλα και διαφορετικά από περιοχή σε περιοχή. Στη Μεσόγειο κατά την αρχαιότητα χρησιμοποιήθηκαν τα ζώα. Στη Νέα Γη χρησιμοποιήθηκαν τα αποξηραμένα ψάρια, στο Θιβέτ το τσάι, στη Βιρτζίνια ο καπνός, στην Πολυνησία τα κοχύλια κ.λπ.

Προοδευτικά, όμως, στις ανταλλαγές, ως χρήμα επιβλήθηκαν τα πολύτιμα μέταλλα, ο χρυσός και ο άργυρος, γιατί διέθεταν για την εποχή εκείνη τα ιδανικά χαρακτηριστικά: α) Τα αναζητούσαν όλοι οι άνθρωποι για να κατασκευάσουν κοσμήματα, β) ήταν σχετικά σπάνια και η μικρή ποσότητά τους αντιστοιχούσε σε μεγάλη αγοραστική αξία, γ) δεν αλλοιώνονταν εύκολα και μπορούσαν να αποθηκευτούν χωρίς προβλήματα, δ) μπορούσαν να υποδιαιρεθούν σε μικρότερα τεμάχια χωρίς απώλειες στην αξία τους.

Αρχικά η αξία του χρυσού και του αργύρου ως χρημάτων ποίκιλλε και οι άνθρωποι αναγκάζονταν να κάνουν χρονοβόρους και πολύπλοκους υπολογισμούς. Κάποια στιγμή, οι κατά τόπους εξουσίες αποφάσισαν να θέσουν στην κυκλοφορία μικρούς μεταλλικούς δίσκους, πάνω στους οποίους χαράσσονταν, μεταξύ άλλων, το όνομα του νομίσματος και το καθαρό βάρος του πολύτιμου μετάλλου που περιείχε. Προοδευτικά, οι άνθρωποι αποδέχτηκαν ως δεδομένη την αξία των νομισμάτων αυτών, χωρίς να προσπαθούν σε κάθε συναλλαγή να την εξακριβώνουν. Έπαψαν να τα ζυγίζουν αποδεχόμενοι το εγχάρακτο βάρος τους. Μπορούμε να διακρίνουμε 3 φάσεις στην ιστορία του νομίσματος από πολύτιμο μέταλλο:

A) Τη φάση ανόδου και θριάμβου του χρυσού που τερματίζεται κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

B) Τη φάση υποχώρησης του ρόλου του χρυσού ως νομίσματος αγοραπωλησιών στην εσωτερική αγορά των χωρών, που εξελίσσεται κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου.

Γ) Τη φάση υποχώρησης του ρόλου του χρυσού ως νομίσματος διεθνών αγοραπωλησιών που αρχίζει από το 1945 και συνεχίζεται.

Για όσο διάστημα το μεταλλικό νόμισμα εμπεριείχε καθορισμένη ποσότητα πολύτιμου μετάλλου, η αξία του ήταν συνδεδεμένη με την αξία του μετάλλου αυτού. Προοδευτικά η αξία του μεταλλικού νομίσματος αποσυνδέθηκε από την αξία του μετάλλου, γιατί έπαψε να εμπεριέχει πολύτιμο μέταλλο και η αξία του εξαρτάται πλέον από την εμπιστοσύνη που δείχνουν οι άνθρωποι στο μεταλλικό νόμισμα κατά τις συναλλαγές τους. Αποκορύφωμα της εξέλιξης αυτής είναι τα χαρτονομίσματα.

* Η ανταλλαγή είδους με είδος χρησιμοποιείται σήμερα από ορισμένες φυλές που ζουν σε πρωτόγονες συνθήκες. Στις σύγχρονες κοινωνίες η ανταλλαγή αυτή είναι σπάνια και επανεμφανίζεται σε περιόδους πολέμου ή όταν το νόμισμα μιας χώρας χάνει προοδευτικά όλο και μεγαλύτερο μέρος της αγοραστικής αξίας του.

ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ανταλλαγή και ανταλλακτική αξία

Είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια ότι τα εμπορεύματα έχουν ανταλλακτική αξία ή αξία ανταλλαγής. Μπορούμε να αποκτήσουμε τη συγκεκριμένη ποσότητα ενός εμπορεύματος που χρειαζόμαστε (έστω X μονάδες του εμπορεύματος A) παραχωρώντας μόνο μία άλλη ποσότητα ενός εμπορεύματος που έχουμε (Ψ μονάδες του εμπορεύματος B). Η σχέση με την οποία ανταλλάσσουμε Ψ μονάδες του εμπορεύματος B για X μονάδες του εμπορεύματος A αποτελεί την αξία του εμπορεύματος A .

Αν το εμπόρευμα που έχουμε είναι ψωμί και το εμπόρευμα που επιθυμούμε να αποκτήσουμε είναι πουκάμισο, μπορούμε να διατυπώσουμε τη σχέση ανταλλαγής ως εξής:

Είκοσι κιλά ψωμί = ένα πουκάμισο

Η σχέση αυτή μας δείχνει ότι η ανταλλακτική αξία ενός πουκάμισου είναι είκοσι κιλά ψωμί. Αν αντιστρέψουμε αυτή τη σχέση, θα δούμε ότι η ανταλλακτική αξία ενός κιλού ψωμιού ισούται με το ένα εικοστό ($1/20$) ενός πουκάμισου. Είναι προφανές ότι κάθε εμπόρευμα έχει τόσες αξίες ανταλλαγής όσος είναι ο αριθμός των υπόλοιπων εμπορευμάτων με τα οποία είναι δυνατόν να ανταλλαγεί.

Σε παλιότερες εποχές, όταν οι άνθρωποι ζούσαν οργανωμένοι σε κοινωνίες αυτάρκειας και ικανοποιούσαν τις ανάγκες τους με τη δική τους παραγωγική προσπάθεια, οι ανταλλαγές ήταν περιορισμένες και γίνονταν συνήθως σε είδος. Αντάλλαζαν, δηλαδή, το ένα πράγμα με το άλλο. Το είδος αυτό της ανταλλαγής ονομάζεται **αντιπραγματισμός**. Με τον αντιπραγματισμό οι ανταλλαγές ήταν τυχαίες και ευκαιριακές. Θα έπρεπε να υπάρχει σύμπτωση επιθυμιών καθώς και σύμπτωση ανταλλασσόμενων ποσοτήτων. Η σχέση ανταλλαγής (η ανταλλακτική αξία) μεταξύ των δύο προϊόντων, τα οποία ήταν τα αντικείμενα της ανταλλαγής, δεν ήταν καθόλου σταθερή, αλλά συχνά καθοριζόταν από το ποιοι ήταν οι συναλλασσόμενοι, από την κοινωνική τους θέση, τον πλούτο τους, τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Πολλές ανταλλαγές, άλλωστε, δεν είχαν το χαρακτήρα της οικονομικής πράξης. Γίνονταν με τη μορφή ανταλλαγής δώρων, δηλαδή αντικειμένων που την αξία την προσδιόριζε περισσότερο **ποιος** χάριζε, παρά **το τι** χάριζε. Στα ομηρικά έπη υπάρχει πληθώρα περιγραφών τέτοιων ανταλλαγών δώρων, οι οποίες συνήθως ελάμβαναν τελετουργικό χαρακτήρα. Η αμοιβαία ανταλλαγή δώρων σήμαινε την αμοιβαία αναγνώριση της προσωπικής αξίας των δωρητών, την αναγνώριση της ανδρείας και της κοινωνικής τους θέσης με αίτημα την ανάπτυξη σχέσεων φιλίας, συμμαχίας ή προστασίας.

Όμοιες μορφές ανταλλαγών έχει επισημανθεί ότι γίνονται ακόμη και στον 20^ο αιώνα σε φυλές απομονωμένες και αυτάρκεις. Τα δώρα ανταλλάσσονται είτε μεταξύ του αρχηγού της φυλής και των υπόλοιπων μελών, ως ένδειξη αναγνώρισης της ισχύος του αρχηγού, είτε μεταξύ των φυλών, ως ένδειξη σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Στις περιπτώσεις αυτές τα αντικείμενα που ανταλλάσσονται δεν έχουν ανταλλακτι-

κή αξία που να εμπίπτει στο ενδιαφέρον της οικονομικής επιστήμης, εφόσον στερούνται οικονομικής σημασίας.

Η έννοια της ανταλλακτικής αξίας που ενδιαφέρει την οικονομική επιστήμη είναι αυτή που προσδιορίζεται σε μια κοινωνία που παράγει προϊόντα και υπηρεσίες, με στόχο την ανταλλαγή και όχι την αυτοκατανάλωση. Τότε, από το σύνολο αυτών των τακτικών και επαναλαμβανόμενων ανταλλαγών, αναπτύσσονται αγορές για τα διάφορα εμπορεύματα. Οι αγορές αυτές, καθώς και οι σχέσεις ανταλλαγής των προϊόντων, είναι **απρόσωπες**. Δεν καθορίζονται από τα προσωπικά χαρακτηριστικά των συναλλασσομένων, από την ηλικία, το φύλο, το χρώμα του δέρματος, την εθνικότητα, το θρήσκευμα ή την κοινωνική τους θέση. Το μόνο κριτήριο για να γίνει η ανταλλαγή είναι η δυνατότητα του αγοραστή να προσφέρει σε αντάλλαγμα της ποσότητας εμπορεύματος A, που αποκτά, ποσότητα άλλου εμπορεύματος ίση με την αξία του A, όπως αυτή καθορίζεται από την αγορά.

Όπως έχουμε δει, οι σημερινές κοινωνίες παράγουν εμπορεύματα. Η επιβίωση των ανθρώπων και η ευημερία τους εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις ανταλλαγές εμπορευμάτων. Εδώ και πολλά χρόνια οι ανταλλαγές δε γίνονται δια του αντιπραγματισμού, ούτε ως αμοιβαία αναγνώριση της προσωπικής αξίας των συναλλασσομένων. Στο γενικευμένο σύστημα ανταλλαγών, οι ανταλλαγές γίνονται με τη μεσολάβηση του χρήματος και η αξία κάθε εμπορεύματος εκφράζεται σε μονάδες χρήματος. Δε λέμε «είκοσι κιλά ψωμί αξίζουν ένα πουκάμισο», αλλά ότι «ένα πουκάμισο αξίζει 6.000 δραχμές», «ένα κιλό ψωμί αξίζει 300 δραχμές» κ.λπ.

Η αξία μιας μονάδας ενός συγκεκριμένου εμπορεύματος εκφρασμένη σε χρήμα αποτελεί την τιμή του εμπορευμάτος, ή με άλλα λόγια, η τιμή του εμπορεύματος είναι ο αριθμός των χρηματικών μονάδων που πρέπει να δώσουμε για να αποκτήσουμε μια μονάδα εμπορεύματος.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Γνωρίσαμε ήδη στο προηγούμενο κεφάλαιο δύο βασικές λειτουργίες που επιτελεί το χρήμα:

Εξυπηρετεί τις συναλλαγές και μετρά την ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων. Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε πιο αναλυτικά το ρόλο που διαδραματίζει το χρήμα στις σύγχρονες κοινωνίες και θα ανακαλύψουμε μια τρίτη λειτουργία του, εξίσου σημαντική.

Για να καταλάβουμε τις λειτουργίες του χρήματος καλύτερα, ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε τη ζωή μας αν δεν υπήρχε χρήμα, αν, δηλαδή, είχαμε ανταλλαγές με βάση τον αντιπραγματισμό.

Οι δυσκολίες που θα αντιμετωπίζαμε σε μια τέτοια κοινωνία θα ήταν σημαντικές. Ας υποθέσουμε ότι έχουμε έναν κτηνοτρόφο που θέλει να πουλήσει ένα αρνί και να αποκτήσει σιτάρι. Ας υποθέσουμε ότι γνωρίζει ότι η ανταλλακτική αξία του αρνιού του είναι 100 κιλά σιτάρι, αλλά ο γεωργός της περιοχής του δε θέλει να αγοράσει ένα αρνί με το σιτάρι του, αλλά λίπασμα για την επόμενη σπορά του. Η ανταλλαγή είναι

αδύνατη, γιατί δε συμπίπτουν οι επιθυμίες των δύο συναλλασσομένων. Ή ας υποθέσουμε ότι ο γεωργός θέλει να αποκτήσει το αρνί, και διαθέτει μόνο 60 κιλά σταριού. Δεν μπορεί ο κτηνοτρόφος να δώσει τα 6/10 του αρνιού και να ελπίζει ότι θα βρει έναν άλλο γεωργό που θα ήθελε να προσφέρει 40 κιλά σιταριού για το υπόλοιπο αρνί.

ΑΣΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ: Να γίνουν συναλλαγές αντιπραγματισμού με εικονικά εμπορεύματα και ποσότητες και να παρουσιάσουν οι μαθητές τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε όταν προσπαθούμε να ανταλλάξουμε εμπόρευμα με εμπόρευμα είναι:

▶ **Πρώτον, η δυσκολία να βρούμε τον κατάλληλο συναλλασσόμενο που να ενδιαφέρεται για το δικό μας εμπόρευμα και εμείς για το δικό του.**

▶ **Δεύτερον, η πιθανή αδιαιρετότητα του ενός ή και των δύο εμπορευμάτων, η δυσκολία, δηλαδή, να διαιρεθούν τα εμπορεύματα σε επιμέρους τμήματα που να επιτρέπουν την ανταλλαγή.**

▶ **Τρίτον, το ότι κάθε εμπόρευμα έχει τόσες ανταλλακτικές αξίες όσα υπόλοιπα εμπορεύματα υπάρχουν, γεγονός που δημιουργεί σύγχυση στους συναλλασσόμενους.**

Η ύπαρξη του χρήματος επιλύει αυτά τα προβλήματα, διευκολύνοντας τις συναλλαγές. Συγκεκριμένα, η ύπαρξη του χρήματος καταργεί την ανάγκη να συμπίπτουν οι επιθυμίες των συναλλασσομένων ως προς το είδος και την ποσότητα των εμπορευμάτων που θέλουν να αποκτήσουν. Ταυτόχρονα, η ύπαρξη του χρήματος αποδεσμεύει χρονικά την πώληση ενός αγαθού από την αγορά κάποιου άλλου. Αποτέλεσμα των ανωτέρω είναι:

- ▶ Η διευκόλυνση των συναλλαγών.
- ▶ Η αύξηση της παραγωγής που προορίζεται για ανταλλαγή.
- ▶ Η μείωση της παραγωγής που προορίζεται για αυτοκατανάλωση.
- ▶ Η αύξηση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και της εξειδίκευσης.

Το χρήμα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην οικονομία επιτελώντας τρεις λειτουργίες: Το χρήμα είναι **μέτρο της αξίας** των εμπορευμάτων, **μέσο πληρωμών** και **μέσο αποταμίευσης**.

Το χρήμα είναι μέτρο της αξίας των εμπορευμάτων ή, ορθότερα, η ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων εκφράζεται σε χρήμα. Αν δεν υπήρχε το χρήμα, κάθε εμπόρευμα θα είχε τόσες ανταλλακτικές αξίες όσες και τα υπόλοιπα εμπορεύματα. Δηλαδή πολλές χιλιάδες ανταλλακτικών αξιών. Η διαμόρφωση της ανταλλακτικής αξίας κάθε εμπορεύματος σε χρήμα, δηλαδή η τιμή κάθε εμπορεύματος, μας επιτρέπει να συγκρίνουμε τα εμπορεύματα μεταξύ τους και να έχουμε μια σαφέστερη εικόνα της σχετικής σημασίας τους.

Το χρήμα είναι μέσο πληρωμών, γιατί όλοι οι συναλλασσόμενοι δέχονται να αποκτήσουν το αντίτιμο του εμπορεύματος που προσφέρουν σε χρήμα.

Τέλος, το χρήμα είναι μέσο αποταμίευσης της αξίας, γιατί η απόκτηση χρήματος από την πώληση ενός εμπορεύματος επιτρέπει τη διαφοροποίηση του χρόνου πώλησης και του χρόνου αγοράς. Στο παράδειγμά μας, ο κτηνοτρόφος μπορεί να πουλήσει το αρνί του στο γεωργό, να εισπράξει χρήμα και να διαθέσει αυτό το χρήμα σταδιακά αγοράζοντας σιτάρι από διαφορετικούς γεωργούς.

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Το χρήμα, για να επιτελέσει αυτές τις λειτουργίες, πρέπει να έχει ορισμένες ιδιότητες.

▶ **Πρώτον, πρέπει να είναι κοινώς αποδεκτό**, δηλαδή αποδεκτό από όλους τους συναλλασσόμενους, από το σύνολο του πληθυσμού.

▶ **Δεύτερον, η ανταλλακτική του αξία πρέπει να είναι τόση, ώστε να εξυπηρετεί τις περισσότερες συναλλαγές που γίνονται καθημερινά.**

Αν είχαμε καθιερώσει ένα πολύ ευτελές αντικείμενο ως χρήμα, λόγου χάρη τη θάλασσα άμμο, θα έπρεπε να κουβαλάμε τόνους καθημερινά για να εξυπηρετήσουμε τις ημερήσιες συναλλαγές μας. Αν είχαμε καθιερώσει ως χρήμα τα διαμάντια, η αγορά μιας εφημερίδας θα ήταν σχεδόν αδύνατη. Η προσαρμογή της ανταλλακτικής αξίας του χρήματος στην αξία των συναλλαγών που καλείται να εξυπηρετήσει το χρήμα, ερμηνεύει γιατί νομίσματα μικρής αξίας (η δραχμή και το δίδραχμο) έχουν χαθεί από τις συναλλαγές, όπως παλαιότερα η δεκάρα, η πεντάρα, το εικοσαράκι και το πενηνταράκι, ενώ κυκλοφορούν νομίσματα μεγαλύτερης αξίας, όπως το πεντοχίλιο και το δεκαχίλιο.

▶ **Τρίτον, δεν πρέπει να υπόκειται σε ταχεία φυσική φθορά ή σε αλλοίωση.**

Αν το χρήμα υπόκειται σε φθορά ή σε αλλοίωση, δημιουργούνται προβλήματα αποδοχής του από το σύνολο των συναλλασσομένων. Η κυκλοφορία χρήματος που αλλοιώνεται με την πάροδο του χρόνου (π.χ., ένα ζώο ή ένα φυτικό προϊόν το οποίο μεταβάλλεται και φθείρεται εύκολα) ή που μπορεί εύκολα να παραχαραχθεί, εμποδίζει την ανάπτυξη των συναλλαγών, κλονίζοντας την εμπιστοσύνη του κόσμου στο χρήμα.

▶ **Τέταρτον, το χρήμα θα πρέπει να υποδιαιρείται σε μικρότερες μονάδες, ώστε να καλύπτει όλες τις πιθανές συναλλαγές.**

Αν δώσουμε ένα δεκαχίλιο για ένα κουτί τσίγλες, θα αντιμετωπίσουμε μάλλον τη δυσφορία του πωλητή, ο οποίος πρέπει να βρει να μας δώσει ρέστα. Αν αγοράσουμε ένα σπίτι και πληρώσουμε με νομίσματα των δέκα δραχμών, θα χρειαστεί να περάσουμε πολύ χρόνο μετρώντας και να καταβάλουμε πολύ κόπο για να κουβαλήσουμε τα δεκάρικα. **Τα πολλαπλάσια ή τα υποπολλαπλάσια της μονάδας του χρήματος πρέπει να είναι τυποποιημένα και η αξία τους εγγυημένη.** Αν κάποιος πάει στο περίπτερο και δώσει ένα χαρτονόμισμα των εξακοσίων δραχμών ή ένα κόκκινο χιλιάριο, είναι βέβαιο ότι ο περιπτερός θα αρνηθεί να το δεχτεί.

ΜΟΡΦΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Ως χρήμα έχουν χρησιμοποιηθεί πολλά αντικείμενα κατά καιρούς. Το είδος του αντικειμένου που χρησιμοποιείται ως χρήμα, που γίνεται, δηλαδή, κοινά αποδεκτό μέσον συναλλαγών, καθορίζεται:

- α) από την οργάνωση της κοινωνίας,
- β) από τη σημασία που έχουν οι ανταλλακτικές σχέσεις,
- γ) από το βαθμό καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας.

Στα ομηρικά έπη έχουμε συχνά παραδείγματα, στα οποία χρησιμοποιούσαν ως χρή-

μα τα ζώα, ιδιαίτερα τα βόδια. Σε ορισμένες κοινωνίες του Ειρηνικού και της Αυστραλίας το ρόλο του χρήματος έπαιζαν εν μέρει τα όστρακα. Ακόμη και τα ανθρώπινα όντα έχουν χρησιμοποιηθεί ως χρήμα σε ορισμένες κοινωνίες (δουλοκτητικές). Στις σύγχρονες εμπορευματικές κοινωνίες υπάρχουν πολλά είδη χρήματος, που χρησιμοποιούνται είτε από όλους είτε από ομάδες συναλλασσομένων. **Γενικώς, χρήμα είναι καθετί που χρησιμοποιείται ευρέως στις συναλλαγές.** Διακρίνουμε δύο βασικές κατηγορίες χρήματος: Το **περιεκτικό** χρήμα και το **παραστατικό** χρήμα.

Περιεκτικό είναι το χρήμα που στις λειτουργίες του ως μέσου συναλλαγών και ως μέτρου της αξίας των εμπορευμάτων έχει αξία ίση με την εμπορευματική του αξία. Περιεκτικό χρήμα ήταν όλα τα είδη και προϊόντα που έχουν χρησιμοποιηθεί ως χρήμα και τα οποία έχουν χρήσεις άλλες από εκείνες του χρήματος. Περιεκτικό χρήμα ήταν τα βόδια, το χρυσάφι ή οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο κατανάλωσης.

Παραστατικό είναι το χρήμα του οποίου η αναγραφόμενη αξία αντιστοιχεί σε αξία μεγαλύτερη από την αξία του υλικού που το αποτελεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραστατικού χρήματος είναι τα χαρτονομίσματα και τα κέρματα. Η κυκλοφορία του παραστατικού χρήματος είναι γεγονός των νεότερων χρόνων του πολιτισμού. **Προϋποθέτει την ύπαρξη μιας πλήρως εμπορευματικής οικονομίας, μεγάλο αριθμό συναλλαγών και υψηλό καταμερισμό της εργασίας, καθώς και εμπιστοσύνη των συναλλασσομένων ότι ο εκδότης του παραστατικού χρήματος εγγυάται πλήρως την αναγραφόμενη αξία.**

Για πολλά χρόνια το χρήμα ήταν αποκλειστικά περιεκτικό. Συνήθως ένα πολύτιμο μέταλλο, χρυσό ή αργυρό, που συγκέντρωνε τις αναγκαίες ιδιότητες του μη φθαρτού, του μη αλλοιώσιμου, τις δυνατότητες εξυπηρέτησης μεγάλης ποικιλίας συναλλαγών και της τυποποίησης (χρυσά και αργυρά νομίσματα, ενώ για τις μικρότερες συναλλαγές εχρησιμοποιείτο ο χαλκός ή και ο σίδηρος).

Με τις ανακαλύψεις των νέων χωρών και την εξάπλωση των εμπορικών σχέσεων δημιουργήθηκε ένα νέο είδος χρήματος, το οποίο ονομάζεται ψευδοπεριεκτικό χρήμα. Το χρήμα αυτό ήταν τα χρεόγραφα που εξέδιδαν ιδιώτες τραπεζίτες για ορισμένη αξία, με την έγγραφη υπόσχεση ότι ο κάτοχος του χρεογράφου θα πληρωνόταν την αξία του σε χρυσό (περιεκτικό χρήμα – πληρωτέο στον κομιστή). Την ίδια υπόσχεση διατήρησε και το κράτος όταν ανέλαβε πλήρως το εκδοτικό δικαίωμα του χρήματος. Τα χαρτονομίσματα μπορούσαν να εξαργυρωθούν από την εκδοτική τράπεζα με χρυσό, γεγονός που σήμαινε ότι μπορούσε να κυκλοφορεί τόση αξία σε χαρτονομίσματα όση η αξία των αποθεμάτων χρυσού στο θησαυροφυλάκιο της τράπεζας (**κανόνας χρυσού**). Η τράπεζα και το κράτος ήταν οι εγγυητές της πλήρους μετατρεψιμότητας των χαρτονομισμάτων σε χρυσό.

Ο κανόνας αυτός εγκαταλείφθηκε μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο με την καθιέρωση του δολαρίου των Ηνωμένων Πολιτειών ως νομίσματος-βάση του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών και η Κεντρική Εκδοτική Τράπεζα των ΗΠΑ εγγυόνταν τη μετατρεψιμότητα του δολαρίου σε χρυσό και οι λοιπές χώρες εναρμόνιζαν την έκδοση χαρτονομισμάτων με τα αποθέματα που διέθεταν σε χρυσό ή σε ξένα νομίσματα (κυρίως δολάρια). Η κρίση του δολαρίου στο τέλος της δεκαετίας του 1960 οδήγησε στην εγκατάλειψη της μετατρεψιμότητας του δολαρίου σε χρυσό και στην πλήρη επικράτηση του παραστατικού χρήματος.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΙΔΗ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

α) Το μεταλλικό χρήμα

Όπως είδαμε πιο πάνω, στην αρχή τα διάφορα είδη του χρήματος που κυκλοφορούσαν ανήκαν στην κατηγορία του περιεκτικού χρήματος.

Η πιο κοινή μορφή περιεκτικού χρήματος, η οποία συναντάται και σήμερα αλλά, πλέον, ως παραστατικό χρήμα, είναι το **μεταλλικό χρήμα**. Στην αρχαιότητα το μεταλλικό χρήμα ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο: στην αρχαία Αίγυπτο χρησιμοποιούσαν νομίσματα από χαλκό, στη Σπάρτη από σίδηρο, στη Ρώμη από ορείχαλκο. Παράλληλα ήταν σε χρήση νομίσματα από πολύτιμα μέταλλα, από χρυσό και άργυρο, τα οποία τελικώς επικράτησαν λόγω ορισμένων φυσικών ιδιοτήτων τους.

«Από τη στιγμή που γίνεται ανταλλαγή εμπορευμάτων, ακούγεται αμέσως ένα νομισματικό ψέλλισμα. Κάποιο πιο περιζήτητο ή αφθονότερο εμπόρευμα παίζει, προσπαθεί να παίξει το

ρόλο του νομίσματος, του κανόνα των συναλλαγών. Έτσι, το αλάτι θεωρούνταν στα «βασίλεια» της Άνω Σενεγάλης και του Άνω Νίγηρα καθώς και στην Αβησσυνία νόμισμα, και όπως λέει ένας Γάλλος συγγραφέας του 1620 «κόβουν το αλάτι σε κύβους όπως η ορεία κρύσταλλος, μήκος ενός δακτύλου», που τους χρησιμοποιούν αδιακρίτως ως νόμισμα και ως τροφή, «έτσι ώστε εύλογα μπορεί να πει κανείς για τους Αβησσυνούς ότι ούτε λίγο ούτε πολύ τρώνε το χρήμα τους». Τι επικίνδυνο! Αναφωνεί αμέσως ο συνετός Γάλλος, «μπορεί να ιδούν κάποια μέρα όλα τα προς το ζην τους να λιώνουν και να γίνονται νερό». Τα βαμβακερά υφάσματα παίζουν τον ίδιο ρόλο στις όχθες του Μοποτοταρα και στις ακτές του κόλπου της Γουινέας, όπου στο δουλεμπόριο Νέγρων κάνουν λόγο για το «ινδικό νόμισμα», προκειμένου να χαρακτηρίσουν την ποσότητα των ινδικών βαμβακερών που αντιπροσωπεύει την αξία ενός ανθρώπου, και κατόπιν τον άνθρωπο τον ίδιο. Ως «ινδικό νόμισμα» νοείται ένας σκλάβος 15 έως 40 ετών, θα αποφανθούν οι εμπειρογνώμονες...

Εκείνο που είναι λιγότερο γνωστό είναι το γεγονός ότι οι ίδιες σχεδόν ανισότητες διαιωνίζονται και στις «πολιτισμένες» χώρες. Πρωτόγονες δραστηριότητες εξακολουθούν να υπάρχουν κάτω από τη λεπτεπίλεπτη επιδερμίδα των χρηματικών οικονομιών πλάι και παράλληλα με όλες τις άλλες (...) Στην καρδιά της Ευρώπης επιβιώνουν πρωτόγονες οικονομίες, περικυκλωμένες από τη χρηματική ζωή, που δεν τις καταργεί αλλά τις διατηρεί σαν εγχώριες εσωτερικές αποικίες με εύκολη πρόσβαση.

(...) Η Κορσική δεν υπέκυψε πράγματι σε μια αποτελεσματική χρηματική οικονομία παρά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Η μεταβολή αυτή δεν άγγιξε καν μερικές ορεινές περιοχές της «γαλλικής» Αλγερίας πριν από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο....»

Fernand Braudel, *Υλικός Πολιτισμός, Οικονομία και Καπιταλισμός (15^{ος} – 18^{ος} Αιώνας)*, Τόμος Α΄: *Οι Δομές της Καθημερινής Ζωής: Το Δυνατό και το Αδύνατο*, Κεφάλαιο 7^ο, σσ, 478, 481-2, μετάφραση Αικατερίνη Ασδραχά, Μορφωτικό Ίδρυμα Αγροτικής Τράπεζας, 1995.

Τα πολύτιμα μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν γιατί:

- ▶ αποτελούν εμπόρευμα περιζήτητο και σπάνιο,

- ▶ αντιπροσωπεύουν μεγάλη αξία σε μικρό όγκο και βάρος,
- ▶ δεν αλλοιώνονται, είναι ομοιογενή και διαιρετά.

Ο άργυρος και ο χρυσός χρησιμοποιήθηκαν αρχικά σε ράβδους και στη συνέχεια σε νομίσματα με τη σφραγίδα της πόλης ή του άρχοντα που τα κυκλοφορούσε. Παράλληλα, κυκλοφορούσαν νομίσματα από κατώτερα μέταλλα για τις συναλλαγές μικρής αξίας.

Τα μεταλλικά νομίσματα που κυκλοφορούν σήμερα σπανίως περιέχουν ποσότητα πολύτιμου μετάλλου. Η αξία του κράματος που περιέχουν είναι πολύ μικρότερη της αξίας που αντιπροσωπεύουν – αποτελούν δηλαδή παραστατικό χρήμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις που τα κέρματα περιείχαν ποσότητα πολύτιμου μετάλλου (όπως το παλαιό εικοσάδραχμο που περιείχε ασήμι), η άνοδος της τιμής του πολύτιμου μετάλλου οδήγησε το κοινό να κρατά το νόμισμα για την περιεκτική του αξία, και επομένως το κατήργησε από μέσο συναλλαγών και από χρήμα.

Ο αριθμός των μεταλλικών νομισμάτων που κυκλοφορεί είναι μικρός και συνεχώς περιορίζεται, καθώς το μεταλλικό χρήμα εξυπηρετεί μικρό εύρος των συναλλαγών μας.

β) Το χαρτονόμισμα

Τα χαρτονομίσματα ή τα τραπεζογραμμάτια αποτελούν παράδειγμα πλήρως παραστατικού χρήματος. Είδαμε πως όταν πρωτοκυκλοφόρησαν ήταν μετατρέψιμα σε πολύτιμα μέταλλα (ψευδοπερικτικό χρήμα), ενώ σήμερα δεν υπάρχει πλέον μετατρεψιμότητα.

Καταρχάς δικαίωμα έκδοσης τραπεζογραμματίων είχαν πολλές τράπεζες και η αποδοχή των τραπεζογραμματίων από τους συναλλασσόμενους ήταν προαιρετική και εξαρτώμενη από την εμπιστοσύνη που είχε το κοινό στην εκδίδουσα τράπεζα. Τελικά, το κράτος παραχώρησε το δικαίωμα έκδοσης σε μία μόνο τράπεζα (Εκδοτική Τράπεζα) και έκανε υποχρεωτική την κυκλοφορία του, δηλαδή τη χρησιμοποίησή του ως μέσου συναλλαγών (**αναγκαστική κυκλοφορία**).

Η αναγκαστική κυκλοφορία του χαρτονομίσματος συνίσταται στην υποχρέωση των συναλλασσομένων να αποδέχονται το χαρτονόμισμα στις συναλλαγές τους. Αν θέλουμε να αγοράσουμε ένα εμπόρευμα, ο έμπορος δεν μπορεί να αρνηθεί το χαρτονόμισμα που του δίνουμε (εφόσον δεν είναι υπερβολικά φθαρμένο ή πλαστό). Η αναγκαστική κυκλοφορία συνήθως συνοδεύεται με την απαγόρευση συναλλαγών σε άλλο νόμισμα, πλην εκείνου που εκδίδει η Κεντρική Τράπεζα.

γ) Το πιστωτικό χρήμα

Μια άλλη μορφή χρήματος είναι το λεγόμενο **πιστωτικό χρήμα**. Το πιστωτικό χρήμα μπορεί να πάρει δύο διαφορετικές μορφές: Τη μορφή της **επιταγής** και τη μορφή της **συναλλαγματικής**.

▶ **Επιταγή** είναι η μορφή χρήματος που αποτελεί εντολή προς την τράπεζα να εξαργυρώσει το αναφερόμενο ποσόν στον κομιστή (δικαιούχο) της επιταγής. Το ποσόν οφείλει να είναι ήδη κατατεθειμένο στο λογαριασμό του εκδότη της επιταγής στην τράπεζα, αλλιώς ο εκδότης της επιταγής μπορεί να αντιμετωπίσει οικονομικές και ποιτικές κυρώσεις (ακάλυπτη επιταγή).

Σε κάθε επιταγή πρέπει να αναγράφονται το χρηματικό ποσόν, το όνομα του δικαιούχου-αποδέκτη της επιταγής, ο τόπος και η ημερομηνία έκδοσης της επιταγής και η υπογραφή του εκδότη.

► Η **συναλλαγματική** είναι μια ιδιωτική ρύθμιση πληρωμής μεταξύ δύο συναλλασσομένων. Η συναλλαγματική αποτελεί υπόσχεση πληρωμής στο μέλλον. Με άλλα λόγια, ο οφειλέτης (αγοραστής) υπόσχεται ότι θα πληρώσει στον δικαιούχο (πωλητή) το ποσό που αναγράφεται στη συναλλαγματική στην ημερομηνία που επίσης αναγράφεται στη συναλλαγματική.

Τα στοιχεία που πρέπει να έχει κάθε συναλλαγματική είναι το χρηματικό ποσό, το όνομα του δικαιούχου, το όνομα και η υπογραφή του οφειλέτη (αποδέκτη), η ημερομηνία πληρωμής, ο τόπος και η ημερομηνία έκδοσης της συναλλαγματικής καθώς και η υπογραφή του εκδότη.

Συνήθως ο οφειλέτης συναλλαγματικών επιβαρύνεται με την πληρωμή ενός πρόσθετου ποσού, πέρα από την αξία του εμπορεύματος που αγοράζει, εξαιτίας της πληρωμής σε μεταγενέστερο χρόνο. Το πρόσθετο αυτό ποσό είναι ο τόκος.

Οι επιταγές και οι συναλλαγματικές αποτελούν προαιρετικά μέσα συναλλαγών. Δηλαδή δεν είναι υποχρεωτική η αποδοχή τους από τον δικαιούχο-πωλητή του εμπορεύματος, ο οποίος μπορεί να απαιτήσει την πληρωμή σε χαρτονόμισμα.

δ) Οι πιστωτικές κάρτες

Ένα είδος χρήματος, του οποίου η χρήση διευρύνεται συνεχώς στις σύγχρονες κοινωνίες, είναι το λεγόμενο «πλαστικό χρήμα», δηλαδή οι **πιστωτικές κάρτες** που εκδίδουν οι εμπορικές τράπεζες. Οι πιστωτικές κάρτες χρησιμοποιούνται από τους καταναλωτές για τις αγορές εμπορευμάτων σε καταστήματα που έχουν συμβληθεί με την τράπεζα και αποδέχονται την πληρωμή με την πιστωτική κάρτα. Η αγορά με την πιστωτική κάρτα επιτρέπει στον χρήστη της να μην πληρώσει αμέσως μετρητά, αλλά να πληρώσει αργότερα στην τράπεζά του (συνήθως μέσα σε ένα μήνα από την αγορά) το σύνολο της αξίας των αγορών του. Ο κάτοχος πιστωτικής κάρτας μπορεί, επίσης, να πληρώσει τμήμα των οφειλών του, αλλά, στην περίπτωση αυτή, επιβαρύνεται με πληρωμή τόκων για το υπόλοιπο της οφειλής του.

Οι πιστωτικές κάρτες είναι σήμερα πολύ διαδεδομένες και γίνονται ευρέως αποδεκτές από πολλά καταστήματα. Ο λόγος της διάδοσής τους είναι γιατί διευκολύνουν πολύ τις συναλλαγές (αγορές όταν οι τράπεζες είναι κλειστές ή αγορές έναντι μελλοντικών εισοδημάτων κ.τ.λ.), ενώ αποτρέπουν κινδύνους κλοπής των μετρητών του αγοραστή ή του πωλητή.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ: Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Οι τράπεζες είναι επιχειρήσεις που ασχολούνται με το εμπόριο του χρήματος. Δέχονται, δηλαδή, καταθέσεις από φυσικά πρόσωπα, επιχειρήσεις ή οργανισμούς και δίνουν δάνεια σε καταναλωτές, επιχειρήσεις ή στο κράτος. Η δραστηριότητά τους αυτή έχει κίνητρο το κέρδος (εμπορικές τράπεζες) που προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στον τόκο που καταβάλλουν στους καταθέτες, για να τοποθετήσουν τα χρήματά τους στην τράπεζα, και στον τόκο που εισπράττουν από τους δανειζόμενους από την τράπεζα.

Η σημασία των τραπεζών έγκειται στη συγκέντρωση του χρήματος των αποταμιευτών και στη διάθεσή του με τη μορφή δανείων στις επιχειρήσεις και στους καταναλωτές.

Η προέλευση της λέξης «τράπεζα» προέρχεται από το τραπέζι, το έπιπλο που πίσω του κάθονταν στο ύπαιθρο οι αργυραμοιβοί τις παλαιότερες εποχές και έκαναν τις συναλλαγές τους. Αρχικά, κύρια συναλλαγή των «τραπεζιτών» ήταν η ανταλλαγή νομισμάτων διαφορετικών περιοχών. Τα νομίσματα τα ζύγισαν, έλεγχαν την καθαρότητά τους σε πολύτιμα μέταλλα και τα αντάλασσαν με τοπικά νομίσματα κρατώντας μια αμοιβή, την προμήθεια.

Με τις ανακαλύψεις των νέων χωρών, τον αποικισμό, την εξάπλωση του εμπορίου, αλλά και με τις διαμάχες και τους πολέμους μεταξύ των τοπικών φεουδαρχών, οι τραπεζίτες άρχισαν να δανείζουν έναντι εγγυήσεων εμπράγματων (γη, καράβια, εμπορεύματα κ.λπ.). Επειδή δάνειζαν με τόκο και επειδή η επιστροφή του δανείου ήταν επισφαλής, οι τραπεζίτες της Αναγέννησης είχαν πολύ κακή φήμη. Αντίληψη που τη συναντούμε συχνά και στη λογοτεχνία (*Ο Έμπορος της Βενετίας* του Σαίξπηρ) και στην ηθική φιλοσοφία της εποχής (η νομιμότητα του τόκου και η δίκαιη τιμή του Θωμά Ακινάτη). Με την εξάπλωση των εμπορευματικών συναλλαγών οι ηθικές αντιστάσεις μειώθηκαν και τα τραπεζικά ιδρύματα απέκτησαν μεγάλη οικονομική δύναμη, πολιτική ισχύ και κύρος.

Στην αρχή κάθε τράπεζα μπορούσε να εκδίδει η ίδια τα τραπεζογραμμάτιά της. Στην Ελλάδα το 19^ο αιώνα κυκλοφορούσαν τραπεζογραμμάτια της Εθνικής Τράπεζας που είχε το εκδοτικό προνόμιο για την «Παλαιά Ελλάδα», και της Ιονικής, που είχε το προνόμιο για την έκδοση τραπεζογραμματίων στα Ιόνια Νησιά. Και οι δύο αυτές τράπεζες ήταν ιδιωτικές. Εκτός από την έκδοση τραπεζογραμματίων έκαναν και τις λοιπές τραπεζικές εργασίες.

Στον 20^ο αιώνα κάθε κράτος έχει παραχωρήσει το δικαίωμα έκδοσης τραπεζογραμματίων μόνο σε μία τράπεζα (Εκδοτική ή Κεντρική Τράπεζα), η οποία συνήθως είναι κρατική ή υπό κρατικό έλεγχο. Η Κεντρική Τράπεζα δε δέχεται καταθέσεις ούτε δίνει δάνεια σε ιδιώτες. Ασχολείται με τον έλεγχο του τραπεζικού συστήματος, δέχεται καταθέσεις και χορηγεί πιστώσεις στις εμπορικές τράπεζες και στο δημόσιο.

Ο ρόλος της Κεντρικής Τράπεζας περιορίζεται:

- ▶ Στη διατήρηση καταθέσεων των εμπορικών τραπεζών (υποχρεωτικά ταμειακά διαθέσιμα).
- ▶ Στον έλεγχο του διατραπεζικού δανεισμού (δάνεια μεταξύ τραπεζών).
- ▶ Στη ρύθμιση του βασικού επιτοκίου και των κανόνων χορήγησης των δανείων από τις εμπορικές τράπεζες προς τους ιδιώτες.
- ▶ Στη ρύθμιση της τιμής του συναλλάγματος (ισοτιμία νομίσματος έναντι των νομισμάτων άλλων χωρών).
- ▶ Αποτελεί τον τραπεζίτη του δημοσίου. Ο κύριος λόγος της Κεντρικής Τράπεζας είναι, πέρα από τη ρύθμιση του νομισματικού και πιστωτικού συστήματος, ότι αναλαμβάνει την τελική συγκέντρωση των δημοσίων εσόδων και την εκτέλεση των δημοσίων δαπανών.

ΕΙΔΗ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΑΝΕΙΩΝ

Οι εμπορικές τράπεζες δέχονται καταθέσεις από ιδιώτες, ιδιωτικές επιχειρήσεις, δημόσιους οργανισμούς κ.λπ. Τρεις είναι οι βασικές κατηγορίες καταθέσεων:

- ▶ Οι **καταθέσεις όψεως**, που διακινούνται συχνά με ατομικές επιταγές.
- ▶ Οι **καταθέσεις ταμειωτηρίου**, που είναι η συνηθέστερη μορφή λογαριασμού

και επιτρέπει την κατάθεση χρημάτων ή την ανάληψη, όποτε ο ενδιαφερόμενος το επιθυμεί.

- ▶ Οι **καταθέσεις προθεσμίας**, που είναι μια μορφή κατάθεσης με χρονικό περιορισμό. Δηλαδή, ο καταθέτης μπορεί να αποσύρει τα χρήματα που έχει καταθέσει ύστερα από ορισμένο χρονικό διάστημα. Αν τα αποσύρει νωρίτερα, χάνει ένα τμήμα του τόκου.

Οι εμπορικές τράπεζες, για να σωρεύουν καταθέσεις, πληρώνουν στους καταθέτες μια αμοιβή, τον τόκο. **Το επιτόκιο είναι το ποσό του τόκου για κάθε 100 δραχμές που κατατίθενται για ένα ημερολογιακό έτος.** Λόγου χάρη, επιτόκιο 10% σημαίνει ότι μετά από ένα χρόνο ο καταθέτης θα πάρει από την τράπεζα εκτός του αρχικού ποσού και 10 δραχμές επιπλέον για κάθε εκατόδραχμο που έχει καταθέσει. Οι καταθέτες ενδιαφέρονται να καταθέσουν τα χρήματά τους στις τράπεζες που δίνουν υψηλότερο επιτόκιο και γι' αυτό συχνά οι τράπεζες ανακοινώνουν με διαφημίσεις τα επιτόκια καταθέσεων.

Τα επιτόκια διαφέρουν ανάλογα με το είδος των καταθέσεων. **Τα υψηλότερα επιτόκια έχουν οι καταθέσεις προθεσμίας, ενώ τα χαμηλότερα οι καταθέσεις όψεως.** Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι με τις καταθέσεις όψεως γίνονται πολύ συχνά συναλλαγές, που σημαίνει κόστος για την τράπεζα (απασχόληση υπαλλήλων, μηχανημάτων, κόστος επικοινωνιών κ.λπ.).

Οι τράπεζες χορηγούν δάνεια είτε προς τους ιδιώτες είτε προς το κράτος. Τα δάνεια των τραπεζών προς τους ιδιώτες διακρίνονται σε **δάνεια προς τις επιχειρήσεις και σε δάνεια προς τους καταναλωτές.**

α) Τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις σκοπεύουν στην ενίσχυση της παραγωγικής δυναμικότητας των επιχειρήσεων και στη διευκόλυνση της επιχειρηματικής δράσης τους με τη διάθεση στις επιχειρήσεις χρηματικών πόρων που δεν ανήκουν στην επιχείρηση. Τα δάνεια αυτά προορίζονται είτε για επενδυτικούς στόχους (αγορά οικοπέδων, κτιρίων, μηχανημάτων κ.λπ.) είτε για την κάλυψη βραχυχρόνιων υποχρεώσεων των επιχειρήσεων.

Ορισμένες εμπορικές τράπεζες εξειδικεύονται σε μεγάλο βαθμό στη χορήγηση δανείων προς επιχειρήσεις που ανήκουν σε συγκεκριμένους κλάδους παραγωγής. Η Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας εξειδικεύεται στη χορήγηση δανείων προς τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και τη μεταποιητική βιομηχανία τροφίμων. Η Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης (ΕΤΒΑ) χορηγεί δάνεια προς τις επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα με σκοπό την αύξηση των επενδύσεων στον τομέα αυτό.

β) Τα δάνεια που χορηγούν οι τράπεζες στους καταναλωτές διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες: Στα **στεγαστικά δάνεια**, τα οποία χρησιμοποιούνται για την αγορά οικοπέδου, σπιτιού ή για το κτίσιμο νέας κατοικίας, και στα **καταναλωτικά δάνεια**, τα οποία χρησιμοποιούνται για την αγορά επίπλων, συσκευών και άλλων καταναλωτικών ειδών. Ένα είδος καταναλωτικού δανείου είναι και το δάνειο για την αγορά αυτοκινήτου.

Τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες καταναλωτές επιβαρύνονται με επιτόκιο που διαφέρει ανάλογα με το δάνειο. Τα καταναλωτικά δάνεια και τα δάνεια για την αντιμετώπιση των βραχυχρόνιων υποχρεώσεων των επιχειρήσεων έχουν συνήθως μικρή διάρκεια (ένα ή δύο χρόνια) και υψηλό επιτόκιο. Τα δάνεια για επενδύσεις των επιχειρήσεων και τα στεγαστικά δάνεια είναι μεγαλύτερης διάρκειας (πέντε έως δεκαπέντε χρόνια) και επιβαρύνονται με μικρότερο επιτόκιο.

γ) Οι τράπεζες δανείζουν επίσης το κράτος, για να καλύψει τη διαφορά που παρουσιάζεται μεταξύ δημοσίων εσόδων και δημοσίων δαπανών. Τα δάνεια προς το κράτος συνήθως γίνονται με την αγορά ομολόγων, δηλαδή τίτλων χρεογράφων που εκδίδει το κράτος για ένα αναγραφόμενο ονομαστικό ποσό (π.χ. 100.000 δραχμές). Κάθε ομόλογο έχει και την ημερομηνία εξόφλησής του, δηλαδή την ημερομηνία κατά την οποία ο κάτοχος του ομολόγου πρέπει να το εξαργυρώσει στην ονομαστική του τιμή (δηλαδή στις 100.000 δραχμές) εισπράττοντας το ποσό αυτό από την Κεντρική Τράπεζα. Το ομόλογο έχει αγοραστεί αρχικά από την Κεντρική Τράπεζα σε χαμηλότερη τιμή (έστω στις 90.000 δραχμές), έτσι ώστε με την τελική εξόφληση να πληρώνονται στον κάτοχο οι τόκοι (10.000 δραχμές με επιτόκιο 11,1% για εξόφληση σε ένα χρόνο στο παράδειγμά μας).

ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗ: ΕΠΙΤΟΚΙΟ ΚΑΙ ΤΟΚΟΣ

Μέχρι τώρα έχουμε μιλήσει για δάνεια, αποταμιεύσεις, επιτόκια και τόκους χωρίς να αναφερθούμε διεξοδικά στις έννοιες αυτές. Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε πιο συστηματικά τις παραπάνω έννοιες.

Στις σύγχρονες κοινωνίες τα άτομα εισπράττουν χρήματα από διάφορες πηγές: Από μισθούς, ενοίκια, κέρδη από επιχειρηματική τους δράση, συντάξεις, επιδόματα από το κράτος, τόκους από καταθέσεις κ.λπ. Το σύνολο αυτό των χρημάτων αποτελεί για τον καθέναν από μας το ατομικό του εισόδημα. Το εισόδημά μας το χρησιμοποιούμε για να αγοράζουμε διάφορα καταναλωτικά είδη για άμεση χρήση, να πληρώνουμε τους λογαριασμούς μας, αλλά και για να προβλέπουμε μελλοντικές ανάγκες: Τις σπουδές των παιδιών, την αγορά κατοικίας, επίπλων ή αυτοκινήτου, τις καλοκαιρινές διακοπές, τις δαπάνες που απαιτεί μια θεραπεία, ή τις αυξημένες δαπάνες άλλων δύσκολων στιγμών της ζωής μας. Για το λόγο αυτό προσπαθούμε να κρατήσουμε ένα τμήμα του εισοδήματός μας χωρίς να το δαπανήσουμε. Το τμήμα του εισοδήματος που δεν δαπανούμε ονομάζεται **αποταμίευση**.

Για μια οικογένεια, π.χ., ισχύει η σχέση:

$$\text{Ετήσια Οικογενειακή Αποταμίευση} = \text{Ετήσιο Συνολικό Οικογενειακό Εισόδημα} - \text{Ετήσιες Οικογενειακές Δαπάνες}$$

Μια μορφή που παίρνει η αποταμίευση είναι να κρατούμε τα χρήματά μας στα συρτάρια, στον κουμπαρά ή σε άλλα σημεία του σπιτιού. Συνήθως, κρατούμε μερικά χρήματα με τον τρόπο αυτό για να πληρώσουμε αναμενόμενες υποχρεώσεις μας. Το λογαριασμό του ηλεκτρικού, την αγορά ρούχων ή την πληρωμή προγραμματισμένων ή εκτάκτων πληρωμών μικρής αξίας. Όμως, συνήθως, οι άνθρωποι στις σύγχρονες κοινωνίες καταθέτουν τις αποταμιεύσεις τους στις τράπεζες ή σε άλλα πιστωτικά ιδρύματα (όπως το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο στην Ελλάδα) ανοίγοντας ένα λογαριασμό καταθέσεων.

Το άτομο που καταθέτει τις αποταμιεύσεις του έχει δύο βασικά πλεονεκτήματα. **Πρώτον**, εξασφαλίζει τα χρήματά του από μια απώλεια (κλοπή, φυσική καταστροφή, κ.λπ.), εφόσον η τράπεζα εγγυάται με την αξιοπιστία της τα χρήματα των καταθετών. **Δεύτερον**, κερδίζει ένα χρηματικό ποσό, τον τόκο που είναι η αμοιβή που του δίνει η

τράπεζα επειδή καταθέτει σε αυτήν τα χρήματά του. Όπως είδαμε προηγουμένως, το μέγεθος του τόκου εξαρτάται από το χρηματικό ποσό που καταθέτουμε, το χρόνο που μένει το χρηματικό αυτό ποσό στην τράπεζα και το επιτόκιο, που είναι η ετήσια απόδοση κατάθεσης αξίας 100 δραχμών.

Από την άλλη πλευρά, οι καταθέσεις του είναι διαθέσιμες είτε κατά την ώρα λειτουργίας της τράπεζας, είτε με τις ειδικές κάρτες αναλήψεων-καταθέσεων, οι οποίες χρησιμοποιούνται στα ειδικά μηχανήματα που διαθέτουν οι τράπεζες όλο το 24ωρο. Επίσης, ο καταθέτης έχει πρόσβαση στο λογαριασμό του με έκδοση επιταγών ή με τη χρήση πιστωτικών καρτών που χρεώνουν τις συναλλαγές στο λογαριασμό καταθέσεων.

Οι τράπεζες χρησιμοποιούν τα χρήματα των καταθέσεων για να χορηγήσουν δάνεια. Η σύναψη δανείου είναι μια συναλλαγή μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων (φυσικών ή νομικών). Αντικείμενο της συναλλαγής είναι ένα χρηματικό ποσό, το οποίο ανήκει στο ένα πρόσωπο (δανειοδότη) και παραχωρείται για ορισμένο χρονικό διάστημα στο άλλο (δανειολήπτη). Ο δανειολήπτης αναλαμβάνει την υποχρέωση να επιστρέψει στο δανειοδότη, μετά την παρέλευση του συμφωνημένου χρόνου, το χρηματικό αυτό ποσό προαυξημένο με ένα άλλο χρηματικό ποσό, τον τόκο. Ο τόκος αποτελεί την αμοιβή του δανειοδότη επειδή στερείται του δικαιώματος να χρησιμοποιήσει το χρηματικό ποσό που έδωσε για το χρονικό διάστημα που διαρκεί το δάνειο.

Ο τόκος αποτελεί, με αυτή την έννοια, το κόστος δανεισμού, δηλαδή την επιβάρυνση που έχει ο δανειολήπτης για τη χρησιμοποίηση χρήματος που δεν ανήκει στον ίδιο. Συνήθως, η σύναψη δανείου από την τράπεζα συνοδεύεται από εγγυήσεις, που παραχωρεί ο δανειολήπτης ως εξασφάλιση του δανειοδότη. Οι εγγυήσεις αυτές μπορεί να είναι υποθήκες σε ακίνητη περιουσία, περιουσιακά στοιχεία (έργα τέχνης κ.λπ.) ή αμοιβές από την εργασία.

Το επιτόκιο δανεισμού είναι πάντα μεγαλύτερο του επιτοκίου καταθέσεων. Η διαφορά μεταξύ των δύο επιτοκίων καλύπτει το κόστος λειτουργίας της τράπεζας και το υπόλοιπο αποτελεί το τραπεζικό κέρδος.

ΕΠΙΤΟΚΙΟ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ – ΕΠΙΤΟΚΙΟ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ = ΚΟΣΤΟΣ + ΚΕΡΛΟΣ

Τα τελευταία χρόνια οι τράπεζες έχουν επεκταθεί και στο δανεισμό πραγμάτων και όχι μόνο χρημάτων. Αν μια επιχείρηση, λ.χ., θέλει να αποκτήσει ένα αυτοκίνητο ή άλλο εξοπλισμό για τις ανάγκες της, η τράπεζα μπορεί να αγοράσει αυτόν τον εξοπλισμό και να τον διαθέσει έναντι ενοικίου στην επιχείρηση για ορισμένο χρονικό διάστημα. Με άλλα λόγια, η επιχείρηση δανείζεται τον εξοπλισμό και όχι το χρηματικό ποσό που απαιτεί η αγορά του και πληρώνει ενοίκιο και όχι τόκους. Μετά το τέλος του συμφωνηθέντος χρόνου ενοικίασης η επιχείρηση μπορεί να αγοράσει από την τράπεζα τον εξοπλισμό που μίσθωνε. Το σύστημα αυτό λέγεται χρηματοδοτική μίσθωση (leasing).

ΤΟ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ

Το χρηματιστήριο είναι η αγορά της ιδιοκτησίας των επιχειρήσεων που έχουν τη μορφή ανωνύμων εταιρειών. Όπως είπαμε, η ιδιοκτησία των ανωνύμων εταιρειών αποτελείται από μετοχές που ανήκουν στους εταίρους (μετόχους) της εταιρείας. Μεγάλες ανώνυμες εταιρείες, που εκπληρώνουν ορισμένους όρους, μπορούν να ει-

σέλθουν στο χρηματιστήριο και να επιτρέψουν την ελεύθερη αγορά και πώληση του συνόλου ή τμήματος των μετοχών τους.

Ο λόγος που οι επιχειρήσεις θέλουν να μπουν στο χρηματιστήριο είναι γιατί με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζουν χρηματικά κεφάλαια χωρίς να αναγκαστούν να δανειστούν από τις τράπεζες. Η αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου συνήθως συνοδεύει την είσοδο μιας επιχείρησης στο χρηματιστήριο και αποτελεί **υγιή τρόπο επέκτασης των οικονομικών δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης**.

Οι αγοραστές μετοχών ανήκουν σε δύο διακριτές ομάδες. Μια ομάδα αποτελείται από **αποταμιευτές** που προτιμούν να αγοράσουν μετοχές επιχειρήσεων, οι οποίες με τα μερίσματα που δίνουν στους μετόχους αποδίδουν ικανοποιητικά κέρδη έναντι του τόκου που προσφέρουν οι καταθέσεις στην τράπεζα. Οι αγοραστές αυτών των μετοχών συνήθως δεσμεύουν τις αποταμιεύσεις τους σε μετοχές μικρού αριθμού επιχειρήσεων και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ορισμένοι μάλιστα προσπαθούν να αποκτήσουν σημαντικό τμήμα των μετοχών μιας εταιρείας για να την ελέγξουν.

Η δεύτερη ομάδα αγοραστών μετοχών ανήκει περισσότερο στην κατηγορία των **κερδοσκοπών**, παρά στην κατηγορία των επενδυτών. Αυτοί αγοράζουν όταν η τιμή μιας μετοχής είναι χαμηλή και αναμένουν ότι θα αυξηθεί στο άμεσο μέλλον. Και πουλούν τις μετοχές τους, όταν η τιμή τους ανεβεί και περιμένουν πτώση της στο άμεσο μέλλον. Οι αγοραστές που ανήκουν σ' αυτή την ομάδα δε σκοπεύουν τόσο στην απόδοση του μερίσματος, όσο στο κέρδος από τη μεταβολή της τιμής μιας μετοχής.

Οι αγοραστές και οι πωλητές μετοχών εκπροσωπούνται στο χρηματιστήριο από εξειδικευμένα πρόσωπα ή εταιρείες, τους χρηματιστές. Μόνον οι χρηματιστές δικαιούνται να λάβουν μέρος στις συνεδριάσεις του χρηματιστηρίου εκτελώντας τις εντολές των πελατών τους. Στην αρχή της συνεδρίασης ανακοινώνεται μια τιμή εκκίνησης για κάθε μετοχή, που είναι η αρχική τιμή με βάση την οποία αρχίζουν οι αγορές και οι πωλήσεις των μετοχών.

**Άτομο - πολίτης - ενημερωμένος
πολίτης - ενεργός πολίτης**

Διαθεματική διδακτική πρόταση
διάρκεια: 9 ώρες

**Κατερίνα Ντούρου
ΣΔΕ Αχαρνών**

Άτομο - πολίτης - ενημερωμένος πολίτης - ενεργός πολίτης

Σύνταγμα 1975/86/2001 – δικαιώματα – υποχρεώσεις Ελλήνων πολιτών – διεθνή κείμενα κατοχύρωσης δικαιωμάτων - παραβιάσεις δικαιωμάτων

Παρουσίαση θέματος

Η επιλογή της ενότητας έγινε με αφορμή την επικαιρότητα (Νομαρχιακές – Δημοτικές εκλογές, Οκτώβριος 2002). Αρχικά, το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στο δικαίωμα της ψήφου. Στη συνέχεια, οι εκπαιδευόμενοι θέλησαν να πληροφορηθούν και για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους. Έτσι, ήρθαν σε επαφή με το σημαντικότερο νομικό κείμενο της χώρας μας, το Σύνταγμα, και ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την ανάλυση εκείνων των άρθρων του Συντάγματος που ορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Ελλήνων πολιτών.

Διδακτικοί στόχοι

- ▶ Να γνωρίσουν το σημαντικότερο νομικό κείμενο, με το οποίο καθορίζονται η μορφή του Πολιτεύματος, η διάκριση των λειτουργιών, η κατοχύρωση των δικαιωμάτων των πολιτών, οι υποχρεώσεις των Ελλήνων πολιτών κ.ά.
- ▶ Να έρθουν σε επαφή με διεθνή κείμενα που κατοχυρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα
- ▶ Να γνωρίσουν οργανώσεις που αναλαμβάνουν την υπεράσπιση παραβιαζόμενων δικαιωμάτων (Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις)
- ▶ Να εξοικειωθούν με τους τρόπους με τους οποίους οι πολίτες μπορούν να υπερασπιστούν παραβιαζόμενα δικαιώματά τους.

Διδακτική μέθοδος

Για τη διδακτική προσέγγιση της ενότητας χρησιμοποιήθηκε η ομαδοσυνεργατική μέθοδος και η συζήτηση, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι συνθήκες βιωματικής μάθησης.

Χρόνος υλοποίησης

Εννέα διδακτικές ώρες.

Δραστηριότητες

- Πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στη Βουλή.
- Στελέχη του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας προσκλήθηκαν στο ΣΔΕ και ενημέρωσαν για τις δραστηριότητες της οργάνωσης τους.

Διδακτικό υλικό

- Το κείμενο του Συντάγματος/η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Παιδιού/ δελτία τύπου της Διεθνούς Αμνηστίας/φύλλα εργασίας/ ενημερωτικό υλικό για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο). από την εφημερίδα "Καθημερινή".

Διδακτική οργάνωση

- 1^η Ώρα:** Διανέμεται το κείμενο του Συντάγματος, προκειμένου να γίνει γνωστή η δομή του νομικού κειμένου (μέρη, τμήματα, κεφάλαια, άρθρα, παράγραφοι). Δίνονται πληροφορίες για τη σύνταξη του κειμένου, και δίνεται έμφαση στο Α' μέρος, τμήμα Α, άρθρο 1, Μορφή Πολιτεύματος, και Γ' μέρος, τμήμα Α, άρθρο 26, Διακρίσεις Λειτουργιών.
- 2^η Ώρα:** Χωρίζεται το τμήμα σε ομάδες και ζητείται από τους εκπαιδευόμενους να μελετήσουν συγκεκριμένα άρθρα του Συντάγματος (η επιλογή έγινε με στόχο να μελετηθούν άρθρα που αναφέρονται στα δικαιώματα των πολιτών). Στο τέλος της διδακτικής ώρας γίνεται παρουσίαση από τις ομάδες.
- 3^η Ώρα:** Ζητείται από τους εκπαιδευόμενους να κατατάξουν σε κατηγορίες τα δικαιώματα που επεξεργάστηκαν. Μετά από συζήτηση κατατάσσουν τα δικαιώματα στις τρεις μεγάλες κατηγορίες ανάλογα με τις διαφορές τους.
- 4^η Ώρα:** Χωρισμός σε ομάδες, ζητείται να ασχοληθούν με άρθρα του Συντάγματος που αφορούν τις υποχρεώσεις των Ελλήνων πολιτών. Ακολουθεί παρουσίαση και συζήτηση.
- 5^η Ώρα:** Τίθεται το ερώτημα αν εκτός από τα εθνικά Συντάγματα, τα δικαιώματα των πολιτών προστατεύονται και από άλλα διεθνή κείμενα. Δίνεται σε απλή μορφή η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Παιδιού. Ακολουθεί σχολιασμός τους.
- 6^η Ώρα:** Διανέμονται δύο δελτία τύπου της Διεθνούς Αμνηστίας που αναφέρονται σε παραβιάσεις δικαιωμάτων και σε τρόπους κινητοποίησης και υπεράσπισης τους από την Οργάνωση. Οι εκπαιδευόμενοι χωρίζονται σε δύο ομάδες, μελετούν και παρουσιάζουν τα δύο δελτία τύπου.
- 7^η Ώρα:** Με βάση τη μελετηθείσα περίπτωση παραβίασης δικαιωμάτων οι εκπαιδευόμενοι χρησιμοποιούν την Οικουμενική Διακήρυξη και καταγράφουν τα είδη των παραβιάσεων.
- 8^η Ώρα:** Συζητείται ο ρόλος της Διεθνούς Αμνηστίας και γίνεται από τους εκπαιδευόμενους παρουσίαση διαφόρων μη κυβερνητικών οργανώσεων.
- 9^η Ώρα:** Δίνεται φύλλο εργασίας που αφορά την υπεράσπιση παραβιαζομένων δικαιωμάτων από τους ίδιους τους πολίτες με τη δημιουργία ομάδων πίεσης.

Αξιολόγηση εκπαιδευομένων

Έγινε με φύλλα εργασίας.

Αξιολογικό σχόλιο του εκπαιδευτικού

Το συγκεκριμένο υλικό καλύπτει γνωστικές ανάγκες αλλά, κυρίως, δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους να συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγή γνώσεων, εργαζόμενοι αρκετές φορές με την ομαδοσυνεργατική μέθοδο. Επίσης, με τα φύλλα εργασίας που τους δόθηκαν, είχαν την ευκαιρία να αξιολογήσουν μόνοι τους τις γνώσεις που απέκτησαν, να ανακεφαλαιώσουν αποκτηθείσες γνώσεις και να τις χρησιμοποιήσουν κριτικά σε μελέτη συγκεκριμένων περιπτώσεων από τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σύνταγμα της Ελλάδας

Είναι γνωστό ότι το Σύνταγμα, ως θεμελιώδης νόμος με ανώτερη τυπική ισχύ, καθορίζει τη μορφή του πολιτεύματος, τα όργανα που ασκούν την κρατική εξουσία και τις σχέσεις μεταξύ κράτους και πολιτών. Ειδικότερα, μέσα από το Σύνταγμα (1975/86/2001) κατοχυρώνονται τα δικαιώματα των πολιτών.

Τα δικαιώματα χωρίζονται σε α) ατομικά, β) κοινωνικά και γ) πολιτικά.

ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Πρόκειται για δικαιώματα που κατοχυρώνουν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου. Κατά την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων δεν έχει δικαίωμα να παρέμβει η κρατική εξουσία. Στην ουσία, μέσω των ατομικών δικαιωμάτων οι πολίτες αμύνονται στην ισχυρή κρατική εξουσία. Περιορισμός στην άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων μπορεί να υπάρξει όταν θίγονται δικαιώματα άλλων πολιτών, το δημόσιο συμφέρον, το δημοκρατικό πολίτευμα, τα χρηστά ήθη, η εθνική ασφάλεια.

- ▶ το δικαίωμα σεβασμού και προστασίας της αξίας του ανθρώπου. (άρθ. 2 παρ. 1, αρθ. 7 παρ 3,4)
- ▶ το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθ. 5 παρ.1)
- ▶ το δικαίωμα προστασίας της ζωής, της τιμής, της ελευθερίας (άρθ. 5 παρ. 2)
- ▶ το απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας και της προσωπικής ασφάλειας (άρθ. 5 παρ. 3)
- ▶ κατοχύρωση προσωπικής ασφάλειας του πολίτη (άρθ. 6 παρ. 7)
- ▶ το άσυλο της κατοικίας και το απαραβίαστο της οικογενειακής ζωής (άρθ. 9)
- ▶ θρησκευτική ελευθερία και ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης (άρθ. 13 παρ. 1,2)
- ▶ το δικαίωμα του πολίτη να αναφέρεται στις δημόσιες υπηρεσίες (άρθ. 10)
- ▶ το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης της γνώμης και της ελευθερίας του τύπου (άρθ. 14)
- ▶ η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας (άρθ. 16 παρ. 1)
- ▶ προστασία της ιδιοκτησίας (άρθ. 17)
- ▶ ελευθερία επικοινωνίας, κατοχύρωση του απορρήτου της επικοινωνίας (άρθ. 19)
- ▶ το δικαίωμα νόμιμου δικαστή (άρθ. 8)
- ▶ το δικαίωμα έννομης προστασίας από τα δικαστήρια (άρθ. 20 παρ. 1.2)
- ▶ το δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία (άρθ. 22)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Μέσω των κοινωνικών δικαιωμάτων, οι πολίτες ζητούν από το κράτος την ενεργητική του παρέμβαση για να διασφαλισθούν αγαθά που είναι καθοριστικής σημασίας για τη ζωή τους. Οι πολίτες αξιώνουν παρεμβάσεις του κράτους ώστε να αμ-

βλυνθούν οι κοινωνικές ανισότητες. Η κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων συνδέθηκε με τη δημιουργία του κράτους πρόνοιας. Έτσι είναι υποχρέωση του κράτους να προστατεύει:

- ~ την παιδεία (άρθ. 16 παρ. 4)
- ~ την οικογένεια, τη μητρότητα, την παιδική ηλικία, το γήρας, τη νεότητα, την κατοικία (άρθ. 21)
- ~ το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον (άρθ. 24)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Τα πολιτικά δικαιώματα εξασφαλίζουν την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, γι' αυτό και ονομάζονται δικαιώματα συμμετοχής.

Τα πολιτικά δικαιώματα είναι τα εξής:

- ▶ το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι (άρθ. 51 παρ. 3,5 αρθ. 55 «συμμετοχή στην άσκηση νομοθετικής, εκτελεστικής εξουσίας»)
- ▶ το δικαίωμα ίδρυσης πολιτικού κόμματος και η συμμετοχή των πολιτών σε πολιτικά κόμματα (άρθ. 29 «άσκηση νομοθετικής, εκτελεστικής εξουσίας»)
- ▶ το δικαίωμα διορισμού σε δημόσια υπηρεσία (άρθ. 4 παρ. 4 «άσκηση εκτελεστικής εξουσίας»)
- ▶ το δικαίωμα του πολίτη να παραστεί ως ένορκος στα δικαστήρια (άρθ. 97 «άσκηση δικαστικής εξουσίας»)
- ▶ το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι (άρθ. 11,12,23 παρ. 2)

Χαρακτηριστικό των πολιτικών δικαιωμάτων είναι ότι η άσκησή τους γίνεται μέσα στο πλαίσιο της συλλογικής δράσης. Κατοχυρώνεται η συνδικαλιστική ελευθερία, το δικαίωμα στην απεργία και το δικαίωμα της συνάθροισης. Παρά την κοινωνική τους διάσταση, αυτά τα δικαιώματα θεωρούνται και πολιτικά, γιατί κατά την άσκησή τους έχουν σκοπό να πιέσουν και να επηρεάσουν τις αποφάσεις της πολιτείας.

ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Εκτός από τα δικαιώματα, στο Σύνταγμα αναφέρονται και οι υποχρεώσεις των Ελλήνων πολιτών που είναι ουσιώδεις για την ύπαρξη και την ανάπτυξη του Ελληνικού κράτους.

- ▶ υποχρέωση σεβασμού στο Σύνταγμα και στους Νόμους (άρθ. 120 παρ. 2)
- ▶ υποχρέωση αντίστασης με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να καταλύσει το Σύνταγμα με τη βία (άρθ. 120)
- ▶ η υποχρέωση της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης (άρθ.12 παρ. 4)
- ▶ η υποχρέωση σχολικής φοίτησης για εννέα χρόνια (άρθ. 16 παρ. 3)
- ▶ φορολογική υποχρέωση (άρθ. 4 παρ. 5)
- ▶ στρατιωτική υποχρέωση (άρθ. 4 παρ. 6)
- ▶ υποχρέωση παροχής υπηρεσιών σε περίοδο πολέμου, επιστράτευσης εκτάκτων περιστάσεων, όπως σε περίπτωση σεισμού, πλημμυρών κ.λπ. (άρθ. 22 παρ. 3)

Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙ- ΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Τα 30 άρθρα της Οικουμενικής Διακήρυξης ορίζουν:

1. Ελευθερία και ισότητα στα δικαιώματα
2. Το δικαίωμα για δίκαιη και ίση μεταχείριση
3. Το δικαίωμα στη ζωή
4. Απαγόρευση της δουλείας
5. Απαγόρευση των βασανιστηρίων
6. Το δικαίωμα στην αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας
7. Το δικαίωμα της ισότητας απέναντι στο νόμο
8. Το δικαίωμα της νομικής προστασίας
9. Το δικαίωμα στην προσωπική ασφάλεια
10. Το δικαίωμα για τίμια ζωή
11. Εξασφάλιση αμερόληπτης δικαστικής κρίσης
12. Το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής
13. Το δικαίωμα της ελεύθερης διακίνησης και εγκατάστασης
14. Το δικαίωμα του πολιτικού ασύλου
15. Το δικαίωμα της ιθαγένειας
16. Το δικαίωμα του γάμου
17. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας
18. Ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας
19. Το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης
20. Το δικαίωμα των ειρηνικών συγκεντρώσεων και του συνεταιρισμού
21. Το δικαίωμα της συμμετοχής στα δημόσια πράγματα
22. Το δικαίωμα για κοινωνική ασφάλιση
23. Το δικαίωμα στην εργασία
24. Το δικαίωμα στην ανάπαυση
25. Το δικαίωμα για επαρκές βιοτικό επίπεδο
26. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση
27. Το δικαίωμα στον πολιτισμό
28. Το δικαίωμα της προστασίας των δικαιωμάτων
29. Καθήκοντα προς την κοινότητα και σεβασμό των δικαιωμάτων
30. Επαγρύπνηση για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων

Η Οικουμενική Διακήρυξη διατυπώνει πρώτα τη φιλοσοφική της αρχή ότι το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας είναι σύμφυτο δικαίωμα του ανθρώπου και δεν μπορεί να απαλλοτριωθεί.

Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

(Συνοπτική θεματική παρουσίαση)

Κατηγοριοποίηση της θεματικής των Άρθρων της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

- 1. Ταυτότητα, παιδική ηλικία, ελευθερία έκφρασης**
 - ▶ Άρθρο 1 : Ορισμός του παιδιού
 - ▶ Άρθρο 7 : Όνομα και εθνικότητα
 - ▶ Άρθρο 8 : Κατοχύρωση της ταυτότητας
 - ▶ Άρθρο 12: Δικαίωμα να εκφράζει τη γνώμη του
 - ▶ Άρθρο 13: Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης
 - ▶ Άρθρο 14: Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας
 - ▶ Άρθρο 15: Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

- 2. Το δικαίωμα του παιδιού για τροφή, υγεία, ασφάλεια**
 - ▶ Άρθρο 6 : Το δικαίωμα για ζωή
 - ▶ Άρθρο 24: Υγεία και ιατρικές υπηρεσίες
 - ▶ Άρθρο 26: Κοινωνική ασφάλεια
 - ▶ Άρθρο 27: Βιοτικό επίπεδο

- 3. Εκπαίδευση, πληροφόρηση, καλλιτεχνική έκφραση, παιχνίδι**
 - ▶ Άρθρο 17: Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
 - ▶ Άρθρο 18: Εκπαίδευση
 - ▶ Άρθρο 29: Στόχοι της εκπαίδευσης
 - ▶ Άρθρο 30: Δικαιώματα πολιτιστικά, θρησκευτικά και γλωσσικά
 - ▶ Άρθρο 31: Ανάπαυση και διασκέδαση
 - ▶ Άρθρο 42: Να γίνει γνωστή στο κοινό η Σύμβαση

- 4. Οικογένεια, υιοθεσία, κοινωνικές υπηρεσίες**
 - ▶ Άρθρο 5: Γονική καθοδήγηση
 - ▶ Άρθρο 9: Γονική φροντίδα και το δικαίωμα να μην αποχωρίζονται οι γονείς το παιδί τους
 - ▶ Άρθρο 10: Επανένωση της οικογένειας
 - ▶ Άρθρο 11: Παράνομη μεταφορά και μη-επιστροφή
 - ▶ Άρθρο 18: Ανατροφή του παιδιού και εξασφάλιση της ανάπτυξής του
 - ▶ Άρθρο 19: Προστασία του παιδιού από την κακομεταχείριση
 - ▶ Άρθρο 20: Στέρηση του οικογενειακού περιβάλλοντος
 - ▶ Άρθρο 21: Υιοθεσία
 - ▶ Άρθρο 22: Παιδιά – πρόσφυγες
 - ▶ Άρθρο 25: Περιοδική επιθεώρηση της οικογενειακής τοποθέτησης
 - ▶ Άρθρο 27: Βιοτικό επίπεδο
 - ▶ Άρθρο 35: Πώληση, εμπόριο, απαγωγή παιδιού

5. Το δικαίωμα στην ισότητα

- ▶ Άρθρο 2 : Μη-διάκριση
- ▶ Άρθρο 14: Ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας
- ▶ Άρθρο 17: Πρόσβαση σε κατάλληλη πληροφόρηση
- ▶ Άρθρο 23: Παιδιά με ειδικές ανάγκες
- ▶ Άρθρο 30: Δικαιώματα θρησκευτικά, πολιτιστικά και γλωσσικά

6. Βία και εκμετάλλευση

- ▶ Άρθρο 19: Προστασία από την κακοποίηση
- ▶ Άρθρο 32: Παιδική εργασία
- ▶ Άρθρο 33: Χρήση ναρκωτικών
- ▶ Άρθρο 34: Σεξουαλική εκμετάλλευση
- ▶ Άρθρο 35: Πώληση, εμπόριο, απαγωγή παιδιού
- ▶ Άρθρο 36: Άλλες μορφές εκμετάλλευσης
- ▶ Άρθρο 39: Επανένταξη και επαναπροσαρμογή

7. Παιδιά του πολέμου και πρόσφυγες. Τα παιδιά και η ειρήνη

- ▶ Άρθρο 22: Παιδιά – πρόσφυγες
- ▶ Άρθρο 37: Βασανισμός και θανατική ποινή
- ▶ Άρθρο 38: Ένοπλες συρράξεις
- ▶ Άρθρο 39: Επαναπροσαρμογή

8. Τα παιδιά και ο νόμος

- ▶ Άρθρο 37: Απονομή δικαιοσύνης και ποινικές διαδικασίες
- ▶ Άρθρο 40: Μεταχείριση σε θέματα ποινικού νόμου
- ▶ Άρθρο 42: Να γίνει γνωστή η Σύμβαση στο κοινό

Το 1989 όλα τα κράτη υιοθέτησαν τη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, εκτός από τις Η.Π.Α και τη Σομαλία.

Διεθνής αμνηστία

Ελληνική Επιτροπή: Σίνα 30, 106 72 Αθήνα, τηλ.: 210.36.00.628, 210.36.31.532, φαξ: 210.36.38.016
Κατσούνη 4, 546 25 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310.521.303, φαξ: 2310.521.307

Η Διεθνής Αμνηστία είναι μια παγκόσμια ανεξάρτητη οργάνωση που εργάζεται για την απελευθέρωση των κρατουμένων συνείδησης, τη δίκαιη και έγκαιρη παραπομπή σε δίκη όλων των πολιτικών κρατουμένων, την κατάργηση των βασανιστηρίων και της ποινής του θανάτου. Χρηματοδοτείται αποκλειστικά από τις συνδρομές και τις δωρεές των μελών και των υποστηρικτών της. Έχει συμβουλευτική σχέση με τα Ηνωμένα Έθνη, την Unesco, το Συμβούλιο της Ευρώπης, τον Οργανισμό των Αμερικανικών Κρατών και τον Οργανισμό Αφρικανικής Ενότητας. Έχει τιμηθεί με τα βραβεία Νόμπελ και Ωνάση.

ΝΙΓΗΡΙΑ

Αρκετές βόρειες Πολιτείες στη Νιγηρία έχουν θεσπίσει νέα ποινική νομοθεσία με βάση τη Σαρία. Έτσι, άνοιξαν την πόρτα για την επιβολή θανατικής ποινής, βασανιστηρίων και άλλων σκληρών, απάνθρωπων και ταπεινωτικών ποινών. Αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι η Νιγηρία αναγνωρίζει τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και έχει υπογράψει και επικυρώσει πολλά διεθνή νομικά κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η ΑΜΙΝΑ ΛΑΟΥΑΛ, 30 ετών, Μουσουλμάνα, καταδικάστηκε την Παρασκευή, 22 Μαρτίου 2002, σε θάνατο διά λιθοβολισμού από ένα δικαστήριο της Σαρία στο Μπακόρι της Πολιτείας Κατσίνα στη βόρεια Νιγηρία. Η Αμίνα φέρεται να ομολόγησε ότι έκανε παιδί, ενώ ήταν διαζευγμένη. Η εγκυμοσύνη εκτός γάμου συνιστά επαρκές αποδεικτικό στοιχείο για να καταδικαστεί μια γυναίκα για μοιχεία σύμφωνα με το νέο, βασισμένο στη Σαρία, ποινικό κώδικα για τους Μουσουλμάνους, που θεσπίστηκε στην Πολιτεία Κατσίνα.

Ο άνδρας που κατονομάστηκε ως πατέρας της κορούλας της, αρνήθηκε, σύμφωνα με αναφορές, ότι ήρθε σε συνουσία μαζί της και η απολογία του ήταν αρκετή για να απορριφθούν οι κατηγορίες εναντίον του. Η Αμίνα δεν είχε δικηγόρο στην πρώτη της δίκη, στην οποία καταδικάστηκε. Όμως, υπέβαλε αργότερα έφεση κατά της ποινής της με τη βοήθεια δικηγόρου, τον οποίο προσέλαβε μια ομάδα νιγηριανών οργανώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα της γυναίκας. Η Αμίνα παρέμεινε στην κατοικία της μέχρι τη δίκη. Το Εφετείο Σαρία της πόλης Φουντούα, στην Πολιτεία Κατσίνα, όρισε την 27^η Μαΐου για την εκδίκαση της έφεσης της Αμίνα κατά της καταδίκης της σε θάνατο διά λιθοβολισμού.

Η πρώτη εκδίκαση της έφεσης, που είχε οριστεί για τις 27 Μαΐου, αναβλήθηκε δύο φορές, αρχικά για τις 13 Ιουνίου 2002 και στη συνέχεια για τις 8 Ιουλίου 2002. Ο δικηγόρος της Αμίνα ζήτησε να εκδικαστεί η νέα υπόθεση το συντομότερο δυνατόν και να μην αναβληθεί μέχρι το επόμενο έτος, όπως είχε προτείνει το δικαστήριο. Η Αμίνα Λαουάλ ακόμα απογαλακτίζει το μωρό της. Μια τόσο μακρόχρονη αναβολή της εκδίκασης δεν θα εξυπηρετούσε κανένα σκοπό και θα ενέτεινε την ατμόσφαιρα αβεβαιότητας που έχει δημιουργήσει η όλη διαδικασία. Επανεξετάστηκαν, επίσης, οι περιοριστικοί όροι αποφυλάκισης. Με βάση τους νέους όρους που συμφώνησε το δικαστήριο, η Αμίνα Λαουάλ δε θα παρουσιάζεται πλέον ενώπιόν του κάθε δεκαπενθήμερο. Ο μόνος όρος, ωστόσο, είναι ότι η Αμίνα Λαουάλ πρέπει να έχει 'εγγυητή'.

Στις 19 Αυγούστου 2002, ένα εφετείο Σαρία στη Φουντούα έλαβε την απόφαση να επικυρώσει την ποινή του θανάτου διά λιθοβολισμού που είχε επιβληθεί στην Αμίνα Λαουάλ. Η επικύρωση της ποινής έχει συγκλονίσει την κοινωνία των πολιτών στη Νιγηρία και το εξωτερικό, ιδίως όλους εκείνους που αγωνίζονται για την προστασία των δικαιωμάτων της Αμίνα. Η Διεθνής Αμνηστία εξέφρασε την ανησυχία της για την εξέλιξη αυτή με διεθνές δελτίο τύπου που εξέδωσε στις 19 Αυγούστου 2002, με τίτλο «Νιγηρία: Η ποινή του θανάτου με λιθοβολισμό επικυρώθηκε στην περίπτωση της Αμίνα Λαουάλ»

Στην Αμίνα Λαουάλ δόθηκε προθεσμία 30 ημερών για να ασκήσει έφεση κατά της απόφασης. Ο δικηγόρος της έχει πλέον υποβάλει νέα έφεση, η οποία είναι βέβαιο ότι θα εκδικαστεί ενώπιον του Ανωτάτου Εφετείου Σαρία της πολιτείας Κατσίνα. Το δικαστήριο θα πρέπει τώρα να βεβαιώσει ότι έλαβε τη νέα αίτηση έφεσης και να ορίσει δικάσιμο.

Διεθνής αμνηστία ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

«Πυραμίδα αξιοπρέπειας» για την Αμίνα

Η διεθνής Αμνηστία παραδίδει 23.000 «όχι» στο λιθοβολισμό

«Πυραμίδα αξιοπρέπειας» έχτισαν σήμερα το μεσημέρι τα μέλη της Διεθνούς Αμνηστίας έξω από τη Νιγηριανή Πρεσβεία, με 'δομικά υλικά' τις 23.000 εκκλήσεις κατά του λιθοβολισμού, που συγκέντρωσαν στην Ελλάδα. Με την εκδήλωση διαμαρτυρίας που πραγματοποίησαν, ζήτησαν το σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, όχι μόνο της Αμίνα Λαουάλ, αλλά και όλων των άλλων που κινδυνεύουν να υποστούν απάνθρωπες ποινές στη Νιγηρία, το Σουδάν και όπου γης.

Σήμερα το μεσημέρι, μέλη της Διεθνούς Αμνηστίας συγκεντρώθηκαν έξω από την Πρεσβεία της Νιγηρίας, στο Ψυχικό, φέρνοντας μαζί τους τις 23.000 εκκλήσεις που συγκέντρωσε το Ελληνικό Τμήμα της οργάνωσης για τη σωτηρία της Αμίνα Λαουάλ και όσων άλλων κινδυνεύουν με λιθοβολισμό ή άλλες απάνθρωπες ποινές στη Νιγηρία. Οι εκκλήσεις απευθύνονται στον πρόεδρο της Νιγηρίας Ολουσεγκούν Ομπάσαντζο και τον υπουργό Δικαιοσύνης Κάνου Γκόντουιν Αγκάμπι.

Χρησιμοποιώντας τις εκκλήσεις αυτές ως δομικά υλικά, έχτισαν μια «πυραμίδα αξιοπρέπειας» έξω από την πόρτα της πρεσβείας, ενώ παράλληλα διακήρυξαν, με την παρουσία τους και τις πικέτες που κρατούσαν, την αποφασιστικότητα όλων των ευαίσθητων ανθρώπων να προστατεύσουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια όλων των ανθρώπων, όπου γης.

Υπενθυμίζουμε ότι το Μάρτιο του 2002, η Νιγηριανή Αμίνα Λαουάλ είχε καταδικαστεί σε θάνατο διά λιθοβολισμού από το δικαστήριο Σαρία (δηλ. Δικαστήριο που εφαρμόζει το ισλαμικό δίκαιο) στην πόλη Μπακόρι της πολιτείας Κατσίνα, στη βόρεια Νιγηρία. Τον Αύγουστο του 2002, ισλαμικό εφετείο στην πόλη Φουντούα επικύρωσε την ποινή του θανάτου. Η Αμίνα Λαουάλ έχει υποβάλει έφεση κατά της ποινής της, η ημερομηνία για την εκδίκαση της οποίας δεν έχει οριστεί ακόμη.

Παρά την εκφρασμένη θετική στάση της νιγηριανής κυβέρνησης, η οργάνωση τονίζει ότι αυτή τη στιγμή η υπόθεση βρίσκεται στα χέρια των δικαστηρίων, που θα κρίνουν την έφεση της Αμίνα Λαουάλ. Αν η έφεσή της απορριφθεί σε όλα τα στάδια, μόνον τότε μπορεί να παρέμβει ο πρόεδρος της χώρας και να της απονεμίει χάρη.

Η Διεθνής Αμνηστία συνεχίζει να παρακολουθεί την υπόθεση και θα κινητοποιήσει ξανά το κοινό, ανάλογα με τις εξελίξεις.

Η οργάνωση τονίζει ότι έχει ιδιαίτερη σημασία να συνεχιστεί το ενδιαφέρον όλων μας, όχι μόνο για τη σωτηρία της Αμίνα, αλλά και για όλους τους άλλους ανθρώπους στη Νιγηρία και σε άλλες χώρες, όπως το Σουδάν, που κινδυνεύουν να υποστούν τέτοιες απάνθρωπες ποινές.

**Η ισότητα των δύο φύλων στο πλαίσιο
της αλλαγής του Οικογενειακού Δικαίου**

Διαθεματική διδακτική πρόταση
διάρκεια: 8 ώρες

Χρύσα Κωστοπούλου
ΣΔΕ Περιστερίου

Η ισότητα των δύο φύλων στο πλαίσιο της αλλαγής του Οικογενειακού Δικαίου

Εισαγωγή

Η επιλογή της ενότητας «Η ισότητα των δύο φύλων στο πλαίσιο της αλλαγής του Οικογενειακού Δικαίου» έγινε από τους εκπαιδευόμενους μέσα από την εξέλιξη της συζήτησης στη θεματική ενότητα «Άτομο και κοινωνία – Παράγοντες που διαμορφώνουν το άτομο».

Ήδη είχε συζητηθεί το θέμα «Γυναίκα – Πολιτική Ψήφος – Ισότητα» και είχαν δοθεί χετικά κείμενα (άρθρα κ.λπ.) στους εκπαιδευόμενους. Όμως, και οι ίδιοι οι εκπαιδευόμενοι είχαν φέρει άρθρα, εικόνες κ.λπ. υλικό για το μάθημα.

Στην πορεία της συζήτησης υπήρξε αμφισβήτηση στο θέμα της ισότητας ιδιαίτερα από τις γυναίκες – εκπαιδευόμενες. Γι' αυτό αποφασίσαμε να συζητήσουμε το θέμα της ισότητας των δύο φύλων στο πλαίσιο της αλλαγής του Οικογενειακού Δικαίου. Η συγκεκριμένη ενότητα έγινε σε δυο (2) τμήματα.

Το πρώτο τμήμα έχει τέσσερις (4) γυναίκες και επτά (7) άντρες. Η ηλικία τους είναι από δεκαεννέα μέχρι πενήντα τριών (19 – 53) χρόνων. Οι γυναίκες είναι: δύο (2) εργαζόμενες και δύο (2) άνεργες. Οι άντρες εργάζονται όλοι.

Το δεύτερο τμήμα έχει εννέα (9) γυναίκες και τέσσερις (4) άντρες. Η ηλικία τους είναι από είκοσι (20) χρονών μέχρι σαράντα πέντε (45). Οι άντρες εργάζονται όλοι. Από τις γυναίκες εργάζονται οι επτά (7) η μία είναι νοικοκυρά και η μία άνεργη.

Σε αυτό το τμήμα υπήρχε μεγάλο ενδιαφέρον από όλους και η συζήτηση ήταν ομαλή. Μεγάλο ποσοστό γυναικών συμμετείχαν στην εργασία που έγινε στο τέλος της θεματικής ενότητας: «**Γυναίκα και Πολιτική**»

Στο πρώτο τμήμα, οι γυναίκες ενδιαφέρθηκαν όλες, αλλά οι άντρες εκπαιδευόμενοι θεώρησαν το θέμα «βαρετό». Ιδιαίτερα οι νέοι άντρες είχαν τις δικές τους εμπειρίες, τις οποίες εξέφρασαν (π.χ. η γυναίκα δουλεύει για τα καλλυντικά της, η γυναίκα δουλεύει για να έχει το δικό της πορτοφόλι, η γυναίκα «σήκωσε» το κεφάλι κ.λπ.). Έγιναν ατέλειωτες συζητήσεις μεταξύ των εκπαιδευόμενων του τμήματος. Όταν δόθηκε η εργασία στους άντρες, στο τέλος της θεματικής ενότητας, είπαν: «Αυτά είναι για τις γυναίκες όχι για μας».

Πιστεύω ότι σε αυτό το δεύτερο τμήμα ελάχιστοι από τους στόχους που είχα θέσει, έγιναν κατανοητοί. Εξακολουθούν να έχουν την ίδια θέση για την «Ισότητα των δύο φύλων».

Η παρατήρησή μου είναι ότι θα έπρεπε να είχαμε διαθέσει λιγότερες ώρες για αυτά τα θέματα και να συζητήσουμε άλλα θέματα, που ίσως τους ενδιέφεραν περισσότερο. Επίσης, εκείνο που μου έκανε εντύπωση είναι ότι αυτό το τμήμα έχει νέους σε ηλικία ανθρώπους (αυτό το γράφω για τους συναδέλφους που πιθανόν να αντιμετωπίσουν τα ίδια προβλήματα).

Όμως θεωρώ ότι και για αυτούς τους εκπαιδευόμενους «τίποτα δεν πήγε χαμένο». Γιατί αυτοί οι ίδιοι εκπαιδευόμενοι, όταν συμμετείχαν στη διαθεματική διδασκαλία με θέμα «Γυναικείες μορφές στη Λογοτεχνία» και διαβάσαμε το κείμενο «Η αγάπη άργησε μια μέρα» της Λ. Ζωγράφου, είπαν: «Εμείς τα έχουμε κάνει αυτά, τα ξέρουμε» και έδειξαν πραγματικά ευχαριστημένοι. Μερικοί πήγαν και αγόρασαν και τα αντίστοιχα βιβλία της διαθεματικής διδασκαλίας.

Διδακτικοί στόχοι

- ▶ Να πληροφορηθούν και να συνειδητοποιήσουν οι εκπαιδευόμενοι τις θεσμικές αλλαγές που συντελούνται σε τομείς της κοινωνικής ζωής, που είναι η εξάλειψη των διακρίσεων και η ισότητα των δύο φύλων.
- ▶ Να αποκτήσουν την ικανότητα να διεκδικούν τα δικαιώματά τους που απορρέουν από την αλλαγή του Οικογενειακού Δικαίου στην καθημερινή ζωή και, ιδιαίτερα, όταν τα χρειάζονται.
- ▶ Να μπορούν να επιχειρηματολογούν στο συγκεκριμένο θέμα.

Διδακτική μέθοδος

Για τη διδακτική προσέγγιση της ενότητας χρησιμοποιήθηκε η ομαδοσυνεργατική μέθοδος και η συζήτηση που στηρίζεται σε βιωματικές εμπειρίες.

Διδακτικό υλικό

- ▶ Ελληνικό Σύνταγμα του 1975 / 86 / 01
- ▶ Έντυπο του Συμβουλίου Ισότητας των δύο φύλων με τις αλλαγές που υπάρχουν στο Οικογενειακό Δίκαιο.
- ▶ Άρθρο εφημερίδας με τίτλο «Η οικογένεια αλλάζει μορφή».
- ▶ Απόσπασμα από το βιβλίο της Λ. Ζωγράφου «Η αγάπη άργησε μια μέρα».
- ▶ Άρθρο με συνέντευξη της Βουλευτού του Συνασπισμού Μ. Δαμανάκη.

Χρόνος υλοποίησης

8 διδακτικές ώρες.

Δραστηριότητες:

▶ Συνέντευξη από τη βουλευτή Μ. Δαμανάκη με θέμα «Υπάρχει ισότητα ή χρειάζεται αλλαγή της νοοτροπίας» (Η συνέντευξη έγινε με αφορμή το άρθρο της). Οι εκπαιδευόμενες κατάρτισαν ερωτηματολόγιο και πήγαν στη Βουλή. Εκεί πήραν τη συνέντευξη.

Συνέντευξη από την κ. Δέσποινα Δημητριάδου, μέλος του Δ.Σ του Ε.Κ.Α. Αθηνών και της Γραμματείας Γυναικών (με ερωτηματολόγιο που κατάρτισαν οι εκπαιδευόμενες)

- ▶ Εργασία με θέμα «Γυναίκα και πολιτική».

Ο στόχος της εργασίας ήταν:

1. να συνειδητοποιήσουν οι εκπαιδευόμενοι τους αγώνες των γυναικών για την κατάκτηση της πολιτικής ψήφου και της ισότητας των δύο φύλων.

2. να μάθουν πώς γίνεται μία μικρή εργασία (πηγές, δομή, έρευνα, χρησιμότητα του Η/Υ).

Οργάνωση της διδασκαλίας

- 1^η ώρα:** Συζήτηση με τους εκπαιδευόμενους για την αλλαγή του Οικογενειακού Δικαίου στην ελληνική κοινωνία.
Έγιναν αναφορές στο ιστορικό πλαίσιο της κοινωνίας.
Οι πιο μεγάλοι εκπαιδευόμενοι αναφέρθηκαν στις βιωματικές τους εμπειρίες.
Οι νεότεροι είχαν άγνοια.
- 2^η ώρα:** Διανομή του εντύπου του Συμβουλίου Ισότητας των δύο φύλων με τίτλο «Οικογενειακό Δίκαιο». Προέτρεψα τους εκπαιδευόμενους να «ψάξουν» το κείμενο για να καταλάβουν τη δομή του. (Το κείμενο εστιάζεται στο: τι ίσχυε πριν και τι ισχύει τώρα. Έτσι ήταν εύκολο να καταλάβουν τις αλλαγές).
Οι εκπαιδευόμενοι όρισαν αυτοί ποια άρθρα τους ενδιέφεραν να συζητήσουμε και γι' αυτό χωρίστηκαν σε ομάδες με τα ίδια ενδιαφέροντα.
Τα άρθρα που προτάθηκαν για συζήτηση είναι:
1. Ο πολιτικός γάμος
 2. Κατάργηση της προίκας
 3. Σχέσεις μεταξύ των συζύγων
 4. Γονική Μέριμνα
- Διαπίστωσαν όλοι ότι οι αλλαγές ήταν πολλές και ότι τις αγνοούσαν.
- 3^η ώρα:** Η ομάδα που ασχολήθηκε με τον πολιτικό γάμο, αναφέρθηκε στο θρησκευτικό γάμο και στις δυνατότητες επιλογής του σήμερα. Πολλοί είπαν ότι παλιά ο γάμος είχε μεγαλύτερη απλότητα σε σχέση με τη σημερινή πολυτέλεια. Μερικοί είπαν ότι τα πρότυπα αυτών των γάμων τα παίρνουν τα ζευγάρια και οι γονείς από την τηλεόραση και τα έντυπα που κυκλοφορούν. Όταν έκανα την ερώτηση (φύλλο εργασίας) ποιο είδος γάμου προτιμάτε, η απάντηση ήταν 100% υπέρ του θρησκευτικού.
Αιτιολόγησαν την απάντηση λέγοντας ότι ο θρησκευτικός γάμος είναι παραδοσιακός, χαρούμενος, έχει χορό κ.λπ.
- 4^η ώρα:** Η ομάδα που ασχολήθηκε με το «θεσμό της προίκας και την κατάργησή της» έκανε αναφορά στον παλαιομοδίτικο θεσμό και στην υποβάθμιση της γυναίκας με το θεσμό της προίκας.
Οι γυναίκες μίλησαν βιωματικά (δυστυχώς, οι εμπειρίες τους ήταν πικρές για την προίκα).
Οι νεότεροι είπαν ότι δεν τους ενδιαφέρει η προίκα, αλλά τους είναι «ευχάριστα» τα δώρα του πεθερού.
- 5^η ώρα:** Η ομάδα που είχε το θέμα «σχέσεις των συζύγων που προκύπτουν από το γάμο» έκανε αναφορά, με βιωματικά παραδείγματα, στις σχέσεις των συζύγων παλιά.
Μίλησαν για τη νοοτροπία, το συντηρητισμό, τα πρότυπα που επικρατούσαν και που, δυστυχώς, επικρατούν και σήμερα.
Εδώ διαβάστηκε το άρθρο της Μ. Δαμανάκη «Αλλαγή νοοτροπίας» και στη

συνέχεια συζητήθηκε.

Εκείνο που έκανε εντύπωση ήταν η θετική στάση των ανδρών εκπαιδευόμενων, που είναι εργάτες και προέρχονται από φτωχές οικογένειες.

6^η ώρα: Η ομάδα που ασχολήθηκε με τη «γονική μέριμνα» έφερε απόσπασμα από το βιβλίο της Λ. Ζωγράφου «Η αγάπη άργησε μια μέρα». Η ομάδα αναφέρθηκε στην πατρική εξουσία που ασκούσε ο πατέρας Φτενούδος στις κόρες του και στη γυναίκα του.

Στη συνέχεια τους εξήγησα τη διαφορά της πατρικής εξουσίας από τη γονική μέριμνα στη σύγχρονη κοινωνία.

7^η ώρα: Διανομή του άρθρου «Η οικογένεια αλλάζει μορφή». Τους άφησα να το διαβάσουν και να το συζητήσουμε. (Το άρθρο παρατίθεται στο παράρτημα).

Βρήκαν το άρθρο πολύ προοδευτικό για την ελληνική κοινωνία, την οποία θεωρούν συντηρητική και με παραδοσιακότερες αξίες.

8^η ώρα: Έγινε γενική συζήτηση για όλη την ενότητα και σταθήκαμε στα σημεία που τους έκαναν εντύπωση, όπως γονική μέριμνα, προίκα, σχέσεις κ.λπ. Τους έδωσα φύλλο εργασίας που γράφτηκε στην τάξη.

Παρατήρηση

1. Πραγματικά η ενότητα αυτή ήταν πολύ καλή για το τμήμα και έγινε όπως σχεδιάστηκε.
Στο άλλο τμήμα υπήρξαν μεγάλες δυσκολίες.
2. Το φύλλο εργασίας δόθηκε στο τέλος για να διαπιστωθεί τι γνώμη διαμόρφωσαν από όλη την ενότητα.

Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία (19/9/1999)

ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΓΕΝΟΥΣ ΘΗΛΥΚΟΥ*των Βασίλη Καρδάση
Αποστόλου Διαμαντή*

Φαίνεται απίστευτο ίσως σήμερα, αλλά είναι αληθινό: Η γυναίκα στην πολιτισμένη Ευρώπη κατόρθωσε να συμμετέχει στα κοινά, να ψηφίζει και να έχει πλήρη πολιτικά δικαιώματα μόλις πριν από λίγα χρόνια. Οι Γαλλίδες το '44, οι Αγγλίδες λίγο πριν, οι Ελληνίδες λίγο μετά.

Αλλά αυτά δεν έχουν και τόση σημασία, σημασία έχει το γεγονός πως ακόμη και μετά την έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης, μετά τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην περίοδο των αγώνων της Ανεξαρτησίας στην Αμερική, μετά από όλα αυτά, το πιο μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού έμεινε στη γωνία. Όλα αυτά τα φοβερά και τρομερά δεν τις άγγιζαν – οι γυναίκες έπρεπε να μένουν στο σπίτι και να περιμένουν τους επαναστάτες, απλώς για φαγητό και έρωτα.

Μόλις στην αρχή του δικού μας αιώνα το πράγμα άρχισε να αλλάζει. Πρώτα ήταν οι φανατικές Αγγλίδες σουφραζέτες, μετά οι κομμουνίστριες, μετά οι αναρχικές και τέλος οι σύγχρονες φεμινίστριες – όλες σχημάτιζαν ένα αποφασιστικό μέτωπο ενάντια στον απίστευτο αναχρονισμό, που θεωρούσε αδιανόητη τη συμμετοχή των γυναικών

στην ψηφοφορία.

Φυσικά δεν ήταν μόνον αυτό. Η γυναίκα δεν είχε αιτήματα μόνον την ψήφο. Ένα σύνολο νομικών, οικογενειακών, σεξουαλικών και άλλων αιώνιων απαγορεύσεων και προκαταλήψεων έπρεπε να αρθούν. Το απαιτούσαν οι νέες παραγωγικές συνθήκες, η καινούρια ζωή που τους ήθελε όλους στον κύκλο της παραγωγής και της κατανάλωσης. Ήταν φυσικό οι ανατρεπτικές ιδέες της Κολοντάι, της Τσέτκιν και της Πάνκχαρστ να βρουν ανοιχτά αυτιά. Από όλο αυτό το τεράστιο κοινωνικό κίνημα, που ξεκινάει περίπου στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και ολοκληρώνεται μόλις μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το ζήτημα της γυναικείας ψήφου είναι το πιο κραυγαλέο παράδειγμα της κοινωνικής ανισότητας, στο συμβολικό βεβαίως πεδίο – όχι στην αληθινή ζωή, στα πραγματικά γυναικεία προβλήματα, που ήταν πιο σοβαρά και πιο περίπλοκα.

Όμως το ζήτημα της ψήφου σήμανε την αρχή του τέλους όλων των άλλων εκκρεμοτήτων, συμβόλιζε τη νέα εποχή, που μπορεί να είναι και η εποχή των γυναικών.

Βρισκόμαστε στις αρχές του αιώνα. Μια Αγγλίδα ακτιβίστρια, που ασχολείται κυρίως με τα ζητήματα της λαϊ-

κής εκπαίδευσης, η Έμελιν Πάνκχαρστ, είναι απαγορευμένη από την αδράνεια και την παθητικότητα των γυναικείων οργανώσεων σχετικά με το ζήτημα της γυναικείας ψήφου. Έτσι, μαζί με κάποιες άλλες συντρόφους της αρχίζουν να στρατολογούν από το Μάντσεστερ εργάτριες εργοστασίων, τις οποίες προσπαθούν να απομακρύνουν από τα δίχτυα της πορνείας – μιας πορνείας που είναι προϊόν ανάγκης, καθώς είναι φυσικά αδύνατον να ζήσει αξιοπρεπώς μια νεαρή γυναίκα με τον γλίσχρο μισθό της εποχής. Έτσι, το 1903 ιδρύεται η κοινωνική και πολιτική ένωση γυναικών.

Είναι οι πρώτες σουφραζέτες, λίγες στον αριθμό καταρχήν, αφού εννοείται δεν βρίσκουν καμιά συμπαθία, καμιά υποστήριξη. Πώς θα μπορούσε επομένως να εκφραστεί αυτή η φλογερή επιθυμία ανατροπών, και κυρίως με ποια μέσα και ποιες μεθόδους; Μόνο στα 1905 βρήκαν την κατάλληλη στρατηγική.

Τη χρονιά εκείνη, ένας πολιτικός μιλάει σε μια συγκέντρωση στο Μάντσεστερ. Για κακή του τύχη στην αίθουσα βρίσκονταν δύο σουφραζέτες, η κόρη της Πάνκχαρστ, η Κρίστα-

μπελ, και μια συνεργάτρια, η Άννι Κένι. Συνεχώς τον διακόπτουν και του ζητάνε να πάρει θέση για το ζήτημα της γυναικείας ψήφου. Μέσα σε συνεχείς αντεγκλήσεις, η ομιλία διακόπτεται και οι δύο νεαρές συλλαμβάνονται με την κατηγορία της παρακώλυσης. Αρνήθηκαν, όμως, να πληρώσουν τα πρόστιμα και προτίμησαν να πάνε φυλακή.

Αυτή ήταν μια καλή ιδέα για τις σουφραζέτες: να ποια έπρεπε να ήταν η τακτική τους: να παρεμβαίνουν σε κάθε εκδήλωση και να προκαλούν τους ομιλητές.

Το συμβάν αυτό έκανε μεγάλη αίσθηση στις εφημερίδες όλης της χώρας και χάρισε στο κίνημα των σουφραζετών έντονη δημοτικότητα.

Αυτή η πρακτική της επέμβασης στις πολιτικές συγκεντρώσεις συνεχίστηκε στα επόμενα χρόνια, τραβώντας όλο και περισσότερη προσοχή στις απαιτήσεις των γυναικών και δίνοντας καινούρια δύναμη στα φεμινιστικά κινήματα, τόσο στα

μαχητικά όσο και στα πιο συντηρητικά.

Όταν η κυβέρνηση έδειξε ότι δεν είχε καμία πρόθεση να υποστηρίξει τη γυναικεία ψήφο, οι σουφραζέτες αποφάσισαν να σκληρύνουν τη στάση τους. Η κυβέρνηση απάντησε με όλο και αυξανόμενη βία. Οι σουφραζέτες που συλλαμβάνονταν αρνούσαν να φάνε και τις ταίζαν με το ζόρι: ήταν μια επώδυνη αλλά και επικίνδυνη πράξη, που συχνά οδηγούσε σε σοβαρή επιδείνωση της υγείας των κρατουμένων γυναικών.

Το Μάρτιο του 1912, όλη αυτή η οργή και η συσσωρευμένη αγανάκτηση των γυναικών ξέσπασε σε ένα πρωτοφανές για την Αγγλία κύμα βίας. Οι βιτρίνες των πιο κομψών καταστημάτων του Λονδίνου δέχτηκαν την επίθεση γυναικών που κρατούσαν σφυριά και θρυμμάτιζαν την καθωσπρέπει εικόνα της σύγχρονης γυναίκας. Τον Απρίλιο του 1913, η Πάνκχαρστ καταδικάστηκε σε 3 χρόνια φυλάκιση.

Τις μεθόδους των σου-

φραζετών υιοθέτησαν πολλές γυναίκες στο εξωτερικό.

Το κίνημα της ψήφου πήρε, χάρη σε αυτές, παγκόσμια δημοσιότητα – κυρίως στις Η.Π.Α., – αν και γρήγορα οι μέθοδοι της Πάνκχαρστ προκάλεσαν μεγάλες αντιθέσεις ανάμεσα στις μαχητικές ακτιβίστριες και στις πιο μετριοπαθείς.

Ούτως ή άλλως, όμως, το κίνημα των Αγγλίδων σουφραζετών πέρασε στην ιστορία του γυναικείου κινήματος ως η πιο μαχητική και αποτελεσματική διεκδίκηση.

«Αγωνιστείτε όπως μπορείτε η καθεμιά και κάντε το τώρα» - αυτό ήταν το σύνθημα που άνοιξε την εποχή της γυναικείας χειραφέτησης στις αρχές του αιώνα.

Ο ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΔΑΣΗΣ είναι ιστορικός, αναπληρωτής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, και ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ιστορικός στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών και δημοσιογράφος.

«Αν οι γυναίκες ψηφίζουν το ίδιο κόμμα με τον άντρα τους, δε χρειάζεται να ψηφίσουν. Αν όχι, διασπάται η οικογένεια, οπότε ας μην ψηφίσουν. Αν είναι ανύπαντρες είναι φοβερά άτυχες – ας ξαναπροσπαθήσουν»

Απόφαση της Βουλής της Ν. Υόρκης

Ο ΜΙΣΟΓΥΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

Το ζήτημα της γυναικείας ισότητας τίθεται ήδη από την κλασική εποχή. Ο **Πυθαγόρας** δέχεται στη σχολή του άντρες και γυναίκες. Τους θεωρεί απολύτως ίσους. Παραδέχεται μόνο λειτουργικές διαφορές των φύλων, που όμως δεν αναιρούν την ισότητα.

Αλλά οι αρχαίοι Έλληνες δεν φημίζονταν γενικά για το φιλογυνισμό τους. Το αντίθετο:

▶ Θαύμαζαν μόνο την πολυμηχανία των γυναικών, όπως ο **Ευριπίδης** στην *Ανδρομάχη* και την *Ιφιγένεια* – «δεινάι μεν αι γυναίκες ευρίσκειν τέχνας». Και, εντούτοις, απ' όλη αυτή τη φιλολογία του μισογυνισμού, μας άφησαν ως συμπέρασμα τη διαπίστωση της φυσικής αναγκαιότητας της ύπαρξης των γυναικών.

▶ Αλλά μας την άφησαν στο φρικτό ρητό του **Φιλήμονα**: «Αθάνατον εστί κακόν αναγκαίον γυνή».

▶ Ο πιο διάσημος μισογυνής στα νεότερα χρόνια είναι ασφαλώς ο **Σοπενχάουερ**. Γι' αυτόν ο άντρας είναι ο καθ' αυτό άνθρωπος, ενώ μόνο για τον οικιακό βίο και την υποταγή πρέπει να ανατρέφονται τα κορίτσια. Ο μισογυνισμός του δεν σταματάει εδώ. Στις γυναίκες, λέει, η λογική δό-

θηκε με μέτρο, και γι' αυτό είναι πλάσματα διανοητικώς ελλιπή. Χρησιμοποιεί μάλιστα και λογικά επιχειρήματα: Όσο πιο τέλειο είναι κάτι, τόσο αργότερα αναπτύσσεται. Γι' αυτό το λόγο οι γυναίκες ωριμάζουν στα 18 και οι άντρες στα 28.

▶ Στη νεότερη εποχή οι φωνές υπέρ των γυναικών καλύφθηκαν από το θόρυβο των αιώνων που έφερναν τις μεγάλες ανατροπές και χάθηκαν κι αυτές, χωρίς αποτέλεσμα, στη λήθη. Θα έπρεπε να φτάσουμε στο ύστερο στάδιο του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, στο στάδιο της πλήρους αποκατάστασης όλου του αισθητού κόσμου και της ανθρώπινη βούλησης, για να εισχωρήσει στη φιλοσοφική σκέψη το πρόβλημα, ως πρόβλημα αρχής. Θα έπρεπε να φτάσουμε στον **Καντ**, ο οποίος θεωρεί τη γυναίκα ισότιμη του άντρα και μόνο οι δυο ενωμένοι απαρτίζουν το πλήρες ανθρώπινο.

▶ Ο **Ράσελ** – διότι δεν πρέπει να ξεχνάμε το γεγονός πως ο αγγλικός εμπειρισμός έδωσε τις πιο λειτουργικές απαντήσεις στο πρόβλημα, στη φιλοσοφία αλλά και στην πολιτική – δίνει μια άλλη διάσταση στο ζήτημα, συνδέοντάς το με τη γέννα. Η μητέρα του, φανατική φεμινί-

στρια, τον έφερε στον κόσμο με τη βοήθεια της πρώτης γυναίκας γυναικολόγου, της *Αγγλίδας Γκάρρετ Άντερσον*. Ο Ράσελ πιστεύει ότι τα δικαιώματα στηρίζονται στη γενική επιχειρηματολογία της δημοκρατίας. Η άποψη του Ράσελ ενυπάρχει και στη θέση του **Μπέρναρ Σο**, ο οποίος δίνει μια νέα διάσταση: Επειδή η γέννηση και η ανατροφή των παιδιών είναι από τις πιο ζωτικές κοινωνικές λειτουργίες, η γυναίκα αποκτά εντελώς ιδιαίτερη σημασία στην εν γένει κοινωνική ζωή.

Φυσικά, ένας τέτοιος φονξιοναλισμός δε θα μπορούσε να ικανοποιήσει το μαχητικό φεμινισμό, που σε λίγο θα συνειδητοποιούσε την πραγματική φύση των διακρίσεων – ένα περίπλοκο σύνολο κοινωνικών αποκλεισμών, που στηρίζονταν σε μια αιώνια ηθική. Όμως, είμαστε ακόμη σε μια εποχή, στην οποία η εικόνα που μας έχει παραδώσει ο ευρωπαϊκός ρομαντισμός είναι μια γυναίκα-μυστήριο, ένα πλάσμα του έρωτα, της θυσίας, και κυρίως ένα αζεδιάλυτο μυστικό – αυτό που εξυπνοούν τα πασίγνωστα γυμνά του **Ντεγκά** ή του **Μοντιλιάνι**. Κι αυτή η ονειρική εικόνα είναι που κλονίζεται από τον ακραίο αγγλι-

κό εμπειρισμό κατ' αρχήν και από τον πολιτικό ακτιβισμό λίγο μετά.

Όμως, η πραγματική ανατροπή θα προκύψει εξ αντικειμένου, από την ορμητική είσοδο των γυναικών στην παραγωγή.

Το αστικό δικαίωμα δεν μπορεί παρά να τη συμπερίλάβει, αφού ήδη την έχει στα χέρια του ο ιδιοκτήτης του εργοστασίου. Την έχει στα χέρια του – δηλαδή την έχουν δύο στα χέρια τους: σύζυγος και αφεντικό δεν μπορεί παρά να προκαλούν μια αφόρητη πίεση.

► Και εφόσον είμαστε ήδη μέσα στη δίνη των κοινωνικών κινημάτων των αρχών του αιώνα, δηλαδή μέσα στην έκρηξη του κομμουνιστικού κινήματος, το

ζήτημα περνά γρήγορα ως πρωταρχικό αίτημα που συνδέεται με την ταξική πάλη. Έτσι, η πιο ριζοσπαστική και ταυτοχρόνως καθολική θεωρηση του γυναικείου προβλήματος γίνεται στους κόλπους της Διεθνούς, από την επίδραση που ασκεί η Οκτωβριανή Επανάσταση. Η **Αλεξάνδρα Κολοντάι** λέει τότε:

«Οι συνθήκες της παραγωγής έδωξαν τη γυναίκα από το σπίτι, την έκαναν να ξεχάσει τις οικιακές και μητρικές της υποχρεώσεις. Ταυτόχρονα, όμως, την ανέβασαν στο ύψος του ανθρώπινου πλάσματος». Είναι μια σύνοψη αυτού του ριζοσπαστικού αιτήματος: Όχι στα δεσμά του γάμου, η οικογένεια μοιραίως πρόκειται να εκφυλιστεί, να εξαφανιστεί, δικαίωμα στην

επιλογή σεξουαλικού συντρόφου. Η γυναίκα-κούκλα, νόμιμη στο σπίτι ή παράνομη στο γραφείο του αφεντικού, είναι πια μια απαράδεκτη εικόνα.

► Ποια ήταν η αλλαγή που έφερε ο καιρός; Η γυναίκα έπαψε πια «να αναστατώνεται για εντελώς ανεξήγητους λόγους» -έτσι έλεγε ο πατέρας στο γιο Τζερόμ Κερν. Ή έπαψε «η ανεξάντλητη δυνατότητα των γυναικών για υστερία» - άλλη μια στάνταρ αντρική ιδέα. Η αναστάτωση και η υστερία είχαν πια ένα σαφές κοινωνικό αίτημα.

ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

(19/9/1999)

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ

Στην Ελλάδα, το κίνημα του φεμινισμού βρήκε σθεναρή αντίσταση. Το πολέμησαν στην αρχική του φάση ιστορικοί, ηθικολόγοι, κοινωνιολόγοι, οικονομολόγοι- σχεδόν όλοι. Κάθε προσπάθεια χειραφέτησης επέσυρε την μήνιν των πάντων.

Στην αρχή, μάλιστα, στο μεσοπόλεμο περίπου, ο φεμινισμός ακουγόταν στα αυτιά των περισσοτέρων ως έννοια παραπλήσια με τον κομμουνισμό και όχι σπανίως αντιμετωπιζόταν με τα ίδια μέσα. Οι κομμουνίστριες ήταν ένα απεχθές πρότυπο ελευθεριάζουσας σεξουαλικής συμπεριφοράς

- φοβερή πλάνη βεβαίως.

Το 1910, ο διευθυντής της εφημερίδας «Ημέρα» της Τεργέστης, Χαλκοκονδύλης, έγραψε στον τότε πρωθυπουργό, Ελ. Βενιζέλο, να καθιερώσει τον πολιτικό γάμο, να διευκολύνει το διαζύγιο και να φροντίσει για την κοινωνική απελευθέρωση της Ελληνίδας.

Οι απόψεις αυτές ξεσήκωσαν θύελλα αντιδράσεων, ύβρεων και αναθεμάτων.

Οι εφημερίδες της εποχής γέμισαν άρθρα, οι άμβωνες σείονταν από το μένος των ιεροκηρύκων και όλοι θεώρησαν πως είχαν δεχτεί φοβερή προσβολή. Η είσοδος της Ελληνίδας στην παραγωγή απο-

κρούεται, διότι σκοπός της γυναίκας είναι αποκλειστικά ο γάμος. Και το μόνον αρμόζον έργο, η φροντίδα του σπιτιού και των παιδιών. Και το βασικό τους ανάγνωσμα πρέπει να είναι οι οδηγοί μαγειρικής - αυτά έλεγαν οι εφημερίδες μας στις αρχές του αιώνα.

Για τις φεμινίστριες του μεσοπολέμου στην Ελλάδα, για την Καλλιρρόη Παρρέν, την Αύρα Θεοδοροπούλου και τις άλλες, σκοπός του φεμινιστικού κινήματος πρέπει να είναι η αφύπνιση των γυναικών.

Ο φεμινισμός συνδέεται έτσι με το εν γένει ανθρωπιστικό κίνημα και βρίσκει τις

ρίζες του στις ιδέες περί ισότητας της Γαλλικής Επανάστασης, παρά το γεγονός πως η ίδια η επαναστατική εποχή δεν έχει τίποτε να δώσει στις γυναίκες.

Ο φεμινισμός αυτός, όπως έχει διατυπωθεί στα δεκάδες άρθρα των Ελληνίδων πρωτοπόρων (μια εξαιρετική συλλογή τους βρίσκουμε στο έργο της Έφης Αβδελά και της Αγγέλικας Ψαρρά «Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου»), προτείνει μια συλλογική δράση που στηρίζεται στην αναπόφευκτη είσοδο των γυναικών στην παραγωγή. Η αρχή γίνεται το 1920, με την ίδρυση του συνδέσμου για τα δικαιώματα της γυναί-

κας. Το 1921 γίνεται και το πρώτο συνέδριο, το Εθνικό Γυναικείο Συνέδριο, στη μεγάλη αίθουσα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόεδρος ήταν η Καλλιρρόη Παρρέν και αντιπρόεδροι η Άννα Τριανταφυλλίδου και η Όλγα Βελλίνη.

Ο φεμινισμός του μεσοπολέμου ξεκίνησε ως μια αντίδραση καταρχήν των κυριών της Αθήνας, που δεν ανέχονταν πλέον τις εξαιρετικά οπισθοδρομικές αντιλήψεις των συζύγων τους. Η Αθήνα αλλάζει. Οι κοσμικές κυρίες κόβουν τα μαλλιά τους, βάζονται, ντύνονται μοντέρνα και ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου αναφωνεί από τη «Νέα Εστία» τον Απρίλιο του

1927 : «Ποιος κοινωνιολόγος θα μπορούσε να υποπτευθεί προ 15 ετών ότι η κούκλα του ελληνικού σπιτιού έξαφνα θα εμφανιστεί άτομον οικονομικώς αυθύπαρκτον και ότι η εργασία της γυναίκας θα έλυε ταχύτατα ζητήματα για τα οποία θα μπορούσαν να χυθούν ποταμοί μελάνης».

Αυτό ήταν, συμβολικά, το τέλος μιας εποχής και η αρχή μιας άλλης. Έκτοτε, το ελληνικό φεμινιστικό κίνημα θα περάσει από πολλές φάσεις και, κυρίως, θα συνδεθεί με τους πολιτικούς αγώνες, εντάσσοντας συχνά το γυναικείο ζήτημα στη λύση των γενικών πολιτικών προβλημάτων.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΤΥΠΙΑ
(19/9/1999)

Χρονολόγιο

- 1838** Δίνεται στην Αμερική το δικαίωμα ψήφου στις σχολικές εκλογές για τις χήρες μητέρες
- 1854** Η Βουλή της Νέας Υόρκης απορρίπτει αίτημα λήψεως μέτρων ευνοϊκών για τις γυναίκες
- 1877** Η Νέα Ζηλανδία δίνει το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες στις δημοτικές εκλογές
- 1887** Η 18χρονη Ελένη Παντελίδου αυτοκτονεί στην Αθήνα, επειδή δεν γίνεται δεκτή στην Ιατρική Σχολή
- 1892** Η Νέα Ζηλανδία δίνει δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες στις βουλευτικές εκλογές
- 1894** Το Πανεπιστήμιο Αθηνών δέχεται την εγγραφή φοιτητριών
- 1895** Η Αυστραλία δίνει το δικαίωμα ψήφου. Ακολουθούν οι Σκανδιναβικές χώρες
- 1917** Δίνεται σε πολλές Πολιτείες των ΗΠΑ το δικαίωμα ψήφου
- 1918** Αγγλία και Αυστρία δίνουν το δικαίωμα ψήφου
- 1927** Η Ελλάδα δίνει δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές εκλογές
- 1944** Η Γαλλία δίνει το δικαίωμα ψήφου
- 1952** Η Ελλάδα δίνει το δικαίωμα ψήφου
- 1953** Εκλέγεται η πρώτη Ελληνίδα βουλευτής, η Ελένη Σκούρα
- 1956** Διορίζεται η πρώτη Ελληνίδα υπουργός, η Λίνα Τσαλδάρη
- 1971** Η Ελβετία δίνει το δικαίωμα ψήφου

Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 19/9/1999

ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΔΕΝ ΦΕΡΝΟΥΝ ΑΥΤΟΜΑΤΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ*Μ. Δαμανάκη, Βουλευτής ΣΥΝ*

Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων και της θέσης της γυναίκας υπήρξε και εξακολουθεί να αποτελεί κεντρικό ζήτημα στο σύγχρονο κόσμο. Ο αιώνας που παρέρχεται σηματοδεύτηκε από την ειρηνική επανάσταση των γυναικών να δραπετεύσουν από τον ιδιωτικό χώρο, όπου ήταν περιορισμένες, στη δημόσια σφαίρα. Η επανάσταση αυτή πέτυχε. Εύστοχα έχει θεωρηθεί ως η μόνη επιτυχημένη κοινωνική επανάσταση του 20^{ου} αιώνα. Η νομική κατοχύρωση ίσων δικαιωμάτων μεταξύ γυναικών και ανδρών αποτελεί αναμφισβήτητα

ένα μεγάλο άλμα προς τα εμπρός. Είναι αποτέλεσμα σκληρών αγώνων εκατοντάδων χιλιάδων γυναικών σε όλο τον κόσμο για πολλές δεκαετίες. Ασφαλώς, η ουσιαστική κατοχύρωση ίσων δικαιωμάτων μεταξύ γυναικών και ανδρών δεν είναι νομικό θέμα. Είναι σε όλους προφανές, σήμερα, ότι η νομική κατοχύρωση δεν δημιουργεί αυτόματα και όρους ισότητας στην κοινωνική ζωή και την καθημερινότητα. Ο ρόλος και η θέση της γυναίκας στο σύγχρονο κόσμο αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής εξέλιξης. Σήμερα, οι γυναίκες βρίσκονται παντού.

Κατέχουν σημαντικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική ζωή στο σύγχρονο κόσμο. Συμμετέχουν στο δημόσιο βίο, παράγουν, δημιουργούν, προχωρούν.

Σήμερα βρισκόμαστε σε ένα κομβικό σημείο που είναι ίσως και το πιο δύσκολο: Ενώ οι γυναίκες κατακτούν βήμα βήμα θέσεις και ρόλο στη δημόσια σφαίρα της ζωής, η κατάσταση στον ιδιωτικό βίο προχωρά με αργούς και βασανιστικούς ρυθμούς. Εκεί, οι ρόλοι ανάμεσα στα δύο φύλα αποπνέουν παρελθόν. Η σημερινή γυναίκα μοιράζεται αδιάκοπα ανάμεσα στην επαγγελματική ζωή, τις κοινωνικές

απαιτήσεις και υποχρεώσεις, ενώ ταυτόχρονα είναι φορτωμένη με όλες σχεδόν τις φροντίδες για την οικογένεια, το σύζυγο, τα παιδιά και τους ηλικιωμένους.

Η κατάσταση έχει οδηγηθεί σε ένα ορισμένο αδιέξοδο για πολλές από μας. Κάποιες φορές παράγει ακόμη και νοσταλγία για το παρελθόν.

Το ποτάμι όμως δεν γυρίζει πίσω. Η ανακατανομή των υποχρεώσεων και στον ιδιωτικό χώρο είναι θέμα χρόνου. Παρά τις δυσκολίες, οι γυναίκες έχουμε αποδείξει ότι είμαστε ικανές για αγώνες μεγάλων διαδρομών.

Η ΑΓΑΠΗ ΑΡΓΗΣΕ ΜΙΑ ΜΕΡΑ (απόσπασμα)

Λιλή Ζωγράφου

(...) Καθόταν ανάσκελα. Το χέρι της μάνας της προχώρησε ψηλά στα σκέλια της και βρέθηκε με την παλάμη ανοιχτή πάνω από το εφήβαιο στο μικρό εξόγκωμα της κοιλιάς που καμπύλωνε σταθερά, τεντωμένη προς τα πάνω. Τ' αυτιά της βούιζαν, έγκυος... η Ερατώ μου.... η Ερατώ το μωρό μου έγκυος.

Δεν κλείδωναν ποτέ τα σπίτια τους μέρα και νύχτα, ούτε και τώρα με την Κατοχή. Σπίτι χωρίς τιμή ήταν κάτι το αδιανόητο στο κεφαλοχώρι. Κανείς δε θα σκεφτόταν ποτέ να προσβάλει την τιμή του άλλου οικογενειάρχη, γιατί αυτόματα θα 'χανε τη δική του και τη ζωή του. Κι όταν μιλούσαν για τιμή οι άνδρες εννοούσαν φυσικά τις γυναίκες. Αλλά και αυτές τα σκέλια τους σέβονταν όσο κι αν τους στοίχιζε το να τα προφυλάξουν. Φυσικά κανείς δεν εγγυάται πως παρόμοια χωριά αποτελούν κοινωνίες αγγέλων. Οι ξεκλείδωτες πόρτες, ωστόσο, ήταν μια πρόκληση για το ποιος θα τολμήσει να παραβιάσει το άβατον του βάρβαρου πατέρα αφέντη. Κι όλα αυτά δεν προκύπτουν από το μεγάλο σεβασμό που τρέφουν για τη γυναίκα, κάθε άλλο. Απλούστατα, αρνούνται να τη χρησιμοποιήσει κάποιος άλλος ενώ αποτελεί ιδιοκτησία τους. Η βεβαιότητα αυτή κάλυπτε και τις θυγατέρες. Ακόμα και οι γιοι τρέμανε τη «σκιά» του πατέρα αφέντη, που, επίσης, μέσα από το αίσθημα ιδιοκτησίας απαιτούσαν απ' αυτούς να γίνουν σπουδαίοι, όχι ευτυχισμένοι, σπουδαίοι, πάντα στα μέτρα της δικής τους βαρβαρότητας και αμορφωσιάς. Όταν ξεπροβόδιζαν έναν γιο –μια και το χωριό δεν πρόσφερε καμιά διέξοδο ούτε και προοπτικές– τον αποχαιρετούσαν λέγοντας, «άντε στο καλό και να γίνεις μεγάλος». Όχι τίμιος, καλός, ευτυχισμένος, αλλά μεγάλος.

Ο Μιχαήλος δεν είχε για τα παιδιά του ούτε αυτή την παρανοϊκή φιλοδοξία. Τους απέκλειε να γίνουν καλύτεροι ή ανώτεροί του. Γι' αυτό υποχρέωνε τους γιους του, μόλις τελείωναν το Δημοτικό, να μάθουν την τέχνη του δουλεύοντας στο τσαγκάρικο του, τουλάχιστον ώσπου να ενηλικιωθούν. Εκμεταλλεύτηκαν τη θητεία τους για να μείνουν μόνιμοι, αφού έβγαλαν το νυχτερινό Γυμνάσιο. Ο Αντώνιος πέτυχε να μπει στη Σχολή Ευελπίδων και ο Ελευθέριος στην Χωροφυλακή. Ύστερα από χρόνια, κατάφερε με ιδρώτα και αίμα να φύγει για το Παρίσι, όπου σπούδασε εγκληματολογία και ανέβηκε στις υψηλότερες βαθμίδες της ιεραρχίας.

Στο Παρίσι τον βοήθησε φιλοξενώντας τον ο πρώτος αδελφός ο Κωνσταντίνος που αυτοεξορίστηκε φτύνοντας τη χωριάτικη ξιपाσιά και την οικογενειακή παραφροσύνη. Πέθανε σε βαθιά γηρατειά πολύ πλούσιος.

Γι' αυτόν τον αποστάτη δεν μιλούσαν ποτέ στο σπίτι του Φτενούδου ώσπου τον λησμόνησαν όλοι. (...)

Ελευθεροτυπία 13/9/2001

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΛΛΑΖΕΙ ΜΟΡΦΗ

Στη Γηραιά Ήπειρο η οικογένεια δεν έχει πια την παραδοσιακή μορφή, κατά την οποία ο πατέρας εργαζόταν και έφερνε τα προς το ζην στο σπίτι, τη διαχείριση του οποίου είχε η άνεργη μητέρα. Τώρα, όχι απλώς οι μητέρες εργάζονται, αλλά συνήθως δεν είναι παντρεμένες. Απλώς, συζούν με το σύντροφό τους. Τα ζευγάρια τώρα πιστεύουν, δηλαδή, ότι σημασία δεν έχει το τυπικό που ορίζει η Εκκλησία ή η Πολιτεία, αλλά το τι αισθάνονται. Και αισθάνονται ότι, αν αφήσουν τη νομοθεσία να μπει στον εσωτερικό τους χώρο, δεν θα είναι καλό. Αυτή η μορφή οικογένειας, με ανύπαντρους γονείς, σχεδόν κυριαρχεί στη Σκανδιναβία, όπου σχεδόν τα μισά παιδιά είναι γεννημένα από ανύπαντρους γονείς. Το ποσοστό αυτό είναι διπλάσιο απ' ό,τι στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Το αποτέλεσμα είναι, κατά συνέπεια, να προσαρμόζονται οι νόμοι και τα έθιμα. Στη Δανία, λοιπόν, προβλέπεται ότι, όταν ένα ζευγάρι συζεί, αυτομάτως έχουν κοινή κηδεμονία των νεογέννητων παιδιών τους οι δύο γονείς. Σε όλη την Ευρώπη οι οικογένειες με ανύπαντρους γονείς επανα-

καθορίζουν ουσιαστικά τον όρο της οικογένειας. Αυτό συμβαίνει, γιατί αυξάνονται τα διαζύγια, οπότε οι χωρισμένοι προτιμούν να συζούν χωρίς νέο γάμο. Το διαζύγιο δεν αποτελεί πλέον κοινωνικό στίγμα. Ο Γερμανός καγκελάριος έχει στην πλάτη του τρεις και τέσσερις γάμους. Οι ανύπαντρες μητέρες όχι μόνο πολλαπλασιάζονται, αλλά ούτε και σκοπεύουν να παντρευτούν. Επιπλέον, οι νέοι αποφασίζουν να μην κάνουν τόσο μεγάλες οικογένειες, όπως οι γονείς τους ή και να μην κάνουν καθόλου παιδιά. Υπό τις συνθήκες αυτές τα ζευγάρια δεν παντρεύονται.

Στη Γερμανία τα τελευταία 10 χρόνια έχει αυξηθεί κατά 63% ο αριθμός των νοικοκυριών με ένα γονέα και μάλιστα άντρα. Η αντίστοιχη αύξηση με γονέα γυναίκα είναι 31%. Στην Ιταλία έχουν αυξηθεί τα διαζύγια κατά 30% από το 1990 και η γονιμότητα έχει πέσει στο 1,2 παιδιά ανά γυναίκα, από 2,4 που ήταν το 1960. Στην Ολλανδία το 23% των νεογέννητων είναι από ανύπαντρους γονείς. Τα τελευταία 20 χρόνια έχουν διπλασιαστεί και στην Πολωνία τα παιδιά που γεννιούνται από ανύπαντρους.

Η νομοθεσία προσαρμόζεται κατά το δυνατόν. Αλλά δημιουργούνται προβλήματα, καθώς τα επιδόματα ή οι πάσης φύσεως εκπτώσεις δε δίδονται με τον ίδιο τρόπο σε παντρεμένους και ανύπαντρους. Στη Βρετανία, οι γυναίκες που συζούν με στρατιώτες δεν παίρνουν σύνταξη χήρας στρατιωτικού αν δεν είναι παντρεμένο το ζευγάρι, με εξαίρεση μία μόνο περίπτωση, που αλλάζει τα δεδομένα τώρα. Και φυσικά, όλα ανατρέπονται με τα ζευγάρια των ομοφυλοφίλων, καθώς οι μεταξύ τους γάμοι και σχέσεις αναγνωρίζονται.

Σε όλη την Ευρώπη, όμως, αναγνωρίζεται ότι η οικογένεια μπορεί να αλλάζει, αναλόγως με τις σχέσεις που αναπτύσσουν οι δύο σύζυγοι, ακόμα και αν είναι του ίδιου φύλου. Αναγνωρίζεται, ακόμη, ότι υπάρχει ανάγκη προστασίας της οικογένειας και των παιδιών της. Και καθώς οι περισσότερες χώρες έχουν δημογραφικό πρόβλημα, οι κοινωνίες προσαρμόζονται με άξονα τη φροντίδα των παιδιών και τη διευκόλυνση των γονέων τους, απ' όποιο είδος οικογένειας και αν προέρχονται.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Οι πολιτικές προτεραιότητες και δράσεις της Γενικής Γραμματείας Ισότητας περιλαμβάνονται στο Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα (2000-2006).

Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα αποτελεί τη στρατηγική-πλαίσιο της Ελλάδας για τη διάχυση της οπτικής του φύλου σε όλες τις πολιτικές και δράσεις. Σημαντικό έργο του Εθνικού Προγράμματος είναι ο καθορισμός των στόχων για την υλοποίηση πολιτικών ισότητας και ο καθορισμός συγκεκριμένων ενεργειών και δράσεων με σκοπό την επίτευξη αυτών των στόχων.

Η εθνική στρατηγική-πλαίσιο περιλαμβάνει τέσσερις στόχους, οι οποίοι αποτελούν γενικές κατηγορίες της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής και περιλαμβάνουν τις βασικές Αρχές της Διακήρυξης του ΟΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος των γυναικών (Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου του 1995) και την Κοινοτική στρατηγική-πλαίσιο 2001-2005 για την ισότητα των φύλων.

Οι στόχοι του Εθνικού Προγράμματος Δράσης για την Ισότητα είναι οι εξής:

1. Προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στην οικονομική ζωή.
2. Προώθηση της ίσης συμμετοχής και εκπροσώπησης στον πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό τομέα.
3. Προώθηση της ίσης πρόσβασης και ίσης εφαρμογής των κοινωνικών δικαιωμάτων για άνδρες και γυναίκες.
4. Προώθηση της αλλαγής του ρόλου και των στερεοτύπων των δύο φύλων.

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Από την επισκόπηση του “Εκονομιστ” ξεχωρίζει ίσως το κομμάτι που αναφέρεται στα δικαιώματα του ανθρώπου και την εξέλιξη του Δικαίου. Σημειώνει το βρετανικό περιοδικό ότι δικαιώματα που σήμερα θεωρούνται απλώς δεδομένα, πριν από μερικά χρόνια δεν υπήρχαν και χρειάστηκαν μάλιστα αγώνες για να κατακτηθούν. Τώρα βέβαια όλες οι χώρες υποστηρίζουν ότι έχουν δημοκρατία, “ακόμα και η Κίνα”, γράφει ο “Εκονομιστ”. Αλλά η δημοκρατία κατακτήθηκε αργά και δεν είναι της Δύσης. Τα θεμέλιά της μπήκαν στην Αρχαία Ελλάδα και μέχρις ότου πάρει τη σημερινή δυτική μορφή της, πέρασε από πολλά σκαμπανεβάσματα, μερικές φορές αιματηρά.

Ήταν δε πολύ συνηθισμένο να αποκλείει η ίδια η δημοκρατία ολόκληρες κατηγορίες ανθρώπων από τη συμμετοχή στα κοινά, όπως τους δούλους της Αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης, ή τις γυναίκες και τους έγχρωμους.

Η ουσία είναι βέβαια ότι από τη Δύση διαδόθηκε η δημοκρατία, έστω και αν ταιπωρήθηκε μέχρι να εδραιωθεί στη Γηραιά Ηπειρο. Στην αρχή της χιλιετίας δεν αναγνωριζόταν ούτε η απόλυτη εξουσία του βασιλιά. Ο διαχωρισμός της Εκκλησίας από το κράτος έχει ιστορία μόλις δύο αιώνων και είναι αυτός που ξεχωρίζει τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες από τις θεοκρατικές ισλαμικές. Αλλά ως το 1600 και η μοναρχία ήταν “ελέω Θεού”. Μόλις το 1576 ο Γάλλος πολιτικός Ζαν Μποντέν άρχισε να πείθει την Ευρώπη ότι ο βασιλιάς ήταν υπέρτατη εξουσία.

Αυτό το ελέω Θεού, έφερε στο βρετανικό θρόνο μερικούς τρελούς και χρειάστηκε να εκτελεστεί ο Κάρολος ο 1^{ος} (1649) και να εκδιωχθεί ο ακόμα πιο τρελός γιος του Τζέιμς ο 2^{ος} (1688) για να ξεφύγει η χώρα από την απόλυτη μοναρχία. Αλλά ακολούθησαν τα χρόνια του Κρόμγουελ, που κράτησαν τη δημοκρατία μακριά από τη χώρα.

Η δημοκρατία και μάλιστα η ιδέα των «δικαιωμάτων του ανθρώπου» έπρεπε να περιμένει δύο μεγάλες επαναστάσεις του 18^{ου} αιώνα, την αμερικανική και τη γαλλική. Για πρώτη φορά στην Αμερική διακηρύχτηκε ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, αλλά από τη διακήρυξη αυτή αποκλείστηκαν οι μαύροι και οι γυναίκες. Στη Γαλλία, η

Η εξέλιξη της καθολικής ψήφου

Χώρα	Ενήλικοι άνδρες	Γυναίκες
▶ Νέα Ζηλανδία	1879	1893
▶ Αυστραλία	1901	1902
▶ Νορβηγία	1898	1915
▶ Ρωσία	1917	1917
▶ Γερμανία	1867	1918
▶ Δανία	1920	1918
▶ Καναδάς	1920	1918
▶ Ολλανδία	1917	1919
▶ ΗΠΑ	1870	1920
▶ Σουηδία	1909	1921
▶ Βρετανία	1918	1928
▶ Ισπανία	1869	1931
▶ Βραζιλία	1889	1932
▶ Τουρκία	1924	1934
▶ Φιλιππίνες	1936	1937
▶ Γαλλία	1848	1944
▶ Ιταλία	1919	1946
▶ Ιαπωνία	1925	1946
▶ Βενεζουέλα	1946	1947
▶ Αργεντινή	1912	1947
▶ Βέλγιο	1920	1948
▶ Ινδία	1950	1950
▶ Μεξικό	1909	1953
▶ Κολομβία	1853	1957
▶ Ιράν	1906	1963
▶ Ελβετία	1848	1971
▶ Νότια Αφρική	1994	1994

επανάσταση ήταν πιο προωθημένη κοινωνικά και με περισσότερη λαϊκιστική φρασεολογία, όμως, όχι μόνο βιάστηκε στο αίμα ιερέων, αριστοκρατών και αγροτών που διαφονούσαν, αλλά και άφησε τις γυναίκες περισσότερο χρόνο μακριά από τις κάλπες, έναντι της Αμερικής.

Μάλιστα 15 χρόνια μετά τη γαλλική επανάσταση ήρθε η Αυτοκρατορία του Ναπολέοντα. Χρειάστηκαν και άλλα γεγονότα στην Ευρώπη, του 1830 και του 1848, για να προχωρήσει η δημοκρατία, κυρίως με την ενίσχυση της ευρείας αστικής τάξης. Στην Αφρική και στην Ασία οι αποικιοκράτες δεν εφάρμοσαν ποτέ τη Δημοκρατία, φεύγοντας όμως άφησαν τον σπόρο της, που κάθε νέο κράτος εκμεταλλεύτηκε κατά το δοκούν και κατά τις περιστάσεις.

Πολύ σημαντικό για την εξέλιξη και τη διάδοση της δημοκρατίας, γράφει ο «Εκονομιστ» είναι και το σύστημα δικαίου, που μεταφράζεται στο δικαίωμα του ανθρώπου να προστατεύεται από το νόμο.

Το 999 η ζωή για τους περισσότερους ανθρώπους ήταν άγρια. Το εμπόριο, οι επενδύσεις και οι μεταρρυθμίσεις το άλλαξαν αυτό. Αλλά η αλλαγή δε θα μπορούσε να γίνει χωρίς το πλαίσιο του νόμου, που διασφάλισε το δικαίωμα στην περιουσία, την προσωπική ασφάλεια και αργότερα έκανε δυνατές τις συναλλαγές μεταξύ ξένων. Τα σημερινά νομικά συστήματα είχαν αργή και περίπλοκη εξέλιξη. Προέρχονται από δύο μεγάλες ευρωπαϊκές νομικές παραδόσεις.

Το «κοινό» Βρετανικό Δίκαιο και το «Αστικό» Δίκαιο της Ηπειρωτικής Ευρώπης. Η σύγχρονη ευρωπαϊκή νομοθεσία βασίζεται στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, όπως το μεταρρυθμισε ο Ιουστινιάνειος Κώδικας και όπως άρχισαν να επεξεργάζονται στη συνέχεια το Δίκαιο οι καθηγητές στα νέα πανεπιστήμια.

Η νομοθεσία σήμερα διαφέρει από χώρα σε χώρα, ακόμα και για ίδιες περιπτώσεις. Συνεχίζει, όμως, να έχει τον ίδιο στόχο. Να προστατεύει κάθε πλευρά της ζωής από πάσης φύσεως αυθαιρεσίες.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

ΤΙ ΙΣΧΥΕ

Ενηλικίωση

Τα 21 χρόνια και για τα δύο φύλα.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Ενηλικίωση

Τα 18 χρόνια και για τα δύο φύλα.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ

Γάμος

Μόνο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ

Κατώτατο όριο ηλικίας για τέλεση γάμου ήταν για τα κορίτσια τα 14 χρόνια, για τα αγόρια τα 18 χρόνια.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Γάμος

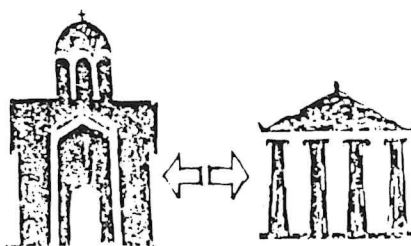
ΕΙΤΕ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ

ΕΙΤΕ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

Είναι δυνατή όμως η τέλεση και του πολιτικού και του θρησκευτικού γάμου αν οι ενδιαφερόμενοι το επιθυμούν.

Κατώτατο όριο ηλικίας για τέλεση γάμου και για τα δύο φύλα τα 18 χρόνια.

Ο πολιτικός γάμος τελείται στον Δήμο ή στην κοινότητα.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ

Τι χρειάζεται για τον θρησκευτικό

1. Πιστοποιητικό αγαμίας των μελλονύμφων

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Τι χρειάζεται για τον πολιτικό

1. Αίτηση (ο Δήμος χορηγεί έντυπα αιτήσεων)

από την ενορία τους ή τον τόπο που διαμένουν.

2. Αναγγελία του γάμου στην εφημερίδα.

3. Διαζευκτήριο, αν προϋπήρχε θρησκευτικός γάμος.

2. Ληξιαρχική πράξη γεννήσεως

3. Δήλωση του Ν. 105 όπου θα βεβαιώνεται ότι,

α) ο μελλόνυμφος δεν έχει κάλυμα για γάμο από τα αναφερόμενα στα άρθρα 1350, 1351, 1352, 1354, 1356, 1357, 1360 του Α.Κ.»*

β) είναι κάτοικος Δήμου ή της κοινότητας που είναι γραμμένος.

γ) αν τελεί πρώτο γάμο ή δεύτερο κ.λπ.

4. Για ανήλικους κάτω των 18 ετών χρειάζεται δικαστική απόφαση.

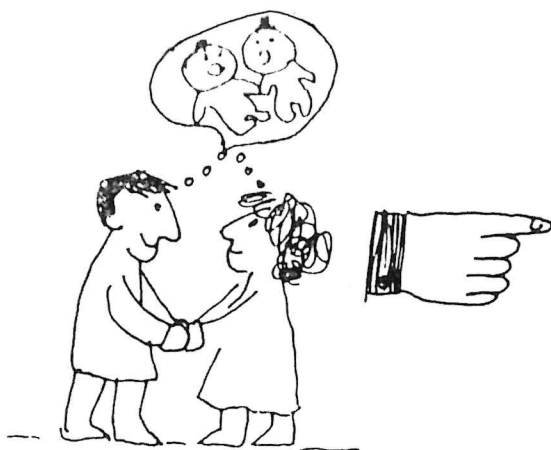
5. Διαζευκτήριο, αν προϋπήρχε θρησκευτικός γάμος για τους χωρισμένους ή αμετάκλητη δικαστική απόφαση εφόσον ο προηγούμενος γάμος ήταν πολιτικός.

6. Οι αλλοδαποί πρέπει να έχουν βεβαίωση του Προξενείου τους μεταφρασμένη στα ελληνικά ότι δεν υπάρχει κάλυμα γάμου.

7. Γνωστοποίηση του γάμου σε ημερήσια Εφημερίδα (δύο φύλλα, ένα για τον καθένα).

Για την κατάθεση της αίτησης και την παραλαβή της άδειας πρέπει να προσέρχεται ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος, με την ταυτότητά του. Κατά την τέλεση του γάμου κάθε μελλόνυμφος πρέπει να συνοδεύεται και από ένα μάρτυρα ενήλικο –μπορεί να είναι και συγγενής του– με την ταυτότητά του.

8. Σύμφωνα με τον καινούριο νόμο περί ισότητας οι μελλόνυμφοι είναι υποχρεωμένοι να δηλώσουν πριν από το γάμο το επώνυμο των παιδιών που θα γεννηθούν. Αυτό μπορεί να είναι ή του συζύγου ή της συζύγου ή και των δύο, όχι όμως πάνω από δύο επώνυμα.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟ ΓΑΜΟ

Κεφαλή της οικογένειας

Ο άντρας ήταν η κεφαλή της οικογένειας και αποφάσιζε για κάθε θέμα που αφορούσε τη συζυγική ζωή.

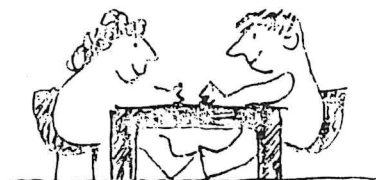

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟ ΓΑΜΟ

Δεν υπάρχει πια ένας αρχηγός στην οικογένεια

Τώρα και οι δύο σύζυγοι πρέπει να αποφασίζουν μαζί για κάθε θέμα της συζυγικής τους ζωής. Η ρύθμιση του κοινού βίου από τους

Διοίκηση του σπιτιού

Στη γυναίκα είχε ανατεθεί αποκλειστικά η φροντίδα και η λειτουργία του σπιτιού.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Τα βάρη του γάμου**

Ο άντρας έφερνε τα βάρη του γάμου.

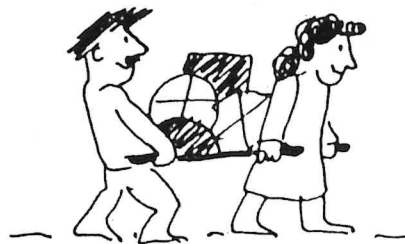
Κατοικία

Η γυναίκα είχε σαν νόμιμη κατοικία την κατοικία του άντρα της. Μόνο αν υπήρχαν επαγγελματικοί ή άλλοι συγκεκριμένοι λόγοι μπορούσε να έχει χωριστή κατοικία.

Ο σύζυγος πρέπει να μην εμποδίζει την επαγγελματική και την υπόλοιπη δραστηριότητα του καθενός από αυτούς και να μην παραβιάζει τη σφαίρα της προσωπικότητάς του. Για τη φροντίδα και τη λειτουργία του σπιτιού παύει να θεωρείται η γυναίκα και μόνο αποκλειστικά υπεύθυνη και οι σύζυγοι από κοινού, ανάλογα με τις συνθήκες της οικογενειακής ζωής, συμβάλλουν στη φροντίδα του σπιτιού.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Τα βάρη του γάμου**

Και οι δύο σύζυγοι έχουν υποχρέωση να συνεισφέρουν ο καθένας ανάλογα με τις δυνάμεις του στην αντιμετώπιση των αναγκών της οικογένειας, στην αμοιβαία υποχρέωση διατροφής και στη διατροφή των παιδιών τους. Η συνεισφορά αυτή γίνεται με την προσωπική εργασία, τα εισοδήματά τους και την παρουσία τους.

Κατοικία

Οι σύζυγοι εξακολουθούν να έχουν αμοιβαία υποχρέωση για συμβίωση. Τη νόμιμη κατοικία τους την αποφασίζουν και οι δύο μαζί. Αναγνωρίζεται και στη γυναίκα η δυνατότητα να αποκτά αυτοτελή νόμιμη κατοικία, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις στις οποίες διακόπτεται για έναν οποιοδήποτε λόγο η έγγαμη συμβίωση, ή λόγοι ανάγκης, κυρίως επαγγελματικοί, επιβάλλουν τη χωριστή διαμονή των συζύγων, χωρίς να έχει διασπαστεί η έγγαμη συμβίωσή τους.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ**Επώνυμο συζύγων**

Η γυναίκα μετά το γάμο της είχε ως νόμιμο επώνυμο το επώνυμο του άντρα της.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ**Περιουσιακές σχέσεις των συζύγων****Προίκα**

Προίκα ήταν η περιουσία που δινόταν από τον πατέρα ή σε περίπτωση αδυναμίας του πατέρα από τη μητέρα ή και από την ίδια τη γυναίκα ή και από κάποιο τρίτο πρόσωπο στον άντρα για να τον ανακουφίσει από τα βάρη του γάμου.

Η προίκα έπρεπε να είναι ανάλογη με την περιουσία και την κοινωνική θέση του πατέρα αλλά και του συζύγου. Στις περισσότερες περιπτώσεις, που αντικείμενο της προίκας ήταν ακίνητο, αν δεν είχε συμφωνηθεί ότι ο άντρας θα έχει την πλήρη κυριότητα, η γυναίκα διατηρούσε την ψιλή κυριότητα, αλλά ο νόμος τη θεωρούσε ανίκανη να διαχειριστεί την περιουσία της. Έτσι ο άντρας ήταν εκείνος που είχε τη διοίκηση, τη διαχείριση και καρπωνόταν τα εισοδήματα.

Για να πουληθεί το ακίνητο έπρεπε ο σύζυγος να ζητήσει άδεια από το δικαστήριο, που δινόταν αν συμφωνούσε η γυναίκα και μόνο αν υπήρχε ή μεγάλη ανάγκη ή προφανής ωφέλεια για την οικογένεια.

Σε περίπτωση αδικαιολόγητης άρνησης του πατέρα να χορηγήσει προίκα, η κόρη είχε δικαίωμα να προσφύγει κατά του πατέρα της στο δικαστήριο και να τον υποχρεώσει να συστήσει προίκα.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Επώνυμο συζύγων**

Η γυναίκα μετά το γάμο διατηρεί υποχρεωτικά ΜΟΝΟ το οικογενειακό της επώνυμο. Το ίδιο ισχύει και για τον άντρα. Μόνο στις κοινωνικές του σχέσεις ο καθένας από τους συζύγους μπορεί να χρησιμοποιεί το επώνυμο του άλλου συζύγου, ή να το προσθέτει στο δικό του, εφόσον δε διαφωνεί ο άλλος σύζυγος.

Οι γυναίκες που είναι ήδη παντρεμένες έχουν το δικαίωμα, μέχρι τις 18/2/1984, να δηλώσουν στο Ληξιαρχείο, αν θέλουν, το οικογενειακό τους επώνυμο ως νόμιμο επώνυμο. Πρόκειται για απλή δήλωση που καταχωρίζεται στο περιθώριο της ληξιαρχικής πράξης γάμου.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Περιουσιακές σχέσεις των συζύγων****Η προίκα καταργήθηκε**

Οι προίκες που είχαν αντικείμενο ακίνητο και είχαν δοθεί από παλιά μέχρι σήμερα επιστρέφονται από την ισχύ του Νόμου αυτοδίκαια στις γυναίκες, χωρίς να χρειαστεί κανενός είδους έγγραφο ή άλλη διαδικασία, ούτε να πληρωθεί κανένας φόρος ή τέλος.

Προίκες που αντικείμενό τους ήταν κινητά και σώζονται στην περιουσία του άντρα επιστρέφονται αυτοδίκαια στη γυναίκα. Προίκες που είχαν αντικείμενο χρήματα δεν επιστρέφονται παρά μόνο αν συμφωνήσουν διαφορετικά οι σύζυγοι. Μετά την κατάργηση της προίκας και για να ενισχυθούν οι ΝΕΟΙ, αγόρια και κορίτσια, στο ξεκίνημα αλλά και στη διατήρηση της οικογενειακής τους ζωής ή της επαγγελματικής και οικονομικής τους δραστηριότητας προβλέπεται μειωμένη φορολογία (το 50% του φόρου δωρεάς*) για περιουσιακές παροχές γονιών προς τα παιδιά τους, αγόρια και κορίτσια, μέχρι πέντε εκατομμύρια δραχμές (5.000.000).

*που ήταν και πριν ο φόρος της προίκας

ΤΙ ΙΣΧΥΕ**Περιουσία των συζύγων**

Κάθε σύζυγος και μετά το γάμο διατηρούσε την αυτοτέλεια της περιουσίας που είχε στο δικό του όνομα πριν από το γάμο και της περιουσίας που αποκτούσε στο όνομά του κατά τη διάρκεια του γάμου.

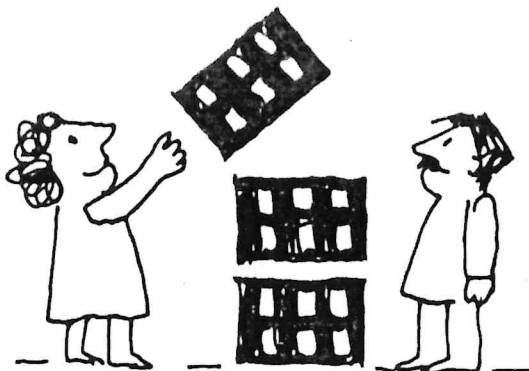
ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Περιουσία των συζύγων**

· Το σύστημα της αυτοτέλειας της περιουσίας ισχύει και σήμερα.

· Καθιερώνεται όμως και ο νέος θεσμός της **ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ**. Με το σύστημα αυτό οι σύζυγοι μπορούν να αποφασίσουν πριν από το γάμο ή και κατά τη διάρκεια του γάμου και να καθορίσουν με συμβόλαιο τη συνιδιοκτησία κατά ίσα μέρη σε περιουσιακά στοιχεία. Εάν δεν καθοριστεί στο συμβόλαιο σε ποια ακριβώς περιουσιακά στοιχεία θα εφαρμόζεται η κοινοκτημοσύνη, τότε ό,τι αποκτηθεί από τον κάθε σύζυγο, χωρίς να είναι από δωρεά ή κληρονομιά, θα ανήκει και στους δύο συζύγους κατά ίσα μέρη.

· Δημιουργείται για πρώτη φορά στην Ελλάδα **ΑΞΙΩΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ** και των δύο συζύγων σε όποια περιουσία αποκτήθηκε κατά τη διάρκεια του γάμου. Έτσι, αν ο γάμος λυθεί με θάνατο ή διαζύγιο ή ακυρωθεί ή υπάρξει διάσταση των συζύγων πάνω από τρία χρόνια, κάθε σύζυγος έχει δικαίωμα συμμετοχής στην περιουσία που απόκτησε ο άλλος κατά τη διάρκεια του γάμου. Η συμμετοχή αυτή είναι ανάλογη με το ποσό που μπορεί να αποδείξει ο καθένας ότι συνέβαλε στην αύξηση της περιουσίας του άλλου συζύγου. Ως συμβολή θεωρείται και η εργασία στο σπίτι και η ανατροφή των παιδιών.

Εν πάση περιπτώσει ο σύζυγος με τη λιγότερη αύξηση της περιουσίας δικαιούται το 1/3 της περιουσίας που απόκτησε μετά το γάμο ο άλλος σύζυγος, χωρίς να χρειάζεται να αποδείξει τη συμβολή του στη δημιουργία αυτού του 1/3, έστω και αν αυτή η συμβολή περιορίζεται μόνο στην ανατροφή των παιδιών και στη λειτουργία του κοινού σπιτιού. Ο σύζυγος κατά του οποίου στρέφεται το αίτημα μπορεί να απαλλαγεί, αν αποδείξει ότι ο άλλος σύζυγος καθόλου και με κανένα τρόπο δε συνέβαλε στην αύξηση της περιουσίας που απόκτησε ο ίδιος ή συνέβαλε λιγότερο από το 1/3. Στην περιουσία δε συμπεριλαμβάνεται ό,τι αποκτήθηκε από δωρεά ή κληρονομιά.

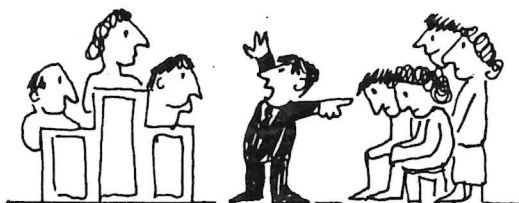

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Διαζύγιο**

Για να ζητηθεί διαζύγιο θα έπρεπε η αγωγή να βασίζεται σε έναν από τους ακόλουθους λόγους τους οποίους μπορούσε να τους επικαλεστεί **μόνον ο αναίτιος** σύζυγος.

1. Μοιχεία
2. Διγαμία
3. Επιβουλή ζωής
4. Κακόβουλη εγκατάλειψη που κράτησε τουλάχιστον δύο χρόνια
5. Ισχυρός κλονισμός της σχέσης του γάμου
6. Φρενοβλάβεια, που κράτησε τέσσερα τουλάχιστον χρόνια
7. Λέπρα
8. Αφάνεια
9. Σεξουαλική ανικανότητα, που υπήρχε κατά την τέλεση του γάμου και κράτησε τρία χρόνια και εξακολουθούσε να υφίσταται και κατά τη μέρα που υποβλήθηκε η αγωγή.

· Δυνατότητα να εκδοθεί διαζύγιο επειδή και οι δύο σύζυγοι δεν μπορούσαν να ζήσουν πλέον μαζί και ήθελαν να χωρίσουν δεν υπήρχε. Ήταν αναγκασμένοι με πολύπλοκη διαδικασία, πολυμελές δικαστήριο, μάρτυρες κ.λπ. να αποδείξουν ότι και οι δύο ήταν υπαίτιοι, πράγμα που πολλές φορές απαιτούσε σκηνοθετημένες δίκες.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Διαζύγιο**

· Η Ελλάδα εκσυγχρονίζεται στο θέμα του διαζυγίου. Καθιερώνονται για πρώτη φορά δύο μόνο είδη διαζυγίου.

1^ο το Συναινετικό, όταν συμφωνούν και οι δύο σύζυγοι

2^ο το διαζύγιο εξαιτίας του ισχυρού κλονισμού της έγγαμης σχέσης.

Το Συναινετικό Διαζύγιο**ΠΩΣ ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ**

Με απλή διαδικασία σε Μονομελές Δικαστήριο χωρίς να εξετάζονται μάρτυρες.

1. Ο δικηγόρος ή οι δικηγόροι των συζύγων καταθέτουν στο δικαστήριο μια αίτηση διαζυγίου κοινή και για τους δύο συζύγους.
2. Οι σύζυγοι τη μέρα της πρώτης δικασίμου δηλώνουν αυτοπροσώπως ή, αν δεν θέλουν να παραστούν οι ίδιοι, με το δικηγόρο τους την απόφασή τους για λύση του γάμου τους.
3. Για να βεβαιωθούν καλύτερα οι σύζυγοι ότι δεν μπορούν να ζήσουν πλέον μαζί, ορίζεται μια δεύτερη δικασίμος που πρέπει να απέχει από την πρώτη έξι τουλάχιστον μήνες, για να δηλώσουν πάλι οι σύζυγοι ότι επιμένουν στην απόφασή τους για τη λύση του γάμου τους.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Πρέπει ο γάμος να έχει διάρκεια τουλάχιστον ενός χρόνου πριν από την κατάθεση της αίτησης του διαζυγίου. Αν υπάρχουν παιδιά πρέπει οι σύζυγοι να καταθέσουν στο δικαστήριο τη συμφωνία τους σχετικά με την επιμέλεια των παιδιών.

Διαζύγιο για ισχυρό κλονισμό του γάμου**ΠΩΣ ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ**

Η διαδικασία είναι δυσκολότερη από τη διαδικασία του συναινετικού, αφού η κατάθεση

της αγωγής γίνεται σε πολυμελές δικαστήριο και χρειάζεται να προσκομιστούν αποδείξεις και να εξεταστούν μάρτυρες.

ΣΕ ΠΟΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ

Καθένας από τους συζύγους μπορεί να ζητήσει οποτεδήποτε (σε όποιο χρόνο θελήσει) το διαζύγιο, επειδή ο γάμος του έχει κλονιστεί τόσο πολύ, ώστε η ζωή του να έχει γίνει αφόρητη από φταιζίμο του άλλου συζύγου ή και των δύο μαζί.

Ο ενάγων, δηλαδή εκείνος που ζητάει το διαζύγιο, μπορεί, χωρίς πολύπλοκη διαδικασία ή άλλες αποδείξεις, να υποστηρίξει και να γίνει δεκτό από το δικαστήριο, ότι ο γάμος του έχει υποστεί ισχυρό κλονισμό, αν ο άλλος σύζυγος ήταν προηγουμένως παντρεμένος και ξαναπαντρεύτηκε χωρίς να βγάλει διαζύγιο, αν τον εγκατέλειψε ή επιβουλεύτηκε τη ζωή του ή διέπραξε μοιχεία.

Ο εναγόμενος, δηλαδή ο σύζυγος κατά του οποίου στρέφεται η αγωγή, αν θέλει να μην εκδοθεί το διαζύγιο με βάση τους παραπάνω λόγους, θα πρέπει να αποδείξει με μάρτυρες ή άλλα στοιχεία ότι ουδέποτε διέπραξε αυτά για τα οποία τον κατηγορήσε ο ενάγων σύζυγος. Το διαζύγιο μπορεί να ζητηθεί και από τον υπαίτιο για τον κλονισμό της έγγαμης σχέσης σύζυγο και να εκδοθεί από το δικαστήριο χωρίς να χρειαστούν μάρτυρες ή άλλες αποδείξεις, αρκεί και μόνο να έχουν περάσει τέσσερα χρόνια διάστασης ψυχικής ή πραγματικής. Δε θεωρείται ότι διακόπηκε η τετραετία αν κατά τη διάρκειά της έγιναν κάποιες προσπάθειες επανασύνδεσης από τους συζύγους.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ

Διατροφή που καθοριζόταν κατά την έκδοση του διαζυγίου

Υποχρέωση για διατροφή είχε **ΜΟΝΟΝ** ο υπαίτιος σύζυγος.

α) Αν ο υπαίτιος για το διαζύγιο ήταν ο σύζυγος, είχε υποχρέωση να δώσει ανάλογη με τα εισοδήματά του διατροφή στη σύζυγό του εφόσον εκείνη δεν είχε εισοδήματα από δική της περιουσία ή από εργασία της που θα μπορούσε να κάνει κατά τη διάρκεια του γάμου.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Διατροφή μετά το διαζύγιο

Υποχρέωση για διατροφή έχουν και οι δύο σύζυγοι. Διατροφή μπορεί να ζητηθεί από τον άλλο σύζυγο οποιοσδήποτε από τους πρώην συζύγους, άσχετα αν ήταν εκείνος ο υπαίτιος ή όχι του διαζυγίου, αλλά **ΜΟΝΟ** στην περίπτωση που δεν μπορεί να διαθρέψει τον εαυτό του από τα εισοδήματά του ή την περιουσία του και εφόσον υπάρχει μια τουλάχιστον από τις παρακάτω προϋποθέσεις:

1. Αν βρίσκεται σε ηλικία που δεν μπορεί να

β) Αν υπαίτια για το διαζύγιο ήταν η γυναίκα, υποχρεωνόταν να δώσει διατροφή στον άντρα της ΜΟΝΟΝ όταν εκείνος δεν μπορούσε με κανένα τρόπο και με οποιοδήποτε είδος δουλειάς να διαθρέψει τον εαυτό του.

αρχίσει ή να συνεχίσει κάποια εργασία, που θα του εξασφάλιζε τη διατροφή του.

2. Αν η κατάσταση υγείας δεν του επιτρέπει ή δεν της επιτρέπει να αρχίσει ή να συνεχίσει κάποια εργασία, που θα του εξασφαλίζει ή θα της εξασφαλίζει διατροφή.

3. Αν έχει την επιμέλεια ανηλίκων παιδιών και γι' αυτό το λόγο δεν μπορεί να εργάζεται.

4. Αν δεν βρίσκει σταθερή και κατάλληλη εργασία ή χρειάζεται κάποια επαγγελματική εκπαίδευση. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις δεν μπορεί κανένας να ζητήσει διατροφή για περισσότερο από τρία χρόνια.

5. Σε κάθε περίπτωση που το δικαστήριο για λόγους επιείκειας κρίνει ότι χρειάζεται να δοθεί διατροφή.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Απόδειξη των εισοδημάτων του υπόχρεου για διατροφή

Ήταν μια από τις δυσκολότερες διαδικασίες, γιατί, ενώ ο νόμος καθόριζε ότι η διατροφή είναι ανάλογη με τα περιουσιακά στοιχεία του υπόχρεου συζύγου, δεν έδινε ταυτόχρονα το δικαίωμα και τη δυνατότητα στο δικαιούχο να τα εξακριβώσει.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Απόδειξη των εισοδημάτων του υπόχρεου για διατροφή

Με το νέο νόμο ο καθένας από τους πρώην συζύγους υποχρεώνεται να δίνει στον άλλο ακριβείς πληροφορίες για την περιουσία του και τα εισοδήματά του, εφόσον είναι χρήσιμες για τον καθορισμό του ύψους της διατροφής. Ακόμη, με αίτηση ενός από τους πρώην συζύγους, που διαβιβάζεται με τη βοήθεια του εισαγγελέα, ο εργοδότης, η αρμόδια υπηρεσία και ο αρμόδιος οικονομικός έφορος είναι υποχρεωμένοι να δίνουν κάθε χρήσιμη πληροφορία για την περιουσιακή κατάσταση του άλλου συζύγου και προπάντων για τα εισοδήματά του.

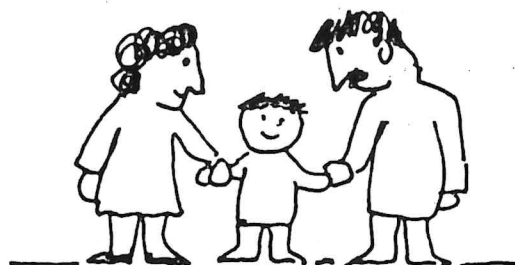
ΤΙ ΙΣΧΥΕ**Σχέσεις γονιών και παιδιών****Επώνυμο των παιδιών**

Το παιδί έπαιρνε υποχρεωτικά το επώνυμο του πατέρα.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Σχέσεις γονιών και παιδιών****Επώνυμο των παιδιών**

Σήμερα οι μέλλοντες γονείς ΥΠΟΧΡΕΩΝΟΝΤΑΙ να ορίσουν είτε στο συμβολαιογράφο πριν από το γάμο τους είτε στον αρμόδιο λειτουργό κατά την τέλεση του γάμου τους (ιερέα ή δήμαρχο) με κοινή και αμετάκλητη δήλωσή τους το επώνυμο των παιδιών που θα γεννηθούν. Το επώνυμο που θα δηλώσουν μπορεί να είναι είτε το επώνυμο του ενός από τους δύο συζύγους είτε συνδυασμός των δύο επωνύμων τους, ποτέ όμως δεν μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερα από δύο επώνυμα. Το επώνυμο που θα δηλωθεί θα είναι το ίδιο για όλα τα παιδιά που θα γεννηθούν. Ο λειτουργός που θα τελέσει το γάμο (ιερέας ή δήμαρχος) ΟΦΕΙΛΕΙ να ζητήσει τη σχετική δήλωση.

Στην περίπτωση των γάμων που έχουν γίνει μέχρι τις 17/2/83 οι σύζυγοι μπορούν, μέχρι τις 17/2/84, εφόσον δεν έχουν παιδιά ή τα παιδιά τους είναι ακόμη ανήλικα και η γυναίκα έκανε τη δήλωση για ανάκτηση του οικογενειακού της επωνύμου να προσδιορίσουν με δήλωσή τους σε συμβολαιογράφο το επώνυμο όλων των γεννημένων ή μελλοντικών παιδιών τους.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ**Πατρική εξουσία**

- A) Επιμέλεια, ανατροφή, επίβλεψη, μόρφωση, εκπαίδευση, προσδιορισμός κατοικίας
- B) Εκπροσώπηση παιδιού
- Γ) Διαχείριση περιουσίας του

Ο πατέρας και μόνον είχε το αποκλειστικό δικαίωμα να αποφασίζει για όλα τα σοβαρά θέ-

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ**Γονική μέριμνα**

Η «**πατρική εξουσία**», ο αναχρονιστικός αυτός θεσμός, που έξεφραζε, παγίωνε και καθιέρωνε την πατριαρχική οικογένεια και κρατούσε στο περιθώριο τη μητέρα, ΚΑΤΑΡΓΗΘΗΚΕ. Καταργήθηκε και η λέξη «εξουσία», γιατί δεν είναι λέξη που ταιριάζει στον καθορισμό των σχέσεων των γονιών με τα παιδιά

ματα που αφορούσαν τη ζωή του παιδιού μέχρι τα 21 του χρόνια. Είχε δικαίωμα και καθήκον να επιμελείται και να αντιπροσωπεύει επίσημα το παιδί στις δημόσιες αρχές, να καθορίζει τον τρόπο της εκπαίδευσής του, το σχολείο, να προσδιορίζει την κατοικία του, να διαχειρίζεται την περιουσία του, να συναινεί ή όχι προκειμένου για θεραπεία αρρώστιας και εγχείρισης του παιδιού και να το τιμωρεί. Η μητέρα δεν είχε δικαίωμα από το νόμο ούτε το παιδί της να γράψει στο σχολείο, ούτε να το πάρει να ταξιδέψει στο εξωτερικό χωρίς τη «γραπτή» μάλιστα άδεια του πατέρα του. Στην περίπτωση που ο πατέρας είχε πεθάνει ή είχε χάσει την πατρική εξουσία, η επιτροπεία του παιδιού δινόταν στη μητέρα, η οποία όμως δεν είχε δικαίωμα να αποφασίζει μόνη της για τα σοβαρά περιουσιακά θέματα του παιδιού. Χρειάζονταν άδεια από το δικαστήριο και γνωμοδότηση του **συγγενικού συμβουλίου**. Ο νόμος δε θεωρούσε τη μητέρα ικανή να αποφασίζει για σοβαρά θέματα διοίκησης μόνο και μόνο επειδή ήταν γυναίκα. Όριζε έτσι γύρω απ' αυτήν το συγγενικό συμβούλιο, που το αποτελούσαν τρεις συγγενείς του πατέρα και τρεις συγγενείς της μητέρας, που την περιόριζε στις αποφάσεις της.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Επιμέλεια των παιδιών σε περίπτωση διαζυγίου

• Αν το διαζύγιο είχε εκδοθεί για υπαιτιότητα του ενός συζύγου, ο αναίτιος σύζυγος αναλάμβανε την επιμέλεια των παιδιών. Αν το διαζύγιο είχε εκδοθεί λόγω κοινής υπαιτιότητας στη μητέρα ανήκε η επιμέλεια της κόρης, ενώ του αγοριού μόνο μέχρι τα 10 του χρόνια. Μετά το 10ο έτος της ηλικίας του αγοριού η επιμέ-

τους. Αντικαταστάθηκε με τη **γονική μέριμνα**, δηλαδή τη γενική φροντίδα που περιλαμβάνει την επιμέλεια του παιδιού, την εκπροσώπηση του, τη διαχείριση της περιουσίας του και που είναι υποχρέωση και δικαίωμα του κάθε γονιού.

Η γονική μέριμνα ασκείται πλέον και από τους δύο γονείς μαζί και έχει ως αντικείμενο όλα τα θέματα που σχετίζονται με την επιμέλεια του παιδιού, τη διοίκηση της περιουσίας του και την εκπροσώπηση του σε κάθε υπόθεση ή δικαιοπραξία που αφορά το πρόσωπο του παιδιού ή την περιουσία του. Κάθε απόφαση των γονιών σχετικά με την άσκηση της γονικής μέριμνας πρέπει να αποβλέπει στο συμφέρον του παιδιού. **Η ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΧΩΡΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΥΛΟΥ**. Σε περίπτωση διαφωνίας των γονιών για κάποιο σοβαρό θέμα που αφορά τα παιδιά τους, αποφασίζει αναγκαστικά το δικαστήριο. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν σημειώνεται ότι οι περιπτώσεις αυτές είναι πολύ λίγες σε όσες χώρες εφαρμόζεται ο θεσμός της γονικής μέριμνας. Αν ο ένας από τους γονείς πεθάνει ή δεν είναι δυνατό για πραγματικούς λόγους να μεριμνήσει (π.χ. είναι ναυτικός και απουσιάζει) ή είναι ανίκανος για δικαιοπραξία, η γονική μέριμνα ασκείται μόνο από τον άλλο γονιό.

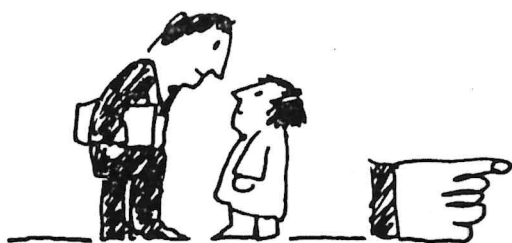
ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Επιμέλεια των παιδιών σε περίπτωση διαζυγίου

Σε περίπτωση συναινετικού διαζυγίου, πριν από την έκδοσή του, οι γονείς υποχρεώνονται να δηλώσουν γραπτά στο δικαστήριο τη συμφωνία τους σχετικά με το ποιος από τους δύο γονείς θα έχει την επιμέλεια των παιδιών. Η συμφωνία αυτή επικυρώνεται από το δικαστήριο και ισχύει ως προσωρινή απόφαση μέχρι να εκδοθεί η οριστική απόφαση για τη γονική μέριμνα των παιδιών.

Σε κάθε περίπτωση διαζυγίου συναινετικού ή κλονισμού της έγγαμης σχέσης, το δικαστήριο αναθέτει τη γονική μέριμνα, είτε στον ένα από τους δύο γονείς, είτε και στους δύο μαζί αν αυτοί συμφωνούν για τον τόπο διαμονής του παιδιού, είτε σε τρίτο πρόσωπο.

λειά του ανήκε στον πατέρα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, αν το υπαγόρευε το συμφέρον του παιδιού, μπορούσε να αποφασιστεί διαφορετικά.

Κριτήρια που ο δικαστής λαβαίνει υπόψη του για την ανάθεση της γονικής μέριμνας και της επιμέλειας των παιδιών.

1.Κύριος γνώμονας είναι πάντα το ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ.

2.Ο δεσμός του παιδιού με τον καθένα από τους γονείς και τα αδέρφια του.

3.Οι συμφωνίες που τυχόν έκαναν οι γονείς σχετικά με την επιμέλεια και τη διοίκηση της περιουσίας των παιδιών τους.

4.Η απόφαση του δικαστηρίου πρέπει να σέβεται την ισότητα μεταξύ των γονιών και να μην κάνει διακρίσεις εξαιτίας του φύλου, της φυλής, της γλώσσας, της θρησκείας, των πολιτικών ή όποιων άλλων πεποιθήσεων, της ιθαγένειας, της εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης ή του γεγονότος ότι ο ένας από τους γονείς είναι πλουσιότερος ή φτωχότερος από τον άλλο.

5.Ανάλογα με την ωριμότητα του παιδιού ο δικαστής μπορεί να το καλέσει ιδιαίτερα για να ακούσει την επιθυμία του σχετικά με ποιον από τους γονείς του προτιμά να κατοικήσει.

6.Η απόφαση που καθορίζει την επιμέλεια του παιδιού μπορεί να αλλάξει οποτεδήποτε με αίτηση του γονιού που δεν έχει την επιμέλεια, αν αλλάξουν οι πραγματικές συνθήκες στις οποίες βασίστηκε η έκδοσή της.

ΤΙ ΙΣΧΥΕ

Ανατροφή – εκπαίδευση

Τον τρόπο της ανατροφής και της εκπαίδευσης των παιδιών καθόριζε ο πατέρας.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Ανατροφή – εκπαίδευση

Τον τρόπο της ανατροφής των παιδιών αποφασίζουν μαζί και οι δυο γονείς. Βασική αρχή που καθιερώνει ο νέος νόμος είναι ότι οι γονείς υποχρεώνονται πια να ανατρέφουν τα παιδιά ΧΩΡΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΥΛΟΥ. Δηλαδή η αγωγή του κοριτσιού να μη διαφέρει από την αγωγή του αγοριού.

Απαίτηση του νέου νόμου είναι η προσπάθεια των γονιών για την ανατροφή των παιδιών τους να στοχεύει στην ανάπτυξη **υπεύθυνης** και με **κοινωνική συνείδηση** προσωπικότητας.

Στον επαγγελματικό προσανατολισμό των παιδιών οι γονείς πρέπει να λαβαίνουν υπόψη τους και τις προσωπικές κλίσεις και ικανότητες του παιδιού άσχετα αν είναι αγόρι ή κορίτσι.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Εξώγαμα παιδιά

Τα μη γνήσια παιδιά (εξώγαμα), ο νόμος τα αναγνώριζε ως γνήσιους συγγενείς με δικαιώματα και υποχρεώσεις, **ΜΟΝΟΝ** απέναντι στους συγγενείς της μητέρας τους.

Η άγαμη μητέρα για να αποκτήσει επίσημα την επιτροπεία του παιδιού της ήταν υποχρεωμένη να ζητήσει **ΑΠΟΦΑΣΗ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ** για το διορισμό της. Το δικαστήριο μπορούσε να μην της δώσει την επιτροπεία και να την αναθέσει σε άλλο πρόσωπο.

Κληρονομικά δικαιώματα του εξώγαμου παιδιού

Σε περίπτωση εκούσιας μόνον αναγνώρισης, αν ο πατέρας του παιδιού είχε γνήσια παιδιά, γονείς ή σύζυγο, το κληρονομικό του δικαίωμα ήταν **ΜΟΝΟΝ** το 1/2 της κληρονομικής μερίδας του γνήσιου.

ΤΙ ΙΣΧΥΕΙ

Παιδιά που γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονιών τους

Καταργήθηκε η διάκριση σε γνήσια και εξώγαμα. Το παιδί που γεννήθηκε «χωρίς γάμο των γονιών του», αν αναγνωριστεί εκούσια ή δικαστικά, **ΕΞΟΜΟΙΩΝΕΤΑΙ** απόλυτα ως προς όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του με κάθε παιδί που «γεννήθηκε από παντρεμένους γονείς», όχι μόνο σε σχέση με τη μητέρα του και τους συγγενείς της αλλά και με τον πατέρα του και τους συγγενείς του.

Η άγαμη μητέρα αποκτά **ΑΥΤΟΔΙΚΑΙΑ**, από το νόμο δηλαδή, και χωρίς καμιά άλλη διαδικασία ή δικαστική απόφαση, τη γονική μέριμνα του παιδιού της. Σε περίπτωση εκούσιας ή δικαστικής αναγνώρισης του παιδιού ο πατέρας αποκτά τη γονική μέριμνα που θα μπορεί να την ασκήσει μόνο σε περίπτωση αδυναμίας της μητέρας ή αν για το συμφέρον του παιδιού το δικαστήριο, μετά από αίτησή του, αναθέσει και σ' αυτόν την άσκηση της γονικής μέριμνας και ιδίως αν συμφωνεί σ' αυτό και η μητέρα.

Κληρονομικά δικαιώματα παιδιών που γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονιών τους

Τα παιδιά που γεννήθηκαν «χωρίς γάμο των γονιών τους» έχουν **ΤΑ ΙΔΙΑ** κληρονομικά δικαιώματα με τα παιδιά που γεννήθηκαν μετά από γάμο των γονιών τους.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

α. Η πορεία της κατάκτησης της γυναικείας ψήφου Μια κατάκτηση του 20^ο αιώνα

Θα εκπλαγούμε αν συνειδητοποιήσουμε πόσο πρόσφατο είναι το δικαίωμα της ψήφου και μάλιστα ως *καθολικό δικαίωμα*. Αν γυρίσει κανείς στο παρελθόν, θα αντιληφθεί ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού (και βέβαια εννοούμε εδώ τον ανδρικό πληθυσμό, εφόσον οι γυναίκες απέκτησαν αυτό το δικαίωμα τον 20^ο αιώνα) δε συμμετείχε στις διαδικασίες λήψης απόφασης, δεν είχε το δικαίωμα του «εκλέγειν» και του «εκλέγεσθαι». Αντίθετα, εκείνο που χαρακτήριζε τη λειτουργία των πολιτικών συστημάτων πριν από τον 20^ο αιώνα, ακόμη και στις χώρες που θεωρούνταν δημοκρατικές, δεν ήταν η συμμετοχή, αλλά ο *αποκλεισμός*.

Το 19^ο αιώνα, σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, επικρατούσε η *περιορισμένη ψηφοφορία*. Η ψήφος ανήκε σε μία μικρή μειοψηφία γαιοκτημόνων, βιομηχάνων και εμπόρων. Δικαίωμα ψήφου είχαν δηλαδή οι κάτοχοι μεγάλης περιουσίας και οι έχοντες υψηλά εισοδήματα. Ο υπόλοιπος πληθυσμός της κάθε χώρας δεν είχε πολιτικά δικαιώματα. Η πλειοψηφία του λαού θεωρούνταν ανώριμη για τη συμμετοχή στις διαδικασίες ανάδειξης αντιπροσώπων στο κοινοβούλιο, για την εκλογή κυβέρνησης και γενικότερα για κάθε μορφή συμμετοχής στα κοινά. Οι τρόποι με τους οποίους οι κρατούντες μεθόδευαν τον αποκλεισμό της λαϊκής πλειοψηφίας από το δικαίωμα της ψήφου ήταν πολλοί και διάφοροι. Το βασικό κριτήριο όμως συμμετοχής ή αποκλεισμού ήταν περιουσιακό. Η ατομική ιδιοκτησία ήταν δηλαδή το κριτήριο βάσει του οποίου απολάμβανε κανείς το δικαίωμα της ψήφου ή όχι. Στην ψηφοφορία συμμετείχαν μόνο αυτοί που κατείχαν ορισμένη κτηματική ή χρηματική περιουσία, η οποία διαπιστωνόταν συνήθως από τον καταβαλλόμενο φόρο. Αυτό σημαίνει ότι θεσπιζόταν ένα εκλογικό τίμημα συνήθως υψηλό, ως απαραίτητη προϋπόθεση εκλογικού δικαιώματος. Γι' αυτό το λόγο, η ορισμένη ψήφος απέκλειε την πλειοψηφία και περιόριζε το εκλογικό δικαίωμα στους έχοντες μεγάλη ιδιοκτησία ή επέτρεπε στους μεγάλους ιδιοκτήτες πολλαπλή ψήφο και οργάνωνε ιεραρχικά το δικαίωμα (δηλαδή σύμφωνα πάντα με κριτήριο την περιουσία κάποιοι είχαν π.χ. 5 ψήφους, άλλοι 4, άλλοι 3, άλλοι 2, άλλοι 1 και άλλοι καμία) γι' αυτό και ονομάστηκε *τιμηματική ψήφος*. Μία παραλλαγή της τιμηματικής ψήφου ήταν η κατά «τάξεις» ψηφοφορία, σύμφωνα με την οποία οι εκλογείς χωρίζονταν σε κατηγορίες ανάλογα με το μέγεθος της περιουσίας τους –οι φτωχοί, οι ευρισκόμενοι σε σχέση εξαρτημένης εργασίας: εργάτες, αγροεργάτες κ.λπ. εξαιρούντο παντελώς– με καθορισμένο εκ των προτέρων τον αριθμό των αντιπροσώπων που θα

εξέλεγε κάθε κατηγορία. Η ψήφος δηλαδή σ' αυτή την περίπτωση δεν ήταν μόνο περιορισμένη αλλά και άνιση (όπως και στην περίπτωση της πολλαπλής ψήφου), αφού ευνοούνταν ιδίως οι δύο πρώτες κατηγορίες – οι πλουσιότεροι – που αποτελούσαν ελάχιστη μειοψηφία του συνόλου των ενηλίκων πολιτών. Αυτή η κατά τάξεις ψηφοφορία ίσχυσε στην Αυστρία, στη Ρουμανία, στη Φινλανδία, στην Πρωσία, στη Βαυαρία, όπου και συνήθως η ψηφοφορία δεν ήταν μυστική, αλλά φανερή κ.α. Ένας άλλος όρος συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία ήταν η γνώση γραφής και ανάγνωσης ή ακόμα και η θρησκευτική πίστη. Αποκλείονταν π.χ. οι Εβραίοι ή ακόμη και χριστιανοί διαφορετικού δόγματος. Σε χώρες π.χ. με κυρίαρχη την Ευαγγελική Εκκλησία δεν είχαν δικαίωμα ψήφου οι καθολικοί ή και αντίστροφα.

Το πρόβλημα του **πολιτικού αποκλεισμού**, του περιορισμού δηλαδή των πολιτικών δικαιωμάτων και η υπεράσπιση αυτού του, ουσιαστικά, **ολιγαρχικού μοντέλου δημοκρατίας** αποτέλεσε το περιεχόμενο της πολιτικής θεωρίας της Δημοκρατίας κατά το 18^ο (Διαφωτισμός) και κυρίως κατά το 19^ο αιώνα.

Εκείνο που έχει πρωταρχική σημασία στο πνεύμα του φιλελευθερισμού, το οποίο διαδέχθηκε την κατάργηση των παλαιών καθεστώτων, είναι ότι στα καινούρια συντάγματα δεν υπήρχαν απλώς υπήκοοι, αλλά **έλλογοι πολίτες με ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και υποχρεώσεις**. Μέρος των πολιτών αρχίζει να απολαμβάνει την **ισοπολιτεία**. Διαθέτοντας πολιτικά δικαιώματα ο πολίτης μπορεί να συμμετέχει στις τρεις εξουσίες του κράτους (**δικαστική, νομοθετική, εκτελεστική**). Υπέρτατο πολιτικό δικαίωμα από το 19^ο αιώνα και μετά θα θεωρηθεί το ενεργητικό και παθητικό δικαίωμα της ψήφου («εκλέγειν», «εκλέγεσθαι»), καθώς τα κράτη-έθνη αρχίζουν να κατοχυρώνουν συνταγματικά την ιδέα της **«λαϊκής κυριαρχίας»**.

Σταδιακά, η έννοια του πολίτη έρχεται να ταυτιστεί με εκείνη του πολίτη-ψηφοφόρου, καθώς οι πολιτικοί άρχοντες γίνονται αιρετοί.

Ιστορικά, οι διακηρύξεις της ισοπολιτείας δεν ταυτίζονται με την άμεση εφαρμογή της μέσα από τα ευρωπαϊκά συντάγματα. Θα χρειαστούν αγώνες για την **κατοχύρωση της καθολικής ψηφοφορίας** και της λύσης του προβλήματος του αποκλεισμού της λαϊκής πλειοψηφίας από το δικαίωμα της ψήφου.

Ο αγώνας, ωστόσο, των γυναικών ήταν ακόμα πιο δύσκολος και μακρύς. Ακόμα και σήμερα, που οι γυναίκες έχουν αποκτήσει πλήρη πολιτικά δικαιώματα, τουλάχιστον στο δυτικό κόσμο, στο επίπεδο της δημοκρατικής πράξης, είναι φανερό η γυναικεία υστέρηση στη χρήση των πολιτικών δικαιωμάτων. Η **πολιτική «υποαντιπροσώ-**

πενση» της γυναίκας, η μειωμένη παρουσία της στα κέντρα λήψης των αποφάσεων εξαιτίας του φύλου της, είναι μερικά από τα ζητήματα που δε συμβαδίζουν με τη δημοκρατία, γιατί η δημοκρατία πρέπει να έχει στόχο την **καταπολέμηση της κοινωνικής ανισότητας**, για να μπορέσει να ολοκληρωθεί.

β. Οι αγώνες των γυναικών για το δικαίωμα ψήφου

«...όσο για τις γυναίκες είναι καλό το όνομά τους να μην ακούγεται στην Εκκλησία του Δήμου ούτε για καλό ούτε για κακό».

Περικλής «Επιτάφιος»

«Μόνο ο άντρας είναι άνθρωπος. Τα κορίτσια πρέπει να ανατρέφονται μόνο για την υποταγή και τη ζωή στο σπίτι».

Άρτουρ Σοπενχάουερ

Άρθρο Χ «...Η γυναίκα έχει δικαίωμα να ανεβαίνει στο ικρίωμα. Πρέπει να έχει και το δικαίωμα να ανεβαίνει και στο βήμα της Εθνοσυνέλευσης»

1791, «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Γυναίκας και της Πολίτισσας»

Ολυμπία ντε Γκουζ

Δεν είναι τυχαίο ότι η συζήτηση γύρω από την κοινωνική και πολιτική θέση των γυναικών στο σύγχρονο κόσμο έχει τις απαρχές της στο **Διαφωτισμό**.

Το 18^ο αιώνα εδραιώνεται στην Ευρώπη το φιλοσοφικό και πολιτικό ρεύμα του Διαφωτισμού. Αξίες του δυτικού πολιτισμού αναδύονται. Γίνονται συζητήσεις γύρω από την Κοινωνική και Πολιτική θέση των γυναικών. Σπουδαίοι φιλόσοφοι, όπως ο **Βολταίρος** και ο **Ζαν-Ζακ Ρουσό**, αναλύουν τη θέση που πρέπει να κατέχουν οι γυναίκες στο «Κοινωνικό Συμβόλαιο».

Το 1792 η **Mary Wollstonecraft** από την Αγγλία διατυπώνει σαφώς τη διεκδίκηση δικαιωμάτων για τις γυναίκες. Τίθεται για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία το ζήτημα για τη συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια ζωή και ιδιαίτερα στην πολιτική.

Είναι μεγάλη η συμμετοχή των γυναικών στις κινητοποιήσεις, και δυστυχώς είναι μεγάλο το τίμημα στην προσπάθειά τους για συμμετοχή στην πολιτική. Πολλές πλήρωσαν με την ίδια τους τη ζωή τις πολιτικές απόψεις τους, αφού πολλές οδηγήθηκαν στην γκιλοτίνα, κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης.

Με την κατάργηση του παλαιού καθεστώτος (μετά τη Γαλλική Επανάσταση) επι-

κρατεί το πνεύμα του φιλελευθερισμού. Στα καινούρια συντάγματα δεν υπήρχαν απλώς υπήκοοι, άβουλοι με περιορισμένα δικαιώματα, αλλά έλλογοι πολίτες με ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Μέρος των πολιτών αρχίζει να απολαμβάνει την ισοπολιτεία.

Έχοντας πλέον αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα μπορούν να συμμετέχουν στις τρεις εξουσίες του κράτους, στη δικαστική, στη νομοθετική και στην εκτελεστική εξουσία.

Από το 19^ο αιώνα, υπέρτατο πολιτικό δικαίωμα θα θεωρηθεί το ενεργητικό και παθητικό δικαίωμα της ψήφου («εκλέγειν» «εκλέγεσθαι») και κατοχυρώνεται συνταγματικά η «λαϊκή κυριαρχία» από τα κράτη-έθνη. Για την κατοχύρωση της καθολικής ψηφοφορίας χρειάστηκαν αγώνες. Η αρχική θεσμοθέτησή της στηρίχθηκε στις προϋποθέσεις της ιδιοκτησίας, της εγγραματοσύνης, και γενικά της οικονομικής και κοινωνικής ένταξης των πολιτών στην αγορά.

Οι γυναίκες, ωστόσο, σε αντίθεση με τους πολίτες-ψηφοφόρους, εξακολουθούν να έχουν ως ρόλο και να αναγνωρίζονται από την κοινωνία ως σύζυγοι και μητέρες, ως «προστατευόμενοι ανήλικοι», με καμία νομική και πολιτική εξουσία. Εκατοντάδες γυναίκες βρέθηκαν σε οικογενειακά και προσωπικά αδιέξοδα το 19^ο αιώνα ακριβώς για το λόγο ότι δεν είχαν δικαιώματα πολιτικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι Γαλλίδες Σενσιμονίστριες (1830 – 1848) ήταν από τις πρωτοπόρες που ακολούθησαν το παράδειγμα των αντρών και απαίτησαν ίσα δικαιώματα για το γυναικείο φύλο και γρήγορα συνειδητοποίησαν ότι η έλλειψη των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων τους είχαν δώσει το ρόλο του παρία.

γ. Μαζικά κινήματα

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα αναπτύσσεται μαζικό κίνημα για τη χειραφέτηση γυναικών σε όλη την Ευρώπη. Ιδρύονται δεκάδες γυναικείοι σύλλογοι και ενώσεις, και εκδίδονται γυναικείες εφημερίδες και περιοδικά όπου γράφονται και συζητούνται οι προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος.

Την εποχή αυτή ξεκινούν δύο καινούρια ρεύματα του φεμινισμού, ο **ριζοσπαστικός φεμινισμός** για τη διεκδίκηση της ψήφου ως καθοριστικού πολιτικού δικαιώματος, και ένα πιο **μετριοπαθές φεμινιστικό ρεύμα** με άξονα την οικογενειακή νομοθεσία, τα δικαιώματα στην εκπαίδευση και τη μισθωτή εργασία.

Από εκείνη τη στιγμή το φεμινιστικό κίνημα για την παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες αναπτύσσεται ραγδαία. Το 1867 στην Αγγλία ιδρύεται η «Εθνική Ένωση για τη Γυναικεία Ψήφο», λίγους μήνες μόνο μετά την κατάθεση σχετικού ψηφίσματος-τροπολογίας προς το Βρετανικό Κοινοβούλιο, υπογραμμένο από

1.499 Αγγλίδες, του **John Stuart Mill**, γνωστού φεμινιστή φιλοσόφου και πολιτικού.- Το 1897, όλες οι οργανώσεις που είναι υπέρ της ισοπολιτείας θα συνασπισθούν στην «**Εθνική Ένωση των Γυναικείων Συλλόγων για την Ψήφο**». Οι Δανέζες από το 1871 μάχονται για τη βουλευτική ψήφο μέσω της **Ομοσπονδίας των Δανών Γυναικών**. Στη Γαλλία, το 1876, ιδρύεται η οργάνωση «**Το Δικαίωμα των Γυναικών**» από την Hubertine Anclert, και η οργάνωση μετονομάζεται το 1883 σε «**Γυναικεία Ψήφο**». Μέσα από αυτή την οργάνωση διακινούνται φεμινιστικές ιδέες με συγκεντρώσεις, έκδοση εντύπων και σύγκληση συνεδρίων. Το 1885, στη Νορβηγία ιδρύεται ο «**Σύνδεσμος για τη Γυναικεία Ψήφο**». Το 1892, οι γυναικείες οργανώσεις στη Φινλανδία συσπειρώνονται στην «**Ένωση των Γυναικείων Συλλόγων**». Το 1902, ιδρύεται στη Γερμανία η «**Ένωση για τη Γυναικεία Ψήφο**», ενώ η ψήφος αρχίζει να έχει μια θέση στο πρόγραμμα της «**Ομοσπονδίας των Γερμανικών Γυναικείων Συλλόγων**».

δ. Διεθνοποίηση και μαχητικότητα

Δύο σημαντικά φαινόμενα αλλάζουν το σκηνικό στο φεμινιστικό στρατόπεδο με την αρχή του 20^{ου} αιώνα. Πρώτη σημαντική αλλαγή είναι η διεθνοποίηση του αγώνα για την κατάκτηση των γυναικείων πολιτικών δικαιωμάτων. Το 1902, ιδρύεται η «**Διεθνής Ένωση για τη Γυναικεία Ψήφο**» στη Γερμανία με πρόεδρο την Carrie Chapman Catt. Στη διεθνή αυτή ένωση μέχρι το 1913 θα προσχωρήσουν γυναικείες οργανώσεις από 22 χώρες του κόσμου. Η τακτική τους ήταν η σύγκληση τακτικών συνεδρίων σε χώρες που ήταν αντίθετες έως και εχθρικές απέναντι στη γυναικεία ψήφο. Ήθελαν με αυτό τον τρόπο να ασκήσουν πίεση στις κυβερνήσεις αυτών των χωρών και να περάσουν το μήνυμα της ισότητας στους λαούς.

Η δεύτερη σημαντική αλλαγή αφορούσε την υιοθέτηση μιας μαχητικής στρατηγικής που θα επέλεγε το πιο ριζοσπαστικό κομμάτι του φεμινιστικού κινήματος για την ψήφο. Στην Αγγλία εμφανίζονται οι λεγόμενες «σουφραζέτες». Είχαν εμπνευστεί από την πολιτική της «μη συνεργασίας» με την εξουσία, που εγκαινίασε ο Μαχάτμα Γκάντι στην Ινδία. Οι Αγγλίδες αυτές δε θα διστάσουν να παρανομήσουν, να σηκώσουν πανό έξω από το Κοινοβούλιο, να σπάσουν τζάμια και να μην πληρώσουν φόρους, που οι ίδιες θεωρούσαν ότι ήταν νόμοι που δεν τους είχαν επιλέξει. Ακόμα και όταν κάποιες από αυτές οδηγούνταν στη φυλακή, φώναζαν για τα δικαιώματά τους στην πολιτική. Στην Ιστορία έχουν μείνει τα ονόματα της **Emmeline**, της **Christabel** και της **Sylvia Pankhurst**, μητέρας με κόρες. Οι τρεις αυτές κυρίες ίδρυσαν την «**Κοινωνική και Πολιτική Ένωση Γυναικών**», το 1903, που έπαιξε πρωταρχικό ρόλο στον αγώνα για

τη γυναικεία ψήφο. Τα πράγματα αρχίζουν και αλλάζουν. Παρέχεται το καθολικό δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες: στη Φινλανδία το 1906, στη Νορβηγία το 1913, στη Δανία το 1915, ενώ σε άλλες χώρες είχαν παραχωρηθεί δικαιώματα ψήφου αλλά μόνο για τις δημοτικές εκλογές.

ε. Οι γυναίκες ψηφίζουν

Τον Απρίλιο του 1917 στη Ρωσία, η Επαναστατική Κυβέρνηση των Μπολσεβίκων αναγκάζεται να παραχωρήσει ίσα πολιτικά δικαιώματα στο σύνολο του γυναικείου πληθυσμού της πρώην Τσαρικής Επικράτειας. Οι Μπολσεβίκοι αναγκάστηκαν να παραχωρήσουν δικαιώματα στις γυναίκες, μετά την αντίδραση των φεμινιστριών για την παραχώρηση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων στους άντρες.

Μετά τη λήξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου το 1918, στην Αγγλία ψηφίζεται ομόφωνα το νομοσχέδιο που παραχωρεί δικαίωμα ψήφου στις Αγγλίδες άνω των 30 χρόνων για βουλευτικές εκλογές. Δέκα χρόνια μετά θα επιτευχθεί η πλήρης πολιτική ισότητα.

Το 1918 παραχωρούνται ίσα δικαιώματα ψήφου στις Γερμανίδες τερματίζοντας έτσι μια περίοδο αποκλεισμού των γυναικών από τις πολιτικές διαδικασίες. Αυτό όμως κράτησε λίγο καιρό. Με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία καταργείται ο θεσμός των εκλογών στο σύνολό του και επανέρχεται η ιδεολογία της πλήρους αφοσίωσης των γυναικών στα οικιακά, στην οικογένεια και στη θρησκεία. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η Γερμανική σοσιαλδημοκρατία είχε υποστηρίξει την ισότητα πολιτικών δικαιωμάτων από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σε αντίθεση με άλλα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Κεντρικής Ευρώπης που είχαν εναντιωθεί στο δικαίωμα ψήφου των γυναικών.

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, στη Γαλλία, το ζήτημα επανέρχεται στο Κοινοβούλιο. Ψηφίζονται διαδοχικά (1919, 1921-1922, 1932) αρκετά νομοσχέδια υπέρ της ισότητας των δύο φύλων στην πολιτική. Τα νομοσχέδια, όμως, απορρίπτονται από τη Γερουσία. Η συνταγματική καταχώρηση των πολιτικών δικαιωμάτων των Γαλλίδων εδραιώθηκε με το σύνταγμα του 1946.

Στην Ιταλία το 1923, ο Μουσολίνι δίνει για λίγο δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες για τις δημοτικές εκλογές μόνο, αφού πολύ σύντομα ακολούθησε το παράδειγμα του Χίτλερ και κατήργησε τις εκλογικές διαδικασίες. Τελικά, το 1940, δόθηκαν στις Ιταλίδες πλήρη πολιτικά δικαιώματα.

Η Ελλάδα περίμενε τη δεσμευτική **Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 1948**, και το 1950 την **Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** για να κατοχυρώσει τελικά, το 1952, με νομοσχέδιο, την παροχή ίσων

πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες.

Τέλος, οι Ελβετίδες περίμεναν μέχρι το 1954 για να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου μόνο στις ομοσπονδιακές εκλογές, ενώ το 1971 απέκτησαν δικαίωμα ψήφου στα καντόνια.

Για την καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας χρειάστηκε να χυθεί πολύ μελάνι σε πολιτικές συζητήσεις και πολύ αίμα σε κοινωνικές εξεγέρσεις σχεδόν για δύο αιώνες. Πολλές οι τροπολογίες σε συνταγματικά κείμενα, πολλές απορρίψεις μέχρι την τελική παραχώρηση ψήφου. Το ζήτημα ήταν και παραμένει πολιτικό.

Η κατοχύρωση πολιτικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες αφορά σχεδόν αποκλειστικά τις δυτικές φιλελεύθερες κοινωνίες, οι οποίες στο δρόμο για την εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη των αγορών βρήκαν στο πρόσωπο των γυναικών ένα σύμμαχο, προκρίνοντας την πολιτική της ενσωμάτωσης στις εκλογικές διαδικασίες, έναντι εκείνης του αποκλεισμού.

Η παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στις Ευρωπαϊές ακολούθησε με απόσταση μισού ή ενός αιώνα μετά την παραχώρηση δικαιώματος ψήφου στους άντρες. Εκείνο που σήμερα δεν ξέρουμε είναι με ποιο τρόπο θα εξελιχθεί η ισότητα ευκαιριών, στον αιώνα που μόλις άρχισε.

στ. Οι πρωταγωνίστριες στον αγώνα των γυναικών για τα πολιτικά δικαιώματα

ΑΜΠΙΓΚΕΪΛ ΑΝΤΑΜΣ (1744 - 1818)

Είναι η σύζυγος του 2^{ου} προέδρου των Η.Π.Α., του Τζον Άνταμς. Η Άνταμς, που δεν είχε πάει ποτέ στο σχολείο, γράφει στο σύζυγό της τις μέρες της Ανεξαρτησίας, και του ζητά «να δώσει περισσότερη προσοχή στις κυρίες». Όμως, ο πρόεδρος δε δίνει σημασία. Η Άνταμς γράφει συνέχεια στο σύζυγό της και τα γράμματά της συνιστούν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα γυναικείων αιτημάτων. Τα γράμματά της σκιαγραφούν την οικτρή θέση της γυναίκας σ' έναν κόσμο γεμάτο «περιφρόνηση και σκληρότητα».

ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΑΝΔΗ (1804 - 1876)

Η Σάνδη είναι παιδί της Γαλλικής Επανάστασης και κληρονόμος του ιδεαλισμού του Ζαν-Ζακ Ρουσό. Συμμετέχει στα πρώτα ουτοπικά σοσιαλιστικά κινήματα στην Ευρώπη. Ίδρυσε τη «Σοσιαλιστική Επιθεώρηση» το 1845, και στην επανάσταση του 1848 συμμετέχει στη σύνταξη του «Διαγγέλματος της Δημοκρατίας».

ΛΟΥΙΖ ΜΙΣΣΕΛ (1830 - 1905)

Είναι Γαλλίδα μαχητική, αναρχική, δασκάλα, ποιήτρια και μυθιστοριογράφος. Είναι κόρη υπηρέτριας και αγνώστου πατρός. Η συμμετοχή της στην παρισινή Κομμούνα και στη «Λέσχη της Επανάστασης» την καταδικάζει σε εξορία στη Νέα Καληδονία. Το 1880, επιστρέφει και παίρνει μέρος στο Συνέδριο Αναρχικών στο Λονδίνο. Η πιο σημαντική στιγμή της ζωής της είναι όταν επικεφαλής διαδήλωσης ανέργων στο Παρίσι, το 1883, λεηλατεί φούρνους ανεμίζοντας ένα μαύρο βέλο σε ένδειξη πένθους από την εποχή της Κομμούνας – είναι το μαύρο της αναρχίας.

ΚΛΑΡΑ ΤΣΕΤΚΙΝ (1857 -1933)

Είναι Γερμανίδα κομμουνίστρια από τους πρωτοπόρους του διεθνούς Κομμουνιστικού Κόμματος. Είναι επικεφαλής του γυναικείου τμήματος της Κομιντέρν. Η Τσέτκιν άσκησε αποφασιστική επίδραση στις αποφάσεις του Λένιν για το γυναικείο ζήτημα, καθώς και στις ιδιαίτερα ριζοσπαστικές θέσεις της Διεθνούς (απόρριψη της οικογένειας, νομιμοποίηση των εκτρώσεων κ.λπ.).

ΕΜΕΛΙΝ ΠΑΝΚΧΑΡΣΤ (1858 – 1928)

Είναι Αγγλίδα σουφραζέτα. Το 1903 ιδρύει μαζί με άλλες εργάτριες την «Κοινωνική και Πολιτική Ένωση Γυναικών», η οποία επιδίωξε το δικαίωμα της ψήφου. Η Πάνκχαρστ ήταν αρχηγός του κινήματος των σουφραζέτων, που είναι γνωστό ως το πιο μαχητικό γυναικείο κίνημα των αρχών του αιώνα. Το 1912, συνελήφθη μαζί με άλλες 150 σουφραζέτες στις ταραχές του Λονδίνου. Αποφυλακίστηκε αφού κατέρρευσε από απεργία πείνας. Τέλος, η Πάνκ-χαρστ αγωνίστηκε και για τα νομικά δικαιώματα της παντρεμένης γυναίκας.

ΕΜΑ ΓΚΟΛΝΤΕΝ (1869 – 1940)

Είναι Ρωσοεβραία μετανάστρια στις Η.Π.Α. Η Γκόλντεν έγινε γρήγορα η πιο μαχητική ακτιβίστρια. Αγωνίστηκε με πάθος για τα ατομικά δικαιώματα. Οι πολιτικές και σεξουαλικές θεωρίες της προκάλεσαν σοκ στη συντηρητική αμερικάνικη κοινωνία, κυρίως αυτές για τον έλεγχο των γεννήσεων, την αντισύλληψη κ.ά. Ήταν στην εποχή της μια από τις πιο πολυσυζητημένες γυναίκες των Η.Π.Α.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΟΛΟΝΤΑΪ (1872 – 1952)

Η Κολοντάι είναι αριστοκράτισσα από την Ουκρανία, κόρη στρατηγού. Γίνεται μέλος του Κόμματος των Μπολσεβίκων λίγο πριν από την Οκτωβριανή Επανάσταση και γρήγορα γίνεται στέλεχος πρώτης γραμμής. Στην πρώτη επαναστατική κυβέρνηση είναι λαϊκός κομισάριος κοινωνικών υποθέσεων και ταυτοχρόνως ηγείται της εργατικής αντιπολίτευσης. Οι θεωρίες της για τη γυναικεία σεξουαλικότητα και το γάμο τη φέρνουν σε σύγκρουση με τον Στάλιν, ο οποίος τη στέλνει πρέσβειρα στη Νορβηγία. Και έτσι βγαίνει απ' το προσκήνιο.

ΒΙΡΤΖΙΝΙΑ ΓΟΥΛΦ (1882 – 1941)

Είναι Αγγλίδα μυθιστοριογράφος. Στα έργα της αναλύει εύστοχα τη θέση της γυναίκας. Τα κείμενά της έχουν συναίσθημα και βάθος επιχειρημάτων. Η Γουλφ αναλύει τη γυναικεία προσωπικότητα. Παρουσιάζει μια οργή που δε βρίσκει διέξοδο, μια επιθυμία πάντα ανεκπλήρωτη, που είναι κρυμμένες, απωθημένες, μέσα σ' έναν κόσμο καθαρά αντρικό.

Αυτές είναι οι πιο σημαντικές γυναίκες, που η καθεμιά τους έπαιξε σπουδαίο ρόλο στον αγώνα για τα γυναικεία δικαιώματα (πολιτικά και νομικά), σε μια εποχή που ήταν δύσκολο να εκφράσει κανείς ελεύθερα την άποψή του (πιο πολύ για τις γυναίκες).

Γυναίκες λοιπόν αγωνίστηκαν γι' αυτά που σήμερα θεωρούμε δεδομένα.

Δυστυχώς, όμως, και σήμερα υπάρχουν χώρες όπου δεν αναγνωρίζεται η ισότητα των δύο φύλων και οι γυναίκες δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους άντρες. Παρόλο που βρισκόμαστε στον 21^ο αιώνα, υπάρχουν ακόμα γυναίκες που στερούνται στοιχειωδών δικαιωμάτων και πρέπει να αγωνίζονται για τα αυτονόητα.

ζ. Σουφραζέτες με δικαίωμα ψήφου

«Αν οι γυναίκες ψηφίζουν το ίδιο κόμμα με τον άντρα τους, τότε δε χρειάζεται να ψηφίσουν. Αν όχι, διασπάται η οικογένεια, οπότε ας μην ψηφίσουν. Αν είναι ανύπαντρες είναι φοβερά άτυχες – ας ξαναπροσπαθήσουν».

«Απόφαση της Βουλής της Ν. Υόρκης»

Στις αρχές του αιώνα μια Αγγλίδα ακτιβίστρια, η Έμελιν Πάνκχαρστ, είναι απογοητευμένη από την αδράνεια των γυναικείων οργανώσεων σχετικά με το ζήτημα της γυναικείας ψήφου. Αποφασίζει μαζί με άλλες συντρόφους της να στρατολογήσουν εργάτριες εργοστασίων στο Μάντσεστερ και παράλληλα προσπαθούν να τις απομακρύνουν από την πορνεία (εξαιτίας της κακής οικονομικής κατάστασης εργάτριες καταφεύγουν στην πορνεία για να μπορέσουν να έχουν να φάνε). Έτσι το 1903, ιδρύεται η Κοινωνική και Πολιτική Ένωση Γυναικών. Είναι οι πρώτες σουφραζέτες, λίγες τον αριθμό, χωρίς καμία υποστήριξη. Πώς θα μπορούσαν να ακουστούν; Με ποια μέσα και με ποιες μεθόδους; Μόνο το 1905 βρήκαν την κατάλληλη στρατηγική. Το 1905 μιλούσε ένας πολιτικός σε μια συγκέντρωση στο Μάντσεστερ. Για κακή του τύχη υπήρχαν στην αίθουσα δυο σουφραζέτες: η μία ήταν κόρη της Πάνκχαρστ, η **Κρίσταμπελ**, και η άλλη η συνεργάτριά της, **Άννι Κένι**. Τον διακόπτουν συνεχώς και του ζητάνε να πάρει θέση για το ζήτημα της γυναικείας ψήφου. Μετά από συνεχείς αντεγκλήσεις η ομιλία διακόπτεται και συλλαμβάνουν τις δυο σουφραζέτες. Αρνήθηκαν να πληρώσουν το πρόστιμο και πήγαν φυλακή. Αυτό το γεγονός έδωσε μεγάλη δημοσιότητα στο κίνημα. Ήταν μια καλή ιδέα η εμπειρία τους αυτή. Αποφάσισαν να γίνει η τακτική τους. Στα επόμενα χρόνια, οι σουφραζέτες έκαναν επεμβάσεις στις πολιτικές συγκεντρώσεις, τραβώντας

έτσι την προσοχή στις απαιτήσεις των γυναικών και δίνοντας δύναμη στα φεμινιστικά κινήματα τόσο στα μαχητικά όσο και στα πιο συντηρητικά.

Όσο οι σουφραζέτες σκλήραιναν τη στάση τους, τόσο η κυβέρνηση απαντούσε με όλο και πιο αυξανόμενη βία. Συνελάμβαναν τις σουφραζέτες, οι οποίες με τη σειρά τους αρνούνταν να φάνε. Οι δεσμοφύλακες τις τάζαν με το ζόρι. Ήταν επικίνδυνη και επώδυνη πράξη που συχνά οδηγούσε σε σοβαρή επιδείνωση της υγείας των κρατουμένων γυναικών.

Τον Μάρτιο του 1912, όλη η συσσωρευμένη αγανάκτηση και η οργή των γυναικών ξεσπάει σ' ένα πρωτοφανές κύμα βίας στην Αγγλία. Οι βιτρίνες των κομψών καταστημάτων του Λονδίνου δέχτηκαν την επίθεση με σφυριά, με τα οποία θρυμμάτισαν την καθωσπρέπει εικόνα της σύγχρονης γυναίκας. Τον Απρίλιο του 1913, η Πάνκχαρστ καταδικάστηκε σε τρία χρόνια φυλάκιση. Χάρη στις σουφραζέτες το κίνημα της ψήφου πήρε δημοσιότητα κυρίως στις Η.Π.Α. Οι μέθοδοι της Πάνκχαρστ προκάλεσαν μεγάλες αντιθέσεις ανάμεσα στις μαχητικές και στις μετριοπαθείς ακτιβίστριες. Στην ιστορία πέρασε το κίνημα των Αγγλίδων σουφραζέτων ως το πιο μεγάλο και μαχητικό και με αποτελεσματική διεκδίκηση.

«Αγωνιστείτε όπως μπορεί η καθεμία και κάντε το τώρα».

Με αυτό το σύνθημα άνοιξε η εποχή της γυναικείας χειραφέτησης στις ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ.

η. Η πολιτική ψήφος της γυναίκας στην Ελλάδα

Φαίνεται απίστευτο σήμερα αλλά είναι αληθινό. Η γυναίκα στην πολιτισμένη Ευρώπη κατόρθωσε να συμμετέχει στα κοινά, να ψηφίζει και να έχει πλήρη πολιτικά δικαιώματα, μόλις πριν από λίγα χρόνια. Οι Ελληνίδες λίγο μετά το 1944.

Μέχρι τότε ό,τι κι αν γινόταν στον κόσμο, οι γυναίκες δεν είχαν καμία θέση. Η μόνη δουλειά που τους αναλογούσε ήταν να παραμένουν στο σπίτι τους, να μεγαλώνουν τα παιδιά τους, να διαβάζουν ως μοναδικά αναγνώσματα οδηγούς μαγειρικής και να περιμένουν τους άντρες τους. Μόλις την αυγή του 20^{ου} αιώνα αρχίζουν να αλλάζουν τα πράγματα.

Στην Ελλάδα, το κίνημα της γυναικείας χειραφέτησης βρήκε μεγάλη αντίσταση. Το πολέμησαν στην αρχή πολιτικοί, δημοσιογράφοι, ιστορικοί, κοινωνιολόγοι, οικονομολόγοι κ.ά. Μάλιστα στο Μεσοπόλεμο, ο φεμινισμός ακουγόταν στα αυτιά των περισσότερων σχεδόν ως συνώνυμο με τον κομμουνισμό. Οι κομμουνίστριες εκείνη την εποχή ήταν ένα «απεχθές πρότυπο ελευθεριάζουσας σεξουαλικής συμπεριφοράς», μία φοβερή πλάνη.

Η πολιτική ψήφος των γυναικών ως αίτημα παρουσιάζεται στην Ελλάδα το 1887 με το σύνθημα «Δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες».

Εμφανίστηκε στις σελίδες της «Εφημερίδος των Κυριών» της Καλλιρρόης Παρέν, ιδρύτριας του Λυκείου Ελληνίδων. Το όνομά της συνδέθηκε με τους πρώτους αγώνες για τη χειραφέτηση της γυναίκας στη χώρα μας.

Η Καλλιρρόη Παρέν συνειδητοποιεί ότι δεν αρκεί η προσωπική-ατομική συμβολή κάποιων γυναικών για την αλλαγή της θέσης των γυναικών. Πιστεύει στη μαζική δραστηριοποίηση και διεκδίκηση και προσπαθεί να ενεργοποιήσει πολλές γυναίκες. Πιστεύει στην εργασία των γυναικών, στο ενδιαφέρον τους για την πολιτική, διεκδικεί τα αιτήματά τους και προσπαθεί να αλλάξει τη νοοτροπία τους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο αγώνας των γυναικών να σπουδάσουν στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Το «Καποδιστριακό», όπως ονομάζεται, άνοιξε το 1837 μόνο για τον ανδρικό πληθυσμό, χωρίς αυτός ο όρος να δηλώνεται στο διάταγμα «Περί συστάσεως του Πανεπιστημίου». Το 1879, γίνονται οι πρώτες απόπειρες μαθητριών να εγγραφούν στο Πανεπιστήμιο. Απορρίπτονται.

Το 1890, γίνεται δεκτή η πρώτη φοιτήτρια, Ιωάννα Στεφανόπολι, στη Φιλοσοφική Σχολή. Το 1894, «ανοίγει» και η Σχολή Καλών Τεχνών για τις γυναίκες. Η Μαριάνθη Δρακοντασίδη είναι η πρώτη. Το 1896, αποφοιτούν με «Άριστα» από την Ιατρική Σχολή οι αδελφές Αγγελική και Αλεξάνδρα Παναγιωτάτου.

Δεν είναι μόνο οι μορφωμένες γυναίκες που διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Το 1892, οργανώνεται η πρώτη απεργία εργατριών στο εργοστάσιο «Ρετσίνα». Δια-

μαρτύρονται για τη μείωση των ημερομισθίων τους.

Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα – προς τα τέλη – είναι μια πραγματικότητα. Ένας ικανός αριθμός έχει μια αναγνωρισμένη δημόσια παρουσία. Η πορεία αυτή υπήρξε δύσκολη, δύσβατη, με εμπόδια και περιορισμούς.

Το 1898, στο γύρισμα του αιώνα οργανώνεται στο Αγρίνιο το Α΄ Γυναικείο Συνέδριο Ελληνίδων. Η «Ιστορία της Ελληνίδος από το 1600 μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα» γράφεται από την Καλλιρρόη Παρέν, το 1903. **Ο 20^{ος} αιώνας βρίσκει τις πρωτοπόρες Ελληνίδες να αγωνίζονται για την κατοχύρωση βασικών δικαιωμάτων των γυναικών.**

Η εργασία των γυναικών δε ρυθμίζεται από κανένα νόμο. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, το 1912, ψηφίζει νόμους που αναφέρονται στο γυναικείο εργατικό δυναμικό. Ουσιαστικά, αυτοί οι νόμοι δεν εφαρμόζονται ποτέ και οι ανισότητες παραμένουν. Οι δασκάλες το ίδιο διάστημα αγωνίζονται για την κατοχύρωση ίσης αμοιβής με αυτή των ανδρών συναδέλφων τους.

Το 1919, η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού μαζί με άλλες σοσιαλίστριες ιδρύουν το «Σοσιαλιστικό Όμιλο Γυναικών». Διεκδικούν ισότητα στην οικογένεια, νόμιμες αμβλώσεις, δικαίωμα στην εργασία, κατάργηση της διπλής ηθικής κ.ά. Είναι χαρακτηριστική η φράση της Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού: «Η γυναίκα να σκέφτεται με το δικό της κεφάλι, να αυτενεργεί».

Το φεμινιστικό κίνημα των αρχών του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται απ' την παρουσία και δράση μιας γυναίκας, της Αύρας Θεοδοροπούλου. Υπήρξε από τις πρωτοπόρους του γυναικείου κινήματος στην Ελλάδα. Το 1920, ιδρύεται «Ο Σύνδεσμος Ελληνίδων υπέρ των Δικαιωμάτων της Γυναικός» με πρόεδρο τη Μαρία Νεγροπόντη.

Το 1922, αναλαμβάνει η Αύρα Θεοδοροπούλου και δίνει πολλαπλές διαστάσεις και πολιτικές στο φεμινιστικό κίνημα του Μεσοπολέμου αλλά και μετά. Σύνθημα του Συνδέσμου «Ζητούμε δικαιώματα πολιτικά – αστικά – οικονομικά ίσα και όμοια για τη γυναίκα και τον άνδρα». Ιδρύει την «Εσπερινή Εμπορική Σχολή Θηλέων» και δίνει τη δυνατότητα στις γυναίκες να μορφωθούν.

Η δεκαετία 1920 – 1930 είναι η πιο δυναμική εποχή του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Παραρτήματα του Συνδέσμου δημιουργούνται και σε άλλες πόλεις που δραστηριοποιούνται στα ίδια θέματα. Στη Θεσσαλονίκη, έχουμε τη «Φεμινιστική Ένωση Μακεδονίας – Θράκης», το «Σύλλογο Διανοομένων Γυναικών», αλλά και την «Αντιφεμινιστική Ένωση Νέων Μακεδονίας – Θράκης»! Το 1928, δημοσιεύεται το «Μανιφέστο των Γυναικών της Μακεδονίας». Οι γυναίκες του προσφυγικού πληθυσμού, καθώς και οι Εβραίες της Θεσσαλονίκης, δημιουργούν τους δικούς τους συλλόγους.

Αυτό που ζητά επιτακτικά το φεμινιστικό κίνημα είναι η αναγνώριση του ρόλου των γυναικών στην κοινωνία. Να τις αντιμετωπίζουν ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας με δικαιώματα και υποχρεώσεις. Προωθούν αιτήματα που προκαλούν τη συντηρητική κοινωνία και τους πολιτικούς. Τολμούν τη σύγκρουση, παρότι γνωρίζουν τις αντιστάσεις. Βασική διεκδίκηση, στην οποία ρίχνουν το βάρος των ενεργειών τους, είναι η κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Οι αντιστάσεις είναι πολλές και ισχυρές. Σ' ένα απόσπασμα-χρονογράφημά του ο Πίκονικ (16/7/1924) γράφει: «Ψήφον εις τας γυναίκας. Το ακούω και αισθάνομαι την καρδίαν μου να σφίγγεται. Ρίγη παγερά ανεβοκατεβαίνουν στη σπονδυλική μου στήλη. Δέος και τρόμος με καταλαμβάνει διότι πώς το θέλετε; Η ψήφος θα γίνη ο τάφος της γυναικός. Θα την χάσωμεν, θα δραπετεύση από το σπίτι και την καρδίαν μας. Η θέσις της γυναικός είναι εις το μαγειρείον και την καρδίαν μας».

Παράλληλα, συναντούν αντιδράσεις που προέρχονται από τα πολιτικά κόμματα, τους περισσότερους πολιτικούς άνδρες, τον Τύπο, την Εκκλησία, αλλά και από ένα μέρος του γυναικείου πληθυσμού. Το πρώτο κόμμα που εντάσσει το αίτημα στο πρόγραμμά του είναι το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος.

Στις εκλογές του 1920 ένα απ' τα συνθήματά του είναι: «Σφυρί, δρεπάνι και ψήφος στο φουστάνι». Έπειτα από όλον αυτόν τον αγώνα έρχεται κατά κάποιο τρόπο η δικαίωση. **Στο Σύνταγμα της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας, το 1927, αναγνωρίζεται η ισότητα των φύλων ενώπιον του νόμου και ανοίγει ο δρόμος για την αναγνώριση των πολιτικών δικαιωμάτων στο γυναικείο πληθυσμό.** Γεννιούνται οι ελπίδες. Η νομοθετική ρύθμιση που θα ακολουθήσει – το 1930 – θα απογοητεύσει τις φεμινίστριες με τους όρους που θέτει:

A. Να είναι πάνω από τριάντα ετών

B. Να γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση

Γ. Περιορίζεται μόνο στο δικαίωμα του εκλέγειν, όχι και του εκλέγεσθαι.

Η Στατιστική Υπηρεσία κατέγραψε το 65% των γυναικών ως αναλφάβητες.

Το 1934, οι γυναίκες κλήθηκαν να ψηφίσουν στις δημοτικές εκλογές. Ψήφισαν μόνο 240 γυναίκες, επειδή δεν είχε ληφθεί μέριμνα για να συμπεριληφθούν στους εκλογικούς καταλόγους. **Το Πρωτοδικείο των Σερρών είναι το μόνο που εγκρίνει την υποψηφιότητα των γυναικών στις δημοτικές εκλογές, αναγνωρίζοντάς τους το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι.**

Οργανώνεται δημόσια συγκέντρωση γυναικείων σωματείων στη Θεσσαλονίκη ενώ απαγορεύεται στην Αθήνα. Το ίδιο διάστημα λειτουργεί η «Επιτροπή Δεμερτζή» για τη σύνταξη Οικογενειακού Δικαίου. Δυστυχώς η 4^η Αυγούστου του 1936 «πρόλαβε» και διέλυσε την επιτροπή. Η δικτατορία του Μεταξά και οι αποφάσεις που πρέσβευε για τις σχέσεις των φύλων βρισκόταν στον αντίποδα του σχεδίου της Επιτροπής Δε-

μερτζή και δεν ήταν το μόνο αρνητικό αυτής της εποχής που ξεκινούσε.

Η δημοκρατία καταλύεται. Άνδρες και γυναίκες οδηγούνται στις εξορίες και στις φυλακές. Η πολιτική του δικτατορικού καθεστώτος για τη θέση των γυναικών ορίζεται από τη θεωρία των 3 κ (στα Γερμανικά) του Χίτλερ: «Κουζίνα, παιδιά, εκκλησία». Οι γυναικείες οργανώσεις διαλύονται.

Το 1940, ο πόλεμος αρχίζει και για την Ελλάδα. Οργανώνεται η Αντίσταση κατά των Γερμανών. Άνδρες και γυναίκες συμμετέχουν στην ένοπλη και μη δράση. Αυτή την περίοδο η ισότητα κατοχυρώνεται τόσο στην καθημερινή συνύπαρξη, όσο και νομοθετικά. **Η ΠΕΕΑ – Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης – κατοχυρώνει με πράξεις (νόμους) την ισότητα ανδρών και γυναικών. Αναγνωρίζονται τα πλήρη δικαιώματα, ισότητα στην εργασία, η συμμετοχή στη δημόσια ζωή κ.ά.** Παράλληλα, οι αντάρτισσες εκδίδουν τα δικά τους περιοδικά, στα οποία γράφουν τις νέες εμπειρίες, τους αγώνες τους και απευθύνονται στο γυναικείο πληθυσμό. Δημιουργούν 160 γυναικείους συλλόγους και προσπαθούν να «ανεβάσουν» το επίπεδο των αγροτισσών.

Τον Απρίλιο του 1944 συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες άνδρες και γυναίκες, και για πρώτη φορά ψηφίζουν και ψηφίζονται για το Εθνικό Συμβούλιο που συνέρχεται στους Κορυσχάδες Ευρυτανίας. Εκλέγονται πέντε γυναίκες: η Χρύσα Χατζηβασιλείου, η Μαρία Σβόλου, η Καίτη Ζεύγου, η Φωτεινή Φιλιππίδου και η Μάχη Μαυροειδή. Καμία, όμως, απ' αυτές δεν εκλέγεται στην κυβέρνηση του βουνού.

Η κατοχή της Ελλάδας από τους Γερμανούς τελειώνει. Η ελεύθερη πλέον Ελλάδα ανασυγκροτείται. Το γυναικείο κίνημα εμφανίζεται και οργανώνεται τον Αύγουστο του 1945. Οι σύλλογοι του Μεσοπολέμου επαναδραστηριοποιούνται και παράλληλα δημιουργούνται και νέοι. Χαρακτηριστικό των επιλογών αυτής της περιόδου είναι η προσπάθεια για την εδραίωση της δημοκρατίας και την αντιμετώπιση των ευρύτερων δυσκολιών στην πολιτική ζωή.

Ξεσπά ο Εμφύλιος. Όλα είναι ξανά δύσκολα, αρνητικά και επικίνδυνα. Σταματάει κάθε δράση. Και πάλι συλλαμβάνονται γυναίκες και οδηγούνται στα στρατόπεδα και στις φυλακές. Ανάμεσά τους και στελέχη του φεμινιστικού κινήματος και της Εθνικής Αντίστασης. Η Μαρία Σβόλου εξορίζεται στη Μακρόνησο.

Το 1949, τυπικά τελειώνει ο Εμφύλιος. Η κυβέρνηση, προσπαθώντας να δώσει μια εικόνα δημοκρατικής λειτουργίας, κατοχυρώνει με τον αναγκαστικό νόμο 959 το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, στο γυναικείο πληθυσμό άνω του 21^{ου} έτους, μόνο στις δημοτικές εκλογές. Έπρεπε να περάσουν τρία χρόνια για να ψηφιστεί το

1952 ο Ν. 2151, που κατοχύρωνε επιτέλους τα πλήρη πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων. **Οι γυναίκες ψηφίζουν τελικά στις αναπληρωματικές εκλογές της Θεσσαλονίκης το 1953 και συνολικά στην επικράτεια το 1956.**

Παράλληλα, «ανοίγουν» μια σειρά επαγγέλματα για τις γυναίκες, όπως του συμβολαιογράφου, του δικαστή, κ.ά. Στις επαναληπτικές εκλογές του 1953 θέτουν υποψηφιότητα πέντε γυναίκες. Είναι οι Ελένη Σκούρα, Βιργινία Ζάννα, Ελένη Βασιλείου, Σταυρούλα Κωστοπούλου και Μερóπη Μεταλλικού. Εκλέγεται η Ελένη Σκούρα. Το 1956, στις εθνικές βουλευτικές εκλογές εκλέγονται η Λίνα Τσαλδάρη από την ΕΡΕ και η Βάσω Θανέσκου από την ΕΔΑ. Η Λίνα Τσαλδάρη είναι η πρώτη γυναίκα υπουργός.

Όλα τα χρόνια μετά τον Εμφύλιο οι γυναικείες οργανώσεις δε λειτουργούν. Το 1958 ιδρύεται η Συντονιστική Επιτροπή Εργαζομένων Γυναικών, που αναπτύσσει δράση για τα θέματα που αφορούν τις συνθήκες εργασίας. Η αμοιβή των γυναικών αντιστοιχεί στο 60% της αντίστοιχης ανδρικής.

Στις εκλογές του 1958 η ΕΔΑ εκλέγει τρεις γυναίκες: τις Μαρία Σβώλου, Ελένη Μπενά και Βάσω Θανέσκου. Είναι αυτές που φέρνουν τα γυναικεία ζητήματα στη Βουλή και διεκδικούν τη λήψη μέτρων ισότητας. Δεν πετυχαίνουν το στόχο τους τις περισσότερες φορές. Αργά, δύσκολα και με αντιστάσεις αρχίζει να ομαλοποιείται η πολιτική κατάσταση. Όλο και περισσότερες γυναίκες διεκδικούν μια θέση στην αγορά εργασίας, και στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Τα ταμπού των ανδρικών επαγγελμάτων υφίστανται «ρωγμές».

Το 1964, δημιουργείται η «Πανελλήνια Ένωση Γυναικών» με πρόεδρο τη Θάλεια Κολυβά. Επαναδραστηριοποιείται ο «Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας» με πρόεδρο την Αίγλη Ψάλτη. Η πολιτική αστάθεια δεν επιτρέπει ουσιαστικές αλλαγές ή έστω δυναμικές διεκδικήσεις. Τα προβλήματα των γυναικών και οι δυσκολίες είναι υπαρκτά, σε πολλά επίπεδα.

Η στρατιωτική δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου του 1967 σταματάει κάθε δράση των γυναικείων οργανώσεων. Για άλλη μια φορά κατάσχονται και καταστρέφονται τα αρχεία τους και πάλι μόνο οι φιλανθρωπικές οργανώσεις λειτουργούν. Στα επτά χρόνια της δικτατορίας, πολλές γυναίκες φυλακίστηκαν, αλλά και πολλές συμμετείχαν σε αντιδικτατορικές οργανώσεις, μέσα και έξω από την Ελλάδα. Το 1974 πέφτει η δικτατορία. Σχηματίζεται Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας και Υφυπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών αναλαμβάνει η Νίκη Γουλανδρή.

Με την πτώση της δικτατορίας και την ψήφιση του νέου Συντάγματος το 1975 ανοίγει μία νέα σελίδα αγώνων για την Ελληνίδα, που διαρκεί μέχρι σήμερα.

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Μετά την πτώση της δικτατορίας ψηφίστηκε το Σύνταγμα του 1975.

Ήταν μια μεγάλη επιτυχία των γυναικείων οργανώσεων η εισαγωγή διάταξης για την ισότητα των δύο φύλων (άρθρο 4, παράγρ. 2). Οι ανισότητες, όμως, εξακολουθούσαν να υπάρχουν. Μετά από αγώνες των γυναικείων οργανώσεων και την τελευταία αναθεώρηση του Συντάγματος (2001, άρθρο 116, παράγρ. 1) έγιναν τροποποιήσεις όλων των νόμων που περιείχαν ανισότητες.

Σύνταγμα του 1975

Άρθρο 4 παρ. 2 : «Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις».

Άρθρο 51 παρ. 3 : «Νόμος δεν δύναται να περιορίσει το δικαίωμα του εκλέγειν».

1986 : Αναθεώρηση του Συντάγματος

Άρθρο 4 παρ. 2 : «Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις».

Παρ. 3 : «Έλληνες πολίτες είναι όσοι έχουν τα προσόντα που ορίζει ο νόμος».

2001 : Αναθεώρηση του Συντάγματος

Η αύξηση του αριθμού των γυναικών που θα εκλεγούν και θα συμμετάσχουν στους πολιτικούς θεσμούς, αποδείχτηκε αναγκαία.

Αποτέλεσμα αυτής της διαπίστωσης ήταν η απόφαση όλων των χωρών-μελών της Ε.Ε. για μετεξέλιξη της νομικής ισότητας σε ουσιαστική ισότητα.

Προς αυτήν την κατεύθυνση οδηγήθηκε και η αναθεωρητική Βουλή του 2001 στη χώρα μας με το άρθρο 116 παρ. 2.

Άρθρο 116 παρ. 2 : «Δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της Ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών».

2001: Με το νόμο 2910/2001 κατοχυρώνεται το υποχρεωτικό ποσοστό του 33% ή 1/3 κάθε φύλου στα ψηφοδέλτια για τις δημοτικές εκλογές.

2002: Σύσταση Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Ισότητας στη Βουλή με διακομματική σύνθεση και με αντικείμενο την προώθηση της εφαρμογής της αρχής της Ισότητας των Φύλων.

2002: Νομαρχιακές και Δημοτικές Εκλογές. Εφαρμογή της υποχρεωτικής ποσοστωσης του 33% στα ψηφοδέλτια. Το ποσοστό εκλογής γυναικών-συμβούλων κατά μέσο όρο στο σύνολο της χώρας κυμαίνεται στο 20%. Γυναίκες Νομάρχες: μόνο μία. Γυναίκες Δήμαρχοι: 214 υποψήφιες, εκλέχθηκαν 21.

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ Ο.Η.Ε

Η ισότητα των φύλων αποτελεί δύσκολο στόχο, αφού πρέπει να αλλάξει παγιωμένες αντιλήψεις και νοοτροπία χρόνων. Η διεθνής κοινότητα συνέβαλε αποφασιστικά στην προώθηση της ισότητας των δύο φύλων. Έτσι ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) έκανε το 1979 τη Διεθνή Σύμβαση για την «Εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών». Η ελληνική κυβέρνηση την επικύρωσε το 1983 με το Ν. 1342 – Φ.Ε.Κ Α39 και η εφαρμογή της ξεκίνησε στις 30 Απριλίου του 1983. Με αυτή τη σύμβαση έγιναν πολλά βήματα στο θέμα της γυναικείας ισότητας.

Παραθέτουμε ενδεικτικά μερικά άρθρα της Σύμβασης που είναι χαρακτηριστικά για την «Εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος της γυναίκας»:

Άρθρο 4

1. Η υιοθέτηση από τα κράτη-μέλη ειδικών πρόσκαιρων μέτρων που αποσκοπούν στην επίτευξη της εγκαθίδρυσης μιας πραγματικής ισότητας μεταξύ των αντρών και των γυναικών δε θεωρείται πράξη διάκρισης, όπως καθορίζεται στην παρούσα Σύμβαση, αλλά δεν πρέπει με κανένα τρόπο να έχει συνέπεια τη διατήρηση κανόνων άνισων ή ξεχωριστών. Τα μέτρα αυτά πρέπει να καταργηθούν μόλις επιτευχθούν οι αντικειμενικοί σκοποί στο θέμα της ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισης.
2. Η υιοθέτηση από τα κράτη-μέλη ειδικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένων και των μέτρων που προβλέπονται από την παρούσα Σύμβαση και αποσκοπούν στην προστασία της μητρότητας, δε θεωρείται πράξη διάκρισης.

Άρθρο 7

Τα κράτη μέλη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξαλείψουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών στην πολιτική δημόσια ζωή της χώρας και ιδιαίτερα εξασφαλίζουν σ' αυτές, υπό ίσους όρους με τους άντρες, το δικαίωμα:

Α) Να ψηφίζουν σε όλες τις εκλογές και όλα τα δημόσια δημοψηφίσματα και να είναι εκλέξιμες σε όλους τους οργανισμούς που εκλέγονται δημόσια.

Β) Να παίρνουν μέρος στην κατάστρωση της πολιτικής του κράτους και στην εκτέλεσή της, να καταλαμβάνουν δημόσιες θέσεις και να ασκούν όλα τα δημόσια καθήκοντα σε όλες τις βαθμίδες της κυβέρνησης.

Γ) Να συμμετέχουν στις μη κυβερνητικές οργανώσεις που ασχολούνται με τη δημόσια και πολιτική ζωή της χώρας.

Συνεντεύξεις από δύο σημαντικές γυναίκες της εποχής μας

*Οι μαθήτριες που συμμετείχαν στην εργασία αποφάσισαν να πάρουν δυο συνεντεύξεις από γυναίκες που ασχολούνται με το δημόσιο βίο. Η μια ομάδα πήρε συνέντευξη από τη βουλευτή του Συνασπισμού **Μαρία Δαμανάκη**. Η άλλη ομάδα πήρε συνέντευξη από τη **Δέσποινα Δημητριάδου**, μέλος του Δ.Σ. του ΕΚΑ Αθήνας και της γραμματείας Γυναικών.*

Αποσπάσματα από τη συνέντευξη με την κ. Μαρία Δαμανάκη, βουλευτή του Συνασπισμού:

Ερώτηση:

Οι εργασιακές σχέσεις συνέχεια συρρικνώνονται (συμβάσεις, μερική απασχόληση, ασφάλεια). Οι γυναίκες έχουν μεγάλο ποσοστό ανεργίας. Τι θα γίνει στο μέλλον; Τι μπορούμε να κάνουμε;

Μ.Δ.: Ας πούμε πρώτα μερικά πράγματα για τις γυναίκες. Είναι γνωστό ότι στην Ευρώπη η ανεργία είναι κυρίως ανεργία γυναικών. Στην Ελλάδα το θέμα είναι οξύτερο. Για να σας το πω απλά εάν η Ελλάδα είχε τα ποσοστά εργασίας γυναικών που έχουν οι υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, δε θα ήταν από τις τελευταίες χώρες στο θέμα της απασχόλησης. Σήμερα η Ελλάδα είναι από τις τελευταίες χώρες στο θέμα της απασχόλησης. Έχει μεγάλη ανεργία στον ευρωπαϊκό χώρο. Η ανεργία είναι, κυρίως, ανεργία γυναικών, δηλαδή, ενώ στις άλλες χώρες έχουμε μια ορισμένη ανεργία ανδρών και μια ανεργία γυναικών, στην Ελλάδα έχουμε πολύ μικρότερη ανεργία ανδρών. Οι άνδρες δηλαδή έχουν θέσεις εργασίας, ενώ με τις γυναίκες η ανεργία είναι υπερδιπλάσια. Και έτσι ανεβαίνει πάρα πολύ η ανεργία συνολικά.

Η απασχόληση των γυναικών ειδικά και η απασχόληση γενικότερα, στην εποχή μας, έχει πάρει πολλές διαστάσεις και συναντά πολλές δυσκολίες, και ο λόγος είναι ότι η αγορά εργασίας, πράγματι, έχει πολύ μεγάλη ανισότητα σε σχέση με το παρελθόν. Παλιά, ένας άνθρωπος έκανε μια δουλειά στη ζωή του. Σπούδαζε κάτι ή δεν σπούδαζε, μάθαινε μια τέχνη, και αυτό το έκανε μέχρι το τέλος της ζωής του. Αυτό δεν ισχύει πια, είναι σαφές. Αν δει κανείς τα στοιχεία σε όλες τις λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες και ειδικά στις χώρες της Ευρώπης, οι άνθρωποι, ειδικά στη διάρκεια του εργασιακού τους βίου, κατά κανόνα πια αλλάζουν μιάμιση, δύο και ορισμένες φορές δύομισι φορές δουλειά. Αυτό σημαίνει ότι χρειάζεται να επανεκπαιδευτούν, να μετεκπαιδευτούν, να αποκτήσουν άλλες δεξιότητες, άλλες ικανότητες. Είναι μια εξέλιξη η οποία συντελείται στο πλαίσιο των γενικότερων οικονομικών εξελίξεων και όλου αυτού του φαινομένου, που συνήθως το λέμε παγκοσμιοποίηση. Και θέλω να σας πω, ότι είναι μια κατάσταση

που είναι δύσκολο να αλλάξει. Επομένως πρέπει και εμείς να πάρουμε μέτρα ώστε να την αντιμετωπίσουμε.

Ποια μέτρα μπορεί να είναι αυτά: νομίζω ότι τα μέτρα αυτά έχουν να κάνουν με τον τομέα της κατάρτισης και της ειδικευσης και της επανεκπαίδευσης στην αγορά εργασίας. Δηλαδή, είναι γεγονός ότι στην Ελλάδα, ενώ υπάρχει ανεργία, υπάρχουν σε ορισμένους κλάδους κενές θέσεις εργασίας που απαιτούν συγκεκριμένα προσόντα, τα οποία κατά κανόνα δεν υπάρχουν. Επομένως πρέπει να πάρουμε εκείνα τα μέτρα ώστε το εργατικό δυναμικό να εκπαιδεύεται και να επανεκπαιδεύεται συνεχώς, για να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Δυστυχώς, ο ΟΑΕΔ δεν μπορεί να ανταποκριθεί σ' αυτή την απαίτηση. Υστερεί πάρα πολύ από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες.

Για τη μερική απασχόληση, πολύ φοβάμαι ότι επειδή δε θέλω να σας λέω πράγματα που δεν εκφράζονται, υπάρχει ανασφάλεια και θα έλεγα ψέματα αν σας έλεγα ότι εμείς οι πολιτικοί έχουμε τη συνταγή να αλλάξουμε αυτή την κατάσταση. Φοβούμαι ότι θα πάμε σε μια κατάσταση που η μερική απασχόληση θα είναι γεγονός, που θα είμαστε ευτυχείς εάν κάποιος έχει μια θέση. Αυτό, όμως, που πρέπει να πω είναι ότι πρέπει να επιμένουμε πάρα πολύ στα θέματα με τα ασφαλιστικά, δηλαδή τα ασφαλιστικά και τα άλλα εργασιακά δικαιώματα: οι εργαζόμενοι δεν πρέπει, επειδή εργάζονται με μερική απασχόληση, να παραιτούνται από αυτά τα δικαιώματα. Απ' ό,τι ξέρω το μεγαλύτερο πρόβλημα δεν είναι ότι ο άλλος δουλεύει 4 ώρες, είναι ότι δεν παίρνει ένσημα ούτε για τις 4 ώρες. Αυτό είναι ένα μεγάλο πρόβλημα και δεν πρέπει να παραιτηθούμε. Η επιθεώρηση εργασίας είναι υποχρεωμένη να ελέγχει, καθώς και το σωματείο αλλά και εμείς οι ίδιοι. Γιατί νομίζω ότι ο πραγματικός μεσαίωνας θα έρθει αν οι εργαζόμενοι χάσουν και αυτά τα ελάχιστα δικαιώματα που έχουν σήμερα, που τα έχουν κατακτήσει με πολύ μεγάλη προσπάθεια και πολύ μεγάλους αγώνες. Αλλά επειδή δε θέλω να σας πω ψέματα, προσωπικά δεν είμαι αισιόδοξη σ' αυτό το θέμα. Πιστεύω ότι και η μερική απασχόληση και η ανασφάλεια της εργασίας στο μέλλον θα είναι ένα σοβαρό πρόβλημα. Πρέπει να κάνουμε ό,τι μπορούμε ώστε ο καθένας να εξασφαλίσει εκείνα τα προσόντα που θα του εξασφαλίσουν μία δουλειά.

Ερώτηση:

Έχετε γράψει ένα άρθρο στην εφημερίδα, σε ένα αφιέρωμα για τη γυναίκα, ότι «οι ρόλοι ανάμεσα στα δύο φύλα αποπνέουν παρελθόν» και ότι «κάποιες φορές παράγει ακόμα και νοσταλγία για το παρελθόν».

Πιστεύετε δηλαδή ότι πρέπει να αλλάξει η νοοτροπία των ανδρών, για να αλλάξει και η θέση της γυναίκας στο σπίτι;

Μ.Α.: Πιστεύω ότι η επανάσταση των γυναικών ήταν η μεγαλύτερη επανάσταση του περασμένου αιώνα και η μόνη που πέτυχε. Οι άλλες επαναστάσεις δεν είχαν το τέλος που θέλανε. Σήμερα πια η γυναίκα συμμετέχει στην οικονομία, στη δημόσια ζωή, στην πολιτική και αυτό δεν αμφισβητείται, δε σκέφτεται κανείς κάτι διαφορετικό. Με λίγα λόγια, η επανάσταση είναι πετυχημένη. Η γυναίκα έχει κατακτήσει πια αυτό το ρόλο, έχει φύγει πλέον από τη σφαίρα του ιδιωτισμού. Παλιά μπορεί να κυκλοφορούσε δημόσια, αλλά όλες οι δραστηριότητες και η φροντίδα ήταν στο σπίτι. Τώρα πια δεν είναι έτσι. Τώρα είναι στη δημόσια ζωή, δουλεύει, παίρνει μέρος στους πολιτικούς αγώνες, στους κοινωνικούς αγώνες, στα συνδικάτα, στους συλλόγους της γειτονιάς της, είναι δημιουργός, πηγαίνει στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας και μερικές φορές μπορεί να πάει ακόμα και αν η οικογένειά της δεν είναι πολύ ενθουσιώδης. Άρα έχει και παίζει έναν άλλο ρόλο. Υπήρχε στην Ελλάδα νομοθεσία που τη γυναίκα τη θεωρούσε «πράγμα» και πήγαινε μαζί με τα περιουσιακά στοιχεία του άνδρα. Αν σκεφτείτε ότι μέσα σε τόσα χρόνια, σε λίγα χρόνια μέσα σε έναν αιώνα, λιγότερο από έναν αιώνα, η γυναίκα έκανε αυτά τα τεράστια βήματα...

Η γυναίκα φορτώνεται πολλά βάρη και στην πράξη αυτό την κουράζει και την αποκαρδιώνει, δηλαδή το θέμα δεν είναι εγώ απλά να δουλεύω και μετά να γυρίζω σπίτι να κάνω ένα δεύτερο μεροκάματο ή αν έχει απαιτήσεις πολλές η εργασία μου, τι κάνω;

Κάποια στιγμή αυτό το πράγμα οδηγεί σε αδιέξοδο και πολλές γυναίκες παραιτούνται είτε από την οικογένεια και λένε ότι θα κάνουν καριέρα και όχι παιδιά, όχι οικογένεια, είτε παραιτούνται από την καριέρα και κάθονται και μεγαλώνουν τα παιδιά τους.

Για να αλλάξει αυτό πρέπει να συμβιβαστεί ο δημόσιος με τον ιδιωτικό ρόλο της γυναίκας και ο μόνος τρόπος για να συμβεί αυτό, κακά τα ψέματα, είναι η ανακατανομή της εργασίας, του ρόλου των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια. Δηλαδή, δεν υπάρχει άλλος τρόπος παρά να ενδιαφερθεί ο άνδρας για την οικογένεια. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος. Βεβαίως, το κράτος μπορεί να βοηθήσει, μπορεί να δώσει υποδομές κοινωνικής στήριξης, δηλαδή άλλο να έχεις παιδικούς σταθμούς, άλλο να έχεις σχολεία που κρατούν το παιδί μέχρι τις 4 το απόγευμα και άλλο να είσαι μόνη σου. Αλλά ό,τι και να κάνει η κοινωνία, πρέπει και ο άντρας να καταλάβει ότι είναι και δική του χαρά και δημιουργία να βλέπει τα παιδιά του να μεγαλώνουν, να τα πηγαίνει στο σχολείο, να έχει την έγνοια τους. Δηλαδή, εκεί είναι που πρέπει τώρα να γίνει η άλλη επανάσταση και αυτή έχει να κάνει με την ιδιωτική σφαίρα, έχει να κάνει με τη νοοτροπία των ανθρώπων, και αυτή, κατά την άποψή μου, πρέπει να είναι η πιο δύσκολη και πιο αργή. Είναι λάθος να λέμε ότι αυτή η αλλαγή είναι προς όφελος των γυναικών, είναι προς όφελος των ανθρώπων, της κοινωνίας συνολικά. Γι' αυτό οι σύγχρονες απόψεις δεν το αντιμετωπίζουν σαν ένα θέμα γυναικείο, το αντιμετωπίζουν σαν ένα θέμα

Δημοκρατίας. Η Δημοκρατία είναι ανάπηρη στο βαθμό που οι γυναίκες δε συμμετέχουν όπως πρέπει στα κοινά. Εδώ εμείς στη Βουλή είμαστε 300 βουλευτές και οι γυναίκες λιγότερες από 20. Όταν υπάρχει τέτοιο θέμα, η Δημοκρατία είναι ανάπηρη και για να μπορέσει να λυθεί αυτό το πρόβλημα πρέπει η κοινωνία να προσαρμοστεί και πρέπει να προσαρμοστεί και η οικογένεια. Εκεί θέλω να καταλήξω, ότι όσο αυτό δε γίνεται, θα έχουμε γυναίκες που θα προσπαθούν να συνδυάσουν ρόλους. Σκεφτείτε πώς ήταν οι μανάδες μας. Είμαι αισιόδοξη ότι όλα σιγά σιγά θα αλλάξουν.

Ερώτηση:

Για το θέμα των φυλακισμένων γυναικών – ποια είναι η θέση της πολιτείας; Τι υποστηρίζει για να ενταχθούν στην κοινωνία μόλις αποφυλακιστούν; Ποια είναι η δική σας γνώμη;

Μ.Δ.: Αυτό το θέμα είναι πολύ σοβαρό. Γίνεται μια προσπάθεια να αξιοποιηθούν ορισμένα προγράμματα από τους ανθρώπους που βρίσκονται στα σωφρονιστικά ιδρύματα, ώστε να μάθουν κάτι.

Υπάρχουν προγράμματα που βοηθούν στην έναρξη και την κοινωνική επανένταξη που τους εντάσσει στην αγορά εργασίας. Στην Ελλάδα υπάρχει μεγάλη καθυστέρηση – πρέπει να γίνουν πολλά πράγματα. Υπάρχει προκατάληψη ακόμα – πρέπει να προχωρήσουμε για να ενταχθούν οι άνθρωποι.

**Αποσπάσματα από τη συνέντευξη
με την κ. Δέσποινα Δημητριάδου,
μέλος του Δ.Σ. του Ε.Κ.Α. Αθηνών και της Γραμματείας Γυναικών**

Άννα: Θεωρείτε ότι η ανεργία παγκοσμίως πλήττει περισσότερο τις γυναίκες; Ισχύει αυτό στη χώρα μας;

Κ. Δημητριάδου: Οπωσδήποτε συμβαίνει στη χώρα μας και όχι μόνο. Είναι ένα ζήτημα που το εξετάζουν τουλάχιστον πανευρωπαϊκά. Έχουν αποφανθεί ότι η ανεργία, ναι, είναι όντως θηλυκού γένους. Το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων είναι πάντα γυναίκες για διάφορους λόγους. Και αυτό είναι που θα πρέπει να κοιτάξουμε από την αρχή. Εκτός του ότι πληθυσμιακά οι γυναίκες είμαστε περισσότερες, είναι το κατά πόσο μια γυναίκα έχει τους όρους για να μπει στην αγορά εργασίας το ίδιο μ' έναν άντρα. Τι θέλω να πω μ' αυτό; Ότι δυστυχώς η κοινωνία στην οποία ζούμε, είναι ακόμα μια κοινωνία πατριαρχική, όπου υπάρχει το παλιό σκεπτικό και υφίσταται, αν και ζούμε στο 2002, ότι δηλαδή η γυναίκα είναι εκείνη που πρέπει να αναλάβει το βάρος των παιδιών, των γερόντων του σπιτιού με ό,τι αυτό συνεπάγεται, και αν της μένει ελεύθερος χρόνος τότε να οδηγηθεί στην εργασία. Η άποψή μου, λοιπόν, και η άποψη πολλών είναι ότι πρέπει να διαμορφωθούν τέτοιοι όροι, που να διευκολύνουν τη γυναίκα, αρχίζοντας μέσα από την ίδια την οικογένεια, που εδώ είναι κάποια ζητούμενα. Πώς μπορούν να αλλάξουν αυτές οι πατροπαράδοτες συνήθειες και ο τρόπος σκέψης και μετά να επεκταθούν και στην κοινωνία στην οποία ζούμε από το εργασιακό περιβάλλον μέχρι ό,τι άλλο συνεπάγεται, δεν είναι καθόλου εύκολα τα πράγματα. Έχω να σας πω ότι νόμοι υπάρχουν πάρα πολλοί, που διασφαλίζουν πάρα πολλά κεκτημένα. Δυστυχώς, δεν εφαρμόζονται. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που οι γυναίκες δεν μπορούν να ασχοληθούν σε ένα πλήρες ωράριο εργασίας πάντα είναι, κυρίως, ότι είναι φορτωμένες με πάρα πολλούς και διαφορετικούς ρόλους και όχι μόνο με το ρόλο της εργαζόμενης. Είμαστε υποχρεωμένες να κάνουμε τα πάντα, αν όχι τα πάντα, τα περισσότερα, να γινόμαστε, τι θέλετε: δασκάλες, οικιακοί βοηθοί, μαγειρίσες, τα πάντα και δυστυχώς να έχουμε και τη λογική. Αυτά είσαι υποχρεωμένη να τα κάνεις, άλλωστε τόσα χρόνια από γυναίκες γίνονταν, δεν αλλάζει αυτό λοιπόν.

Αναστασία: Να ρωτήσω όμως κάτι, συγγνώμη, μήπως αυτό που λέμε η πατριαρχική κατάσταση που ζούμε, μήπως συμβαίνει με τις οικογένειες που έχουν πάρα πολύ κακή οικονομική κατάσταση; Νομίζω ότι οι οικογένειες που έχουν κάποια καλύτερη οικονομική κατάσταση, δεν νομίζω εκεί να υπάρχει τόσο αυτή η ιδέα.

Κ. Δημητριάδου: Αναστασία, εάν υπάρχει ένα τέτοιο οικονομικό εύρος μέσα στην οικογένεια, στο οικογενειακό εισόδημα, που να μπορεί να δικαιολογεί οικιακές βοηθούς και τέτοια, τότε τα πράγματα είναι καλύτερα, αλλά τώρα με αυτό το ύψος της ανεργίας, της επίσημης που είναι το 10%, το μεγαλύτερο μερίδιο το καταλαμβάνουμε εμείς οι γυναίκες, πόσες είναι αυτές οι οικογένειες που μπορούν να υποστούν ένα τέτοιο οικονομικό βάρος και ιδίως όταν υπάρχουν και παιδιά μέσα στην οικογένεια.

Αναστασία: Αν διευθύνει η γυναίκα είναι το ίδιο; Η αντιμετώπιση που υπάρχει απέναντι στις γυναίκες είναι ισότιμη;

Κ. Δημητριάδου: Άκουσε, Αναστασία μου, δεν νομίζω ότι εξαρτάται μόνο από τη γυναίκα εάν θα τοποθετηθεί σε μια πολύ μεγάλη θέση, έχει και ένα περιβάλλον γύρω της, που συνήθως είναι ανδροκρατούμενο και οι οποίοι θα γνωμοδοτήσουν και εκείνοι και θα πουν ότι, εντάξει, ξέρω εγώ, ναι μεν καλή είναι και η Άννα, αλλά μωρέ, το ίδιο καλός είναι και ο Δημήτρης, ο Δημήτρης δεν έχει τις υποχρεώσεις της Άννας, να τον προτιμήσουμε. Είναι ο ρόλος, η παρέμβαση πλέον του συνδικάτου και της γραμματείας των γυναικών – όπου υπάρχει μέσα στα συνδικάτα και να παρέμβει να το απαιτήσει.

Ένα άλλο που ήθελα να σας πω και το ξέχασα όταν σας είπα για τους όρους που οδηγούν τις γυναίκες στην αγορά της εργασίας, είναι και ότι οι περισσότερες γυναίκες οδηγούνται στην ημιαπασχόληση. Και αυτό είναι ό,τι πιο τρελό, για να το πω έτσι με μια κουβέντα, γιατί ο ένας μπορεί να σταθεί στα πόδια του ως εργαζόμενος και ως αμειβόμενος για ολόκληρο ωράριο, αλλά ο άλλος τι να κάνει με το 4ωρο ή με το 3ωρο, τι να πρωτοπρολάβει, τι σύνταξη να βγάλει και πώς να μαζέψει και τα ένσημα για να μπορέσει να συνταξιοδοτηθεί.

Αναστασία: Αυτό το πρόβλημα είναι πάρα πολύ μεγάλο.

Κ. Δημητριάδου: Το μεγαλύτερο.

Άννα : Να ρωτήσω κάτι άλλο. Όταν μια γυναίκα έχει προσόντα, έχει ένα πανεπιστημιακό πτυχίο, ξέρει δύο ξένες γλώσσες και ζητά εργασία –αυτό συμβαίνει στην κόρη μου– και της λένε ότι δεν έχει προϋπηρεσία.

Κ. Δημητριάδου: Θα πρέπει πρώτα να δηλώνουμε άνεργοι στον ΟΑΕΔ, θα βγάλουμε κάρτα ανεργίας, γιατί όταν γίνονται προκηρύξεις, κάποιος διαγωνισμός για θέσεις σ' οποιαδήποτε εργασία, μετράει και μοριοδοτείται η ανεργία μέσω του ΟΑΕΔ.

Και να ξέρετε και το δεύτερο, ότι κάποια άτομα από τον κατάλογο του ΟΑΕΔ που παίρνουν οι επιχειρήσεις επειδή πριμοδοτούνται, ένα μέρος τους τα καλύπτει ο ΟΑΕΔ. Αυτό είναι θετικό, είναι ένα κίνητρο για να βρεθούν θέσεις εργασίας.

Αναστασία : Ποιες κατηγορίες γυναικών πλήττονται περισσότερο από την ανεργία; (π.χ. ξέρουμε για παράδειγμα αυτές με χαμηλή εκπαίδευση, ανειδίκευτες, κ.λπ.).

Κ. Δημητριάδου: Έτσι μπράβο, η εκπαίδευση παίζει πρωταρχικό ρόλο. Μπορεί ένας ιδιώτης να ζητά να στελεχώσει την επιχείρησή του και να λέει: «Εγώ ζητάω 10 άτομα για διοικητικό προσωπικό» ή για κάπου αλλού, που να μη χρειάζονται και ιδιαίτερα προσόντα. Όταν ο άλλος είναι άνεργος, σας πληροφορώ ότι και με χαρτί Πανεπιστημίου θα πάει να ζητήσει εκεί δουλειά. Θα τον προτιμήσει, γιατί σου λέει αυτόν όταν θα τον βάλω εκεί μπορεί να αντεπεξέλθει καλύτερα σε οτιδήποτε του προκύψει. Δεν είναι πάντα νόμος αυτός, αλλά όμως μετράνε τα προσόντα τουλάχιστον των γραμματικών γνώσεων και οι ξένες γλώσσες.

Άννα : Γίνονται διακρίσεις σε βάρος της γυναίκας σε σχέση με την ίση αμοιβή για ίση εργασία; Πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί;

Κ. Δημητριάδου: Είναι κάτι δυσδιάκριτο στον ιδιωτικό τομέα. Υπάρχουν συλλογικές συμβάσεις εργασίας, κλαδικές, επιχειρησιακές, επαγγελματικές, δεν έχει το δικαίωμα, κάποιος, όποιος και αν είναι αυτός, ή ιδιωτική επιχείρηση – στις δημόσιες είπαμε δεν ισχύει αυτό – να πάρει κάποιον υπάλληλο είτε άντρα είτε γυναίκα, για το ίδιο αντικείμενο και να τον αμείψει διαφορετικά. Είναι δηλαδή εξασφαλισμένα τα κατώτατα όρια μισθών, δεν μπορεί δηλαδή να κατέβει παρακάτω απ' το νόμιμο, γιατί διώκεται μέσω της επιθεώρησης εργασίας και αν θα γίνει καταγγελία, έχει συνέπειες. Τώρα θα μου πεις είναι ένα ζήτημα ότι ποιος πάει στην επιθεώρηση εργασίας, γιατί αντιμετωπίζουν το πρόβλημα να βρεθούν στο δρόμο, δυστυχώς, η ανεργία είναι ένα μέσο εκβιασμού που σου λέει: «Αυτό είναι, με αυτό σε αμείβω και τέρμα».

Είθισται οι γυναίκες να στελεχώνουν τα κατώτατα επίπεδα εργασιών σε κάποια επιχείρηση και στα ανώτατα επίπεδα, όσο υψηλότερα και περισσότερα γίνονται τα επίπεδα εκείνα, είναι τεράστια η απόκλιση σε σχέση με τους άντρες.

Αναστασία: Να συνεχίσουμε για την ηλικία, το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι άντρες και περισσότερο οι γυναίκες είναι η δυσκολία του να βρεις εργασία μετά τα 40. Πώς μπορούμε να το αντιμετωπίσουμε;

Κ. Δημητριάδου: Ήδη έχουνε παρθεί και από πλευράς συνδικάτου κάποια θετικά μέτρα και γίνεται μια πριμοδότηση σε σχέση με τα ένσημα της τελευταίας 5ετίας, πριν βγει στη σύνταξη κάποιος εργαζόμενος. Εάν είναι άνεργος, πληρώνονται από ένα ταμείο, το οποίο είναι επίσημο πλέον, κάτι σαν ΕΚΑΣ κάτι τέτοιο, πληρώνουν τα ένσημα. Ο άνεργος, όμως, πρέπει πάντα να βρίσκεται στην τελευταία 5ετία πριν από τη σύνταξή του και να είναι μακροχρόνια άνεργος, να αποδεικνύει ότι 2 χρόνια ας πούμε είναι άνεργος, από εκεί και πέρα αν είναι 60 χρονών ας πούμε, λέω τώρα ένα παράδειγμα, και βγαίνει στα 65 είναι μακροχρόνια άνεργος, τον χρηματοδοτούν για τα ένσημά του. Υπάρχει πρόβλημα με την ανεργία στις ηλικίες άνω των 45 ετών (σε άντρες και, κυρίως, σε γυναίκες). Σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία μόνο ένα 30% απασχολείται σε ηλικίες 45 με 60 χρονών σε 1.500.000 εργαζομένους. Και αυτό ισχύει για τον ιδιωτικό τομέα. Ο ιδιωτικός τομέας προτιμά τους νέους, γιατί οι νέοι είναι χωρίς υποχρεώσεις και παράγουν περισσότερο από ό,τι οι μεγαλύτεροι. Θα πρέπει κάτι να γίνει γι' αυτό.

Δεν νομίζω ότι έχουμε θίξει τη σεξουαλική παρενόχληση. Κοιτάζτε παιδιά, δεν είναι ένα καινούριο φρούτο. Οι 15 στις Βρυξέλλες πήραν μιαν απόφαση. Από το 2005 θα ποινικοποιηθεί πλέον, γιατί δεν υπάρχει ιδιώνυμο ποινικό αδίκημα, καταγεγραμμένο σαν σεξουαλική παρενόχληση. Η σεξουαλική παρενόχληση προστατεύεται από άρθρα του εργατικού δικαίου ή άλλα του ποινικού, όχι όμως ως σεξουαλική παρενόχληση. Θα πρέπει να ξέρετε πάντα ότι είναι πολύ δύσκολο να αποδειχθεί, γιατί σου λένε στοιχεία δεν υπάρχουν, ούτε είναι τόσο αφελείς, κυρίως, οι προϊστάμενοι που την κάνουν, γιατί μέχρι τώρα όλες οι περιπτώσεις είναι από προϊσταμένους σε υφισταμένους.

Αννα : Ε βέβαια, είναι θέμα εξουσίας.

Κ. Δημητριάδου: Ένα άλλο μας αίτημα ήταν η δυνατότητα ύπαρξης μερών φύλαξης των ηλικιωμένων ατόμων, ώστε να μην είναι υποχρεωμένη η γυναίκα να κλείνεται στο σπίτι και να βγει στην αγορά εργασίας. Πετύχαμε την εξάμηνη άδεια για τις γυναίκες που έχουν γεννήσει. Τα υπόλοιπα αιτήματα σας τα δίνω γραπτώς.

Αννα : Μια τελευταία ερώτηση. Ποια είναι τα βασικά αιτήματα της ΓΣΕΕ για τη γυναίκα, εργαζόμενη ή άνεργη;

Κ. Δημητριάδου: Για να διευκολυνθεί η γυναίκα να βγει στην αγορά εργασίας ζητάμε περισσότερους παιδικούς σταθμούς, που να λειτουργούν στα ωράρια εργασίας των εργαζομένων. Να λειτουργούν, εάν είναι δυνατό, από το πρωί έως το βράδυ με εναλλασσόμενους εργαζόμενους φυσικά.

ΠΗΓΕΣ

- ▶ Η Καθημερινή – Επτά Ημέρες
Γυναίκα και πολιτική – Κυριακή 15 Δεκεμβρίου 2002
- ▶ Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς – Β΄ Τάξη Ενιαίου Λυκείου
- ▶ Ένθετο της Ελευθεροτυπίας «Βιβλιοθήκη : Γυναίκα και ψήφος» 11/10/2002
- ▶ Ιστορικά Ελευθεροτυπίας : Σελίδες από την Ιστορία της Γυναίκας
6/03/2003-03-27
- ▶ 4^η και 5^η ΕΘΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 1994 έως 2000
Γενική Γραμματεία Ισότητας

Προκαταλήψεις - στερεότυπα

Διαθεματική διδακτική πρόταση
διάρκεια: 8-10 ώρες

Δήμητρα Αναγνωστοπούλου
ΣΔΕ Αχαρνών

Προκαταλήψεις – στερεότυπα

Εισαγωγή

Η επιλογή του θέματος προέκυψε ως ανάγκη, λόγω της σύνθεσης της τάξης.

Συγκεκριμένα, σ' ένα τμήμα του Α' κύκλου ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους που φοιτούσαν υπήρχαν τρεις τσιγγάνοι και πέντε ποντιακής καταγωγής. Αρκετές φορές, κατά τη μελέτη κάποιας ενότητας, προέκυπταν διάφορα θέματα που υποδήλωναν συγκεκριμένες στάσεις απέναντι σε κοινωνικές ομάδες άλλοτε αρνητικές και άλλοτε θετικές.

Εκφράσεις, όπως «οι Έλληνες δεν είμαστε ρατσιστές», ή «οι Έλληνες μετανάστες δε δημιουργούσαν προβλήματα στις χώρες που βρέθηκαν» κ.λπ. και οι αντιδράσεις από την πλευρά, κυρίως, μιας Ρομ εκπαιδευόμενης απέναντι σε τέτοιες απόψεις, με έπεισαν ότι υπήρχε ανάγκη εξέτασης του θέματος.

Οι έννοιες που τέθηκαν για εξέταση ήταν: «προκατάληψη» (θετική και αρνητική), «στερεότυπα», «ρατσισμός», «σεξισμός», «εθνικισμός», «ξενοφοβία».

Επιδιώξεις – στόχοι

Η προσπάθειά μου ήταν να βοηθήσω τους εκπαιδευόμενους:

1. να γνωρίσουν την έννοια της προκατάληψης σ' όλες τις μορφές της.
2. να αναγνωρίζουν στερεοτυπικές εκφράσεις και συμπεριφορές προκατάληψης των άλλων στην καθημερινή τους ζωή.
3. να αναγνωρίζουν στον εαυτό τους στάσεις προκατάληψης.

Δεξιότητες:

✓ να συμμετέχουν οι εκπαιδευόμενοι, μέσω της δραματοποίησης κειμένου, σε ενδεχόμενες κοινωνικές συγκρούσεις, στην καθημερινότητα, ώστε να βιώσουν αυτές τις συγκρούσεις, να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, να προσεγγίσουν το θέμα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, να αναπτύξουν την κοινωνική τους ευαισθησία.

Όλα τα παραπάνω έχουν ως απώτερο σκοπό την καλλιέργεια πνεύματος ανοχής και αναγνώρισης της διαφορετικότητας και των ιδιαιτεροτήτων των κοινωνικών ομάδων και των ατόμων για καλύτερη συμβίωση.

Διάρκεια

8 – 10 ώρες

Περιεχόμενο – διδακτική μεθοδολογία

1. Έγινε προβολή του ντοκιμαντέρ του Στέλιου Κούλογλου «Βρωμοέλληνες», που αναφέρεται στις συνθήκες μετανάστευσης των Ελλήνων στην Αμερική, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στην υποδοχή τους από το αμερικανικό κράτος και κοινωνία, στις προσπάθειες ένταξής τους, στις ρατσιστικές συμπεριφορές κοινωνίας και κράτους και τέλος στην ενσωμάτωσή τους στην αμερικανική κοινωνία (2 διδακτικές ώρες)

2. Στη συνέχεια δόθηκε ερωτηματολόγιο στους εκπαιδευόμενους με ερωτήσεις που αφορούσαν το περιεχόμενο του ντοκιμαντέρ. Ακολούθησε παρουσίαση των απαντήσεων από τον κάθε εκπαιδευόμενο και συζήτηση με βάση τις απαντήσεις (1 διδακτική ώρα).

3. Χωρίστηκαν οι εκπαιδευόμενοι σε τρεις ομάδες τριών ως τεσσάρων ατόμων και τους διανεμήθηκαν φωτοτυπίες από το περιοδικό «Εγώ ρατσιστής;», της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αφού το μελέτησαν, κατά ομάδες, η κάθε ομάδα παρουσίασε τη δουλειά της καταγράφοντας στον πίνακα τις μορφές προκατάληψης, απέναντι σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, που αναγνώρισε στα σκίτσα του περιοδικού (σεξισμός, ρατσισμός, ξενοφοβία, προκατάληψη απέναντι σε ηλικιωμένους, φορείς έιτζ κ.λπ.) (1 διδακτική ώρα).

4. Οι εκπαιδευόμενοι κλήθηκαν να καταγράψουν στον πίνακα στερεοτυπικές εκφράσεις που οι ίδιοι χρησιμοποιούν, ή ακούν στην καθημερινή τους ζωή. Στη συνέχεια παρουσίασαν υλικό που είχαν φέρει οι ίδιοι από εφημερίδες και περιοδικά σχετικά με το θέμα (2 διδακτικές ώρες).

5. Ο κάθε εκπαιδευόμενος κατέγραψε και παρουσίασε στην τάξη κοινωνικές ομάδες της ελληνικής κοινωνίας που υφίστανται την προκατάληψη. Με αφορμή τις απαντήσεις ακολούθησε συζήτηση (1 διδακτική ώρα).

6. Για το σκοπό της δραματοποίησης, διανεμήθηκε στους εκπαιδευόμενους φωτοτυπία με το κείμενο «Ιστορία καθημερινής ξενοφοβίας» του Ορέστη Ηλιανού και ζητήθηκε η συμμετοχή τους στη δραματοποίηση.

Το κείμενο αναφέρεται στη συνομιλία ενός υποψηφίου ενοικιαστή και του ιδιοκτήτη, στην είσοδο μιας πολυκατοικίας στην οποία διαμένουν πολλοί αλλοδαποί.

Υπήρξαν προτάσεις από εκπαιδευόμενους να συμμετάσχουν και άλλα πρόσωπα, συγκεκριμένα δύο εκπαιδευόμενες ποντιακής καταγωγής πρότειναν να συμμετέχουν μιλώντας ποντιακά, και κάποιοι άλλοι να συμμετέχουν χαιρετώντας σε διάφορες γλώσσες. Έτσι αυξήθηκε ο αριθμός των συμμετεχόντων «ηθοποιών», με αποτέλεσμα να συμμετέχουν σχεδόν όλοι στη δραματοποίηση. Η προετοιμασία έγινε με τη βοήθεια μιας συναδέλφου και σε ώρες εκτός διδασκαλίας. Τέλος παρουσιάστηκε στην τάξη και οι εκπαιδευόμενοι ζήτησαν να παρουσιαστεί σε όλο το σχολείο με αφορμή κάποια εκδήλωση (2 διδακτικές ώρες).

Μέθοδοι

1. ομαδοσυνεργατική
2. συζήτηση
3. δραματοποίηση

Διδακτικό υλικό

1. Ντοκιμαντέρ του Στέλιου Κούλογλου: «Βρωμοέλληνες»
2. Περιοδικό «Εγώ, ρατσιστής;» της Ευρωπαϊκής Ένωσης
3. Λογοτεχνικό κείμενο «Ιστορία καθημερινής ξενοφοβίας» του Ορέστη Ηλιανού
4. Υλικό με τις έννοιες «στερεότυπα», «προκατάληψη», «ρατσισμός», «σεξισμός», «εθνικισμός»
5. Φωτοτυπίες φυλλαδίου: «Αλφαβητάρι κατά του κοινωνικού ρατσισμού και της μη αποδοχής».

Αξιολόγηση

Θεωρώ ότι το αποτέλεσμα ήταν θετικό και ότι οι στόχοι που είχαν τεθεί, επιτεύχθηκαν. Την εκτίμηση αυτή μου επιτρέπει να διατυπώσω ο έντονος προβληματισμός των εκπαιδευομένων στη διάρκεια των δραστηριοτήτων που αναπτύχθηκαν κατά τη διδασκαλία της ενότητας. Την εκτίμηση αυτή μου επιτρέπουν οι συζητήσεις με εκπαιδευόμενους, μετά την ολοκλήρωση της ενότητας. Επίσης από το γεγονός ότι πολλοί εκπαιδευόμενοι του Α΄ κύκλου επέλεξαν το project με θέμα «ρατσισμός», μετά τη διδασκαλία της ενότητας. Τα συμπεράσματα, αρκετά ασφαλή, θα ήταν ασφαλέστερα αν είχε δοθεί ερωτηματολόγιο διερεύνησης της στάσης προ και μετά τη διδασκαλία της ενότητας.

Ιστορία καθημερινής ξενοφοβίας

του Ορέστη Ηλιανού

Μόλις είχε φτάσει από κάποιο κυκλαδίτικο νησί συνοδεύοντας το γιο της που ερχόταν να σπουδάσει στην Αθήνα και γύριζε τις γειτονιές ψάχνοντας να του βρει σπίτι, με το άγχος να την τρώει που θα εγκατέλειπε τον κανακάρη της μόνο σε μια άγνωστη κι άγρια πόλη. Συναντηθήκαμε στην είσοδο της πολυκατοικίας, όπου έτυχε να έχουμε εκείνο το απόγευμα συνέλευση των ιδιοκτητών.

Η γυναίκα είχε μόλις επισκεφτεί ένα διαμέρισμα στον πέμπτο κι έπρεπε να πάρει την απόφαση αν θα το νοίκιαζε ή όχι. Γιατί η τιμή μεν καλή, αλλά η συνοικία Αχαρνών, στο μάτι του κυκλώνα, όπου το βράδυ οι σειρήνες από τα περιπολικά είναι ένας ήχος τόσο οικείος, όσο οι συναγερμοί των αυτοκινήτων.

Πάνω εκεί, λοιπόν, που κουβεντιάζαμε και η κυρία από το νησί μας έλεγε την αγωνία της, να σου και βγαίνει από το ασανσέρ ο ένας από τους Πολωνούς του τρίτου, που έχοντας πλήρως αφομοιώσει τα σύγχρονα αθηναϊκά έθιμα, κατεβαίνει τα σκαλοπάτια σκυθρωπός, με το βλέμμα καρφωμένο ίσα μπροστά και περνά ανάμεσά μας σαν να μην υπήρχαμε.

Η γυναίκα στραβομουτσουνιάζει.

- Τι είναι αυτός; ρωτά καχύποπτα.
- Πολωνός, απαντώ εγώ.

Η ανησυχία ζωγραφίζεται στο πρόσωπό της.

- Μένουν πολλοί ξένοι στην πολυκατοικία; ρωτά.
- Μη μπορώντας να αντισταθώ στον πειρασμό, αρχίζω να απαριθμώ:
- Στο υπόγειο και το ισόγειο μένουν κάτι Σύροι που συζούν με Ουκρανές. Στον πρώτο είναι μια οικογένεια Βούλγαροι και στον τρίτο Πολωνοί. Α, ναι, έχουμε και δύο οικογένειες Αλβανών στο δεύτερο και στον πέμπτο, πρόσθεσα αφήνοντας το καλύτερο για το τέλος.

- Ποπό! έκανε η γυναίκα. Καλέ, πώς να αφήσω εδώ το αγόρι μου! Αυτό πρώτη φορά φεύγει από το σπίτι. Τους ξέρω αυτούς τους αλλοδαπούς, όλη τη μέρα μπεκροπίνουνε και μετά τσακώνονται μεταξύ τους. Τι θα γίνει αν πέσει καμιά φορά πάνω τους το παιδί και μου το χτυπήσουν;

Τη λυπήθηκα. Σκέφτηκα πως το είχα παρακάνει. Η φουκαριάρα, ήταν που ήταν αγχωμένη, κι εγώ αντί να προσπαθήσω να την καθησυχάσω επιδείνωνα την κατάστασή της.

- Κοιτάζτε, άρχισα, πασχίζοντας να μετριάσω την αρνητική εντύπωση που της είχα δημιουργήσει, ειλικρινά, οι άνθρωποι που σας λέω δεν έχουν ποτέ δημιουργήσει κανένα πρόβλημα. Φουκαράδες μετανάστες είναι, που ήρθαν εδώ να βρουν μια καλύτερη μοίρα. Δεν πρόκειται ούτε για αλήτες ούτε για εγκληματίες.

Με κοίταξε με δυσπιστία.

- Πριν έρθω εδώ, είπε, καθώς γύριζα στη γειτονιά και κοίταζα τα ενοικιαστήρια στις πόρτες των πολυκατοικιών, ξέρετε τι έγραφαν τα περισσότερα; «Όχι αλλοδαποί».

Τι σημαίνει αυτό για σας;

Ένιωσα το αίμα να μου ανεβαίνει στο κεφάλι.

- Ρατσισμός, απάντησα ξερά.

Ξαφνιάστηκε. Σίγουρα κάτι άλλο περίμενε ν' ακούσει.

- Μα... πήγε να πει.

- Ρατσισμός! επανέλαβα. Αυτοί που δε θέλουν τους αλλοδαπούς για γείτονες, δεν έχουν καμιά αντίρρηση να τους έχουν στη δούλεψή τους σαν υποτακτικούς, να τους κάνουν τις χειρότερες δουλειές για μια μπουκιά ψωμί και χωρίς καμιά ασφάλιση. Κι αν έχουν και κανένα αχούρι για νοίκιασμα, μετά χαράς να τους το νοικιάσουν σε τιμή ευκαιρίας! Αφήστε τα λοιπόν.

- Κοιτάζτε, εγώ δεν είμαι ρατσίστρια, αλλά ...

- Σταματήστε, γιατί πάτε να διαπράξετε ένα σοβαρό συντακτικό λάθος, τη διέκοψα πάλι. Η φράση «δεν είμαι ρατσιστής ή ρατσίστρια» τελειώνει πάντα με τελεία. Δεν επιδέχεται καμιά προσθήκη και ειδικά του τύπου που αρχίζει με «όπως» ή «αλλά», γιατί τότε καταντά να σημαίνει το αντίθετο απ' αυτό που σήμαινε αρχικά.

Πηγή: Περιοδικό «Δρομολόγια», τεύχος 6, Φεβρουάριος 1999

ΟΡΙΣΜΟΙ ΕΝΝΟΙΩΝ:

1. **ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ** : Όταν βάζουμε ετικέτες στους ανθρώπους, μπαίνουμε στον πειρασμό να χρησιμοποιούμε στερεοτυπίες, ή στερεότυπα όπως λέγονται. Τα στερεότυπα είναι κρίσεις που βασίζονται σε ανεπαρκή δεδομένα. Υπάρχουν θετικά και αρνητικά στερεότυπα.
Π.χ. θετικό στερεότυπο: «Οι Έλληνες είναι φιλόξενος λαός».
Αρνητικό στερεότυπο: «Οι Αλβανοί είναι κλέφτες».
2. **ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ** : Προκατάληψη έναντι μιας κοινωνικής ομάδας ή έναντι των μελών της υπάρχει, όταν τα μέλη μιας ομάδας έχουν απλουστευμένες, μη θεμελιωμένες ιδέες και πεποιθήσεις για μια άλλη ομάδα ή τα μέλη της. Η προκατάληψη είναι αστήρικτη κι ωστόσο αποδεκτή χωρίς την παραμικρή αμφισβήτηση. Υπάρχουν συχνά αντιθέσεις «ανάμεσα σ' εκείνους και σ' εμάς». Οι προκαταλήψεις, μπορούν να οδηγήσουν σε εχθρική συμπεριφορά έναντι της συγκεκριμένης ομάδας (αποφυγή, λεκτική κατάχρηση, διάκριση, εξάλειψη, βία).
3. **ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ** : Είναι η προκατάληψη που έχει ως στόχο τα μέλη άλλων φυλών (μαύρους, λευκούς, ερυθρόδερμους ή κίτρινους).
4. **ΣΕΞΙΣΜΟΣ** : Η προκατάληψη που έχει στόχο το άλλο φύλο (π.χ. γυναίκες).
5. **ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ** : Η προκατάληψη που έχει στόχο τα μέλη άλλων εθνικών ή θρησκευτικών ομάδων.

Τοπική Επιτροπή Θεσσαλονίκης
κατά του Ρατσισμού, της Ξενοφοβίας,
του Αντισημιτισμού και της Μη Ανοχής

Αλφαβητάρι
Κατά του κοινωνικού ρατσισμού και της μη αποδοχής

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1996

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

1997

Η ανάδειξη του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα της Θεσσαλονίκης και της φυσιογνωμίας μιας πόλης, που σ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας της υπήρξε τόπος συνάντησης και ειρηνικής συμβίωσης διαφορετικών εθνοτήτων, είναι μέσα στους βασικούς στόχους του προγράμματος του Οργανισμού Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης για το 1997.

Με πλήρη συνείδηση του γεγονότος ότι η πόλη αυτή αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ένα σταυροδρόμι ανατολής-δύσης, βορρά-νότου, με πλήρη κατανόηση της κοσμοπολίτικης φυσιογνωμίας, που της προσδίδει αυτή η γεωπολιτική και κοινωνική της ιδιαιτερότητα, η πόλη δεν μπορεί παρά να βαδίσει προς το 1997 και τη νέα χιλιετία αποδίδοντας ιδιαίτερη σημασία σ' αυτό το πνεύμα ανοχής, κατανόησης και αξιοποίησης των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων των κοινωνικών ομάδων που την απαρτίζουν.

Αυτή η γόνιμη ιδιαιτερότητα της Θεσσαλονίκης, που δεν επέτρεψε ποτέ να εμφανιστούν στην κοινωνία της γενικευμένα φαινόμενα ρατσισμού και μη αποδοχής του διαφορετικού, επισημάνθηκε εξ αρχής στο Καλλιτεχνικό Πρόγραμμα του Οργανισμού Πολιτιστικής Πρωτεύουσας και έδωσε το έναυσμα για μια σειρά σχετικών δράσεων, εκδηλώσεων και προγραμμάτων για το 1997. Στη διάρκεια της χρονιάς αυτής, που συμπίπτει με το Ευρωπαϊκό Έτος κατά του Ρατσισμού, η Θεσσαλονίκη θα υποδεχθεί την Ευρώπη και ως πατρίδα των Εβραίων, των Αρμενίων και άλλων εθνοτήτων, ως καταφύγιο παλαιότερων και νέων προσφυγικών πληθυσμών και ως κέντρο αναφοράς των αποδήμων.

Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας
της Ευρώπης
Θεσσαλονίκη 1997

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ;

Ρατσισμός είναι να υποτιμάς τον άλλον με σκέψεις ή πράξεις, επειδή:

- ▶ Είναι άλλης ράτσας από τη δικιά σου, αλλά ακόμη επειδή:
- ▶ κατάγεται από άλλη χώρα
- ▶ πιστεύει σε άλλη θρησκεία
- ▶ ή δεν πιστεύει σε θρησκεία
- ▶ μιλάει άλλη γλώσσα ή άλλη διάλεκτο
- ▶ έχει άλλο φύλο
- ▶ ερωτεύεται άτομα του ίδιου φύλου
- ▶ έχει διαφορετικές συνήθειες, έθιμα, συμπεριφορές
- ▶ έχει μια μειωμένη ικανότητα ή δυνατότητα

Από την ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩ-
ΠΟΥ (ΟΗΕ, 10.12.1948)

Επειδή η αναγνώριση της αξιοπρέπειας που είναι σύμφυτη σε όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο. Επειδή η παραγνώριση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου οδήγησαν σε πράξεις βαρβαρότητας... και η προοπτική ενός κόσμου όπου οι άνθρωποι θα είναι ελεύθεροι να μιλούν και να πιστεύουν, λυτρωμένοι από τον τρόμο και την αθλιότητα, έχει διακηρυχθεί ως η πιο υψηλή επιδίωξη του ανθρώπου...

η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ διακηρύσσει

Άρθρο 1^ο: Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και στα δικαιώματα.

ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΜΗ ΑΝΟΧΗΣ

- ▶ Να πληρώνεις χαμηλό μεροκάματα σ' έναν Αλβανό.
- ▶ Να αδιαφορείς, όταν σε πολίτες με μη ελληνική μητρική γλώσσα δεν παρέχεται εκπαίδευση και πληροφόρηση στη μητρική γλώσσα τους.
- ▶ Να μη θεωρείς ισότιμους Έλληνες πολίτες τους Έλληνες Πόντιους από την πρώην ΕΣΣΔ.
- ▶ Να αδιαφορείς, όταν δεν παρέχεται πρόσβαση στις αρχές / υπηρεσίες στους μη καταγεγραμμένους μετανάστες.
- ▶ Να θεωρείς απεχθείς τους αμφι- / ομοφυλόφιλους.
- ▶ Να φέρεσαι υποτιμητικά στους φτωχούς πελάτες σου.
- ▶ Να αδιαφορείς, όταν πολίτες διαφορετικής θρησκείας από σένα δε διαθέτουν χώρους λατρείας.
- ▶ Να ζητάς πολύ υψηλό ενοίκιο από οικονομικούς πρόσφυγες.
- ▶ Να αποκλείεις στους ψυχικά ασθενείς να επανενταχθούν ως υγιείς στο κοινωνικό σύνολο.
- ▶ Να βλέπεις αρνητικά κάποιον που κατάγεται από άλλον τόπο.
- ▶ Να αναμένεις και να υφίσταται ως ξένος ή ως άτομο μειονεκτούσας κοινωνικής ομάδας τη δυσμενή συμπεριφορά της αστυνομίας και της δικαστικής αρχής.

ΑΝΑΠΗΡΟΙ

Από τη γέννησή τους ή μετά από ατύχημα (π.χ. τροχαίο). Μειωμένη ικανότητα σε έναν τομέα της ζωής έχουμε όλοι, είτε πρόκειται για σωματικές δραστηριότητες, είτε για νοητικές. Επομένως, όλοι μας πρέπει να αποδεχόμαστε τις ιδιαιτερότητες των άλλων. Και όσοι από εμάς έχουν σε αυξημένο βαθμό μια αναπηρία, θα πρέπει κατ' αρχήν να αποδεχόμαστε τον εαυτό μας.

Είναι ένδειξη ανθρωπισμού

- ▶ Να μην εμποδίζεται η διάβαση των πεζών με κινητικές ανάγκες (π.χ. παράνομο παρκάρισμα, σκαλοπάτια)
- ▶ Να προβλέπουμε σε εκδηλώσεις μετάφραση στη γλώσσα των κωφών
- ▶ Η ενασχόληση με άτομα με νοητικά προβλήματα
- ▶ Η αποδοχή της σεξουαλικότητας των αναπήρων

Οι ανάπηροι έχουν δικαίωμα στη ζωή, δε ζητούν ελεημοσύνη
Χρειάζονται σεβασμό, όχι οίκτο.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ

- ▶ «Εθελοντική Εργασία Θεσσαλονίκης», Μαραθώνος 11, Αμπελόκηποι, Θεσσαλονίκη, τηλ.: 031.726 085
- ▶ Αθλητικός Σύλλογος Αναπήρων «ο Κένταυρος»
- ▶ Very special Arts
- ▶ «Σύλλογος γονέων παιδιών με σύνδρομο DOWN» κ.ά.

ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΙ

Άνδρες και γυναίκες, νέοι και γέροι, πλούσιοι, φτωχοί. Άνθρωποι που διέπραξαν κακουργήματα και φυλακίστηκαν. Μετά την έκτιση της ποινής που τους επέβαλε η πολιτεία, έχουν αρκετά τιμωρηθεί και τους έχει δοθεί αρκετός χρόνος για να ξανασκεφτούν το ρόλο τους στην κοινωνία.

Επειδή συχνά οι συνθήκες που ζούμε μας οδηγούν στις διάφορες συμπεριφορές, θα πρέπει να φροντίσουμε ώστε οι αποφυλακισμένοι να μπορέσουν να ενταχθούν σε ένα κοινωνικό περιβάλλον χωρίς κινδύνους εκτροπής. Γι' αυτό χρειάζονται στήριξη, αντιμετώπιση χωρίς προκαταλήψεις, όρους αξιοπρεπούς ζωής. Συχνά το μεγαλύτερο πρόβλημά τους είναι να βρουν δουλειά.

Ας τους στηρίξουμε.

«Κέντρο Κατάρτισης Αποφυλακισμένων»
Θεσσαλονίκης, Κτίριο Νομικής Σχολής

ΕΛΛΗΝΕΣ ΜΕ ΔΙΠΛΗ Ή ΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΗΤΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΜΕ ΜΗ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ

- ▶ Είναι οι τουρκόφωνοι της Θράκης, οι σλαβόφωνοι Πομάκοι, οι δίγλωσσοι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας και οι Ρομ.
- ▶ Είναι οι Μωαμεθανοί, οι Ιεχωβάδες, οι άθρησκοι (αλλά και οι Εβραίοι, οι Καθολικοί, οι Ευαγγελικοί).

Το βίαιο παρελθόν, που έθρεψε τις ατομικές και συλλογικές άμυνες, αλλά και η αδυναμία ορισμού και προστασίας της εθνικής ταυτότητας, οδήγησε σε αποκλεισμούς και μη αποδοχές επί μέρους θρησκευτικών, γλωσσικών και πολιτισμικών ομάδων. Σήμερα, είναι καιρός για μια νέα, πλουραλιστική και ανεκτική ελληνική ταυτότητα, που θα ενσωματώνει όλες τις θρησκείες, διαλέκτους και γλώσσες των πολιτών της Ελλάδας. Μια ελληνική ταυτότητα, υπόδειγμα ανθρωπιστικής δημοκρατίας στους γείτονές μας και διεθνώς.

Η διδασκαλία στην εκπαίδευση των διαφόρων θρησκειών ή το δικαίωμα αποχής από θρησκευτικές διδασκαλίες και η διδασκαλία διαλέκτων και άλλων γλωσσών θα ακυρώσει την πίκρα του παρελθόντος και του παρόντος. Μία σύμπραξη που δεν αποκλείει, αλλά αποδέχεται το διαφορετικό είναι δυνατή.

ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ

- ▶ «Τοπική Επιτροπή Θεσσαλονίκης κατά του Ρατσισμού, της Ξενοφοβίας, του Αντισημιτισμού και της Μη Ανοχής», Αριστοτέλους 32, 54631 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310-270 803, 270 328 και 283 533.

ΕΛΛΗΝΟΠΟΝΤΙΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΕΣΣΔ

Έρχονται στην ελληνική γη εξαιτίας των εθνικιστικών συγκρούσεων στην πρώην ΕΣΣΔ, εξαιτίας οικονομικών προβλημάτων και από επιθυμία για «επιστροφή στην πατρίδα».

Εδώ, συχνά υφίστανται μια παράνομη εκμετάλλευση από εργοδότες που δεν τους ασφαλίζουν, τους κολλάν μειωμένα ή δεν τους κολλάν ένσημα, τους πληρώνουν χαμηλό μεροκάματο. Εκτός απ' αυτά, συχνά χαρακτηρίζονται ως Ρώσοι ή Ρωσοπόντιοι, αν και αποτελούν γνήσιο κομμάτι του ελληνικού έθνους.

Η κακή οικονομική τους κατάσταση δεν τους καθιστά υποδεέστερους, όπως υποδεέστεροι δεν ήταν οι πρόσφυγες του 1922 της Μικράς Ασίας, της Κωνσταντινούπολης, της Κύπρου.

Χρειάζονται ίσα νομικά δικαιώματα, αποδοχή από την κοινωνία, ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης, προστασία στην εργασία.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ :

▶ «Πανελλήνια Ομοσπονδία Ποντιακών Σωματείων», Βασ. Ηρακλείου 43, 54623 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 285225, 280180, φαξ: 287780

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Αλβανοί, Πολωνοί, Φιλιππινέζοι, Ιρακινοί, Πέρσες κ.ά.

Έρχονται στη χώρα μας για να βρουν δουλειά, όπως μετανάστευαν και οι Έλληνες στην Αμερική, Αυστραλία, Αφρική, Γερμανία, Σουηδία.

- ▶ Για να ζήσουν οι οικονομικοί πρόσφυγες με αξιοπρέπεια χρειάζονται άδεια παραμονής-εργασίας, δικαίωμα αναφοράς στις αρχές, ασφάλιση και μόρφωση, συνδικαλισμό στις υπάρχουσες οργανώσεις, νόμιμο μεροκάματο, πολιτισμό.
- ▶ Η ελληνική οικονομία πρέπει να πάψει να παρασιτεί στο σώμα των αλλοδαπών εργατών.
- ▶ Το κράτος να μην ανέχεται τους εργοδότες που εκμεταλλεύονται παράνομα αλλοδαπούς.
- ▶ Η ποινικοποίηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός των οικονομικών προσφύγων δεν είναι η λύση του προβλήματος, λύση είναι η οργάνωση της εργασίας.
- ▶ Οι Έλληνες και ξένοι δεν είναι αντίπαλοι, όπως αντίπαλοι δεν είναι οι άνεργοι με τους εργαζόμενους.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ

▶ «Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Θεσσαλονίκης», Αριστοτέλους 32, 54631 Θεσσαλονίκη, τηλ.:2310 270 803, 270 328, φαξ: 264 281.

ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΟΙ /-ΕΣ, ΑΜΦΙΦΥΛΟΦΙΛΟΙ /-ΕΣ

Είναι γυναίκες και άνδρες, γέροι, ενήλικες, έφηβοι που ερωτεύονται ανθρώπους του ίδιου φύλου. Το 4% του πληθυσμού είναι αποκλειστικά ομοφυλόφιλοι, το 30% αμφιφυλόφιλοι.

- ▶ Ντροπή δεν είναι να ερωτεύεσαι με τον τρόπο σου.
- ▶ Ντροπή είναι να υποτιμάς τον άλλον, επειδή δεν ερωτεύεται με τον τρόπο σου.
- ▶ Είναι κρίμα να καταπιέξεις τον εαυτό σου και να μην εκφράξεις τον έρωτά σου, ομοφυλοφιλικό ή ετεροφυλοφιλικό.

Οι ομοφυλόφιλοι/-ες και οι αμφιφυλόφιλοι/-ες έχουν ενδιαφέροντα, ανάγκες, προβλήματα. Θέλουν και αυτοί να συζητούν χωρίς αναστολές για τα αισθήματά τους, να τα βιώνουν, όπως και οι ετεροφυλόφιλοι. Θέλουν να μη θεωρούνται πολίτες δεύτερης κατηγορίας στη δουλειά, στην εκπαίδευση, στο σπίτι, στη διασκέδαση, στο κόμμα. Η χώρα μας πρέπει να υλοποιήσει τις προτροπές του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για ίση μεταχείριση, για κοινωνική αναγνώριση της ομοφυλοφιλίας, για ομοφυλοφιλικό γάμο και για εξάλειψη κάθε αρνητικής διάκρισης γι' αυτούς.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ:

- ▶ «Σύμπραξη Κατά της Ομοφυλοφοβίας», Φιλίππου 51 / 1^{ος} όροφος, 54631 Θεσσαλονίκη, τηλ./φαξ: 2310 – 249 591,
e-mail: diamond@compulink.gr, <http://www.compulink.gr/homophobia>

ΠΑΙΔΙΑ

Είναι τα εκατομμύρια παιδιά που πεθαίνουν από την πείνα κάθε μέρα σ' όλο τον κόσμο, τα παιδιά-θύματα πολέμων, τα παιδιά-πρόσφυγες, τα παιδιά που γίνονται αντικείμενο σεξουαλικής εκμετάλλευσης, τα παιδιά-σκλάβοι στις αγορές της Ασίας, οι μικροί τσιγγάνοι, τα παιδιά στους δρόμους της Λατινικής Αμερικής κ.ά.

Αδύναμα, χωρίς να μπορεί να ακουστεί η φωνή τους, ζουν σ' έναν κόσμο χωρίς κοινωνική προστασία, χωρίς στοιχειώδεις συνθήκες διαβίωσης, χωρίς βιβλία, χωρίς στέγη και είναι ευάλωτα σε κάθε ανθρώπινη αυθαιρεσία και διακρίσεις. Γι' αυτό και αποτελούν την πιο ευάλωτη, από πλευράς δικαιωμάτων, κοινωνική ομάδα.

Για να χτίσουμε ένα καλύτερο αύριο για τα παιδιά χρειάζεται μεγαλύτερη προσπάθεια με την προώθηση προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας των παιδιών, με τη θέσπιση κατάλληλου δικαίου για τα δικαιώματα των παιδιών και την πιστή εφαρμογή της σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού 1989.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ

- ▶ «Σώστε τα παιδιά», ΑΘΗΝΑ: Παπαδιαμαντοπούλου 54, 1577 Αθήνα,
τηλ.: 210 - 77 99 481 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: τηλ.: 2310 – 414 137, 321 715.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Κούρδοι, Βόσνιοι, Πέρσες, Ασιάτες, Αφρικανοί κ.ά.

Έχουν βάσιμο φόβο καταδίωξης τους λόγω φυλής, θρησκείας, υπηκοότητας, συμμετοχής τους σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες.

Ακόμη, λόγω πολιτικών ιδεών και πεποιθήσεων, δεν μπορούν ή φοβούνται και δε ζητούν την προστασία του κράτους του οποίου έχουν την υπηκοότητα. Στην πατρίδα τους υπάρχει πόλεμος, θρησκοληψία, πολιτική καταστολή, απαγόρευση της ελευθερίας του λόγου, ανισότητα των γυναικών, τιμωρία της ομοφυλοφιλίας (εκτελέσεις, φυλακίσεις, βασανισμοί).

Πολλοί Έλληνες αναγκάστηκαν στο παρελθόν να εγκαταλείψουν τη χώρα μας μετά τον εμφύλιο πόλεμο και κατά την επτάχρονη δικτατορία. Όλοι αυτοί ήταν ευγνώμονες προς τις χώρες που τους παρέιχαν άσυλο. Γι' αυτό οι πολιτικοί πρόσφυγες πρέπει να αποκτούν άδεια παραμονής-εργασίας, να στηρίζονται.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ

» «SOS-Ρατσισμός», Γραφείο Θεσσαλονίκης, Κομνηνών 22, 54624 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310- 272 163.

» «Επιτροπή Αλληλεγγύης Κουρδιστάν», Εγνατία 63, τηλ.:2310 – 281 444

ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ – ΡΟΜ

Στην Ελλάδα σήμερα ζουν πάνω από 200.000 τσιγγάνοι πολίτες, ομάδα με ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και με μακραίωνη ιστορία, με τη δική τους άγραφη γλώσσα, τα δικά τους ήθη και έθιμα.

Η μεγάλη πλειοψηφία τους είναι μετακινούμενοι σκηνίτες και ζουν σε καθεστώς περιθωρίου και αποκλεισμού, όχι βέβαια με δική τους επιλογή και ευθύνη.

Μετακινούνται από περιοχή σε περιοχή, όπου υπάρχει δουλειά, κυρίως εμπόριο και αγροτικές εργασίες.

Χρειάζονται και απαιτούν χώρο διαβίωσης με υποδομή (νερό, αποχέτευση, καθαριότητα), ασφάλεια και κυρίως αξιοπρέπεια.

Απαιτούν και η πολιτεία τούς οφείλει ίσα δικαιώματα (όπως ίσες είναι και οι υποχρεώσεις τους), ίση μεταχείριση και ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην κοινωνική ασφάλιση, στον πολιτισμό, στην παιδική προστασία προσαρμοσμένα στο δικό τους τρόπο ζωής που οι ίδιοι ελεύθερα επιλέγουν.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ

» «Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο Υποστήριξης των Ελλήνων Τσιγγάνων» (δίκτυο Ρομ). Έδρα: Δήμος Μενεμένης Θεσσαλονίκη Δελφών 2, 561 22 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310– 735 047, 731 833.

ΧΡΗΣΤΕΣ ΟΥΣΙΩΝ

Χρήστες των παράνομων ουσιών ηρωίνης, κοκαΐνης, χασισιού, αλλά και των νόμιμων ψυχοφαρμάκων, αλκοόλ, βενζίνης κ.ά.

Η χρήση τέτοιων ουσιών συχνά οδηγεί στην εξαθλίωση της καθημερινής ζωής και στο θάνατο, μέσα από δύσκολες συνθήκες και καταστάσεις όπως η ανεργία, η φτώχεια, η αρρώστια.

Κάθε άτομο για την απελευθέρωσή του από κάθε εξάρτηση χρειάζεται να βρει απαντήσεις, κοινωνικές σχέσεις, εκπαιδευτικές ευκαιρίες, θεραπείες, στήριξη και υπηρεσίες που θα ανταποκρίνονται στην κατάστασή του. Όποιος δε νιώθει έτοιμος να δεχτεί την αυστηρότητα μιας πορείας απεξάρτησης πρέπει να μην αφεθεί μόνος με το πρόβλημά του, να μην αναγκαστεί να «αγγίξει τον πάτο». Πρέπει να βοηθηθεί να ζήσει, να δουλέψει, να βρει στέγη και φίλους.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ

» «Ψυχοκοινωνικός Θεραπευτικός Συμβουλευτικός Σταθμός για άτομα εξαρτημένα από αλκοόλ και φάρμακα» (ΨΝΘ), Πτολεμαίων, Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310-542 141.

» Κέντρο ενημέρωσης-επανάταξης, «ΙΘΑΚΗ», τηλ.: 210 270110, 210 271110
Σύλλογος Οικογένειας ΙΘΑΚΗΣ (για γονείς), Βασ. Ηρακλείου 51, Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310-269859

Κοινωνικοί κανόνες - κοινωνικός έλεγχος

Διαθεματική διδακτική πρόταση
διάρκεια: 6 ώρες

Κατερίνα Ντούρου
ΣΔΕ Αχαρνών

Κοινωνικοί κανόνες - κοινωνικός έλεγχος

Παρουσίαση του θέματος

Το θέμα επελέγη από το πρόγραμμα σπουδών και είχε ως γενικό στόχο την κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας, στην οποία οι ίδιοι οι εκπαιδευόμενοι είναι δρώντα υποκείμενα και συνδιαμορφωτές της. Επίσης, στην καθημερινή επαφή των εκπαιδευομένων, προέκυψαν από μερικούς συμπεριφορές μη αποδεκτές από την ομάδα – τάξη. Χρησιμοποιώντας, λοιπόν, αυτό το βίωμα δόθηκε η αφορμή για την παρουσίαση του θέματος.

Διδακτικοί στόχοι

- ▶ Να ενθαρρυνθούν οι εκπαιδευόμενοι, χρησιμοποιώντας το προσωπικό τους βίωμα και με αφορμή κείμενα της ελληνικής γραμματείας, να κατανοήσουν την ύπαρξη άτυπων και τυπικών κανόνων συμπεριφοράς και να αντιληφθούν την αναγκαιότητά τους στη συνοχή της κοινωνίας.
- ▶ Να ενημερωθούν για τη λειτουργία του τυπικού και άτυπου κοινωνικού ελέγχου και να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητά του ως μηχανισμού συμμόρφωσης στις κοινωνικές επιταγές.
- ▶ Να ανακαλύψουν τα είδη κοινωνικού ελέγχου και να σταθούν κριτικά απέναντι στους μηχανισμούς αυτούς, αναζητώντας και την προσωπική τους ευθύνη στη λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου.
- ▶ Να συνειδητοποιήσουν ότι τα κείμενα της ελληνικής γραμματείας παρουσιάζουν μία εκδοχή της κοινωνικής πραγματικότητας, οπότε μπορούν να αξιοποιηθούν για την ανάλυση και κατανόησή της.
- ▶ Να μπορέσουν να αναγάγουν το προσωπικό τους βίωμα σε επιστημονική γνώση.

Διδακτικές μέθοδοι – δραματοποίηση

Η δραματοποίηση χρησιμοποιείται ως μέσο μάθησης και μάλιστα βιωματικής. Ο εκπαιδευόμενος, υποδυόμενος ένα ρόλο, βιώνει μια κατάσταση όχι μόνο διανοητικά, αλλά και συναισθηματικά και συμμετέχει αξιοποιώντας όλα τα εκφραστικά του μέσα. Μέσω της δραματοποίησης αποφεύγεται η μετωπική διδασκαλία, ενθαρρύνεται η ανακαλυπτική μάθηση, προωθείται η συλλογικότητα και η αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων. Φυσικά, μέσω της δραματοποίησης, αξιοποιείται η φαντασία και η εφευρετικότητα των εκπαιδευομένων.

Για την παρουσίαση της ενότητας ανατρέξαμε σε κείμενα της αρχαίας και νεοελληνικής γραμματείας. Η διδακτική οργάνωση βασίστηκε στην αρχή της διαθεματικότητας. Επιλέξαμε ως μέθοδο τη δραματοποίηση και τον ελεύθερο σχολιασμό των θεμάτων που προέκυψαν από τα δραματοποιημένα αποσπάσματα. Επιδιώκαμε έτσι, μέσα σε ένα βιωματικό κλίμα, να κινητοποιήσουμε το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων, αφού αυτό θεωρείται το βασικό κίνητρο για διερευνητική μάθηση.

Συγκεκριμένα με τη βοήθεια της φιλόλογου επελέγησαν τρία κείμενα της ελληνι-

κής γραμματείας. Η επιλογή έγινε με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδεικνύονται οι τρεις μορφές κοινωνικού ελέγχου (τυπικός – άτυπος – αυτοέλεγχος). Με τη χρήση αυτής της μεθόδου έγινε προσπάθεια διαθεματικής προσέγγισης και ανάδειξης κειμένων της ελληνικής γραμματείας ως «εργαλείων» ανάλυσης κοινωνικών στάσεων και συμπεριφορών.

Χρόνος υλοποίησης

Έξι (6) διδακτικές ώρες

Δραστηριότητες

Τα τρία κείμενα της ελληνικής γραμματείας διασκευάστηκαν σε θεατρική μορφή, δηλαδή δραματοποιήθηκαν από τη φιλόλογο και επελέγησαν εκπαιδευόμενοι που υποδύθηκαν τους ρόλους των ηρώων και έγινε θεατρική παρουσίαση των κειμένων σε όλους τους εκπαιδευόμενους.

Διδακτική πορεία:

- 1^η ώρα: Θεατρική παρουσίαση των διασκευασμένων κειμένων σε όλους τους εκπαιδευόμενους.
- 2^η ώρα: Δόθηκε το φύλλο εργασίας Νο 1 (Παράρτημα) προκειμένου να καταγράψουν τις συμπεριφορές των ηρώων, όπως τις παρακολούθησαν κατά τη δραματοποίηση, και στη συνέχεια ζητήθηκε να εντοπίσουν μορφές κοινωνικών πιέσεων που δέχτηκαν οι ήρωες.
- 3^η ώρα: Δόθηκαν τα τρία κείμενα προκειμένου να αποσαφηνιστούν λεπτομέρειες σημαντικές για το σχολιασμό της συμπεριφοράς των ηρώων.
- 4^η ώρα: Ζητήθηκε από τους εκπαιδευόμενους να καταθέσουν τα δικά τους βιώματα, πώς δηλαδή έχουν οι ίδιοι βιώσει τον κοινωνικό έλεγχο και ποιες συμπεριφορές θεωρούν οι ίδιοι μη κοινωνικά αποδεκτές.
- 5^η ώρα: Δόθηκε το φύλλο εργασίας Νο 2 (Παράρτημα) με σκοπό να διαπιστωθεί αν οι εκπαιδευόμενοι κατανόησαν τις λειτουργίες των κοινωνικών κανόνων και του κοινωνικού ελέγχου.
- 6^η ώρα: Δόθηκαν και σχολιάστηκαν σύντομες σημειώσεις που πλαισίωσαν θεωρητικά την ενότητα.

Διδακτικό υλικό

- ▶ Τα τρία κείμενα της ελληνικής γραμματείας που δραματοποιήθηκαν:
- ▶ Διάλογος Σωκράτη – Κρίτωνα από το έργο του Πλάτωνος *Κρίτων*

- ▶ Το διήγημα του Α. Καρκαβίτσα *Η φλογέρα του*
- ▶ Το διήγημα του Μ. Καραγάτση *Τα χταποδάκια*
- ▶ Δύο φύλλα εργασίας
- ▶ Με την ολοκλήρωση της ενότητας δόθηκαν στους εκπαιδευόμενους σύντομες σημειώσεις με το θεωρητικό πλαίσιο που αφορά τους κοινωνικούς κανόνες και τον κοινωνικό έλεγχο. Στοχεύαμε έτσι να αναχθεί το προσωπικό βίωμα σε επιστημονική γνώση. Η θεωρία, δηλαδή, να μην προηγηθεί του βιώματος, αλλά να έλθει ως επιστέγασμα των όσων συναισθάνθηκαν και στοχάστηκαν οι εκπαιδευόμενοι.

Αξιολόγηση εκπαιδευομένου

Έγινε με φύλλα εργασίας

Αξιολογικό σχόλιο εκπαιδευτικού

Αξιολογώντας την όλη διδακτική προσέγγιση της ενότητας, θα ήθελα να παρατηρήσω τα εξής: Τα κείμενα ήταν κατάλληλα γιατί δημιούργησαν ένα κλίμα προβληματισμού. Πιστεύω ότι η διαθεματική προσέγγιση και ειδικότερα η αξιοποίηση κειμένων της ελληνικής γραμματείας μπορεί να κινητοποιήσει το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων και να τους βοηθήσει στην κατάθεση προσωπικών βιωμάτων.

Θεωρώ, όμως, ότι τα κείμενα θα έπρεπε να δίνονταν στους εκπαιδευόμενους πριν απ' τη δραματοποίηση, ώστε να αποτελέσουν τις πρώτες αφορμές προβληματισμού. Έτσι θα ήταν περισσότερο έτοιμοι οι εκπαιδευόμενοι στη συνέχεια να παρακολουθήσουν τη θεατρική παρουσίαση, να κατανοήσουν καλύτερα τη συμπεριφορά των ηρώων και να αναγνωρίσουν ανάλογες συμπεριφορές και στο δικό τους κοινωνικό περίγυρο. Επίσης, θα ήταν καλό να γινόταν ένας καταγισμός ιδεών σε ό,τι αφορά τους όρους: κοινωνικοί κανόνες, άτυπος – τυπικός κοινωνικός έλεγχος, αυτοέλεγχος κ.λπ., ώστε στο τέλος, χρησιμοποιώντας το προσωπικό τους βίωμα και γνωρίζοντας βασικές έννοιες της ενότητας, να μπορέσουν να κάνουν αναγωγή από το βίωμα στην επιστημονική γνώση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα χταποδάκια

Μ. Καραγάτση

Οι νοτιάδες φέρναν σύγνεφα, εκείνο το χειμώνα, μα όχι το 'να πίσω από τ' άλλο. Άφηναν και ώρες, την κάθε μέρα, που ξαστέρωνε λιγάκι ο ουρανός. Αυτό γινόταν περί το δειλινό. Κι ήταν ο ήλιος όσο δεν παίρνει χρυσαφής, κάτι σα μέλι φωτεινό ξεχυνόταν στο μικρό λιμάνι, στ' αργοσάλευτα καΐκια του, στις μπαταρισμένες βάρκες, στα δίχτυα των ψαράδων που στέγνωσαν απλωμένα, στη θάλασσα που σιγανάσαινε, στους ανθρώπους που τριγυρνούσαν πέρα δώθε, άγνωστο γιατί. Περί τη νύχτα θα χάλαγε πάλι ο κόσμος. Αυτό το καταλάβαινες από τους γλάρους που πετούσαν χαμηλά, έξυναν τη θάλασσα με τις φτερούγες τους, κλαγγάζοντας κάποια ακατάληπτη ανησυχία. Και το όντις, σε λίγο έφταναν ξανά τα σύγνεφα, αβγατίζοντας πολύ το βραδινό σκοτάδι, έτσι που 'σφιγγε η ψυχή του ανθρώπου.

Έτσι λοιπόν, την ώρα που ο Αστέρας πάλαιβε με τα σύγνεφα, μπήκε ο λεγάμενος στο μαγαζάκι, μποτζάροντας δώθε κείθε, σαν τραμπάκουλο σε σοροκάδα. Κοντός ήταν, κακοσούσουμος, αρκούντως γηραλέος, όχι καλοντυμένος ούτε καθαρός, μ' ένα μαντίλι ματωμένο γύρω στο κεφάλι – σίγουρα φρεσκοσπασμένο ήταν.

Η μύτη του μάλιστα είχε μεγάλα χάλια, γδαρμένη, πρησμένη, σκεπασμένη κομμάτια αίμα πηχτό. Η κουτροβάλα είχε πάρει ο ερίφης, ή ξύλο γερό είχε πέσει, μπερντάχι με σύστημα, πάνω χέρι – κάτω χέρι, του αλατιού τον είχαν κανωμένο. Τώρα, γινωμένος ήταν όταν τις έφαγε, ή τα κοπάνισε κατόπι, να πνίξη στο κρασί το μεράκι του καβγά; Αυτό δεν το ξέρουμε. Το βέβαιο είναι, λίαν σουρωμένος ήταν όταν μπήκε στο μαγαζί, κρατούσε μάλιστα στο χέρι κατιτίς τυλιγμένο σε χαρτί στράτσο, φαγώσιμο πρέπει να ήταν. Προχώρησε, το λοιπόν, κατά τον μπεζαχτά, χαιρετώντας πολύ εγκάρδια τις δύο παρέες που βρίσκονταν την ώρα εκείνη στο μαγαζί. Μα δεν πήρε αντιχαιρέτισμα, ένεκα που οι μεν – δυο μαντράχαλοι – ήσαν πολύ απασχολημένοι με τις κοπέλες τους και δεν είχαν καιρό για κουβέντες άχρηστες. Όσο για τους δε, αυτοί πίνουν το κρασί τους λίαν βαρύθυμοι και σέρτικοι, είχαν φαίνεται τις στενοχώριες τους. Τι να κάνη, λοιπόν, κι αυτός; Παράγγειλε ούζο караφάκι, κι έπιασε κουβέντα με το μαγαζάτορα, ένεκα που ο Θεός τον έκανε άνθρωπο κοινωνικό, πολύ συσχετικό, η μουγκαμάρα, κι η περισυλλογή ποσώς δεν του επήγαιναν. Είπε μάλιστα τη γνώμη του δυνατά, να την ακούση όλος ο κόσμος:

- Όποιος δε μιλάει, πεθαμένος είναι και θάβουν τον!

Ακούμπησε το στράτσο στον μπεζαχτά κι άρχισε ν' αδειάζη το καραφάκι σε δύο νεροπότηρα, προσέχοντας φοβερά στη μοιρασιά, μήπως τυχόν και στάξη κόμπος στο 'να πιότερο από τ' άλλο. Αφου τέλειωσε τη δίκαιη αυτή κατανομή, πήρε το πρώτο ποτήρι και το ήπια, ήπια και το δεύτερο, θαραπάηκαν τα σωθικά του κι άρχισε μεγάλο λακριντί με το μαγαζάτορα. Ένεκα όμως που η παρέα μας βρισκόταν κάμποσο μακριά, δεν έδωσε κανείς μας προσοχή, εξ άλλου είχαμε δικές μας κουβέντες να πούμε, πολύ σοβαρές και διόλου ευτράπελες. Πες πως τον αλησμόνησαμε κι αυτόν, και τα σπασμένα μούτρα του, και το στράτσο και το μεθύσι του και το λακριντί του. Όταν, έξαφνα, κουβέντες σε ύφος έντονο τράβηξαν την προσοχή μας:

- Όχι, κύριος, δε θέλουμε το κέρασμά σου!
- Και γιατί, δηλαδή; Εγώ εκινήθην από την ευγενής πρόθεσις....
- Κόβε λόγια και στρι! Πολύ ψείρα μας γίνηκες!

Η παρεξήγηση συνέβαινε με την άλλη παρέα – οι δυο μαντράχαλοι με τις γκόμενες – που ο ερίφης θέλησε να την κεράση, άγνωστο γιατί. Ίσως που το κρασί τον έκανε πολύ κοινωνικό, πρόθυμο να πιάση σχέσεις εύκολες και γκαρδιακές με τον πάσα τυχών. Ίσως πάλι και να του γυάλισαν τα κορίτσια, ήθελε να κάνη το κομμάτι του. Οι μαντράχαλοι όμως πήραν αλλιώς το πράμα, εξ ου κι ο καβγάς – «περικαλώ, κύριος!» και «με το μπαρδόν, δεν είσαστε εν τάξει εν πάση περιπτώσει!»

Ο ένας μάλιστα από τους δυο – άνθρωπος ευερέθιστος – σηκώθηκε μια στιγμή, κι είπε λόγια βαριά που προδίκιζαν χειροδικία. Τσίριξαν τα κορίτσια: «Μανώλη! Για τ' όνομα της Παναγίας!» μπήκε στη μέση κι ο άλλος, ο πλέον ψύχραιμος, και το επεισόδιο θεωρείται λήξαν. Ο ερίφης υποχώρησε κανονικά κατά τον μπεζαχτά, όπου τον τραβούσε από το μανίκι ο ταβερνιάρης αυταρχικότατα:

- Ήπιες το ούζο σου, Παναγιωτάκη; Πλέρωννε και στρίβε! Όχι ιστορίες στο μαγαζί μου!

Σα ν' αποφάσισε να ησυχάση ο Παναγιωτάκης, αλλά για να φύγη, ούτε λόγος! Ήθελε, σώνει και καλά, ν' ανοίξη την καρδιά του, να πη τον πόνο του, να μιλήση με άνθρωπο. Κανείς να μη τον θέλη, κανείς να μην καταλαβαίνει, όλοι να τον διώχνουν – τι κακό πάλι αυτό! Σαν τους Χίτες, στον Άι – Λευτέρη, που παρεξήγησαν τα λεγόμενά του και τον κάναν σώσπαστο στο ξύλο. Μα το ξύλο δεν τον ένοιαζε τόσο, όσο η παρεξήγηση.

- Δεν είμαι κουκουές, εγώ! Είμαι καθώς πρέπει! Πολύ πολύ καθώς πρέπει...

Οι μαντράχαλοι της άλλης παρέας, που το επεισόδιο λήξαν δεν ασχολούνταν πια μαζί του, του 'ριξαν σκοτεινές ματιές. Έκλιναν προς τ' αριστερά, ως φαίνε-

ται, κι ο λόγος του λεγόμενου τους ξινοφάνηκε. Γίνηκε πρόχειρο διαβούλιο – να τον δείρουν, να μην τον δείρουν, μα δεν πήραν την απόφαση, ένεκα που μόλις ξυλοδαρμένος από τους Χίτες ήτανε, έστω και λόγω παρεξήγησης, δε στέκεται να τις φάη κι από τους κουκουέδες. Εξ άλλου, ο άνθρωπος είχε πια τα πιο φιλειρηνικά αισθήματα: Ξεδίπλωσε το στράτσο, τράβηξε δυο χταποδάκια που ήταν μέσα, τα καμάρωσε κι εδήλωσε πως έχει κάθε δικαίωμα να τα μαγειρέψη και να τα φάη ποτίζοντάς τα με μπόλικον κρασί, ένεκα που το χταπόδι χωρίς ένα πρώτο κρασί δε μαγειρεύεται, και δίχως ένα δεύτερο δε χωνεύεται. Άρχισε, λοιπόν, μεγάλες συνεννοήσεις με το μαγαζάτορα, να του ψήση τα χταπόδια, να τα φάη εδώ που βρίσκεται, δηλαδή να τα φάνε παρέα, ένεκα που η μοναξιά κι αυτός δε συνταιριάζουν, ανέκαθεν ντερμπεντέρης άνθρωπος ήταν.

Ο μαγαζάτορας όμως είχε μεγάλες αντιρρήσεις. Των αδυνάτων αδύνατο! Η φουφού ήταν πιασμένη με τις γόπες, κατόπι θα τηγάνιζε πατάτες, ύστερα θα έρχονταν η πελατεία και θα παράγγελνε της ώρας πράματα, σικοτάκια, μπαρμπούνια, σαγανάκια.

- Ό,τι άλλο, Παναγιωτάκη μου, αυτό όμως μη μου το ζητάς!

- Δεν έχω, δηλαδή, το δικαίωμα να φάω κι εγώ ένα μεζέ σαν άνθρωπος – να, τα χταποδάκια μου – και να πιω το κρασί μου, σα φιλήσυχος πολίτης; Εμένα που βλέπεις, άδικα μ' έδειραν οι Χίτες στον Άι – Λευτέρη. Δεν είμαι κουκουές!

Είχε αρπάξει το μαγαζάτορα από το γιακά και του ξηγούσε περί δια μακρών το πώς γίνηκε η παρεξήγηση με τους Χίτες. Κι επέμενε – ψείρα σωστή – πως δεν ήταν εν τάξει, ο μαγαζάτορας, να μην του μαγειρεύη τα χταποδάκια, να φάη ένα μεζέ, να πιη ένα κρασί, και δος του επιχειρηματολογία, φλυαρία και λογοδιάρροια – για ψείρα, ναι, ήταν ψείρα και περίφημη!

- Δε γίνεται, Παναγιωτάκη μου! Του είπε ο άλλος κοφτά. Να πας στην Ευταλία να στα μαγειρέψη. Κι άντε τσαμπούκ τσαμπούκ, άδειαζέ μου το μαγαζί κι έχω δουλειά! Πλακώνει η πελατεία.

Ο ερίφης σώπασε, σα να είδε πως τίποτα πια δε γίνεται, πως έπρεπε να το πάρη απόφαση. Τύλιξε τα χταποδάκια στο στράτσο, τα έβαλε υπό μάλης και τράβηξε κατά την πόρτα. Μα η αγανάχτηση τον έπνιξε. Γύρισε, το λοιπόν, κι άρχισε καινούργια δημηγορία:

- Στην Ευταλία.... Άειντε συ να πης στην Ευταλία να στα μαγειρέψη! Συ, που δεν είσαι άντρας της.... Εγώ, δηλαδή, δεν έχω δικαίωμα να φάω ένα μεζέ, να πιω ένα κρασί;

Αργά κατάλαβε πως μιλούσε στα κούφια, ένεκα που ο μαγαζάτορας είχε αποτραβηχτή στην κουζίνα.

Σήκωσε, το λοιπόν, τους ώμους και τράβηξε πάλι κατά την πόρτα. Φαίνεται

όμως πως δε βολούσε η ψυχή του να ξεκολλήσει εύκολ' απ' το μαγαζί. Περνώντας μπροστά στην παρέα μας κοντοστάθηκε. Ήθελε κουβέντα.

- Έχει τσιγάρο;

Απόκριση καμιά. Είδαμε τι κολλητσίδα ήταν, αν του μιλούσαμε ξεκολλημό δε θα 'χε. Αυτός όμως εκεί!

- Θέλω τσιγάρο.

- Δεν έχει! του λέει ο Αγλέουρας.

- Πώς δεν έχει, αφού καπνίζετε!

Ήταν και αναιδής.

- Άειντε στο καλό! του λέει ο υποπλοίαρχος, κι άσε μας ήσυχους. Ακούς;

Αυτό δεν του άρεσε, του φίλου. Πήρε αμέσως ύφος κουτσαβάκικο, προκλητικό, μπεχλιβάνικο. Κι αμόλησε την πρόστυχη κουβέντα:

- Επειδή, δηλαδή, έχεις δυόμισυ γαλόνια στο μανίκι, μας κάνεις και τον κάργα;

Φως φανάρι πως οι Χίτες του Άι Λευτέρη δεν είχαν και τόσο άδικο. Μαρτυρήθηκε μοναχός του. Ο υποπλοίαρχος χαμογέλασε κάτω από τα μουστάκια του. Μα ο Αγλέουρας σηκώθηκε, άρπαξε τον Παναγιωτάκη από τις πλάτες και απλά, αυστηρά, θετικά, τον έβγαλ' έξω από το μαγαζί. Τον έβγαλε, δεν τον πέταξε. Όλα γίνθηκαν μ' ευγένεια και κατανόηση, ως αρμόζει να φέρεται κανείς σ' έναν μεθυσμένο, έναν ακαταλόγιστο. Κι αυτός δεν έφερε καμιάν αντίσταση, ψοφοδεής ήταν, μόνο λόγια και τίποτε άλλο. Ανθρωπάκος, που το κρασί τον εχτυπούσε παράξενα, τον έκανε να λήη μπουρδες δίχως να τις συλλογιστή.

Ο Αγλέουρας εγύρισε και ξανακάθισε στη θέση του. Κέφι δεν είχαμ' εξ αρχής, τώρα το λίγο που είχε απομείνει ξανεμίστηκε κι αυτό. Δεν ήταν να 'ρθη κι αυτό τ' αυτοκίνητο, να πάμε στις δουλειές μας! Η νύχτα είχε πέσει πια, ήρθαν πάλι τα σύγνεφα, μαύρισε ο ουρανός διπλό σκοτάδι, το ίδιο κι η θάλασσα. Μόλις έβλεπες τα κατάρτια των καϊκιών ν' αργοσαλεύουν πέρα δώθε πάνω στο μουντό στερέωμα, σα μετρονόμια που κράταγαν στον άνεμο το ρυθμό των νερών. Πρέπει και να ψιλόβρεχε, εμείς δεν το βλέπαμε, έτσι στο βάθος που καθόμαστε. Μα έρχονταν από το πέλαγο οσμή υγρού νοτιά, μύριζε και το χώμα, μουλιασμένο ως ήταν.

Και να, δεν πέρασαν ούτε τρία λεφτά, και ξαναπαρουσιάστηκε στην πόρτα. Έκανε να μπη πάλι στο μαγαζί, ένεκα που είχε μεθύσι πεισματάρικο, επίμονο, τίποτα δεν τον έκανε ν' αλλάξει το κέφι του. Με μιας όμως όλοι ξεσηκωθήκαμε, η παρέα μας, η άλλη παρέα, ο μαγαζάτορας:

- Πάλι εδώ είσαι; Έξω! Έξω! Φεύγ' από δω! Πήγαινε στο σπίτι σου! Μπεκρούλιακα! Προστυχόμουτρο! Κολλητσίδα! Ψείρα! Ψείρα!

Αυτό γίνηκε τίμια και αυθόρμητα, μας είχε φέρει ως εδώ, ο αλητήριος! Όσο εμείς ξαφνιαστήκαμε από το φέρσιμό μας, άλλο τόσο κι αυτός. Η κατακραυγή

χίμηξε απάνω του, τότε βάρωσε στο στήθος, τον σταμάτησε, τον πισωπλάτισε. Απόμεινε ασάλευτος, κρατώντας τα τυλιγμένα χταπόδια στο χέρι το ζερβί, κι έριξε ματιά γεμάτη δέος ολοτρόγυρα. Πρέπει τα μούτρα μας να ήσαν τόσο άγρια, που φοβήθηκε.

- Καλά... μουρμούρισε. Καλά! Θα φύγω... Αφού δε με θέλετε... Μα πού να πάω; Πού; Στην Ευταλία; Ένας λόγος είναι αυτός. Ούτε κι αυτή με θέλει, όπως κι εσείς. Κανείς! Κανείς...

Τον έπιασε κάτι σαν παράπονο, κι άπλωσε το χέρι όπου κρατούσε τα χταπόδια:

- Να! Αυτά τα χταποδάκια. Στη χόβολη... Όλοι μαζί θα τα τρώγαμε. Ένα μεζέ κι ένα κρασί. Σαν άνθρωπος κι εγώ. Σαν άνθρωπος...

Μας κοίταγε και πρόσμενε κατανόηση, σαν άνθρωπος από τους ανθρώπους. Μα μόνο φάτσες παγωμένες αντίκρισε, μάτια γεμάτα σκληράδα και κακία. Κακία ανθρώπινη.

Τότε, κατάλαβε. Κάτι σαν αποκαρδίωση τον έπιασε, όλα έσπασαν εντός του. Έπεσε αδύναμο το χέρι που κρατούσε τα δυο χταποδάκια στο στράτσο το χαρτί, μάταιη προσφορά στην κατανόηση των ανθρώπων. Πήρε αργή στροφή, βγήκε πάλι από το μαγαζί, έπεσε βαρύς στο σκαλοπάτι κι απόμεινε ασάλευτος, με το τσακισμένο του κεφάλι μες στις δυο παλάμες. Δεν εμίλησε πια, τίποτα δεν είπε, μα έσμιξε την ψυχή του με τη νύχτα του νοτιά, την σκέπασε με σύγνεφα, την τύλιξε με πνοές όστριας χειμωνιάτικης. Όσο για μας, ξανασκύψαμε στα ποτήρια, στις εφημερίδες, στις κουβέντες μας, μην καταλαβαίνοντας, μη θέλοντας να καταλάβουμε. Πέρασε έτσι ώρα αρκετή, ίσως και δέκα λεφτά, ίσως και τέταρτο ολόκληρο. Κι όταν ανασήκωσα τα μάτια και κοίταξα την πόρτα, εκεί που είχε καθίσει, δεν τον είδα πια. Είχε φύγει, τράβηξε μέσα στη νύχτα, ποιος ξέρει για πού, να μαγειρέψει τα χταπόδια του, να πιη ένα κρασί, σαν άνθρωπος. Σαν άνθρωπος, ακριβώς...

Έρθε το αυτοκίνητο – καιρός ήταν, επί τέλους! Σηκωθήκαμε όλοι με ανακούφιση και τραβήξαμε κατά την πόρτα. Όχι μόνο που βιαζόμαστε, αλλά και κάτι μας στεναχώραγε, μας έπνιγε. Το κέφι μας είχε χαλάσει. Όπως δρασκελάγα το κατώφλι της πόρτας, πάτησα σ' ένα πράμα μαλακό, γλυστερό, που παρά τρίχα να πέσω, να τσακιστώ. Πρόφτασα όμως και κρατήθηκ' από το μάνταλο του θυρόφυλλου, έσκυψα βλαστημώντας, κι είδα πως αυτό που πάτησα ήταν το στράτσο με τα δυο χταπόδια.

- Ρε παιδιά! είπα, ο ερίφης παράτησε τα χταποδάκια του...

Όλοι απομείναμε σιωπηλοί, κάποιος στοχασμός ανάδευε εντός μας, ήταν φανερό αυτό.

- Μήπως και τον προφτάξουμε... μουρμούρισε ο υποπλοίαρχος.

Κοιτάξαμε πέρα δώθε, ψάξαμε τη νύχτα, με τους προβολείς της φορντ. Τίποτα.

Η ακρογιαλιά Ξαπλωνόταν ως πέρα σκοτεινή κι ερημική, μόνο κάποιος γάτος τριγυρούσε κάτω από τη βροχή, ένεκα που κόντευε Γενάρης. Και πάλι απομείναμε δίδουλοι, συλλογισμένοι.

- Τι θα γίνη με τα χταπόδια; ρώτησα.

Ο Αγλέουρας σήκωσε τους ώμους.

- Θα τα πάρω να τα φάω εγώ! είπε. Κρίμα να παν χαμένα...

Χαμένα... Με τι προσοχή τα κουβαλούσε ο κακόμοιρος, με τι λαχτάρα πρόσμενε να τα μαγειρέψη να τα φάη, να τα ποτίση με καναδυό ποτήρια! Ναι, να τα γλεντήση «σαν άνθρωπος», παρέα με τους συνανθρώπους, που θα νιώθαν τον καημό της ψυχής του.... Μα οι άνθρωποι – τα θεριά – δεν ένιωσαν, ούτε ήταν βολετό να νιώσουν. Αχρηστα τα χταποδάκια πια, άχθος και βάρος για την απελπισία του. Τα παράτησε στο κατώφλι κι έφυγε και τράβηξε, και πήγε....

Ω, Θεέ μου! Πώς έπλασες τόσο άχαρη τη ζωή, σε τούτονα τον κόσμο;...

Την άλλη μέρα – πάλι με το σούρουπο – στο ίδιο μαγαζί ήμαστε μαζωμένοι, πάλι οι ίδιοι άνθρωποι και πάλι τ' αυτοκίνητο περιμέναμε να 'ρθη να μας πάρη. Ούτε φωνή ούτε κουβέντα. Βαρύθυμες ήσαν οι ψυχές μας, πιότερο κι από τον ουρανό. Ο Αγλέουρας μάλιστα φαινόταν ζαβλακωμένος.

- Τι έχεις; τον ρώτησα.

- Εκείνα τα χταπόδια... Εδώ μου έχουν σταθή.

- Τα χταπόδια του Παναγιωτάκη; είπε ο μαγαζάτορας που σκούπιζε το τραπέζι με μια πατσαβούρα. Θεός σχωρέσ' τον! Τόνε βρήκαν σήμερα το πρωί, στα βράχια του κάβου. Όπως ήταν τύφλα χτες το βράδυ, παραπάτησε, φαίνεται, κι έπεσε από ψηλά. Το κεφάλι του γίνηκε λιώμα...

Κανείς μας δεν εμίλησε. Μόνον ο Αγλέουρας σηκώθηκε από την καρέκλα.

- Πού πας; τον ρώτησα.

- Πάω να κάνω εμετό... είπε.

Ήταν κατακίτρινος.

«Η φλογέρα του»

*Α. Καρκαβίτσα
(Απόσπασμα)*

...Και ξαφνικά, ανησυχία κατέλαβε τη Σμάλτω, φόβος την κυρίευσε για τον Στάθη, για τη ζωή του, που φανταζόταν ότι κινδύνευε, οίκτος χωρίς μέτρο την έζωσε γι' αυτόν που αδικείται. Ενώ εκείνος έτρεχε κοπιάζοντας στο μύλο, για να της φέρει ψωμί, αυτή πρόδιδε τη συζυγική τιμή, αφού αγκαλιαζόταν με άλλον. Και πόθος άμετρος, αγάπη μεγάλη πλημμύριζε ήδη την καρδιά της για τον Στάθη. Νόμιζε ότι εκεί όπου την άγγιξαν τα χείλη του Μήτρου, τώρα καθόντουσαν κάρβουνα αναμμένα που την κατέκαιγαν, αισθανόταν στο στόμα της το παράφορο σφίξιμό του και ανακινούσε τους ώμους της και χτυπιόταν μέσα στα ρούχα της, θέλοντας αν ήταν δυνατό να αποτινάξει εκείνη την αγκαλιά, την παράνομη. Το γνώριζε πολύ καλά η Σμάλτω. Από την ώρα που ο ιερέας στην εκκλησία ένωσε τα χέρια τους ψάλλοντας το «Ησαΐα χόρευε», αν και δεν εννοούσε τις λέξεις, γνώριζε ότι αυτή ήταν του Στάθη, σ' αυτόν ανήκε η ψυχή και το σώμα της, κάθε σκέψη της και κάθε υποταγή.

Όλα! ψιθύριζε από ώρα σε ώρα.

Η λυγερή δεν αισθανόταν καθόλου όρεξη να φάει. Έριξε τα στρώματα στο έδαφος και ξάπλωσε να κοιμηθεί!

Ο ύπνος της Σμάλτως διακοπτόταν συχνά. Κατά τον σύντομο ύπνο της, ταρασσόταν από ένα όνειρο φρικαλέο. Έβλεπε τον άντρα της φοβερό, συνοφρυωμένο, να έχει απειλητικά σφιγμένες τις γροθιές του, νευρώδεις και ικανές να καταβάλουν ακόμη και δράκοντα. Τον έβλεπε να τη συλλαμβάνει στην αγκαλιά του Μήτρου και να απειλεί να την τιμωρήσει για την προδοσία της. Και τότε αναπηδούσε έντρομη ολόκληρη, ζητώντας να προφυλαχθεί κάπου. Αλλά όπου και αν έστρεφε το βλέμμα της, κάτω στο έδαφος ή πάνω στην καλαμένια οροφή που ήταν γεμάτη αράχνες ή στους κίτρινους τοίχους ή στην ντουλάπα των ρούχων ακόμη και στα μαγειρικά σκεύη, όλα τα έβλεπε διεστραμμένα, να κοροϊδεύουν τους φόβους της, ρίχνοντας κατά πρόσωπο την προδοσία της μέσα από ένα γέλιο σιωπηλό και παράδοξο. Κάτω από το φως του καντηλιού διέκρινε αμυδρά στο σκοτεινό τοίχο τα συζυγικά στέφανα να κρέμονται κάτω από το εικονοστάσι. Τα αντιλαμβάνονταν να είναι συνοφρυωμένα κάτω από την μεταξένια σκεπή τους, σαν να ελέγχουν την απιστία της. Αν η πνοή του ανέμου ανακινούσε τις χρωματιστές ταινίες των στεφάνων, νόμιζε ότι ερχόντουσαν σαν φίδια κατά πάνω της, να εκδικηθούν για την ιερή τους αγνότητα.

Κρίτων

(Πλάτωνος)

Εισαγωγή

Ο Σωκράτης ήταν ο μεγαλύτερος φιλόσοφος ή μάλλον σοφός της αρχαιότητας και ίσως και όλων των εποχών. Σε μεγάλη ηλικία καταδικάστηκε σε θάνατο από τους Αθηναίους (να πιει δηλητήριο, το κώνειο). Κατηγορήθηκε ότι είναι ένοχος, γιατί διαφθείρει με τη διδασκαλία του τους νέους, και γιατί δεν πιστεύει στους θεούς της πόλης, αλλά σε άλλες, καινούργιες θεότητες.

Η αλήθεια είναι ότι οι Αθηναίοι τον θανάτωσαν, γιατί ο Σωκράτης διαρκώς τούς συμβούλευε και τους ασκούσε κριτική. Στην απολογία του διαβάζουμε: «Ωστόσο αναπνέω και ζω, δε θα πάψω να τριγυρνώ στην πόλη και να προσπαθώ και να πείθω και εσάς και τους νεότερους και τους ηλικιωμένους μήτε για το σώμα σας να φροντίζετε πρώτα μήτε για τα χρήματα περισσότερο παρά για την ψυχή σας, πώς θα γίνει άριστη. Αυτή είναι η αποστολή μου – θα πω μια παρομοίωση, αν και είναι γελοία: σαν την αλογόμυγα σε μεγαλόσωμο άλογο και αδύνατο, που όμως είναι αργό και χρειάζεται κάποιον να το κεντρίζει και να το ζωηρεύει, σαν τέτοια αλογόμυγα με προσκόλλησε ο θεός στην πόλη, για να σας ξυπνώ και να σας συμβουλεύω».

Τίποτα ή ελάχιστα θα ξέραμε για τον Σωκράτη, γιατί ο σοφός αυτός μόνο το ζωντανό λόγο χρησιμοποιούσε και δεν έγραψε απολύτως τίποτα. Μα τη ζωή και τις ιδέες του τις κερδίσαμε χάρη στο μαθητή του, τον Πλάτωνα, μεγάλο φιλόσοφο και αυτόν, που έγραψε πολλά έργα για το δάσκαλό του.

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από μια συνομιλία του Σωκράτη με το μαθητή του Κρίτωνα, μέσα στη φυλακή, κι αυτό έργο του Πλάτωνα, λίγο πριν απ' τη θανάτωση του Σωκράτη. Στη διάρκειά της ο Κρίτων προσπαθεί να πείσει το Σωκράτη να δραπετεύσει για να γλιτώσει τη ζωή του και ο Σωκράτης αρνείται, προβάλλοντας μια σειρά επιχειρήματα, όπως η υποχρέωση των πολιτών να σέβονται τους νόμους κ.ά. Είναι γραμμένο σε διαλογική μορφή, όπως άρεσε στον Πλάτωνα (γιατί ο Πλάτωνας εκτός από φιλόσοφος ήταν και ένας μεγάλος λογοτέχνης).

Κείμενο

Σωκράτης: Γιατί ήρθες τέτοια ώρα, Κρίτωνα; Ή δεν είναι τόσο πρωί;

Κρίτων: Είναι πολύ πρωί, Σωκράτη.

Σωκράτης: Πόσο;

Κρίτων: Βαθιά χαράματα.(...)

Σωκράτης: (...) Δώσε τώρα προσοχή. Αν εμείς φύγουμε από δω χωρίς να πείσουμε την πολιτεία, βλάπτουμε κάποιους και μάλιστα εκείνους που δεν πρέπει να βλάψουμε καθόλου, ή όχι; Και μένουμε έτσι σταθεροί σ' αυτά που συμφωνήσαμε πως είναι δίκαια, ή δε μένουμε;

Κρίτων: Δεν μπορώ, Σωκράτη, ν' απαντήσω σε αυτό που με ρωτάς, γιατί δεν καταλαβαίνω τι εννοείς.

Σωκράτης: (...) Φαντάσου τότε ότι έρχονται εδώ σε μας, που ετοιμαζόμαστε να δραπετεύσουμε, και στέκονται μπροστά μας οι Νόμοι και ρωτούν...

«Πες μου, Σωκράτη, τι έχεις κατά νου να κάνεις; Κάτι άλλο ή με το έργο τούτο που επιχειρείς, σκοπεύεις να καταστρέψεις κι εμάς τους Νόμους και όλη την Πόλη, όσο περνάει από το χέρι σου; Ή νομίζεις ότι είναι δυνατό να υπάρχει ακόμα κα να μην έχει ανατραπεί εκείνη η πόλη, στην οποία οι αποφάσεις των δικαστηρίων δεν ισχύουν, αλλά ακυρώνονται και ανατρέπονται από ιδιώτες; Πες, λοιπόν, σε τι μας κατηγορείς εμάς, τους Νόμους, για την ανατροφή και την εκπαίδευση του ανθρώπου που έρχεται στον κόσμο, την οποία και συ έλαβες; Ή μήπως δεν προστάζουν σωστά εκείνοι οι Νόμοι παραγγέλλοντας στον πατέρα σου να σε εκπαιδεύσει στη μουσική και τη γυμναστική; Ή τόση είναι η σοφία σου, ώστε δεν έχεις καταλάβει ότι και από τη μητέρα και από τον πατέρα και απ' όλους τους άλλους προγόνους το πιο πολύτιμο, το πιο σεβαστό, το πιο άγιο και το πιο σπουδαίο αγαθό είναι η πατρίδα, και κατά τους θεούς και κατά τους γνωστικούς ανθρώπους, και ότι πρέπει να σεβόμαστε την πατρίδα, να υπακούμε σε αυτή και να τη φροντίζουμε, όταν το χρειάζεται, περισσότερο από τον πατέρα μας; Και, ή να προσπαθούμε να την πείθουμε – ή να κάνουμε ό,τι προστάζει, και να παθαίνουμε ό,τι επιτάσσει αδιαμαρτύρητα; είτε προστάζει να μας δέρνουν είτε να μας ρίχνουν στη φυλακή είτε μας στέλνουν στον πόλεμο, για να πληγωθούμε ή να σκοτωθούμε, πρέπει να υπακούμε, και έτσι είναι το σωστό, και όχι να αποφεύγουμε τη στράτευση ή να υποχωρούμε ή να λιποτακτούμε, αλλά και στον πόλεμο και στο δικαστήριο και παντού πρέπει να κάνουμε όσα προστάζει η Πόλη και η πατρίδα, ειδάλλως να την πείθουμε για το αληθινό δίκαιο. Είναι ανόσιο να συμπεριφερόμαστε βίαια στη μητέρα και στον πατέρα, αλλά πολύ περισσότερο δεν είναι να φερόμαστε έτσι στην πατρίδα»; Τι να απαντήσουμε σ' αυτά, Κρίωνα; Κάτι άλλο ή θα τα παραδεχτούμε;

Κρίτων : Θα τα παραδεχτούμε αναγκαστικά, Σωκράτη.

Σωκράτης : Τούτα, αγαπημένε μου φίλε Κρίωνα, μάθε πως νομίζω ότι τ' ακούω

και αυτή η ηχώ των λόγων τούτων αντηχεί μέσα μου και δε με αφήνει ν' ακούσω τίποτε άλλο.

Κρίτων : Αλλά, Σωκράτη, δεν έχω να πω τίποτα.

Σωκράτης : Τότε, ας τα αφήσουμε αυτά, Κρίτωνα, και ας κάνουμε αυτά που λέω, επειδή ο θεός αυτό μας ζητάει να κάνουμε.

Φύλλο εργασίας 1

A) Η συμπεριφορά των ηρώων και στα τρία αποσπάσματα ήταν αποτέλεσμα:
Προσωπικής επιλογής;
Συμμόρφωσης σε πιέσεις και εξαναγκασμούς;

B) Για κάθε απόσπασμα προσπαθήστε να εντοπίσετε και να κατονομάσετε τα είδη των πιέσεων ή εξαναγκασμών που δέχτηκαν οι ήρωες.

Φύλλο εργασίας 2

A) Γιατί είναι απαραίτητη η ύπαρξη κοινωνικών κανόνων στην προσωπική και κοινωνική μας ζωή;

Να κυκλώσετε τη σωστή απάντηση

1. Οι κοινωνικοί κανόνες παραμένουν σταθεροί, ενώ η κοινωνία εξελίσσεται.
2. Οι κοινωνικοί κανόνες εξελίσσονται παράλληλα με την εξέλιξη της κοινωνίας.
3. Οι κοινωνικοί κανόνες λειτουργούν ανεξάρτητα από την εξέλιξη της κοινωνίας.

B) Η διαδικασία συμμόρφωσης στους κοινωνικούς κανόνες γίνεται:

1. Στην ενήλικη ζωή, όταν έχει αναπτυχθεί η κρίση μας.
2. Στη βρεφική και νηπιακή ηλικία, όταν η εσωτερίκευση των κανόνων γίνεται με τρόπο μη συνειδητό.
3. Η κοινωνία μάς αφήνει ελεύθερους να αποφασίσουμε τη συμμόρφωση ή μη της συμπεριφοράς μας σύμφωνα με τους κοινωνικούς κανόνες.

Γ) Ποιο είδος κοινωνικού ελέγχου λειτούργησε και κατηύθυνε τη συμπεριφορά των ηρώων στα τρία λογοτεχνικά αποσπάσματα*. Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

* Αποσπάσματα : α) Πλάτωνος *Κρίτων* β) Καρκαβίτσα *Η φλογέρα του* γ) Καραγάτση *Τα χταποδάκια*.

Θεωρητικές γνώσεις

Κοινωνικοί κανόνες

Οι κοινωνικοί κανόνες καθορίζουν τους κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς, με τους οποίους πρέπει το άτομο ως ένα βαθμό να συμμορφωθεί, αν θέλει να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο. Ένα πολύ γνωστό σύνολο κανόνων συμπεριφοράς είναι οι «κανόνες ευγένειας» ή οι τρόποι καλής συμπεριφοράς.

Το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνικών κανόνων το μαθαίνουμε από τη βρεφική και την παιδική μας ηλικία, κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Έτσι, οι κοινωνικοί κανόνες εσωτερικεύονται, αφομοιώνονται με τρόπο μη συνειδητό και γίνονται αναπόσπαστο τμήμα της προσωπικότητάς μας.

Οι κοινωνικοί κανόνες ρυθμίζουν κάθε τομέα της κοινωνικής δραστηριότητας. Άλλοι από αυτούς περιγράφουν με σαφήνεια τι επιτρέπεται και τι δεν επιτρέπεται και η παράβασή τους επισύρει την τιμωρία (δεν επιτρέπεται να παραβούμε τον Κ.Ο.Κ.) και τους ονομάζουμε αυστηρούς κανόνες.

Άλλοι ονομάζονται χαλαροί ή ελαστικοί, γιατί η παράβασή τους αντιμετωπίζεται με επιείκεια (δε διακόπτουμε τον συνομιλητή μας όταν μιλάει, αλλά, και αν συμβεί, δε χάθηκε ο κόσμος).

Κοινωνικός έλεγχος

Η κοινωνία ρυθμίζει την ένταξή μας σ' αυτήν όχι μόνο με διακριτικά μέσα, όπως είναι η κοινωνικοποίηση που χρησιμοποιεί τη μίμηση, την ταύτιση, τη διδασκαλία, τα πρότυπα συμπεριφοράς κ.λπ., αλλά έχει και ένα ισχυρότερο μέσο, το λεγόμενο κοινωνικό έλεγχο. Αυτός επιβάλλει τη συμμόρφωση των ατόμων στους κανόνες συμπεριφοράς. Δηλαδή εξαναγκάζει τα άτομα, γι' αυτό ο κοινωνικός έλεγχος ονομάζεται και κοινωνικός εξαναγκασμός.

Ο κοινωνικός έλεγχος μαζί με την κοινωνικοποίηση εξασφαλίζουν την ένταξη του ατόμου στην κοινωνία. Ο κοινωνικός έλεγχος συμπληρώνει τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Πώς ασκείται κοινωνικός έλεγχος;

Μέσα στις κοινωνικές ομάδες η συμμόρφωση στους κανόνες επιβραβεύεται με μια ανταμοιβή (λεκτική, υλική, συμβολική). Η μη συμμόρφωση επισύρει τιμωρία, ποινή, κύρωση. Ο κοινωνικός έλεγχος είναι ένα σύνολο επιβραβεύσεων και κυρώσεων, στις οποίες καταφεύγει η κοινωνία για να εξασφαλιστεί η ισορροπία, η συνοχή και τελικά η ίδια η ύπαρξή της.

Είδη κοινωνικού ελέγχου

1. Άτυπος κοινωνικός έλεγχος. Υπάρχει ως αντίδραση της κοινωνικής ομάδας προς ένα ή περισσότερα άτομα, όταν δε συμμορφώνονται στους κοινωνικούς κανόνες. Ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος συνήθως εκφράζεται με άμεσες ή έμμεσες υποδείξεις, εκ-

φράσεις αποδοκμασίας: ειρωνεία, συστηματική αρνητική κριτική, εξευτελισμός του ατόμου, κοινωνική κατακραυγή, απόρριψη, περιθωριοποίηση.

2. Τυπικός κοινωνικός έλεγχος. Κοινωνικό έλεγχο ασκούν και οι γραπτοί νόμοι μιας κοινωνίας. Ο νόμος πολύ περισσότερο από τα άλλα είδη κοινωνικού ελέγχου χρησιμοποιεί τη «νόμιμη βία», τον «νόμιμο εξαναγκασμό» με κρατήσεις, φυλακίσεις προκειμένου να ρυθμίσει την κοινωνική δράση των ατόμων. Οι κυρώσεις (τιμωρίες) που μπορούν να επιβληθούν από τον τυπικό κοινωνικό έλεγχο ποικίλλουν και ξεκινούν από την επιβολή προστίμου και φτάνουν μέχρι τη θανατική ποινή.

3. Ο αυτοέλεγχος. Είναι ο φραγμός που βάζουν τα άτομα στις συμπεριφορές και τις ενέργειές τους, είναι μια εσωτερική μορφή ελέγχου. Το άτομο δραστηριοποιείται προκαταβολικά και παρεμποδίζει το σχηματισμό μη επιθυμητής συμπεριφοράς.

Ποιοι ασκούν τον κοινωνικό έλεγχο

Η οικογένεια, το σχολείο, η εκκλησία, το κράτος, οι νόμοι, ο στρατός, η παρέα η γειτονιά, είναι οι φορείς που ασκούν κοινωνικό έλεγχο. Αυτοί ταυτίζονται με τους φορείς κοινωνικοποίησης αλλά όχι πάντα. Έτσι τα Μ.Μ.Ε. ενώ λειτουργούν ως φορείς κοινωνικοποίησης, αφού υποβάλλουν στα άτομα πρότυπα συμπεριφοράς, δεν είναι φορείς κοινωνικού ελέγχου γιατί δεν τιμωρούν και δεν επιβραβεύουν.

Για τις σημειώσεις της ενότητας χρησιμοποιήθηκαν τα εξής βιβλία:

1. *Κοινωνική και πολιτική αγωγή*, Γ' γυμνασίου, Ο.Ε.Δ.Β. 1999.

2. Β. Γκιζελή, *Απλά μαθήματα κοινωνιολογίας*, Γ' Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β. 1993.

Η πορεία λήψης αποφάσεων - οδηγός λήψης αποφάσεων

Διαθεματική διδακτική πρόταση
διάρκεια: 6 ώρες

Στέργιος Βλαχόπουλος
ΣΔΕ Νεάπολης Θεσσαλονίκης

Η πορεία λήψης αποφάσεων – οδηγός λήψης αποφάσεων

Παρουσίαση του θέματος

Το συγκεκριμένο θέμα επελέγη από τον εκπαιδευτή. Αφορμή ήταν η επεξεργασία ερωτηματολογίου στο οποίο είχαν απαντήσει οι εκπαιδευόμενοι του Β' έτους στο ΣΔΕ Νεάπολης. Δύο από τις ερωτήσεις του εν λόγω ερωτηματολογίου ήταν οι εξής:

- A) Ποια ζητήματα σε απασχολούσαν πριν πληροφορηθείς την ύπαρξη του ΣΔΕ;
- B) Με ποιες επιδιώξεις και προσδοκίες εγγράφηκες στο ΣΔΕ;

Επιδιώξεις - στόχοι

Με δεδομένο ότι:

- λαμβάνουμε όλοι καθημερινά αποφάσεις μικρότερης ή μεγαλύτερης σημασίας,
- ορισμένες αποφάσεις μας επηρεάζουν καθοριστικά την πορεία της ζωής μας, ο εκπαιδευτής θεώρησε αναγκαίο να προσανατολίσει τους εκπαιδευόμενους στην καλλιέργεια ορισμένων δεξιοτήτων που σχετίζονται άμεσα με τη διαδικασία λήψης απόφασης. Μερικές από τις επιδιωκόμενες δεξιότητες είναι και οι εξής:

1. Γνωστικές: Αξιοποιώντας τις εμπειρίες τους, οι εκπαιδευόμενοι να παράγουν γνώση με τη βοήθεια και του εκπαιδευτή για το τι είναι απόφαση, πότε και σε ποιες συνθήκες λαμβάνεται, μέσα σε ποιες αντικειμενικές και υποκειμενικές καταστάσεις (βιασύνη, προσοχή, βεβαιότητα, αβεβαιότητα, ψυχραιμία, συναισθηματισμός, ορθολογικότητα κ.λπ.). Να συνειδητοποιήσουν ότι η διαδικασία λήψης απόφασης έχει ως αφετηρία τις συγκεκριμένες ανάγκες και προβλήματα, ότι εξαρτάται από εμπόδια και περιορισμούς, αντικειμενικούς και υποκειμενικούς, ότι προϋποθέτει έρευνα και εξαρτάται από τις διαθέσιμες πληροφορίες και από την επεξεργασία τους. Με δύο λόγια να αξιοποιηθούν και να αναπτυχθούν οι αναλυτικές και συνθετικές δεξιότητες των εκπαιδευόμενων σε ζητήματα λήψης αποφάσεων.

2. Αναστοχαστικές: Στο βαθμό που οι εκπαιδευόμενοι συνειδητοποιούν τη διαδικασία λήψης απόφασης, παίρνουν απόσταση από τον εαυτό τους, κρίνουν και αξιολογούν δικές τους αποφάσεις, αναπτύσσουν έναν εσωτερικό διάλογο, οδηγούνται σε συμπεράσματα, κρίνουν και αξιολογούν τις αποφάσεις των ανθρώπων του περιβάλλοντός τους κ.λπ.

3. Πρακτικές: Να μπορούν να εφαρμόζουν σε συγκεκριμένες πραγματικές περιστάσεις τις αποκτημένες γνώσεις στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

4. Ψυχοσυναισθηματικές: Να ενισχυθεί η αυτοπεποίθηση και η αυτοεκτίμησή τους στη λήψη αποφάσεων.

Διδακτική μεθοδολογία

Ο εκπαιδευτής έκρινε σκόπιμο να μην προσφέρει προκαταβολικά στους εκπαιδευόμενους μια έτοιμη και προκατασκευασμένη θεωρία για τη λήψη αποφάσεων. Προτίμησε την άμεση εμπλοκή των εκπαιδευόμενων στην παραγωγή της σχετικής γνώσης αξιοποιώντας τα βιώματα, τις εμπειρίες και τις κρίσεις τους. Ακολούθησε τη “μέθοδο” της παρουσίασης προβλημάτων και της πρόκλησης προβληματισμών σε επίπεδο τάξης. Επιδίωξε

σε όλη την πορεία της διδασκαλίας να καθιστά “προβληματικό” το “φυσικό”, “ανοίγει” το “οικείο”.

Διδακτική πορεία

Χρονική διάρκεια προετοιμασίας της διδασκαλίας από τον εκπαιδευτή: 5 ώρες χωρίς να συμπεριλαμβάνεται η επίπονη χρονική διάρκεια των πνευματικών διεργασιών του εκπαιδευτή που οδήγησαν στη “σύλληψη” και στην οργάνωση της διδακτικής πρότασης¹.

Χρονική διάρκεια της διδασκαλίας

6 διδακτικές ώρες

1^η διδακτική ώρα

Ο εκπαιδευτής παρουσίασε στην τάξη ένα φάσμα απαντήσεων των ίδιων των εκπαιδευομένων στα δύο ερωτήματα του ερωτηματολογίου.

Α) “Έψαχνα να πάω σε κάποια σχολή νοσηλευτικής και όλοι ρωτούσαν αν είχα απολυτήριο Γυμνασίου, μέχρι που έμαθα για τη λειτουργία του ΣΔΕ Νεάπολης”.

Β) “Έγινε η πρόσληψή μου σε δημόσια υπηρεσία και για την αναβάθμισή μου τόσο σε θέση όσο και οικονομική χρειαζόταν απολυτήριο Γυμνασίου”.

Γ) “Για να πάρω το απολυτήριο του Γυμνασίου και να πάω σε τεχνική σχολή, γιατί χωρίς αυτό δεν μπορώ να πάω πουθενά”.

Δ) “Αποφάσισα να γίνω στρατιωτικός και έπρεπε να πάρω το χαρτί του Γυμνασίου για να μπορέσω να εγκατασταθώ στο ελληνικό σώμα στρατού”.

Ε) “Δε με πίεσε κανείς να πάω στο Γυμνάσιο λόγω φτώχειας. Βρήκα σταθερή δουλειά, αλλά εάν είχα απολυτήριο Γυμνασίου θα είχα καλύτερη εξέλιξη, προαγωγή κ.λπ.”.

ΣΤ) “Ήμασταν πολλά παιδιά και τα οικονομικά των γονέων μου δεν ήταν ανθηρά. Το 1992 προσπάθησα να πάω σχολείο, αλλά ένας Διευθυντής δε με έγραψε γιατί το απολυτήριό μου έγραφε πιστοποιητικό εξωσχολικής. (...) Αν είχα το απολυτήριο του Γυμνασίου θα είχα προαγωγή και αύξηση του μισθού μου. Εργάζομαι και αποδίδω όπως ένας υπάλληλος μα δεν αμείβομαι όπως αυτός. (...) Με το ΣΔΕ είπα επιτέλους η ελπίδα άρχισε να με περιτριγυρίζει και τα φτερά μου να ανοίγουν και πάλι”.

Ζ) “Θα μπορούσα αν είχα το απολυτήριο και με κάποια σχολή αργότερα ή κάποιες εξετάσεις να είχα περισσότερη εμπειρία πάνω στη δουλειά μου και αν φύγω κάποια

¹ Θεωρώ απαραίτητο να καταγράφεται στα επίσημα τουλάχιστον κείμενα ο χρόνος (κόπος) που δαπανά κάθε εκπαιδευτής προκειμένου να προετοιμάσει μια διδακτική πρόταση ή να παράγει παρόμοιο παιδαγωγικό υλικό.

στιγμή να βρω πιο εύκολα άλλη εργασία. (...) Είχα αρχίσει να σκέφτομαι να πάω σε νυχτερινό Γυμνάσιο μήπως και αυτό με βοηθήσει κάπως. Έτσι, ενώ ήμουν έτοιμη να πάω να ρωτήσω, έπεσε στα χέρια μου μια εφημερίδα της Νεάπολης που είχε ένα άρθρο για το ΣΔΕ”.

Η) “Αν είχα τελειώσει το Γυμνάσιο, θα μπορούσα να δουλεύω κάπου καλύτερα, μου έτυχαν πολλές ευκαιρίες. (...) Ήμουν άνθρωπος ανήσυχος, ήθελα να κάνω πολλά και αυτή η έλλειψη με εμπόδιζε πάντα. (...) Το καλοκαίρι του 2001 σκεφτόμουνα πολύ ζεστά να πάω σε νυχτερινό Γυμνάσιο και αφού έμαθα για το ΣΔΕ χάρηκα πάρα πολύ, αναρωτήθηκα αν θα τα καταφέρω και αυτό φυσικά για την ηλικία μου”.

Θ) “(...) Με παρότρυναν να συνεχίσω, αλλά εγώ δεν ήθελα να ακούω. Ήθελα να είμαι χρηματικά ανεξάρτητος και ήταν ένας λόγος που σταμάτησα το Γυμνάσιο. Ήθελα το δικό μου ποδήλατο γιατί είχαμε ένα παλιό ποδήλατο ο αδερφός μου και εγώ. (...) Όχι στην εύρεση μιας δουλειάς τόσο, όσο στην εύρεση μιας ποιοτικής δουλειάς. Ξεκούραστη, καθαρή, με καλές ανταμοιβές και με καλό μέλλον”.

Ι) “(...) Όταν έμαθα για το ΣΔΕ πήγα και γράφτηκα. Νομίζω ότι είναι η τελευταία ευκαιρία που μου δινόταν για να βγάλω το Γυμνάσιο”.

Ο εκπαιδευτής παρότρυνε τους εκπαιδευόμενους να διαβάσουν τα παραπάνω αποσπάσματα προκειμένου να σχολιαστούν και να συζητηθούν στην τάξη κατά τη δεύτερη διδακτική ώρα.

2^η διδακτική ώρα

Ο εκπαιδευτής ζητά από τους εκπαιδευόμενους να εντοπίσουν τα ζητήματα που απασχολούν τους συνεκπαιδευόμενους τους στα παραπάνω αποσπάσματα. Από τις τοποθετήσεις αναδείχτηκαν τα εξής ζητήματα-ερωτήματα:

- Λόγοι για τους οποίους εγκατέλειψαν το Γυμνάσιο ή δεν φοίτησαν καθόλου σε αυτό. Από τη συζήτηση αναδείχτηκε ένας συνδυασμός παραγόντων (οικονομικοί, οικογενειακοί, προσωπικοί κ.λπ.).
- Συνειδητοποίηση της ανάγκης και της χρησιμότητας του απολυτηρίου Γυμνασίου. (Εύρεση εργασίας, εύρεση καλύτερης εργασίας, βελτίωση θέσης στην εργασία προαγωγή, βελτίωση οικονομικών αποδοχών κ.λπ.).
- Άνιση μεταχείριση λόγω μη κατοχής του απολυτηρίου Γυμνασίου, συνειδητοποίηση αδιεξόδου και αναζήτηση των αιτίων του, ωρίμανση μέσω των βιωμάτων και των εμπειριών και αναζήτηση λύσεων (νυχτερινό Γυμνάσιο).
- Πληροφόρηση για την ύπαρξη του ΣΔΕ και απόφαση εγγραφής σε αυτό.

Ο εκπαιδευτής ενοποιεί τις επιμέρους παρατηρήσεις ως εξής: Συμφωνείτε όλοι ότι οι εκπαιδευόμενοι που αποφάσισαν να εγγραφούν στο ΣΔΕ, ανεξάρτητα από τα επιμέρους κίνητρα, έχουν ένα κοινό στοιχείο. Ποιο είναι άραγε το κοινό αυτό στοιχείο;

Εκπαιδευόμενοι: Η απόκτηση του απολυτηρίου Γυμνασίου.

Εκπαιδευτής: Μπορούμε άραγε να πούμε ότι η μη κατοχή του απολυτηρίου είναι το κοινό **πρόβλημα** των εκπαιδευομένων και ταυτόχρονα η κοινή και βασική **αιτία** που τους οδήγησε στην απόφαση να εγγραφούν στο ΣΔΕ;

Εκπαιδευόμενοι: Οπωσδήποτε!

Εκπαιδευτής: Τι θα απαντούσαμε λοιπόν αν κάποιος μας ρωτούσε: Τι είναι πρόβλημα;

Εκπαιδευόμενοι: Μια δυσκολία, μια δυσάρεστη κατάσταση, μια πίεση, ένα αδιέξοδο, κάτι που μας εξαναγκάζει να βρούμε μια λύση, κάτι που μας πιέζει να πάρουμε αποφάσεις... κ.λπ.

Εκπαιδευτής: Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι πρόβλημα είναι μια λίγο ή πολύ δυσάρεστη **πραγματική** κατάσταση που βιώνουμε και που μας πιέζει να αναζητήσουμε λύσεις προκειμένου να απαλλαγούμε από αυτήν. Οι εκπαιδευόμενοι λένε ότι, αν είχα το απολυτήριο του Γυμνασίου, θα μπορούσα να κάνω αυτό... εκείνο... το άλλο. Τι εκφράζουν άραγε με τον τρόπο αυτό;

Εκπαιδευόμενοι: Αυτό που θα ήθελαν, που θα μπορούσαν να κάνουν, που θα ανταποκρινόταν στις δυνατότητες και στις επιθυμίες τους, που θα ένιωθαν πιο ικανοποιημένοι, επιτυχημένοι...

Εκπαιδευτής: Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι πρόβλημα είναι μια δυσάρεστη **πραγματική** κατάσταση την οποία βιώνουμε (μη κατοχή απολυτηρίου Γυμνασίου) και ότι η απόκτηση του απολυτηρίου είναι η **επιθυμητή** κατάσταση στην οποία θέλουμε να φτάσουμε αποφασίζοντας να εγγραφούμε στο ΣΔΕ. Μπορούμε να πούμε ότι πρόβλημα είναι η **απόσταση** ανάμεσα σε μια πραγματική και σε μια επιθυμητή κατάσταση. Μήπως όμως η προβληματική κατάσταση είναι και μια κινητήρια δύναμη, μια ευκαιρία που μας ενεργοποιεί προκειμένου να αναζητήσουμε λύσεις, να λάβουμε αποφάσεις;

Εκπαιδευόμενοι: Οπωσδήποτε, γιατί δεν μπορούμε να αδιαφορούμε πέρα από κάποιο όριο... Πιεζόμαστε να το αντιμετωπίσουμε... Να βρούμε λύση... Αν αδιαφορήσουμε, το πρόβλημα παραμένει και μπορεί να γίνει πιο δύσκολο...

Εκπαιδευτής: Κάποιοι από σας, πριν να έρθετε στο ΣΔΕ, στραφήκατε προς το νυχτερινό Γυμνάσιο, άλλοι προς τις σχολές του ΟΑΕΔ και τελικά επέλεξατε το ΣΔΕ. Τι κάνατε στην πράξη;

Εκπαιδευόμενοι: Ψάχναμε να βρούμε λύση στο πρόβλημά μας... Αναζητούσαμε να εντοπίσουμε τις εναλλακτικές λύσεις... Ψάχναμε για τη λύση που μας βόλευε περισσότερο...

Εκπαιδευτής: Πράγματι. Σε ένα πρώτο στάδιο αναζητούσατε **εναλλακτικές** λύσεις, δηλαδή προσπαθούσατε να βρείτε τρόπους, προκειμένου να μειώσετε ή να εξαλείψετε την απόσταση μεταξύ πραγματικής και επιθυμητής κατάστασης, προκειμένου να φτάσετε στην επιθυμητή κατάσταση. Πώς όμως καταλήξατε να επιλέξετε τη λύση του ΣΔΕ και να εγγραφείτε σε αυτό;

Εκπαιδευόμενοι: “Δοκίμασα τη λύση του νυχτερινού Γυμνασίου και διαπίστωσα ότι δεν ανταποκρινόταν στις προσδοκίες μου” (...) “Δεν μπορούσα να ανταποκριθώ στο ωράριο και στις απαιτήσεις (...) Δεν ανταποκρινόταν ο τρόπος διδασκαλίας στις ανάγκες μου”. “Για να εγγραφώ σε τεχνική σχολή μου ζητούσαν απολυτήριο Γυμνασίου και δεν το είχα”...

Εκπαιδευτής: Δοκιμάσατε λοιπόν μερικές εναλλακτικές λύσεις, εκτιμήσατε την αποτελεσματικότητά τους, τις δυσκολίες υλοποίησής τους και διαπιστώσατε ότι κάποιες από αυτές απαιτούσαν προϋποθέσεις που δε διαθέτατε. Σταδιακά, η επιλογή του ΣΔΕ σας φάνηκε ως η καταλληλότερη εναλλακτική λύση, η καλύτερη δυνατή επιλογή και οδηγηθήκατε στην απόφαση να εγγραφείτε στο ΣΔΕ. Με λίγα λόγια, πριν πάρετε μια συγκεκριμένη απόφαση, αξιολογήσατε τις διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις και τελικά αποφασίσατε να επιλέξετε μία από αυτές. Μπορούμε συνεπώς να πούμε ότι **απόφαση** είναι η **ορθολογική** επιλογή μιας μεταξύ δύο ή περισσότερων εναλλακτικών λύσεων ενός προβλήματος.

3^η διδακτική ώρα

Ο εκπαιδευτής ανακεφαλαιώνει:

Στο προηγούμενο μάθημα ασχοληθήκαμε με τη διαδικασία που σας οδήγησε στην απόφασή σας να εγγραφείτε στο ΣΔΕ. Όλα ξεκίνησαν από τη διαπίστωση ενός προβλήματος: την απόσταση μεταξύ της πραγματικής και μιας επιθυμητής κατάστασης. Αφού συνειδητοποιήσατε το πρόβλημα, αποφασίσατε να το αντιμετωπίσετε αναζητώντας εναλλακτικές λύσεις. Μετά την αξιολόγηση των διαθέσιμων εναλλακτικών λύσεων, καταλήξατε στην απόφαση να εγγραφείτε στο ΣΔΕ. Πρόκειται για μια διαδικασία λήψης απόφασης που την ονομάσαμε ορθολογική. Όμως επιλέγοντας το ΣΔΕ, δεν επιλέξατε απλώς και μόνο μια εναλλακτική λύση, γιατί ταυτόχρονα απορρίψατε άλλες εναλλακτικές λύσεις, π.χ., τη φοίτησή σας σε νυχτερινό Γυμνάσιο. Με ποια κριτήρια απορρίψατε τις άλλες εναλλακτικές λύσεις;

Εκπαιδευόμενοι: Ήταν δύσκολο να φοιτήσω σε νυχτερινό Γυμνάσιο λόγω του ωραρίου και των οικογενειακών υποχρεώσεων... Λόγω της εργασίας και άλλων υποχρεώσεων έβλεπα ότι δε θα μπορούσα να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις του νυχτερινού Γυμνασίου... Φοίτησα ένα διάστημα στο νυχτερινό Γυμνάσιο και είδα ότι απαιτούσαν γνώσεις που εγώ δεν είχα και χρειαζόταν διάβασμα και στο σπίτι... Στο νυχτερινό Γυμνάσιο ο τρόπος διδασκαλίας δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες μου... Δεν πήγα στο νυχτερινό Γυμνάσιο γιατί είχα σκληρές εμπειρίες από το ημερήσιο Γυμνάσιο... Ήμουν έτοιμη να πάω στο νυχτερινό Γυμνάσιο, αλλά την ίδια περίοδο έμαθα για το ΣΔΕ...

Εκπαιδευτής: Αξιολογήσατε δηλαδή την εναλλακτική λύση “φοίτηση σε νυχτερινό Γυμνάσιο”, ορισμένοι μάλιστα τη δοκιμάσατε και διαπιστώσατε ότι η επιθυμία σας δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί λόγω δυσκολιών εξαιτίας της εργασίας, του ωραρίου, των οικογενειακών υποχρεώσεων. Με αυτά που λέτε, ουσιαστικά περιγράφετε τους περιορισμούς που συναντούσατε στην προσπάθειά σας να λύσετε ένα πρόβλημά σας λαμβάνοντας κάποιες αποφάσεις... Μπορούμε άραγε να υποστηρίξουμε ότι στην προσπάθειά μας να λάβουμε κάποιες αποφάσεις ερχόμαστε συνήθως αντιμέτωποι με κάποιους περιορισμούς;

Εκπαιδευόμενοι: Φυσικά! Μπορεί να μας αρέσει ένα αυτοκίνητο που κάνει 30.000 ευρώ και να μην τα έχουμε... Μπορεί να επιθυμούμε ένα μακρινό ταξίδι αλλά να μην έχουμε το χρόνο ή τα χρήματα ή την κατάλληλη παρέα για να το πραγματοποιήσουμε...

Εκπαιδευτής: Λέτε δηλαδή ότι η λύση ενός προβλήματος μπορεί να έχει έναν ή περισσότερους περιορισμούς, ότι οι διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις είναι περιορισμένες... Πρέπει να εντοπίσουμε τις κατά το δυνατόν περισσότερες εναλλακτικές λύσεις ενός προβλήματος και αν ναι με ποιους τρόπους;

Εκπαιδευόμενοι: Να σκεφτόμαστε πολύ προσεκτικά πριν πάρουμε αποφάσεις για σοβαρά τουλάχιστον προβλήματα... Να ρωτάμε και να συμβουλευόμαστε συγγενείς, φίλους μας, ανθρώπους τους οποίους εμπιστευόμαστε, να συγκεντρώνουμε πληροφορίες, να λέμε στον εαυτό μας “αν κάνεις αυτό, ποια θα είναι τα αποτελέσματα”... Πριν πάρουμε μια απόφαση, να σκεφτόμαστε τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα, να αποφεύγουμε όσο μπορούμε τις βιαστικές αποφάσεις, να μην παίρνουμε αποφάσεις σημαντικές όταν είμαστε θυμωμένοι ή απογοητευμένοι...

Εκπαιδευτής: Θίγετε το ζήτημα της σπουδαιότητας των αποφάσεων και το ζήτημα των συνθηκών μέσα στις οποίες λαμβάνονται οι αποφάσεις...

4^η διδακτική ώρα

Ο εκπαιδευτής ανακεφαλαιώνει:

Στο προηγούμενο μάθημα διακρίναμε τις αποφάσεις σε περισσότερο ή λιγότερο σημαντικές και καταλήξαμε σε ορισμένες διαπιστώσεις για το πώς πρέπει να ενεργούμε όταν πρόκειται να πάρουμε σημαντικές αποφάσεις. Υποθέστε τώρα ότι ερχόμαστε αντιμέτωποι με τα 3 παρακάτω σενάρια:

- Σενάριο 1^ο: Αποφασίζουμε να αγοράσουμε ένα αυτοκίνητο και αναρωτιόμαστε αν θα το πληρώσουμε με τις αποταμιεύσεις που διαθέτουμε ή αν θα το πληρώσουμε μέσω ενός δανείου που χορηγεί η αντιπροσωπεία.
- Σενάριο 2^ο: Αποφασίζουμε να εγγραφούμε στο ΣΔΕ γιατί χρειαζόμαστε το απολυτήριο του Γυμνασίου, αν και η επιχείρηση στην οποία εργαζόμαστε έχει βάρδιες.
- Σενάριο 3^ο: Θέλουμε να αποκτήσουμε κατοικία, αλλά δε διαθέτουμε τα απαραίτητα χρήματα ούτε μπορούμε να πάρουμε δάνειο. Μπαίνουμε λοιπόν σε ένα πρακτορείο τυχερών παιχνιδιών και “παίζουμε ένα Λότο”.

Στα 3 παραπάνω σενάρια υπάρχει μία τουλάχιστον ομοιότητα και ορισμένες διαφορές. Ποια είναι η ομοιότητα αυτή και ποιες διαφορές μπορούμε να εντοπίσουμε;

Εκπαιδευόμενοι: Στην πρώτη περίπτωση μπορούμε να αγοράσουμε το αυτοκίνητο είτε με τις αποταμιεύσεις μας, είτε μέσω ενός δανείου. Στη δεύτερη περίπτωση, ενώ αποφασίζουμε και εγγραφόμαστε στο ΣΔΕ, δεν είμαστε σίγουροι ότι θα μπορέσουμε να παρακολουθήσουμε τα μαθήματα λόγω της εργασίας μας (βάρδιες). Στην τρίτη περίπτωση εναποθέτουμε όλες τις ελπίδες μας στην τύχη. Είμαστε βέβαιοι ότι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο θα αποκτήσουμε το αυτοκίνητο, λιγότερο βέβαιοι για τον αν η φοίτησή μας στο ΣΔΕ θα είναι κανονική και καθόλου βέβαιοι για το αν θα κερδίσουμε το Λότο.

Εκπαιδευτής: Λέτε δηλαδή ότι η γνώση των αποτελεσμάτων στην περίπτωση του αυτοκινήτου είναι βέβαιη εκ των προτέρων είτε ακολουθήσουμε τη μία είτε την άλλη εναλλακτική λύση, ότι οι περιορισμοί δεν εμποδίζουν την υλοποίηση της απόφασής μας. Στη δεύτερη περίπτωση οι περιορισμοί που θέτει η εργασία μας δεν μας επιτρέπουν να είμαστε βέβαιοι ότι θα μπορέσουμε να φοιτήσουμε κανονικά στο ΣΔΕ, ότι η απόφασή μας θα οδηγήσει στα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Τέλος, η απόφασή μας να παίζουμε Λότο δε μας παρέχει καμία απολύτως βεβαιότητα ως προς το προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ορισμένες αποφάσεις μας λαμβάνονται σε συνθήκες πλήρους βεβαιότητας για το αποτέλεσμα, ορισμένες άλλες αποφάσεις μας λαμβάνονται σε συνθήκες κινδύνου λόγω της αβεβαιότητας του αποτελέσματος και, τέλος, ορισμένες άλλες αποφά-

σεις λαμβάνονται σε συνθήκες πλήρους αβεβαιότητας λόγω του ότι τα προσδοκώμενα αποτελέσματα είναι αδύνατο να προβλεφθούν.

5^η διδακτική ώρα

Οδηγός λήψης αποφάσεων ή οδηγίες προς ναυτιλομένους:

Πρόκειται για μια δραστηριότητα την οποία πρότεινε ο εκπαιδευτής στους εκπαιδευόμενους και η οποία υλοποιήθηκε με τη συνεργασία και τη συμμετοχή όλων. Στόχος ήταν να αναστοχαστεί η τάξη τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και μέσω της διατύπωσης ενός σχετικού οδηγού να συνειδητοποιήσει σε μεγαλύτερο βάθος τα στάδια της και την πρακτική σημασία της. Την όλη διαδικασία υποβοηθήσε ο εκπαιδευτής μέσω της παρακάτω σειράς ερωτημάτων:

1^ο Ποιες συνθήκες μας οδηγούν στη λήψη μιας απόφασης;

- ▶ *Η συνειδητοποίηση ενός προβλήματος που μας πιέζει να αναζητήσουμε λύση*

2^ο Τι επιδιώκουμε μέσω μια απόφασης που λάβαμε;

- ▶ *Την επίλυση ενός προβλήματος, τη μείωση ή την εξαφάνιση της απόστασης μεταξύ της πραγματικής και μιας επιθυμητής κατάστασης*

3^ο Πώς ενεργούμε πριν καταλήξουμε στη λήψη μιας απόφασης;

- ▶ *Σκεφτόμαστε ορθολογικά. Εξετάζουμε πολύπλευρα και προσεκτικά το πρόβλημα*
- ▶ *Προσπαθούμε να εντοπίσουμε τις αιτίες που δημιουργούν το πρόβλημα*
- ▶ *Αναζητούμε τις διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις και εντοπίζουμε τους περιορισμούς*
- ▶ *Αξιολογούμε τις εναλλακτικές λύσεις με κριτήριο την αποτελεσματικότητά τους*
- ▶ *Επιλέγουμε την πιο αποτελεσματική εναλλακτική λύση*

6^η διδακτική ώρα

Αξιολόγηση εκπαιδευομένων (Φύλλο εργασίας στο Παράρτημα)

Παρατηρήσεις για την πορεία της συγκεκριμένης διδασκαλίας

Μέσω της συγκεκριμένης διδακτικής μεθοδολογίας οι προκαθορισμένοι διδακτικοί στόχοι επιτεύχθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Οι εκπαιδευόμενοι έδειξαν εξ αρχής ζοηρό ενδιαφέρον για το αντικείμενο της διδασκαλίας και συμμετείχαν ενεργά σε όλη την πορεία με σχόλια, κρίσεις, παρατηρήσεις, προσωπικές αφηγήσεις, ερωτήσεις κ.λπ. Οι χρήσιμες και εποικοδομητικές συζητήσεις που έγιναν μέσα στην τάξη δεν αντανakλώνται βέβαια στο κείμενο αυτό, γιατί δε μαγνητοφωνήθηκαν.

Η διεκπεραίωση της συγκεκριμένης διδακτικής πρότασης δεν απαιτούσε από τους εκπαιδευόμενους να προσκομίσουν υλικά, ούτε και να εργαστούν σε ομάδες. Ο κάθε εκπαιδευόμενος/η συνεισέφερε στη διδασκαλία τα προσωπικά του βιώματα, τις σκέψεις του και τις εμπειρίες και εμπλούτιζε έτσι τη μαθησιακή προσπάθεια όλων, προς όφελος όλων. Φυσικά η διδακτική μεθοδολογία είναι παράδειγμα και όχι “συνταγή” για κάθε χρήση και σε οποιοδήποτε περιστάσεις. Θα μπορούσε, π.χ., να προσφερθεί στους εκπαιδευόμενους ένα φάσμα λογοτεχνικών κειμένων, όπου να περιγράφονται

καταστάσεις ατόμων που οδηγούνται στη λήψη σημαντικών αποφάσεων, καθοριστικών για τη μετέπειτα ζωή τους. Θα μπορούσαν και οι εκπαιδευόμενοι να αναζητήσουν και να προσκομίσουν κείμενα σχετικά με τη λήψη αποφάσεων. Θα μπορούσε ακόμη η διαδικασία λήψης απόφασης να συνδεθεί με τις πρόσφατες εξελίξεις στο Κυπριακό Ζήτημα... Συνεπώς η διδακτική μεθοδολογία που ακολουθήθηκε και οι δραστηριότητες με τις οποίες υλοποιήθηκε δε διεκδικούν σε καμία περίπτωση το “αλάθητο” ή την αποκλειστικότητα. Πρέπει ίσως να επισημανθεί ότι ο χρόνος της διδασκαλίας (6 ώρες) είναι ένας μέσος χρόνος. Για τη μελέτη της διαδικασίας λήψης απόφασης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η ταινία *Μπίλυ Έλιοτ* η οποία είναι πρόσφορη για τη διδασκαλία πολλών θεμάτων κοινωνικού γραμματισμού.

Υποστηρικτικό υλικό

Υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία στο ζήτημα της λήψης αποφάσεων, κυρίως αγγλόφωνη. Αρκετά στοιχεία μπορεί να βρεί κανείς και σε ελληνικά βιβλία που πραγματεύονται ζητήματα σχετικά με τη διοίκηση και την οργάνωση επιχειρήσεων. Ενδεικτικά αναφέρουμε το βιβλίο *Αρχές οργάνωσης και διοίκησης των επιχειρήσεων* που διδάσκεται στους μαθητές της Γ' Λυκείου (τεχνολογική κατεύθυνση). Το όλο ζήτημα πραγματεύονται επίσης και βιβλία που χρησιμοποιούν την Κοινωνιολογία των Οργανώσεων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Φύλλο εργασίας

1. Οδηγούμαστε στη λήψη απόφασης συνήθως όταν:
- A. Μας διατάζουν
- B) Κινδυνεύουμε
- Γ) Αντιμετωπίζουμε κάποιο πρόβλημα
- Δ) Διαθέτουμε χρόνο
2. Μέσω της λήψης μιας απόφασης επιδιώκουμε:
- A) Να λύσουμε ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε
- B) Να φτάσουμε σε μια επιθυμητή κατάσταση
- Γ) Να πείσουμε για τις ικανότητές μας
- Δ) Τις περιπτώσεις A και B
3. Ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι και μια ευκαιρία:
- Λήψης απόφασης Σωστό Λάθος
4. Η λήψη μιας απόφασης είναι μια διαδικασία που προηγείται της δράσης
- Σωστό Λάθος
5. Όταν προσπαθούμε να κατανοήσουμε ένα πρόβλημα, αναζητούμε τα αίτια και τους περιορισμούς που μας θέτει, αλλά δε θέτουμε στόχους σε σχέση με το πρόβλημα αυτό.
- Σωστό Λάθος
6. “Αν είμαστε αλλεργικοί στην ασπιρίνη, δεν μπορούμε να τη χρησιμοποιήσουμε στην καταπολέμηση του πονοκεφάλου μας”. Με την πρόταση αυτή διατυπώνουμε:
- α. μια διαπίστωση
- β. ένα συμπέρασμα
- γ. ένα περιορισμό
- δ. μια εναλλακτική λύση
7. Μια διαφήμιση κοστίζει 5.000 ευρώ και αυξάνει τις πωλήσεις κατά 20%, ενώ μια άλλη διαφήμιση κοστίζει 6.000 ευρώ και αυξάνει τις πωλήσεις κατά 15%. Η απόφασή μας να επιλέξουμε τη μία από τις δύο αυτές διαφημίσεις λαμβάνεται σε συνθήκες:
- A. Βεβαιότητας
- B. Κινδύνου
- Γ. Πλήρους αβεβαιότητας
- Δ. Σχετικής βεβαιότητας
8. Περιγράψτε τη διαδικασία με την οποία λάβατε την απόφαση να εγγραφείτε και να φοιτήσετε στο ΣΔΕ Νεάπολης.

Λήψη αποφάσεων στα πλαίσια των επιχειρήσεων

Η έννοια της απόφασης

Απόφαση είναι η επιλογή μεταξύ δύο ή περισσότερων εναλλακτικών επιλογών. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, η «λήψη των αποφάσεων» είναι η διαδικασία επιλογής μεταξύ δύο ή περισσότερων εναλλακτικών λύσεων. Η επιλογή αυτή είναι αναγκαία, εξαιτίας της απόστασης που παρατηρείται μεταξύ μιας πραγματικής και μιας επιθυμητής κατάστασης. Η απόσταση μπορεί να είναι ένα πρόβλημα ή μια ευκαιρία, για τα οποία θα πρέπει να ληφθεί σχετική απόφαση. Οι εναλλακτικές λύσεις αναφέρονται στον τρόπο, την πορεία, τις ενέργειες, τα μέσα, το χρόνο κ.λπ., με τα οποία η υπάρχουσα κατάσταση θα οδηγηθεί προς την επιθυμητή ή τη μη επιθυμητή κατάσταση που θα γίνει πραγματικότητα. Για παράδειγμα, υπάρχουσα κατάσταση είναι η παραγωγικότητα στην επιχείρηση Ε. Επιθυμητή κατάσταση είναι παραγωγικότητα υψηλότερη κατά 20%. Απόφαση είναι η επιλογή μεταξύ των εναλλακτικών λύσεων που υπάρχουν (π.χ. οργάνωση, τεχνολογία, κίνητρα, καθοδήγηση κ.λπ.) και είναι ικανές να οδηγήσουν στην αύξηση την παρούσα παραγωγικότητα κατά 20%.

Ο Μ. Simon (Βραβείο Νόμπελ) δίνει έναν πληρέστερο ορισμό στη «λήψη αποφάσεων». Υποστηρίζει ότι τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι:

- Α) Η εξεύρεση ευκαιριών (διαφορά υπάρχουσας – επιθυμητής κατάστασης).
- Β) Η εξεύρεση πιθανών τρόπων δράσης (εναλλακτικές).
- Γ) Η επιλογή μεταξύ τρόπων δράσης (απόφαση).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η «λήψη αποφάσεων» αποτελεί μια διανοητική διεργασία η οποία προηγείται της δράσης του ατόμου ή του στελέχους της οργάνωσης.

Η σπουδαιότητά της τόσο για την προσωπική ζωή κάθε ανθρώπου όσο και για τις επιχειρήσεις ή τους οργανισμούς είναι προφανής. Κάθε διοικητικό στέλεχος σπαταλά ένα μεγάλο μέρος του χρόνου του λαμβάνοντας αποφάσεις. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι όποιος λαμβάνει αποφάσεις είναι διοικητικό στέλεχος. Το management είναι εξ ορισμού μια ευρύτερη δραστηριότητα από αυτήν της λήψης αποφάσεων. Όμως ένα διοικητικό στέλεχος δεν μπορεί να είναι αποτελεσματικό, όταν δεν είναι ικανό να λάβει τις σωστές αποφάσεις στο σωστό χρόνο.

Η λήψη σωστών αποφάσεων δεν είναι απλή και εύκολη διανοητική λειτουργία, αφού συνήθως κάθε απόφαση απαιτεί το συνδυασμό ενός μεγάλου αριθμού πληροφοριών, γνώσεων, χαρακτηριστικών προσωπικότητας, ικανοτήτων, τεχνικών. Επιπλέον, διαταράσσει ισορροπίες, προκαλώντας μικρές ή μεγάλες συγκρούσεις, και οδηγεί σε αποτελέσματα τα οποία μπορούν να προσδιοριστούν μόνο σε μικρή συνήθως πιθανότητα.

Η αναγκαιότητα των αποφάσεων για την αποτελεσματική λειτουργία και εξέλιξη της επιχείρησης ή του οργανισμού και την επιτυχία των διοικητικών στελεχών, σε συνδυασμό με τις δυσκολίες στις οποίες προσκρούει η λήψη αποφάσεων, οδήγησαν στην έρευνα και τη συστηματοποίηση ενός αρκετά ικανοποιητικού συνόλου σχετικών γνώσεων, που η απόκτησή τους από τα διοικητικά στελέχη είναι απαραίτητη. Όμως, η λήψη αποφάσεων απαιτεί ειδικές ικανότητες από τα διοικητικά στελέχη, τις οποίες οφείλουν να αναπτύξουν.

Συνθήκες λήψης αποφάσεων

Οι αποφάσεις λαμβάνονται κάτω από συνθήκες **βεβαιότητας, αβεβαιότητας και κινδύνου**. Ο χαρακτηρισμός των συνθηκών είναι συνάρτηση των διαθέσιμων πληροφοριών σχετικά με τα αποτελέσματα κάθε εναλλακτικής λύσης. Έτσι, όταν πρόκειται να γίνει επιλογή μεταξύ εναλλακτικών λύσεων, των οποίων τα αποτελέσματα είναι βέβαια (δηλαδή γνωστά εκ των προτέρων), τότε πρόκειται για αποφάσεις που λαμβάνονται κάτω από **συνθήκες βεβαιότητας**. Για παράδειγμα, όταν μια επιχείρηση έχει να επιλέξει μεταξύ δύο διαφημιστικών φιλμ για τα προϊόντα της, το Α, που κοστίζει 500.000 δρχ. και θα αυξήσει τις πωλήσεις της κατά 20%, και το Β, που κοστίζει 700.000 δρχ. και θα αυξήσει τις πωλήσεις κατά 4%, τότε μπορεί να επιλέξει μεταξύ των δύο γνωρίζοντας με βεβαιότητα τα αποτελέσματά τους (κόστος, ωφέλειες).

Αντίθετα, όταν τα αποτελέσματα των εναλλακτικών λύσεων είναι πιθανά, δηλαδή θα προκύψουν ή δε θα προκύψουν με κάποια πιθανότητα, τότε η απόφαση λαμβάνεται κάτω από **συνθήκες κινδύνου**. Στο παραπάνω παράδειγμα, αν το φιλμ Α μπορεί να αυξήσει τις πωλήσεις κατά 20% με πιθανότητα 0,80 (80%) και το φιλμ Β μπορεί να τις αυξήσει κατά 4% με πιθανότητα 0,60 (60%), τότε πρόκειται για συνθήκες κινδύνου και η επιχείρηση πρέπει να κάνει επιλογή, χωρίς να γνωρίζει με βεβαιότητα τα αποτελέσματά τους (αναλαμβάνει, δηλαδή, κάποιο κίνδυνο).

Εκτός από τα παραπάνω, υπάρχουν περιπτώσεις όπου τα αποτελέσματα των εναλλακτικών λύσεων είναι εντελώς αβέβαια, δηλαδή δεν είναι γνωστά ή δεν μπορεί να υπολογιστεί κάποια πιθανότητα σχετικά με την επίτευξή τους. Σ' αυτήν την περίπτωση η απόφαση παίρνεται κάτω από **συνθήκες πλήρους αβεβαιότητας**. Στο παραπάνω παράδειγμα υπάρχει αβεβαιότητα, όταν η επιχείρηση έχει να επιλέξει μεταξύ των δύο διαφημιστικών φιλμ, για τα οποία δε γνωρίζει πόσο το καθένα από αυτά μπορεί να αυξήσει τις πωλήσεις της.

Η γνώση των συνθηκών κάτω από τις οποίες λαμβάνονται οι αποφάσεις είναι χρήσιμη για το διοικητικό στέλεχος, γιατί ανάλογα με αυτές πρέπει να επιλέγεται η διαδικασία, οι τεχνικές, οι πληροφορίες, τα άτομα κ.λπ. που θα χρησιμοποιηθούν για τη λήψη της απόφασης. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι η πολυπλοκότητα και η γρήγορη εξέλιξη που χαρακτηρίζει την επιχείρηση και το περιβάλλον της στην εποχή μας, συνεπάγονται συνθήκες κινδύνου και αβεβαιότητας, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για σημαντικές αποφάσεις.

Διαδικασία ορθολογικής λήψης αποφάσεων

Καθορίζει ορθολογικά «πώς» το άτομο ή η ομάδα πρέπει να λαμβάνει αποφάσεις. Αν και δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των συγγραφέων σχετικά με τον αριθμό και την ονομασία των σταδίων της διαδικασίας αυτής, στην ουσία όλοι συμφωνούν. Χαρακτηριστικά αυτής της διαδικασίας είναι η αναλυτική και γραμμική σκέψη. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα πέντε βασικά βήματα για τη λήψη αποφάσεων.

Διαπίστωση του προβλήματος/ευκαιρίας

Το σημείο εκκίνησης ή το πρώτο στάδιο της ορθολογικής διαδικασίας στη λήψη

των αποφάσεων είναι ο εντοπισμός του προβλήματος (ή ευκαιρίας) για το οποίο απαιτείται απόφαση. Σύμφωνα με τον ορισμό, εντοπισμός του προβλήματος σημαίνει διαπίστωση από το στέλεχος της διαφοράς μεταξύ της υπάρχουσας και μιας επιθυμητής κατάστασης, μεγέθους, αξίας, κ.λπ., στην επιχείρηση. Για παράδειγμα, η διαπίστωση της διαφοράς μεταξύ του υπάρχοντος και του επιθυμητού ύψους πωλήσεων αποτελεί «πρόβλημα» ή «ευκαιρία» για απόφαση. Επίσης, η ύπαρξη χρηματικών πλεονασμάτων (υπάρχουσα κατάσταση) και η επιθυμία επένδυσής τους για καλύτερη αξιοποίηση (επιθυμητή κατάσταση) αποτελεί «πρόβλημα» ή «ευκαιρία» για απόφαση.

Ο εντοπισμός του «προβλήματος» ή της «ευκαιρίας», όπως περιγράφονται, αποτελεί ουσιαστικά τη σύλληψη από το άτομο του ερεθίσματος που προέρχεται από το περιβάλλον, με στόχο τη λήψη μιας απόφασης και δράσης. Αυτό όμως που πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα για τα διοικητικά στελέχη είναι ότι τα «προβλήματα» ή οι «ευκαιρίες» για απόφαση συνήθως δεν παρουσιάζονται από μόνα τους. Ο εντοπισμός τους απαιτεί τη συστηματική προσπάθεια του στελέχους με τη βοήθεια και τη σωστή αξιοποίηση ενός αποτελεσματικού συστήματος πληροφοριών, σχετικών με την επιχείρηση και το περιβάλλον της.

Ορισμός του προβλήματος

Ο εντοπισμός ή η διαπίστωση ενός «προβλήματος – ευκαιρίας» για απόφαση δεν αρκεί, για να εξευρεθούν οι κατάλληλες εναλλακτικές λύσεις. Σύμφωνα με την ορθολογική διαδικασία, είναι απαραίτητος ο **ορισμός του προβλήματος**, η σαφής και πλήρης διατύπωσή του, ώστε να προσανατολιστεί η σκέψη προς τις κατάλληλες λύσεις. Τα τρία απαραίτητα στοιχεία ενός σωστού «ορισμού προβλήματος» είναι **τα αίτια, οι στόχοι και οι περιορισμοί**.

Συνήθως τα προβλήματα εμφανίζονται ως συμπτώματα. Για παράδειγμα, «η πτώση των πωλήσεων» είναι ένα σύμπτωμα. Τα «συμπτώματα» είναι αποτελέσματα κάποιων αιτιών (παραγόντων ή καταστάσεων) που τα προκαλούν. Αυτά πρέπει να διαπιστωθούν, για να εξαλειφθούν. Διαφορετικά το πρόβλημα δεν πρόκειται να αντιμετωπισθεί παρά μόνο κατά τύχη.

Για παράδειγμα, η διαπίστωση ότι οι πωλήσεις της εταιρείας έχουν πτωτική τάση είναι πράγματι εντοπισμός ενός προβλήματος. Όμως δεν είναι ορισμός. Επίσης δεν αποτελεί σαφή ορισμό η διαπίστωση ότι οι πωλήσεις πέφτουν, γιατί η ποιότητα των προϊόντων είναι κακή. Πιο σωστός θα μπορούσε να είναι: «οι πωλήσεις έχουν πτωτική τάση λόγω της κακής ποιότητας των προϊόντων, που οφείλεται στην έλλειψη διάθεσης του εργατικού δυναμικού, η οποία προκύπτει από την έλλειψη ενός αποτελεσματικού συστήματος κινήτρων». Αυτός ο ορισμός πράγματι κάνει σαφές το πρόβλημα, επειδή εντοπίζει τα αίτια. Αντίθετα, οι προηγούμενοι είναι αόριστοι (ουσιαστικά διαπιστώσεις) και δε βοηθούν στη λήψη απόφασης.

Το δεύτερο στοιχείο του προβλήματος είναι η **σαφής διατύπωση των στόχων**. Στο προηγούμενο παράδειγμα δεν αρκεί η διαπίστωση της πτώσης των πωλήσεων και τα αίτιά της. Πρέπει να γίνει σαφές το ακριβές ποσοστό της αύξησης των πωλήσεων που επιθυμούμε και το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο πρέπει να το πετύχουμε. Όταν αποφασίζουμε να αγοράσουμε ένα αυτοκίνητο, η επιλογή μας εξαρτάται και πάλι από τους στόχους μας. Στόχοι μας σ' αυτή την περίπτωση μπορεί να είναι η ασφάλεια, η

ταχύτητα, η αισθητική κ.λπ.

Τρίτο, επίσης ουσιαστικό, στοιχείο ενός σωστού «ορισμού προβλήματος» είναι ο **εντοπισμός και η διατύπωση των περιορισμών που συνδέονται με τη λύση του**. Αυτοί ουσιαστικά περιορίζουν το χώρο των εναλλακτικών λύσεων. Για παράδειγμα, η αλλεργία στην ασπιρίνη αποτελεί έναν περιορισμό για την αντιμετώπιση του προβλήματος του πονοκεφάλου. Η διάθεση μόνον πέντε εκατομμυρίων για αγορά αυτοκινήτου περιορίζει τα εναλλακτικά μοντέλα, μεταξύ των οποίων μπορεί κανείς να επιλέξει.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, «ορισμός του προβλήματος» σημαίνει σαφής διατύπωση των αιτιών, στόχων και περιορισμών που συνδέονται με το πρόβλημα και τη λύση του. Πρόκειται για το πιο σημαντικό στάδιο της διαδικασίας της λήψης αποφάσεων, γιατί τα αίτια, οι στόχοι και οι περιορισμοί κατευθύνουν τη σκέψη, προσδιορίζουν το χώρο των εναλλακτικών λύσεων και αποτελούν κριτήρια για την αξιολόγηση αυτών.

Ανάπτυξη / εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων

Σ' αυτό το στάδιο ερευνώνται όλες οι μεταβλητές που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το πρόβλημα, εντοπίζονται και αναλύονται οι σχέσεις μεταξύ τους, με σκοπό να εντοπιστούν δυνατές εναλλακτικές λύσεις-τρόποι, μέσα από τις οποίες θα προκύψει η απόφαση. Εναλλακτική λύση σημαίνει δυνατή πορεία, τρόπος, ενέργεια, μέσο κ.λπ., που μπορεί να μειώσει ή να εξαλείψει τη διαφορά μεταξύ της υπάρχουσας και επιθυμητής κατάστασης, να αντιμετωπίσει, δηλαδή, το πρόβλημα σύμφωνα με τον ορισμό του.

Δεν είναι δυνατή (ή και συμφέρουσα) πάντα η συγκέντρωση όλων των εναλλακτικών λύσεων, όμως τα διοικητικά στελέχη πρέπει να επιδιώκουν την εξεύρεση και συγκέντρωση όσο το δυνατό μεγαλύτερου αριθμού απ' αυτές, γιατί έτσι αυξάνεται η πιθανότητα να ληφθεί η πιο ικανοποιητική, αποτελεσματική και, συνεπώς, σωστή απόφαση. Σημαντικό ρόλο στην εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων παίζουν το σύστημα πληροφοριών, οι γνώσεις, οι εμπειρίες, η ευφυΐα και η δημιουργική σκέψη (creativity) του στελέχους. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η δημιουργική σκέψη. Αφορά τη δυνατότητα του στελέχους να σκέφτεται πέρα από τα περιορισμένα και συνηθισμένα πλαίσια μέσα στα οποία έχει μάθει να σκέφτεται (στερεότυπα) και να ανακαλύπτει νέες ιδέες, πρωτότυπες, καινοτόμες και εναλλακτικές.

Αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων

Το τέταρτο στάδιο της διαδικασίας είναι η αξιολόγηση των εναλλακτικών λύσεων. Για να είναι δυνατή η επιλογή της άριστης ή ικανοποιητικής λύσης από τα διοικητικά στελέχη, απαραίτητη είναι η αξιολόγησή τους.

Πρώτο στοιχείο της αξιολόγησης είναι η **δυνατότητα της εφαρμογής της από την επιχείρηση**. Για παράδειγμα, στην περίπτωση αντικατάστασης ενός παλαιού μηχανήματος, οι εναλλακτικές λύσεις είναι: η αντικατάστασή του με αγορά ενός νέου, η αντικατάστασή του με δανεισμό ενός νέου και η επισκευή του.

Το **δεύτερο** στοιχείο της αξιολόγησης είναι ο προσδιορισμός των ωφελειών και του κόστους κάθε εναλλακτικής λύσης σε σχέση πάντα με το πρόβλημα, δηλαδή τους στό-

χους και τους περιορισμούς.

Το **τρίτο** στοιχείο είναι ο προσδιορισμός των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων κάθε εναλλακτικής λύσης σε σύγκριση με τις άλλες, έχοντας πάντα ως σημείο αναφοράς τους στόχους της επιχείρησης. Αυτό επιτρέπει την ιεραρχική κατάταξή τους, ανάλογα με την αξία τους σχετικά με την αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος.

Σχετικά με την αξιολόγηση των εναλλακτικών λύσεων έχει αναπτυχθεί σημαντική τεχνογνωσία, που αποτελείται από ποσοτικά υποδείγματα (μοντέλα), τα οποία συμβάλλουν ουσιαστικά στην αποτελεσματική λήψη αποφάσεων. Μεταξύ αυτών σημαντικά είναι ο γραμμικός προγραμματισμός, η θεωρία πιθανοτήτων, μοντέλα διαχείρισης αποθεμάτων κ.λπ. Αυτά τα ποσοτικά υποδείγματα (μοντέλα) αναπτύσσονται σε αυτοδύναμα μαθήματα, όπως η Επιχειρησιακή Έρευνα, Λογιστική, Χρηματοδοτική Διοίκηση, Marketing, Διοίκηση Παραγωγής, κ.τ.λ. Το διοικητικό στέλεχος, ανάλογα με τη βαθμίδα ή το στάδιο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων που συμμετέχει, οφείλει να γνωρίζει και να κατανοεί αυτή την τεχνογνωσία.

Επιλογή

Το τελευταίο στάδιο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι η επιλογή μεταξύ των εναλλακτικών λύσεων. Συνήθως η επιλογή δεν προκύπτει αυτόματα από το προηγούμενο στάδιο, επειδή είναι αδύνατος ο ακριβής προσδιορισμός των αποτελεσμάτων κάθε εναλλακτικής λύσης και των συνθηκών αβεβαιότητας. Συνεπώς, στο στάδιο της επιλογής το άτομο ή η ομάδα σε αρκετές περιπτώσεις έχει να επιλέξει χρησιμοποιώντας την κρίση και τη διαίσθησή του.

Ενδεχόμενη χρήση της

Η διαδικασία που προηγήθηκε αναμφισβήτητα συμβάλλει σημαντικά στη λήψη σωστών αποφάσεων. Η χρήση της όμως στην πράξη από τα διοικητικά στελέχη καθώς και η σπουδαιότητα που το στέλεχος θα προσδώσει στο κάθε στάδιο εξαρτάται από τρεις παράγοντες.

Πρώτο, από τη σπουδαιότητα της απόφασης. Όσο πιο σπουδαία είναι η απόφαση τόσο πιο απαραίτητη είναι η τήρηση της διαδικασίας και το αντίθετο. Η σπουδαιότητα μιας απόφασης μετριέται συνήθως με τρεις μεταβλητές: το ύψος των πόρων που απαιτεί η υλοποίησή της, τη σημασία της για την υλοποίηση των στόχων της επιχείρησης, τον αριθμό των ανθρώπων που εμπλέκονται σ' αυτήν ή τις παρενέργειές της.

Δεύτερο, από τον επείγοντα χαρακτήρα. Είναι φυσικό η διαδικασία να συντομεύεται ή μερικά στάδιά της να «αγνοούνται», όταν απαιτείται να ληφθεί σε στενά χρονικά περιθώρια.

Τρίτο, από τις συνθήκες της απόφασης. Όσο πιο αβέβαιες είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες λαμβάνεται μια απόφαση, τόσο απαραίτητη είναι η τήρηση της διαδικασίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή δεν απαιτείται, όταν πρόκειται για αποφάσεις που παίρνονται και κάτω από συνθήκες βεβαιότητας.

Ατομική – ομαδική λήψη αποφάσεων

Πολλές αποφάσεις στις επιχειρήσεις και σε όλες τις κοινωνικές οργανώσεις αφορούν περισσότερα από ένα άτομο. Ιδιαίτερα οι σπουδαίες αποφάσεις απαιτούν ομαδική λήψη. Λογικά η ομαδική λήψη αποφάσεων είναι πιο αποτελεσματική, αφού οι διαθέσιμες πληροφορίες, γνώσεις, εμπειρίες, ικανότητες, κρίση, δημιουργικότητα κ.λπ. μιας ομάδας είναι σαφώς πιο σημαντικές από τις αντίστοιχες ενός ατόμου. Συνεπώς, κατά την ομαδική λήψη αποφάσεων, ο εντοπισμός και ο ορισμός των προβλημάτων ή ευκαιριών είναι πιο ορθός, οι εναλλακτικές λύσεις περισσότερες, η αξιολόγησή τους πιο αντικειμενική και η επιλογή πιο ρεαλιστική.

Παράλληλα όμως η ομαδική λήψη αποφάσεων έχει και μειονεκτήματα, όπως το κόστος, ο απαιτούμενος χρόνος, ο συμβιβασμός των μελών της ομάδας σε μια απόφαση που ικανοποιεί όλους.

Εμπόδια σκέψης

Όλοι οι άνθρωποι διαθέτουμε μυαλό με τεράστιες δυνατότητες. Παρ' όλα αυτά, οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι χρησιμοποιούμε ένα πολύ μικρό ποσοστό (6-10%) των δυνατοτήτων του μυαλού μας. Υπάρχουν εμπόδια που περιορίζουν και δεν επιτρέπουν την αξιοποίηση όλων των δυνατοτήτων του. Η αντιμετώπιση αυτών των «εμποδίων» απαιτεί τη συνειδητοποίηση της ύπαρξής τους και την εξάλειψή τους με άσκηση και σωστή χρήση του μυαλού, με «κανόνες» και τεχνικές δημιουργικότητας. Στη συνέχεια περιγράφουμε συνοπτικά τα συνηθισμένα, αλλά σημαντικά «εμπόδια» της σκέψης μας, όταν πρόκειται να πάρουμε αποφάσεις ή να λύσουμε προβλήματα.

A) Μονοδιάστατη σκέψη. Το μυαλό μας μπορεί ταυτόχρονα να σκεφτεί με αρκετούς τρόπους, όπως για παράδειγμα με αριθμούς, με σχήματα, με εικόνες, με έννοιες-λέξεις. Οι περισσότεροι όμως άνθρωποι έχουν συνηθίσει να σκέφτονται κάθε φορά μόνο με έναν τρόπο, άλλοτε με αριθμούς, άλλοτε με εικόνες, άλλοτε με έννοιες κ.λπ. Αυτό ασφαλώς αποτελεί σημαντικό εμπόδιο, αφού τα φαινόμενα της ζωής και τα προβλήματα απαιτούν ολική σκέψη, δηλαδή ταυτόχρονη χρήση των διάφορων τρόπων σκέψης.

B) Τεχνητοί αυτοπεριορισμοί. Συνήθως, όταν πρόκειται να λύσουμε προβλήματα ή να πάρουμε αποφάσεις, θέτουμε περιορισμούς στις εναλλακτικές λύσεις, χωρίς αυτοί να ισχύουν στην πραγματικότητα. Για παράδειγμα, ο Λυκειάρχης αναθέτει στον καθηγητή της Φυσικής να μάθει στους μαθητές τη λειτουργία του μυαλού. Ο καθηγητής σκέφτεται πώς μπορεί να μάθει καλύτερα στους μαθητές το συγκεκριμένο αντικείμενο και βρίσκει εναλλακτικές λύσεις. Όμως, ταυτόχρονα βάζει έναν περιορισμό, δηλαδή να το διδάξει ο ίδιος, πράγμα που δεν ήταν στις προθέσεις του Λυκειάρχη. Αν αυτός ο τεχνητός περιορισμός δεν είχε τεθεί από τον ίδιο τον καθηγητή, τότε θα μπορούσε να σκεφτεί ως εναλλακτική λύση να καλέσει έναν ειδικό επιστήμονα να διδάξει το συγκεκριμένο θέμα στους μαθητές.

Γ) Στερεότυπα. Στη ζωή του ανθρώπου υπάρχουν αρκετά πράγματα, όπως εικόνες,

έννοιες, τρόποι συμπεριφοράς, προβλήματα κ.λπ., τα οποία επαναλαμβάνονται συχνά. Αυτή η επανάληψη συνήθως έχει συνέπεια τη δημιουργία στερεοτύπων. **Στερεότυπα είναι δεδομένες – ριζωμένες αντιλήψεις, εικόνες, «πιστεύω», ιδέες, παραδοχές που έχουμε στο μυαλό μας και προσδιορίζουν ή και φυλακίζουν τη σκέψη μας.** Για παράδειγμα, η παραδοχή ότι η διανοητική ευφυΐα αποτελεί κύριο παράγοντα επιτυχίας είναι μια στερεότυπη σκέψη για πολλούς ανθρώπους. Τα στερεότυπα διευκολύνουν την ταχύτητα της σκέψης με την έννοια ότι αποτελούν «έτοιμες λύσεις», περιορίζουν όμως αρκετά την ποιότητά της και κυρίως τη δημιουργικότητα, αφού δεν επιτρέπουν στο μυαλό να αναζητεί διαφορετικές πρωτότυπες λύσεις ή σκέψεις.

Δημιουργικότητα

Δημιουργικότητα είναι η ικανότητα του μυαλού να ξεπερνά τα εμπόδια της σκέψης και να δημιουργεί νέες, πρωτότυπες και καινοτόμες ιδέες ή λύσεις. Είναι η ικανότητά μας να σκεφτόμαστε έξω από τα συνηθισμένα πλαίσια και να ανακαλύπτουμε διαφορετικές και ταυτόχρονα περισσότερο αποτελεσματικές λύσεις. Η πρόοδος και η βελτίωση συνήθως είναι αποτέλεσμα αυτής της ικανότητας του μυαλού. Η δημιουργικότητα του ατόμου δεν έχει αξιολογηθεί όσο και όπως πρέπει. Υπάρχουν ωστόσο μέθοδοι και τεχνικές με τις οποίες μπορούμε να τη βελτιώσουμε.

Ερωτήσεις – ασκήσεις

Ερωτήσεις

1. Τι είναι απόφαση;
2. Ποιες είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες παίρνονται οι αποφάσεις;
3. Ποια είναι τα στάδια της ορθολογικής διαδικασίας λήψης των αποφάσεων;
4. Τι σημαίνει «ορισμός του προβλήματος»;
5. Ποια είναι τα συνήθη εμπόδια της σκέψης;
6. Τι είναι η δημιουργικότητα;

Ασκήσεις

1. Επιλέξτε ένα πρόβλημα ή ευκαιρία της προσωπικής ή επαγγελματικής σας ζωής, της οικογένειας ή του σχολείου. Στη συνέχεια, ακολουθώντας όλα τα στάδια της ορθολογικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων, πάρτε την πιο σωστή απόφαση για την αντιμετώπισή του.

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
ΤΟΥ “ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ – ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ”
ΕΚΔΟΘΗΚΕ ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΤΟΥ 2003
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΔΙΑΡΚΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ,
ΣΕ 350 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΩΝ 258 ΣΕΛΙΔΩΝ,
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΔΕΡΒΗΣ ΑΕΒΕ